Ιστορία ΣΤ΄ Δημοτικού

Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου

Βιβλίο μαθητή

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	**Ιωάννης Κολιόπουλος** Ομότιμος Καθηγητής **Ιάκωβος Μιχαηλίδης** Επίκουρος Καθηγητής, ΑΠΘ **Αθανάσιος Καλλιανιώτης** Σχολικός Σύμβουλος Δρ Νεότερης Ιστορίας **Χαράλαμπος Μηνάογλου** Εκπαιδευτικός, Δ.Ε. Δρ Νεότερης Ιστορίας
ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ	**Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη** Καθηγήτρια, Ιόνιο Πανεπιστήμιο **Ιωάννης Κάππος** Σχολικός Σύμβουλος **Αντώνης Σμυρναίος** Σχολικός Σύμβουλος
ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ	**Βασίλης Δημητριάδης** Φιλόλογος
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ	**Γεώργιος Σκαλιάπας** Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου **Ιωάννης Παπαγρηγορίου*** Πρώην Σύμβουλος Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ	**University Studio Press** Εκδόσεις Επιστημονικών Βιβλίων & Περιοδικών

* συμμετείχε στο πρώτο μέρος του διδακτικού πακέτου

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ 2007-2013

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Ιωάννης Κολιόπουλος | Ιάκωβος Μιχαηλίδης
Αθανάσιος Καλλιανιώτης | Χαράλαμπος Μηνάογλου

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Ιστορία ΣΤ' Δημοτικού
Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Στους μικρούς μας φίλους, μαθητές της ΣΤ' Δημοτικού

Αγαπητά μας παιδιά, στη διάρκεια της περσινής χρονιάς γνωρίσατε την ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, που ολοκληρώθηκε με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1453. Στους 11 περίπου αιώνες που κράτησε η κυριαρχία των Βυζαντινών διδαχθήκατε στοιχεία από την πολιτική ζωή, την οικονομία, τον πολιτισμό και την καθημερινή ζωή της αυτοκρατορίας που ξεκίνησε ως ρωμαϊκό και κατέληξε ως ελληνικό κράτος. Φέτος θα συνεχίσουμε το συναρπαστικό μας ταξίδι στην Ιστορία με το βιβλίο «Ιστορία του νεότερου και σύγχρονου κόσμου». Είναι μια περίοδος πολύ σημαντική, η οποία ξεκινά από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης και φτάνει μέχρι τις μέρες μας. Θα μας απασχολήσει κυρίως η ιστορία της πατρίδας μας, η ελληνική Ιστορία. Θα μιλήσουμε όμως και για τις εξελίξεις όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Ευρώπη και στον κόσμο ολόκληρο.

Για την περίοδο της ελληνικής ιστορίας, από την Άλωση έως την Επανάσταση του 1821 με την οποία δημιουργήθηκε το σύγχρονο ελληνικό κράτος, θα αναφερθούμε στις εξελίξεις στις ιστορικές ελληνικές χώρες. Με τον όρο αυτό εννοούμε τις περιοχές που αποτελούν την ελληνική χερσόνησο, τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου πελάγους, τη Μικρά Ασία, τον Πόντο, την Ανατολική Θράκη καθώς και την Κύπρο. Αυτές ήταν οι περιοχές όπου άκμασε ανέκαθεν ο ελληνικός πολιτισμός και όπου κατοικούσαν Έλληνες.

Στόχος μας είναι να σας μιλήσουμε για πρόσωπα και γεγονότα, μεγάλες μάχες και καταστροφικούς πολέμους μα και για τα ειρηνικά έργα των ανθρώπων, τον πολιτισμό που δημιούργησαν. Πιστεύουμε ότι έτσι θα σας βοηθήσουμε να καταλάβετε ότι η Ιστορία είναι τελικά η ίδια η ανθρώπινη ζωή, με τις καλές και τις άσχημες στιγμές της, και γι' αυτό πρέπει να την αντιμετωπίζουμε με σεβασμό.

Ελπίζουμε ότι ολοκληρώνοντας τη φετινή σχολική χρονιά σας, θα έχετε αποκτήσει περισσότερες ιστορικές γνώσεις αλλά κυρίως κριτική σκέψη και αγάπη για το παρελθόν, που είναι χρήσιμες για να σχεδιάσετε το μέλλον.

Καλή σχολική χρονιά!

Οι συγγραφείς του βιβλίου

Σημείωμα

Μικροί μας φίλοι,

Το βιβλίο που κρατάτε στα χέρια σας θα μπορέσετε να το χρησιμοποιήσετε και να το χαρείτε καλύτερα, αν προσέξετε τον τρόπο που έχει γραφεί.

Κάθε κεφάλαιο ξεκινά με μια εισαγωγή (προοργανωτής) και την ιστορική γραμμή, πάνω στην οποία τοποθετούνται τα διάφορα ιστορικά γεγονότα. Ακολουθεί η αφήγηση, που πλαισιώνεται από το γλωσσάρι, όπου ερμηνεύονται άγνωστοι και τεχνικοί όροι, οι στήλες *«Οι πηγές αφηγούνται»* και *«Ματιά στο παρελθόν»* καθώς και εικονογραφικό υλικό. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με ερωτήματα κατανόησης και ερωτήματα επί των πηγών, για να ενισχύσουν την κριτική σας ικανότητα και να σας βοηθήσουν να κάνετε τους απαραίτητους συσχετισμούς.

Με πλάγια γράμματα είναι γραμμένες οι λέξεις που ερμηνεύονται στο γλωσσάρι, ενώ με έντονα γράμματα οι βασικές λέξεις του κάθε κεφαλαίου.

Στη στήλη «Οι πηγές αφηγούνται» περιλαμβάνονται κείμενα σύγχρονα των γεγονότων που αναλύονται. Οι πηγές έχουν ως σκοπό να σας βοηθήσουν να κατανοήσετε καλύτερα το πνεύμα της εποχής. Διαβάστε τες με προσοχή και συνδυάστε τις πληροφορίες που σας προσφέρουν με όσα περιλαμβάνονται στην αφήγηση.

Η στήλη «Ματιά στο παρελθόν» έχει ως στόχο της να σας βοηθήσει είτε να εμβαθύνετε σε κάποιο σημαντικό ζήτημα είτε να συνδυάσετε όσα διαβάσετε στην αφήγηση με τις γενικότερες εξελίξεις της περιόδου.

Το εικονογραφικό υλικό, τοποθετημένο στην αρχή και στο τέλος του κάθε κεφαλαίου, πηγάζει από την αφήγηση και συμβάλλει στη σφαιρική κατανόηση των ιστορικών γεγονότων.

Σε καμία περίπτωση μην οδηγηθείτε σε στείρα απομνημόνευση. Διαβάστε προσεκτικά το κείμενο της αφήγησης και αναπλάστε τα ιστορικά γεγονότα με τη φαντασία σας, βάζοντας σε αυτά την προσωπική σας σφραγίδα. Η Ιστορία είναι αφήγηση, είναι εξερεύνηση, περιπέτεια, είναι γνώση του παρελθόντος.

Καλή περιπλάνηση!

Περιεχόμενα

ΕΝΟΤΗΤΑ Α 9

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τους Νεότερους Χρόνους (μέσα 15ου αιώνα – αρχές 19ου αιώνα)

1. Η Αναγέννηση και η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση 12
2. Από τις Γεωγραφικές Ανακαλύψεις στο Διαφωτισμό 16
3. Η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση 20

ΕΝΟΤΗΤΑ Β 25

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

1. Η κατάκτηση της ελληνικής Χερσονήσου 28
2. Οι συνθήκες ζωής των υποδούλων 32
3. Η θρησκευτική και η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων 36
4. Οι Κλέφτες και οι Αρματολοί 40
5. Η οικονομική ζωή 44
6. Οι Έλληνες των παροικιών και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών 48
7. Οι δάσκαλοι του Γένους 52
8. Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής 58
9. Τα κυριότερα επαναστατικά κινήματα 62
10. Οι αγώνες των Σουλιωτών 66

ΕΝΟΤΗΤΑ Γ 71

Η Μεγάλη Επανάσταση (1821-1830)

1. Η Φιλική Εταιρεία 74
2. Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία 78
3. Η επανάσταση στην Πελοπόννησο 82
4. Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα 86
5. Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου 90
6. Η επανάσταση στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία 94
7. Η άλωση της Τριπολιτσάς 98
8. Οι αγώνες του Κανάρη 102
9. Η εκστρατεία του Δράμαλη - Δερβενάκια 106
10. Ο Μάρκος Μπότσαρης 110
11. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο - ο Παπαφλέσσας 114
12. Η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου - ο Διονύσιος Σολωμός 118

13. Οι αγώνες του Καραϊσκάκη 122
14. Ο Φιλελληνισμός 126
15. Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και η Ναυμαχία του Ναυαρίνου 130
16. Οι Εθνοσυνελεύσεις και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα 134
17. Ο Ιωάννης Καποδίστριας και το έργο του 138
18. Το τέλος της Επανάστασης και η ελληνική ανεξαρτησία 142

ΕΝΟΤΗΤΑ Δ 147

Η Ελλάδα στον 19ο αιώνα

1. Η βασιλεία του Όθωνα – ο Ιωάννης Κωλέττης 150
2. Η βασιλεία του Γεωργίου Α' – ο Χαρίλαος Τρικούπης 154
3. Επαναστατικά κινήματα στη Μακεδονία και την Κρήτη 158
4. Η Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα 162
5. Η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος, ακμαία ελληνικά κέντρα 166
6. Η κρίση στα Βαλκάνια 170

ΕΝΟΤΗΤΑ Ε 175

Η Ελλάδα στον 20ό αιώνα

1. Από τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στον Μακεδονικό Αγώνα 178
2. Το κίνημα στο Γουδί και η κυβέρνηση Βενιζέλου 182
3. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 186
4. Η Ελλάδα στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο 190
5. Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή 194
6. Ο Μεσοπόλεμος 200
7. Το Αλβανικό Έπος 204
8. Η γερμανική επίθεση και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 208
9. Μία δεκαετία αγώνων και θυσιών για την ελευθερία (1941 - 1949) 212
10. Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της Ελλάδας (1950 - 1974) 218
11. Το Κυπριακό ζήτημα 224
12. Η Ελλάδα και η ευρωπαϊκή της πορεία 230

Βιβλιογραφία 235

ΕΝΟΤΗΤΑ Α

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τους Νεότερους Χρόνους

(μέσα 15ου αιώνα – αρχές 19ου αιώνα)

Πρώτη Ενότητα

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τους Νεότερους Χρόνους
(μέσα 15ου αιώνα – αρχές 19ου αιώνα)

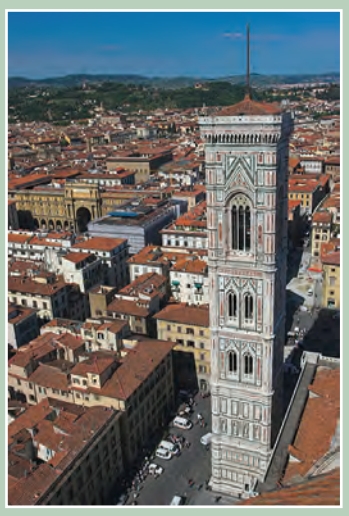
Πολιτικός χάρτης της Ευρώπης (1500 περίπου)

Εισαγωγή

Οι *Νεότεροι Χρόνοι* έχουν ως αφετηρία τους τα μέσα του 15ου αιώνα. (Το 1453 καταλήφθηκε η Κωνσταντινούπολη από τους Οθωμανούς Τούρκους, ενώ στη Δυτική Ευρώπη τερματίστηκε ο Εκατονταετής Πόλεμος, ο οποίος ανέδειξε δύο εθνικά κράτη, την Αγγλία και την Γαλλία). Από τότε περίπου άρχισε σταδιακά να αλλάζει η κοινωνία του Μεσαίωνα και να διαμορφώνονται, κυρίως στη Δυτική Ευρώπη, βασικά χαρακτηριστικά του σύγχρονου πολιτισμού. Ιδιαίτερα έως το 1815 διάφορες ιδεολογικές, πολιτικές, πνευματικές και καλλιτεχνικές αλλαγές, μεγάλοι και σκληροί πόλεμοι, εξερευνήσεις μακριά από την ευρωπαϊκή ήπειρο αλλά και επαναστάσεις άλλαξαν ριζικά την κατάσταση. Ανέδειξαν νέες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές δυνάμεις καθώς και νέες αξίες, αρχές και θεσμούς.

Η πρώτη ενότητα αποτελείται από τρία κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.
Η Αναγέννηση και η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση

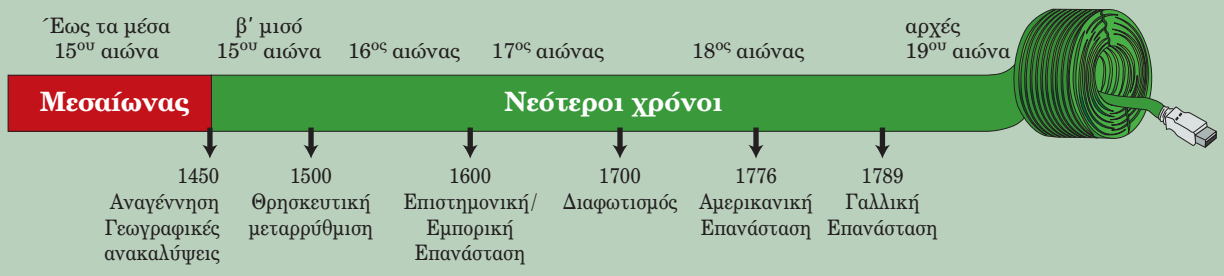

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.
Από τις Γεωγραφικές Ανακαλύψεις στο Διαφωτισμό

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.
Η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση

Κεφάλαιο 1

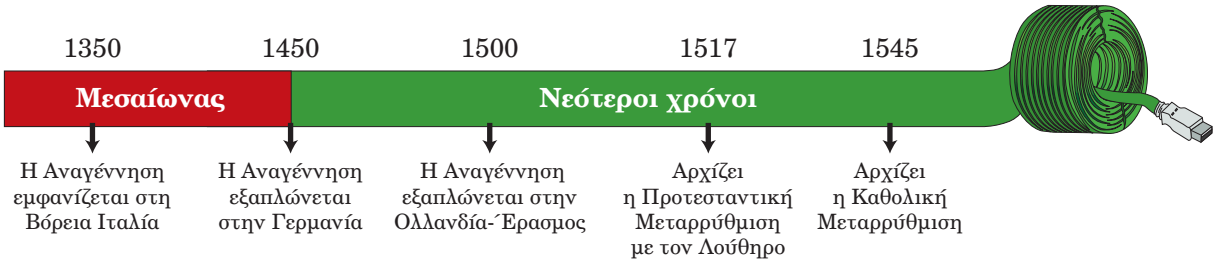
Η Αναγέννηση και η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση

Η πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση που εμφανίστηκε στην Ευρώπη στα μέσα του 14ου αιώνα ονομάζεται **Αναγέννηση**. Στη διάρκειά της εκφράστηκαν νέες ιδέες, οι οποίες επηρέασαν πολλούς τομείς της ζωής των ανθρώπων. Κατά τον 16ο αιώνα οι νέες ιδέες επεκτάθηκαν και στο χώρο της θρησκείας, οδηγώντας στη **Θρησκευτική Μεταρρύθμιση**.

Φλωρεντία, η «πρωτεύουσα» της ευρωπαϊκής Αναγέννησης, σε σύγχρονη φωτογραφία και σε χαρακτικό της εποχής της Αναγέννησης

Η **Αναγέννηση** εμφανίστηκε πρώτα στην περιοχή της Βόρειας Ιταλίας και μέσα σε δύο αιώνες διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη. Κατά την Αναγέννηση οι άνθρωποι του πνεύματος στράφηκαν στη μελέτη του αρχαίου ελληνικού και του ρωμαϊκού πολιτισμού. Σ' αυτό βοήθησαν σημαντικά και Έλληνες λόγιοι, που κατέφυγαν στη Δυτική Ευρώπη αμέσως μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453).

Ένα κίνημα της Αναγέννησης, που εμπνεύσθηκε από την ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα, ήταν ο Ουμανισμός (Ανθρωπισμός). Οι Ουμανιστές, πιστεύοντας στην αξία της γνώσης, έδωσαν έμφαση στον άνθρωπο και στις δυνατότητές του. Η διάδοση των ιδεών του Ουμανισμού διευκολύνθηκε πολύ από την εφεύρεση της *τυπογραφίας*.

Την εποχή αυτή τέχνες, όπως η ζωγραφική, η γλυπτική και η αρχιτεκτονική, γνωρίζουν μεγάλη άνθιση. Μεγάλες μορφές της Αναγέννησης ήταν οι ζωγράφοι Σάντρο Μποτιτσέλι, Λεονάρντο Ντα Βίντσι, Μιχαήλ Άγγελος και Ραφαήλ καθώς και ο αρχιτέκτονας Φίλιππος Μπρουνελέσκι. Σπουδαία προσωπικότητα ήταν και ο Ολλανδός θεολόγος και φιλόλογος Έρασμος, που θεωρούσε ως αρετές την καλοσύνη και την ανοχή. Την αγάπη για τα ανθρώπινα δημιουργήματα διέδωσε με τα έργα του ο Άγγλος θεατρικός συγγραφέας Ουίλιαμ Σαίξπηρ. Στην Ισπανία διακρίθηκαν ο Μιχαήλ Θερβάντες με το μυθιστόρημα «Δον Κιχώτης» κι ο ζωγράφος Δομήνικος Θεοτοκόπουλος ή Ελ Γκρέκο (Ο Έλληνας).

Εκτός όμως από τα γράμματα και τις τέχνες, αναπτύχθηκαν και οι επιστήμες. Την περίοδο της Αναγέννησης διατυπώθηκαν οι *αστρονομικές θεωρίες* του Κοπέρνικου και του Γαλιλαίου, ενώ βελτιώθηκε πολύ η ανατομία και η ιατρική.

Στις αρχές του 16ου αιώνα (1517) με τη **Θρησκευτική Μεταρρύθμιση** οι νέες αυτές ιδέες άρχισαν να επηρεάζουν και τη θρησκεία. Η πρώτη φάση της ονομάζεται Προτεσταντική Μεταρρύθμιση. Οι Προτεστάντες, με επικεφαλής τον Γερμανό μοναχό Μαρτίνο Λούθηρο, εναντιώθηκαν στην εξουσία του Πάπα και στις καταχρήσεις της και δημιούργησαν ξεχωριστή γερμανική εκκλησία. Παρόμοιες ήταν οι εξελίξεις στην Αγγλία αλλά και στην Ελβετία, με πρωτεργάτη τον Ιωάννη Καλβίνο. Η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία αντέδρασε στην Προτεσταντική Μεταρρύθμιση με την Καθολική Μεταρρύθμιση, προσπαθώντας με μια σειρά από μέτρα, όπως για παράδειγμα την ίδρυση θρησκευτικών ταγμάτων, να φέρει και πάλι τους Προτεστάντες με το μέρος της.

Την περίοδο της Αναγέννησης συχνοί ήταν οι πόλεμοι μεταξύ Προτεσταντών και Καθολικών. Από την άλλη πλευρά όμως, ενισχύθηκε η πίστη στη λογική και στην αυτονομία του ανθρώπου ενώ αναπτύχθηκε, κυρίως στο αγγλικό πολιτικό σύστημα, η αρχή της *αντιπροσωπευτικής εξουσίας*.

✎ Γλωσσάρι

Μεσαίωνας: Έτσι ονομάζεται, η χρονική περίοδος από τη διάλυση της Δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας έως την Αναγέννηση (5ος – μέσα 15ου αιώνα). Η περίοδος αυτή συμπίπτει σχεδόν με τα χρόνια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Τυπογραφία: Η εκτύπωση βιβλίων με τη χρήση κινητών στοιχείων από μέταλλο. Η χρησιμοποίηση τυπογραφικών στοιχείων ξεκίνησε το 1041 από την Κίνα. Τελειοποιήθηκε από τον Γερμανό Ιωάννη Γουτεμβέργιο.

Αστρονομικές θεωρίες: Έτσι αποκαλούνται οι θεωρίες που περιγράφουν την κίνηση των πλανητών. Ιδιαίτερα γνωστή είναι η ηλιοκεντρική θεωρία του Κοπέρνικου, που δημοσιεύθηκε το 1543. Σύμφωνα με αυτήν, η Γη και οι άλλοι πλανήτες κινούνται γύρω από τον ήλιο σε ομόκεντρους κύκλους. Έως τότε οι άνθρωποι πίστευαν πως η γη είναι ακίνητη και αποτελεί το κέντρο του σύμπαντος.

Αντιπροσωπευτική εξουσία: Η εξουσία που ασκείται μέσω αντιπροσώπων, οι οποίοι εκλέγονται από το λαό.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ο Δον Κιχώτης ξεκινά το ταξίδι του

« Όταν τελείωσε αυτές του τις προετοιμασίες (ο Δον Κιχώτης) δεν ήθελε πια να χάνει καιρό, κι αποφάσισε να βάλει μπροστά τα σχέδιά του. Γιατί συλλογιότανε πόσο μεγάλη ζημιά έπρεπε να είναι για τον κόσμο κάθε αργοπορία του: τόσες ήταν οι δυστυχίες που λογάριαζε ν' ανακουφίσει, τόσα άδικα να διορθώσει, τόσες πλάνες να σκορπίσει και καταχρήσεις να τιμωρήσει και χρέη να ξεπληρώσει. Κι έτσι, δίχως ν' ανακοινώσει σε κανέναν τους σκοπούς του και δίχως κανένας να τον δει, ένα πρωί, πριν να ξημερώσει μια από τις πιο καυτερές ημέρες του Ιουλίου, αρματώθηκε με όλα του τα όπλα, ανέβηκε στο Ροσινάντε (το άλογό του), έβαλε στο κεφάλι του το κράνος του, πέρασε στο μπράτσο του την ασπίδα, άρπαξε το κοντάρι του και από την πισινή πόρτα της αυλής βγήκε στον κάμπο, γεμάτος χαρά που έβλεπε με πόση ευκολία άρχιζε να εφαρμόζει το ευγενικό του σχέδιο».

Μιχαήλ Θερβάντες, *Ο Δον Κιχώτης*, μετάφραση και πρόλογος Κ. Καρθαίου, Αθήνα 1954, σ. 40.

2. Ο Μαρτίνος Λούθηρος αμφισβητεί το αλάθητο του Πάπα

«Εάν δε με πείσουν, με επιχειρήματα από την Αγία Γραφή ή με αδιάσειστη λογική, δεν μπορώ να αναιρέσω τις θέσεις μου, γιατί δεν πιστεύω στο αλάθητο του πάπα, ούτε στο αλάθητο των συνόδων, γιατί όλοι γνωρίζουν ότι πολλές φορές και οι πάπες και οι σύνοδοι έχουν σφάλει και έχουν πέσει σε αντιφάσεις. Εγώ έχω πειστεί από τα βιβλικά επιχειρήματα που έχω ήδη αναφέρει, και είμαι απόλυτα ενωμένος με το λόγο του Θεού. Δεν μπορώ και δε θέλω να ανακαλέσω τίποτα, γιατί δεν είναι ορθό, και αντίθετα είναι επικίνδυνο να πράττει κανείς αντίθετα με τη φωνή της συνείδησής του. Ο Θεός ας με βοηθήσει».

Απόσπασμα από την απολογία του Μαρτίνου Λούθηρου ενώπιον της Γερμανικής Βουλής (1521).

Ματιά στο παρελθόν

Η εφεύρεση της Τυπογραφίας

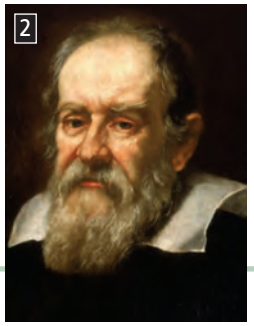
Ο Ιωάννης Γουτεμβέργιος (1398-1468) θεωρείται ο εφευρέτης της τυπογραφίας. Η έκδοση της Βίβλου με τη νέα τεχνική, την πενταετία 1450-1455, δικαιολογημένα χαρακτηρίστηκε ως μια μεγάλη στιγμή στη νεότερη ευρωπαϊκή ιστορία, αφού έδωσε ώθηση στη διάδοση του βιβλίου.

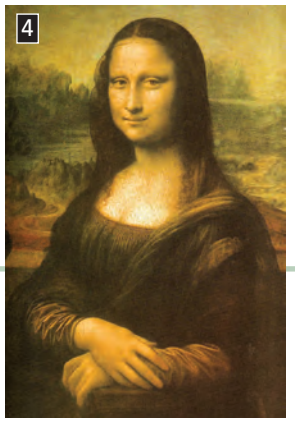
▲ Πορτρέτο του Έρασμου

▲ Πορτρέτο του Γαλιλαίου

▲ Ο Μαρτίνος Λούθηρος

▲ Ντα Βίντσι, *Μόνα Λίζα*, Παρίσι, Λούβρο

5

▲ Ελ Γκρέκο (1541-1614), *Η προσκύνηση των Ποιμένων,* Μαδρίτη, Πράδο

6

▲ Ραφαήλ, *Η Σχολή των Αθηνών,* Ανάκτορα του Βατικανού, Αίθουσα της Υπογραφής

7

▲ Ο Αρχιεπίσκοπος Νίκαιας και μετέπειτα Καρδινάλιος* Βασίλειος Βησσαρίων συνέβαλε στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στη Δυτική Ευρώπη

8

▲ Πώληση συχωροχαρτιών από ιερείς της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας

9

▲ Μιχαήλ Άγγελος, *Η Δευτέρα Παρουσία,* Ανάκτορα του Βατικανού, Καπέλα Σιξτίνα

* Καρδινάλιος: ανώτερος κληρικός της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας

☞ Ερωτήματα

- **Ποιοι καλλιτεχνικοί και επιστημονικοί τομείς αναπτύχθηκαν κυρίως την περίοδο της Αναγέννησης;**
- **Με βάση την Πηγή 2, τι επικαλείται ο Μαρτίνος Λούθηρος για να στηρίξει την απόφασή του να αμφισβητήσει το αλάθητο του Πάπα;**

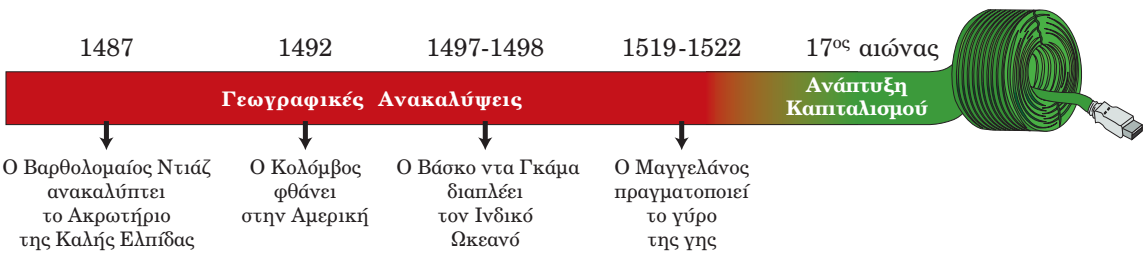
Κεφάλαιο 2

Από τις Γεωγραφικές Ανακαλύψεις στο Διαφωτισμό

Κατά τον 15ο και τον 16ο αιώνα, Ευρωπαίοι εξερευνητές ανακαλύπτουν άγνωστες, έως τότε, περιοχές της γης. Ήταν η εποχή των **Γεωγραφικών Ανακαλύψεων**, που άλλαξαν τη ζωή των ανθρώπων. Τον 18ο αιώνα, με τον **Διαφωτισμό**, οι αλλαγές επεκτάθηκαν στην επιστήμη και γενικά στην πνευματική ζωή.

▲ Ο Χριστόφορος Κολόμβος αποβιβάζεται στην αμερικανική ήπειρο

Κατά τη διάρκεια των ***Γεωγραφικών Ανακαλύψεων*** αρκετοί τολμηροί θαλασσοπόροι, αξιοποιώντας συχνά την επιστήμη της γεωγραφίας και εφευρέσεις, όπως η μαγνητική πυξίδα, ταξίδεψαν ως τα πέρατα του κόσμου για να χαράξουν νέους εμπορικούς δρόμους. Ο Βαρθολομαίος Ντιάζ ανακάλυψε το Ακρωτήριο της Καλής Ελπίδας, ο Βάσκο Ντα Γκάμα διέπλευσε τον Ινδικό Ωκεανό ενώ ο Μαγγελάνος πραγματοποίησε τον πρώτο περίπλου της γης, αποδεικνύοντας τη σφαιρικότητά της. Το 1492 ο Χριστόφορος Κολόμβος ανακάλυψε την Αμερική.

Στην Ευρώπη έφτασαν νέα είδη διατροφής αλλά και πολύτιμα μέταλλα. Το εμπόριο επίσης αναπτύχθηκε σε παγκόσμια κλίμακα. Οι Ευρωπαίοι ίδρυσαν αποικίες στις νέες περιοχές. Εκεί ήρθαν σε επαφή με τους πολιτισμούς αρχαίων λαών, όπως οι Ίνκας και οι Αζτέκοι, αλλά ελάχιστα επηρεάστηκαν από αυτούς. Συχνά οι νέοι κάτοικοι αντιμετώπισαν με περιφρόνηση τους ιθαγενείς και τους εκμεταλλεύθηκαν. Η δουλεία, ιδιαίτερα στις αποικίες, αποτέλεσε την πιο αρνητική συνέπεια των Ανακαλύψεων.

Την ίδια εποχή στο εσωτερικό της Ευρώπης η ραγδαία ανάπτυξη του εμπορίου οδήγησε στη γέννηση του *Καπιταλισμού*. Ιδρύθηκαν νέες τράπεζες καθώς και βιοτεχνικές επιχειρήσεις που ανταγωνίζονταν μεταξύ τους. Στη γεωργία χρησιμοποιήθηκαν νέες τεχνικές, όπως το άνοιγμα αυλακιών για τη σπορά και το λίπασμα. Εισήχθη επίσης από το *Νέο Κόσμο* η καλλιέργεια του καλαμποκιού και της πατάτας. Οι Ευρωπαίοι αποκτούν νέες συνήθειες, όπως η χρήση του καπνού και του καφέ.

Παρόλο που η εποχή αυτή χαρακτηρίζεται ως η περίοδος του *Απολυταρχισμού*, στη Γαλλία, τη Ρωσία και σε άλλες χώρες προωθήθηκαν αλλαγές με σκοπό το σεβασμό στους νόμους και τον περιορισμό της βασιλικής εξουσίας. Στην Αγγλία, μάλιστα, με το «Χάρτη των Δικαιωμάτων» του 1689 ενισχύθηκε η εξουσία του *Κοινοβουλίου* σε βάρος της απόλυτης μοναρχίας.

Συχνές και σκληρές ήταν οι πολεμικές αναμετρήσεις. Σε μία από αυτές, τον Τριακονταετή Πόλεμο (1618-1648) έχασε τη ζωή του το 1/3 περίπου των κατοίκων της Γερμανίας.

Οι αλλαγές που συντελέστηκαν στην Ευρώπη, εκφράστηκαν κατά τον 18ο αιώνα με το πνευματικό κίνημα του **Διαφωτισμού**. Ο Διαφωτισμός ξεκίνησε από την Αγγλία, καλλιεργήθηκε όμως κυρίως στη Γαλλία. Οι εκφραστές του, αμφισβητώντας τις *προλήψεις* και τις *δεισιδαιμονίες,* έδωσαν έμφαση στο φωτισμό του ανθρώπου μέσω της παιδείας, προκειμένου να κατανοήσει τα δικαιώματά του. Ο Βολταίρος μίλησε για την *ανεξιθρησκία,* ο Ρουσσώ για την ελευθερία και την ισότητα, ο Λοκ και ο Μοντεσκιέ για την αξία των νόμων. Οι Διαφωτιστές εναντιώθηκαν στη θανατική ποινή και τα βασανιστήρια, στη δουλεία και τον πόλεμο.

Την εποχή του Διαφωτισμού αναπτύχθηκαν και οι φυσικές επιστήμες. Μελετήθηκε το φαινόμενο του ηλεκτρισμού, ενώ ο Βόλτα κατασκεύασε την πρώτη μπαταρία. Ο Νεύτων ανακάλυψε το νόμο της βαρύτητας. Η Χημεία προόδευσε εντυπωσιακά. Επιπλέον, στην Ιατρική χρησιμοποιήθηκε ο εμβολιασμός, για να αντιμετωπιστούν διάφορες μεταδοτικές ασθένειες και κυρίως η ευλογιά.

Ανανεώθηκαν επίσης και μορφές της τέχνης, όπως η λογοτεχνία και η μουσική, καθώς γράφηκαν κλασικά μυθιστορήματα σαν τον «Ροβινσώνα Κρούσο» και τα «Ταξίδια του Γκιούλιβερ» αλλά και τα φημισμένα μουσικά έργα του Μπαχ και του Μότσαρτ.

Γλωσσάρι

Γεωγραφικές Ανακαλύψεις: Είναι οι ανακαλύψεις πολλών περιοχών της γης μακριά από την Ευρώπη, που γίνονται μετά από μακρινά ταξίδια στους ωκεανούς.

Καπιταλισμός ή Κεφαλαιοκρατία: Πρόκειται για ένα οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην ανεμπόδιστη λειτουργία της αγοράς, χωρίς την παρέμβαση του κράτους.

Νέος Κόσμος: Έτσι αποκαλούνται οι περιοχές εκτός Ευρώπης, οι οποίες εξερευνήθηκαν στα τέλη του 15ου και στη διάρκεια του 16ου αιώνα. Ειδικά το όνομα Αμερική δόθηκε στη νέα ήπειρο από τον Αμέρικο Βεσπούτσι, ο οποίος είχε ακολουθήσει στις αποστολές του την πορεία του Κολόμβου.

Απολυταρχισμός: Ο θεσμός της απόλυτης εξουσίας των ηγεμόνων της Ευρώπης, κυρίως τον 17ο και τον 18ο αιώνα.

Κοινοβούλιο: Έτσι αποκαλείται η συνέλευση των εκλεγμένων αντιπροσώπων του λαού, η οποία ασκεί την εξουσία στο όνομά του.

Προλήψεις: Η πεποίθηση ότι κάτι μπορεί να μας φέρει τύχη ή ατυχία.

Δεισιδαιμονίες: Η παράλογη πίστη ότι η ζωή επηρεάζεται από υπερφυσικές δυνάμεις.

Ανεξιθρησκία: Η ελευθερία κάθε ανθρώπου να πιστεύει σε όποια θρησκεία επιθυμεί.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. 12 Οκτωβρίου 1492. Ο Χριστόφορος Κολόμβος αποβιβάζεται στην αμερικανική ήπειρο

«Τη δεύτερη ώρα μετά τα μεσάνυχτα, η στεριά φάνηκε σε απόσταση δύο λευγών. Μάζεψαν τα πανιά κρατώντας μόνο το μεγάλο, χωρίς παρίστια, πανί και ύστερα κινήθηκαν αργά, χρονοτριβώντας ως τον ερχομό της μέρας –Παρασκευή– οπότε έφτασαν σ' ένα μικρό νησί στις Λουκάγιες (Μπαχάμες), που στη γλώσσα των Ινδιάνων ονομαζόταν Γκουαναχάνι. Τότε είδαν γυμνούς ανθρώπους και ο Ναύαρχος βγήκε στη στεριά με την αρματωμένη βάρκα του… Μόλις έφτασαν στη στεριά, είδαν καταπράσινα δέντρα, πολλά νερά και καρπούς διαφόρων ειδών. Ο Ναύαρχος κάλεσε τους δύο κυβερνήτες κι όλους εκείνους που πάτησαν στη στεριά… και ζήτησε να πιστοποιήσουν ότι αυτός, ενώπιον όλων καταλάμβανε το εν λόγω νησί –όπως και πράγματι το κατέλαβε- στο όνομα του βασιλιά και της βασίλισσας των Κυρίων του, κάνοντας τις απαραίτητες διαβεβαιώσεις, που υπάρχουν με κάθε λεπτομέρεια στα συμβόλαια τα οποία έγιναν γραπτά εκεί».

Χριστόφορος Κολόμβος, *Ανακάλυψη της Αμερικής. Ημερολόγιο πλοίου 1492-1493*, μετάφραση Ντίνος Βατικιώτης, Αθήνα 1984, σ. 41.

2. Η πολιτική αρετή

«Η πολιτική αρετή είναι μία αυταπάρνηση, που είναι κάτι το πολύ δυσάρεστο. Μπορούμε να ορίσουμε αυτή την αρετή σαν την αγάπη των νόμων και της πατρίδας. Η αγάπη αυτή, απαιτώντας μία συνεχή προτίμηση του δημόσιου συμφέροντος από το ατομικό συμφέρον, δίνει όλες τις ιδιαίτερες αρετές· που δεν είναι παρά αυτή η προτίμηση. Η αγάπη αυτή παρατηρείται εξαιρετικά στις δημοκρατίες. Μόνο σ' αυτές η κυβέρνηση είναι εμπιστευμένη σε κάθε πολίτη. Λοιπόν, η κυβέρνηση είναι όπως όλα τα πράγματα του κόσμου· για να τη διατηρήσουμε, πρέπει να την αγαπούμε».

Μοντεσκιέ, *Επιλογή από το έργο του*, μετάφραση Γ. Ζιούτος, Αθήνα 1993, σσ. 303-304.

Ματιά στο παρελθόν

Η εφεύρεση του αλεξικέραυνου

Ο Βενιαμίν Φραγκλίνος (1706-1790) είναι γνωστός για τα πειράματά του με τον ηλεκτρισμό. Η εφεύρεση του αλεξικέραυνου το 1752 του χάρισε μάλιστα μεγάλη φήμη. (Συμβουλέψου το βιβλίο της Φυσικής και γράψε μια παράγραφο για τις εφαρμογές του ηλεκτρισμού στη ζωή των ανθρώπων).

1

▲ Ισπανοί στρατιώτες καταστρέφουν λατρευτικά είδωλα των ιθαγενών

2

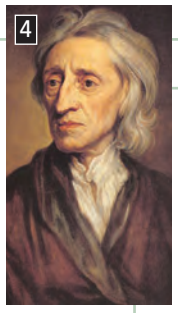
▲ Χάρτης του ταξιδιού του Χριστόφορου Κολόμβου στην Αμερική

3

▲ Ζωγραφικός πίνακας που απεικονίζει συζήτηση γύρω από φιλοσοφικά ζητήματα στη Γαλλία

4

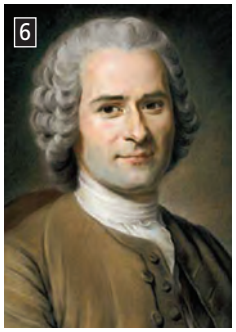
◀ Τζων Λοκ (1632-1704)

5

▲ Βολταίρος (1694-1778)

6

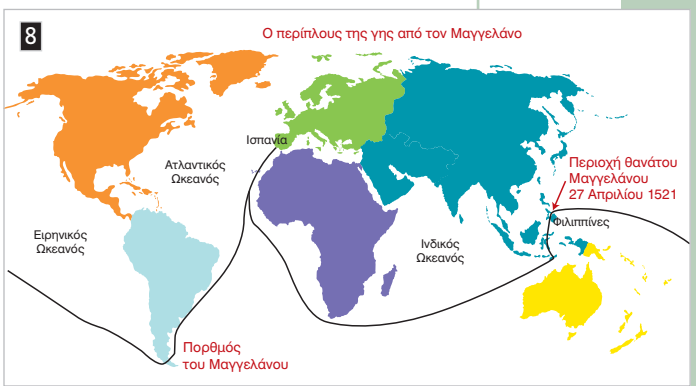
▲ Ζαν Ζακ Ρουσσώ (1712-1778)

7

▲ Ισαάκ Νεύτων (1643-1727)

8

▲ Ο περίπλους της γης από τον Μαγγελάνο

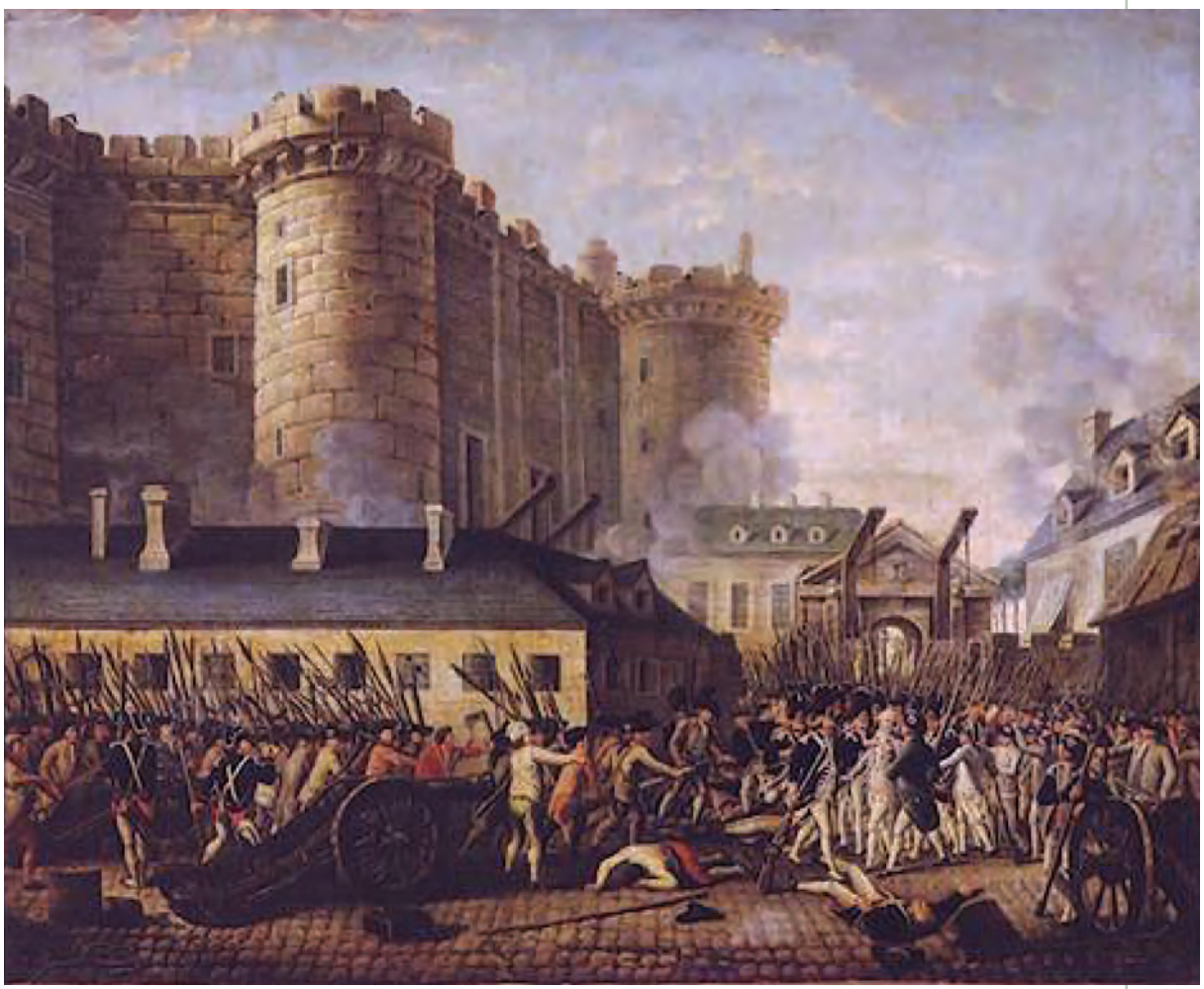
☞ Ερωτήματα

- **Ποιες ήταν οι σπουδαιότερες γεωγραφικές ανακαλύψεις των Ευρωπαίων κατά τον 15ο και τον 16ο αιώνα;**
- **Με βάση την Πηγή 2, πώς ορίζει ο Μοντεσκιέ το περιεχόμενο της πολιτικής αρετής;**

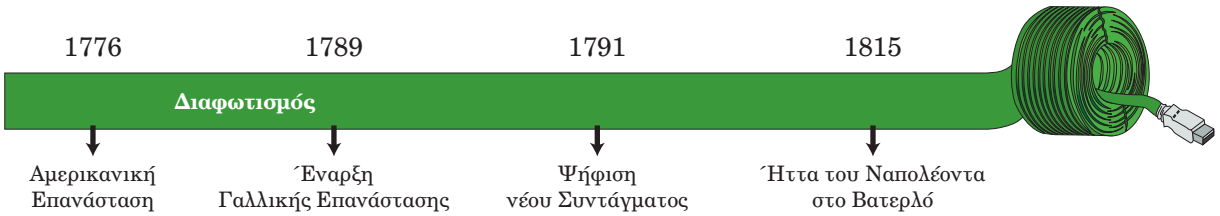
Κεφάλαιο 3

Η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση

Στα τέλη του 18ου αιώνα ξέσπασαν δύο μεγάλες επαναστάσεις: η **Αμερικανική Επανάσταση**, το 1776 και η **Γαλλική Επανάσταση**, το 1789. Οι επαναστάσεις αυτές επηρεάσθηκαν από τις ιδέες του Διαφωτισμού.

▲ Ζωγραφική απεικόνιση της άλωσης της Βαστίλης από τους Γάλλους επαναστάτες (14 Ιουλίου1789)

Κατά την Αμερικανική Επανάσταση, οι άποικοι του Νέου Κόσμου εξεγέρθηκαν εναντίον των Βρετανών διεκδικώντας την ανεξαρτησία τους και σχημάτισαν τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής (ΗΠΑ). Οι φιλελεύθερες ιδέες και τα αιτήματα των επαναστατών εκφράστηκαν στη Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας. Οι Αμερικανοί επαναστάστες ήταν εναντίον του θεσμού της βασιλείας. Οι ιδέες τους επηρέασαν διάφορα επαναστατικά κινήματα σε όλο τον κόσμο.

Η **Γαλλική Επανάσταση** ξέσπασε σε μια εποχή που η μεγάλη οικονομική κρίση και η κοινωνική ανισότητα ταλαιπωρούσαν τη γαλλική κοινωνία. Ιδιαίτερα οι αγρότες ζούσαν σε κατάσταση απόλυτης φτώχειας και δεν είχαν καθόλου πολιτικά δικαιώματα. Ο βασιλιάς Λουδοβίκος ΙΣΤ΄, για να κατανείμει δικαιότερα τους φόρους ανάλογα με το εισόδημα του καθενός, συγκάλεσε στο Παρίσι τη *Γενική Συνέλευση των Τριών Τάξεων*, με τη συμμετοχή των κληρικών, των ευγενών και των αστών. Οι αντιπρόσωποι της «τρίτης τάξης», οι αστοί, ξεσηκώθηκαν διεκδικώντας την εξουσία. Ο γαλλικός λαός, εξοργισμένος, κατέλαβε το βασιλικό μεσαιωνικό φρούριο της Βαστίλης. Αλλά και στην ύπαιθρο οι χωρικοί εξεγέρθηκαν και έκαψαν τις κατοικίες των μεγαλοϊδιοκτητών.

Η Γαλλική Επανάσταση πέρασε από τρία στάδια. Στο πρώτο κυριαρχούσαν οι μετριοπαθείς και φιλελεύθερες απόψεις. Τότε, η πρώτη Εθνοσυνέλευση ψήφισε τη «Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη», ένα κείμενο που εξέφραζε φιλελεύθερες ιδέες, όπως η ελευθερία, η ισότητα και η αδελφοσύνη. Σύμφωνα με τη διακήρυξη, η εξουσία πηγάζει από το έθνος και όχι από τον μονάρχη. Την περίοδο αυτή η εκκλησιαστική περιουσία δόθηκε στο κράτος και καταργήθηκαν κάποιοι φόροι. Η χώρα χωρίστηκε σε νομούς, επαρχίες και κοινότητες. Επίσης, το 1791 ψηφίστηκε φιλελεύθερο σύνταγμα που περιόρισε τις εξουσίες του βασιλιά προς όφελος του Κοινοβουλίου. Δικαίωμα ψήφου όμως δόθηκε μόνο στους «ενεργούς» πολίτες, δηλαδή σε όσους πλήρωναν φόρους, ενώ αποκλείσθηκαν οι γυναίκες.

Κατά το δεύτερο στάδιο η εξουσία πέρασε στα χέρια *ακραίων ριζοσπαστών*, οι οποίοι επέβαλαν καθεστώς *τρομοκρατίας*. Την περίοδο αυτή χιλιάδες Γάλλοι πολίτες εκτελέστηκαν, ως εχθροί του λαού, ενώ την ίδια τύχη είχαν ο βασιλιάς Λουδοβίκος και η βασίλισσα Αντουανέτα.

Στην τρίτη φάση της επανάστασης επικράτησαν και πάλι οι μετριοπαθείς. Εξαιτίας όμως των δυσκολιών που αντιμετώπιζε η χώρα, η εξουσία παραχωρήθηκε στο Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Ο Ναπολέων, ο οποίος έγινε τελικά αυτοκράτορας, προχώρησε σε πολλές μεταρρυθμίσεις στο εσωτερικό της Γαλλίας. Παράλληλα συνέχισε μια σειρά από πολέμους εναντίον των εχθρών της Γαλλίας, που κράτησαν περισσότερο από είκοσι χρόνια. Στο διάστημα αυτό ο Ναπολέων κατέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της Ευρώπης φτάνοντας μέχρι τη Ρωσία. Οι πόλεμοι τελείωσαν το 1815 με την ήττα του Ναπολέοντα στο Βατερλό. Οι ιδέες και τα μηνύματα των δύο επαναστάσεων διαδόθηκαν γρήγορα στον υπόλοιπο κόσμο, προκαλώντας και άλλες εξεγέρσεις.

✎ Γλωσσάρι

Γενική Συνέλευση των Τριών Τάξεων: Έτσι ονομάζεται η κοινή συνεδρίαση αντιπροσώπων από τις τρεις κοινωνικές τάξεις της Γαλλίας, τους ευγενείς, τους κληρικούς και την τρίτη τάξη. Στην τελευταία αυτή κοινωνική τάξη ανήκαν οι αστοί και ο υπόλοιπος λαός.

Ακραίοι ριζοσπάστες: (Ιακωβίνοι). Έτσι ονομάζονται οι οπαδοί της Γαλλικής Επανάστασης που αρνούνταν κάθε συμβιβασμό με τον βασιλιά.

Τρομοκρατία: Έτσι αποκαλείται το καθεστώς που επέβαλαν στη Γαλλία ακραίοι ριζοσπάστες με επικεφαλής τους Ροβεσπιέρο, Δαντών και Μαρά.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι

«Δίνουμε αυτούς τους όρκους προκειμένου να είναι φανερό ότι όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ίσοι και ότι έχουν προικισθεί από τον Δημιουργό τους με συγκεκριμένα και αναπαλλοτρίωτα* δικαιώματα, ανάμεσα στα οποία είναι η Ζωή, η Ελευθερία και η επιδίωξη της Ευτυχίας».

Απόσπασμα από τη Διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας (1776).

2. Απόψεις για τα δικαιώματα του ανθρώπου και την πολιτική οργάνωση

Άρθρο 1: «Οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και παραμένουν ελεύθεροι και έχουν ίσα δικαιώματα. Οι κοινωνικές διακρίσεις μόνο στο κοινό συμφέρον μπορούν να βασίζονται».

Άρθρο 2: «Σκοπός κάθε πολιτικής οργάνωσης είναι η διαφύλαξη των φυσικών και απαράγραπτων* δικαιωμάτων του ανθρώπου. Τα δικαιώματα αυτά είναι η ελευθερία, η ιδιοκτησία, η ασφάλεια και η αντίσταση στην καταπίεση».

Άρθρο 3: «Πηγή κάθε εξουσίας είναι αποκλειστικά το έθνος. Κανένα σώμα, κανένα άτομο δεν μπορεί να ασκήσει εξουσία που δεν απορρέει* από το έθνος*».

Απόσπασμα από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789).

* αναπαλλοτρίωτος = αυτός που δεν επιτρέπεται να αφαιρεθεί από κάποιον
* απαράγραπτος = αυτός που δεν είναι δυνατόν να καταργηθεί
* απορρέω = προκύπτω, προέρχομαι
* έθνος = εννοεί το σύνολο των Γάλλων πολιτών

Ματιά στο παρελθόν

Η σημαία της Γαλλίας

Η άλωση της Βαστίλης από τους Γάλλους επαναστάτες, στις 14 Ιουλίου 1789, αποτελεί σήμερα την εθνική γιορτή της Γαλλίας. Τα χρώματα μπλε, κόκκινο και άσπρο στις κονκάρδες που φορούσαν οι εξεγερμένοι, αποτυπώνονται και στη γαλλική σημαία.

▲ Η μάχη στο Βατερλό (1815)

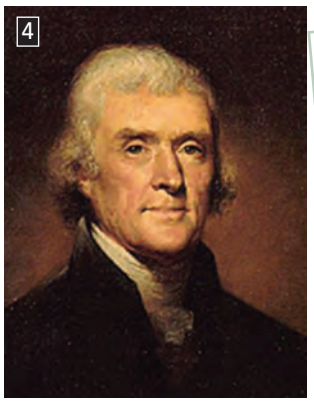
▶ Jacques-Louis David, Ο Ναπολέων Βοναπάρτης

3

▲ Η υπογραφή της Διακήρυξης της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας (1776)

4

▲ Ο Τόμας Τζέφερσον, συντάκτης της Διακήρυξης της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας και 3ος πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής

5

▲ Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη

6

▲ Το σύνθημα της Γαλλικής Επανάστασης «Ελευθερία, Ισότητα, Αδελφότητα»

☞ Ερωτήματα

- **Ποιες ομοιότητες παρατηρείτε ανάμεσα στην Αμερικανική και την Γαλλική Επανάσταση;**
- **Ποια θεωρούνται τα σημαντικότερα ανθρώπινα δικαιώματα με βάση τα κείμενα των δύο πηγών; Τι πιστεύουμε σήμερα;**

ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη κατά τους Νεότερους Χρόνους (μέσα 15ου αιώνα – αρχές 19ου αιώνα)

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- **Η Αναγέννηση είναι μια πνευματική και καλλιτεχνική κίνηση. Ξεκίνησε στα μέσα του 14ου αιώνα από τη Βόρεια Ιταλία και μέσα σε δύο αιώνες διαδόθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη.**

- **Η Θρησκευτική Μεταρρύθμιση έγινε τον 16ο αιώνα και χώρισε τους λαούς της Δυτικής και της Κεντρικής Ευρώπης σε Καθολικούς και Προτεστάντες (Διαμαρτυρόμενους).**

- **Οι Γεωγραφικές Ανακαλύψεις του 15ου και του 16ου αιώνα οδήγησαν στην ανακάλυψη άγνωστων έως τότε περιοχών σε άλλες ηπείρους.**

- **Ο Διαφωτισμός είναι ένα πνευματικό κίνημα που αναπτύχθηκε κυρίως κατά τον 18ο αιώνα και έδωσε έμφαση στη λογική του ανθρώπου. Στη διάρκειά του αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα οι φυσικές επιστήμες.**

- **Η Αμερικανική και η Γαλλική Επανάσταση ξέσπασαν στα τέλη του 18ου αιώνα. Επηρεάσθηκαν από τις ιδέες του Διαφωτισμού και είχαν ως βασικά τους αιτήματα την ανεξαρτησία, την ελευθερία και την ισότητα.**

ΕΝΟΤΗΤΑ Β

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

Δεύτερη Ενότητα

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

Ο Ρήγας Βελεστινλής ψάλλει τον Θούριο, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

Εισαγωγή

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους, το 1453, σήμανε την υποδούλωση του ελληνικού κόσμου σε ξένους κυριάρχους για περισσότερους από τέσσερις αιώνες. Μέσα σε δύσκολες συνθήκες, το ελληνικό έθνος στηρίχθηκε κυρίως στην ορθόδοξη πίστη και την ελληνική γλώσσα. Διατήρησε, έτσι, την ιδιαιτερότητά του και διεκδίκησε την ελευθερία του με τη Μεγάλη Επανάσταση του 1821.

Η δεύτερη ενότητα αποτελείται από δέκα κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.
Η κατάκτηση της ελληνικής Χερσονήσου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.
Οι συνθήκες ζωής των υποδούλων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.
Η θρησκευτική και η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.
Οι Κλέφτες και οι Αρματολοί

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η οικονομική ζωή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6.
Οι Έλληνες των παροικιών και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.
Οι δάσκαλοι του Γένους

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8.
Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής

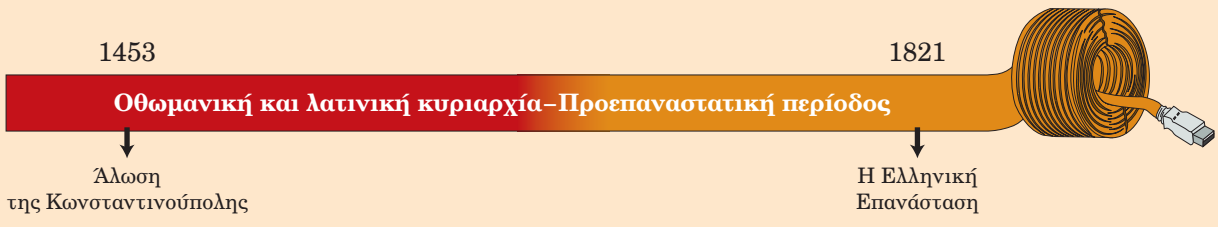

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9.
Τα κυριότερα επαναστατικά κινήματα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10.
Οι αγώνες των Σουλιωτών

Κεφάλαιο 1

Η κατάκτηση της ελληνικής Χερσονήσου

Μέσα σε δύο αιώνες (15ος – 17ος αιώνας) οι Οθωμανοί Τούρκοι κατέκτησαν ολόκληρη σχεδόν την **ελληνική Χερσόνησο**. Ορισμένες όμως περιοχές παρέμειναν, ήδη από το 1204, για μεγαλύτερο ή μικρότερο χρονικό διάστημα στην κυριαρχία των Λατίνων και κυρίως των Βενετών, των Γενουατών και των Φράγκων.

▲ Πρόσφυγες από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία καταφεύγουν στα ελληνικά νησιά (15ος αιώνας), Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη

Οι οθωμανικές κατακτήσεις στον ελληνικό χώρο

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους *Οθωμανούς Τούρκους*, το 1453, ήταν η κατάληξη της παρακμής του βυζαντινού κόσμου. Ήδη από τον 13ο αιώνα η άλλοτε ένδοξη Βυζαντινή Αυτοκρατορία αντιμετώπιζε πολλά πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Ξένες φυλές από το Βορρά και την Ανατολή εισέρχονταν στην περιοχή με ειρηνικό ή βίαιο τρόπο, ενώ Χριστιανοί της Δύσης, κυρίως οι Βενετοί, εκμεταλλεύονταν τα σπουδαιότερα εμπορικά λιμάνια, με αποτέλεσμα τον οικονομικό μαρασμό των εντοπίων. Μέσα σε δύο περίπου αιώνες ολόκληρη η **ελληνική Χερσόνησος** κατακτήθηκε από τους Οθωμανούς Τούρκους. Μόνο τα *Ιόνια Νησιά*, με εξαίρεση τη Λευκάδα για κάποια χρονικά διαστήματα, δεν πέρασαν ποτέ στην οθωμανική εξουσία. Παρέμειναν μάλιστα στην εξουσία των Βενετών έως το 1797, οπότε πέρασαν στα χέρια των Γάλλων και στη συνέχεια των Άγγλων. Η περίοδος από την κατάκτηση της ελληνικής Χερσονήσου, στα μέσα του 15ου αιώνα, έως και τη Μεγάλη Επανάσταση του 1821, που οδήγησε στον σχηματισμό του νέου ελληνικού κράτους, ονομάζεται Τουρκοκρατία.

Οι δύο πρώτοι αιώνες της Τουρκοκρατίας ήταν οι δυσκολότεροι για τους Χριστιανούς. Οι *δημογραφικές*, οικονομικές και κοινωνικές *μεταβολές* ήταν μεγάλες. Αρκετοί κάτοικοι μετακινήθηκαν σε ορεινούς τόπους της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επίσης, οι βυζαντινοί άρχοντες εξαφανίστηκαν μετά την Άλωση. Τέλος, αρκετοί *λόγιοι* έφυγαν στη Δυτική Ευρώπη. Όλα αυτά επηρέασαν αρνητικά τη συνοχή του ελληνικού πληθυσμού. Τελικά όμως οι υπόδουλοι Έλληνες δεν αφομοιώθηκαν, αφού κατάφεραν να διαφυλάξουν, με τη βοήθεια και της Εκκλησίας, τρία βασικά στοιχεία της εθνικής τους ταυτότητας: τη θρησκεία, τη γλώσσα και την παράδοση.

Από τα μέσα του 16ου αιώνα, η θέση των Ελλήνων στις τουρκοκρατούμενες περιοχές σταδιακά βελτιώθηκε. Την εποχή αυτή μειώθηκαν οι στρατιωτικές συγκρούσεις στην ελληνική Χερσόνησο και περιορίστηκε η φορολογία και το *παιδομάζωμα*. Οι εξελίξεις αυτές στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, με τη συμβολή των *Ελλήνων της Διασποράς*, τόνωσαν την παιδεία και οδήγησαν προοδευτικά το έθνος στην εκπαιδευτική αναγέννηση του 18ου αιώνα, που προετοίμασε το έδαφος για την Απελευθέρωση.

Αρκετά προβλήματα αντιμετώπιζαν και οι Έλληνες υπήκοοι των *Βενετών*. Έως τον 16ο αιώνα δεν τους επιτρεπόταν η συμμετοχή στη διοίκηση, ενώ οι Βενετοί κατείχαν τα ανώτερα θρησκευτικά αξιώματα και την περιουσία της Εκκλησίας. Αυτοί οι περιορισμοί, σε συνδυασμό με άλλες διακρίσεις, όπως η βαριά φορολογία και η συμμετοχή σε αγγαρείες για την κατασκευή δημοσίων έργων, προκαλούσαν συχνά διαμαρτυρίες ακόμη και εξεγέρσεις εναντίον των κατακτητών, με γνωστότερη την εξέγερση στη Ζάκυνθο το 1628, γνωστή ως «ρεμπελιό των ποπολάρων».

Καθώς όμως περνούσαν τα χρόνια και αρκετές βενετικές κτήσεις έπεφταν στα χέρια των Οθωμανών Τούρκων, οι Βενετοί άρχισαν να γίνονται πιο φιλικοί προς τους Έλληνες, που είχαν αναλάβει και το βάρος της άμυνας. Οι διακρίσεις σε βάρος των Ελλήνων στις βενετοκρατούμενες περιοχές περιορίσθηκαν επίσης και λόγω της μακραίωνης συνύπαρξης, που συχνά οδηγούσε σε μικτούς γάμους και σε κοινές οικονομικές δραστηριότητες.

✎ Γλωσσάρι

Οθωμανοί Τούρκοι: Οι Τούρκοι που συσπειρώθηκαν γύρω από τον Τούρκο πολέμαρχο Οθμάν (Οσμάν), ο οποίος συγκρότησε το ισχυρότερο τουρκικό κράτος, που ονομάστηκε Οθωμανική Αυτοκρατορία.
Ιόνια Νησιά: Τα νησιά του Ιονίου Πελάγους, τα Επτάνησα.
Δημογραφικές μεταβολές: Οι αλλαγές που σχετίζονται με την αριθμητική σύνθεση του πληθυσμού.
Λόγιος: Αυτός που ασχολείται με τα γράμματα και τις τέχνες· οι συγγραφείς και οι δάσκαλοι.
Παιδομάζωμα: Υποχρεωτική στρατολόγηση από τις οθωμανικές αρχές νεαρών αγοριών χριστιανικών οικογενειών, με σκοπό την επάνδρωση του σώματος των Γενιτσάρων και του ανώτατου διοικητικού μηχανισμού της αυτοκρατορίας. Ο θεσμός παρήκμασε από τις αρχές του 18ου αιώνα.
Έλληνες της Διασποράς: Οι Έλληνες που ζούσαν έξω από τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.
Βενετοί: Οι πολίτες της Βενετίας, παραθαλάσσιας πόλης της Βόρειας Ιταλίας και μεγάλης ναυτικής δύναμης. Η Βενετία από τον Μεσαίωνα μέχρι και το 1797 αποτελούσε ανεξάρτητο κράτος ιδιαίτερα ισχυρό, κυρίως χάρη στην εμπορική της δραστηριότητα στην Ανατολή. Για τον λόγο αυτό, ήρθε συχνά σε σύγκρουση με την Οθωμανική Αυτοκρατορία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Φανταστικός διάλογος ανάμεσα στην Πατρίδα και τους κατοίκους του Ρεθύμνου, οι οποίοι την εγκαταλείπουν μετά την κατάληψή της από τους Οθωμανούς

«– Επειδή και θα μισεύσετε* και να με αρνηθήτε,
αμέτε* όλοι στο καλό, και μη μου θυμηθήτε.
– Πώς είναι δυνατόν ποτέ να μην σου θυμηθούμεν,
σε ξενιτιά που πάμενε, και πράγμα δεν βαστούμεν;
– Που θενά σταματήσετε, που νάν' η κατοικιά σας,
τάχα ναυρήτ' ανάπαυσιν ογιά παρηγοριά σας;
– Έχομεν τας εικόνας μας για να τση προσκυνούμεν,
να πολεμούμεν τση εχθρούς πάντα να τση νικούμεν».

Κωνσταντίνου Ν. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικόν Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του Οθωμανικού ζυγού Επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821)*, Αθήνα 1869, σ. 243.

* θα μισεύσετε = θα ξενιτευτείτε
* αμέτε = πηγαίνετε

2. Διαθήκη της εποχής της Τουρκοκρατίας

«Εις το όνομα το Πατρός, και του Υιού, και του Αγίου Πνεύματος, νυν και αεί, και εις τους αιώνας των αιώνων. Αμήν.
Εδώ κάνω καταγραφή της δυστυχισμένης οικογένειάς μας, που καταγόμαστε εδώ και πολλές γενιές από τη Ρούμελη και ήρθαμε σε αυτό το νησί τη Ζάκυνθο κατατρεγμένοι και όχι για άλλο λόγο… Σαν αληθινός χριστιανός, νιώθοντας την ανάγκη να είμαι έτοιμος κάθε ώρα και στιγμή να υποστώ την τρομερή και φρικτή κρίση του Θεού, ρύθμισα τις υποθέσεις μου. Πρώτον, συγχωρώ κάθε άνθρωπο που με έβλαψε και ζητώ από όλα τα αδέλφια μου τους χριστιανούς να με συγχωρέσουν όπου τους πίκρανα και τους έβλαψα. Αφήνω το ελάχιστο βιός μου στον αδελφό μου τον Γιώργη και θέλω να με θάψει χωρίς καθόλου έξοδα και τελετή, να μου αφήσει μόνο το βρακί και το μαύρο πουκάμισο και τίποτε άλλο και να με θάψει. Και αν θελήσει ο πανάγαθος και φιλεύσπλαχνος Θεός και βοηθήσει να ελευθερωθεί το δυστυχισμένο γένος μας από τον τρομερό, απάνθρωπο, αντίχριστο και άσπλαχνο Τούρκο, να ξεθάψει τα κόκαλά μου και τα κόκαλα του μακαρίτη του αδελφού μας Φιλόθεου, που τα έχω κρυμμένα σε μια σακούλα στη σπηλιά που γνωρίζει, και να τα θάψει μαζί και κοντά στα κόκαλα των γονιών μας στην εκκλησία της πατρίδας μας· αλλά το ξαναλέω, όταν ελευθερωθεί και όχι τώρα που είμαστε σκλάβοι. Άλλο τίποτε δεν έχω να πω, και αυτή είναι η μόνη και η τελευταία μου επιθυμία».

Κωνσταντίνου Ν. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικόν Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του Οθωμανικού ζυγού Επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821)*, Αθήνα 1869, σσ. 410-412.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

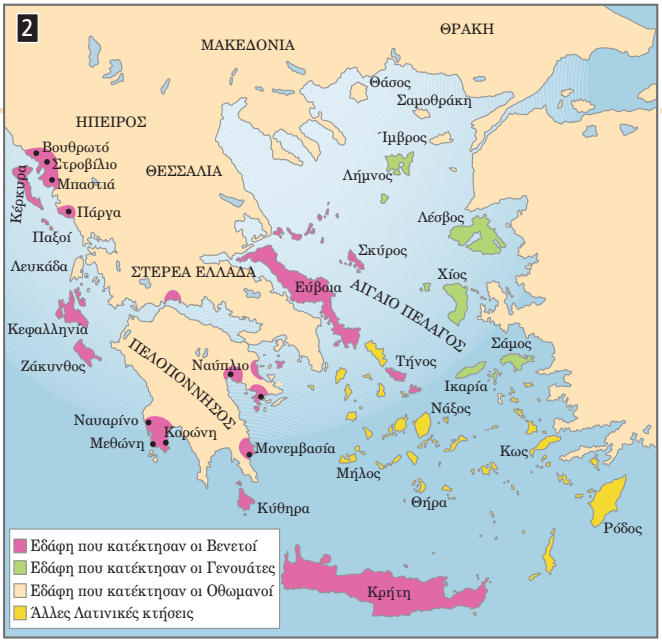

Η άλωση της Πόλης

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης αποτέλεσε ένα συγκλονιστικό γεγονός, που συντάραξε όχι μόνο τους κατοίκους της άλλοτε πανίσχυρης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αλλά και όλο τον τότε γνωστό κόσμο. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Πάπας της Ρώμης Πίος ο Β΄ χαρακτήρισε την Άλωση ως τον δεύτερο θάνατο του Ομήρου και του Πλάτωνα. Ο ίδιος, μάλιστα, επιχείρησε να οργανώσει μια Σταυροφορία για την απελευθέρωση της Πόλης, χωρίς όμως αποτέλεσμα. Άλλοι, πάλι, πίστευαν πως η κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης δεν ήταν παρά τιμωρία των Βυζαντινών, σταλμένη από τον Θεό. Η πτώση της «δεύτερης Ρώμης», όπως αποκαλούσαν τη Βασιλεύουσα, είχε ως συνέπεια να προβληθεί η Μόσχα ως «τρίτη Ρώμη», ως νέο δηλαδή θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο των Ορθοδόξων Χριστιανών.

▲ Ο σουλτάνος Μουράτ Β', Κωνσταντινούπολη, Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου

▶ Οι κατακτήσεις των Οθωμανών και των Λατίνων τον 16ο αιώνα

◀ Ευγενείς (αριστερά) και αστοί (δεξιά) στα Επτάνησα, Μουσείο Ζακύνθου

▲ Έλληνες άρχοντες στην Κωνσταντινούπολη κατά τον 16ο αιώνα, Βιέννη, Εθνική Βιβλιοθήκη

▲ Η Κρήτη σε απεικόνιση της εποχής της Βενετοκρατίας, Αθήνα, Συλλογή Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης

☞ Ερωτήματα

- **Ποια ήταν τα σπουδαιότερα προβλήματα που αντιμετώπισαν οι Έλληνες την περίοδο της ξένης κυριαρχίας;**
- **Με βάση την Πηγή 2, ποια είναι η ελπίδα που εκφράζουν οι υπόδουλοι Έλληνες;**

Κεφάλαιο 2

Οι συνθήκες ζωής των υποδούλων

Μέσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι **υπόδουλοι Έλληνες** ζούσαν δύσκολα, καθώς αντιμετώπιζαν πολλές διακρίσεις, ιδιαίτερα τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Πολλές από αυτές είχαν σχέση με τη φορολογία.

▲ Γυναίκες απασχολημένες με διάφορες οικιακές εργασίες, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Μετά την τουρκική κατάκτηση, οι περισσότερες από τις επιφανείς βυζαντινές οικογένειες που επέζησαν, μετανάστευσαν κυρίως σε *λατινοκρατούμενες περιοχές* ή στη Δυτική Ευρώπη. Όσες από αυτές παρέμειναν στην Κωνσταντινούπολη, συγχωνεύθηκαν με Έλληνες που ήρθαν στην Πόλη από την *Καραμανία*, τον Πόντο ή τα νησιά του Αιγαίου και πλούτισαν ως βιοτέχνες ή έμποροι. Σχηματίστηκε, έτσι, γύρω από το *Πατριαρχείο* μία νέα *άρχουσα τάξη*, οι Φαναριώτες, που από τον 17ο αιώνα ανέπτυξε σημαντικό εθνικό ρόλο σε τομείς όπως η εκπαίδευση.

Αν και θεωρητικά οι Οθωμανοί Σουλτάνοι παραχωρούσαν κάποιες ελευθερίες στους «απίστους» υπηκόους τους, στην καθημερινή ζωή οι περιορισμοί ήταν πολλοί, ιδιαίτερα τους πρώτους αιώνες της Τουρκοκρατίας. Οι Χριστιανοί υποχρεώνονταν να κατοικούν σε φτωχικές συνοικίες των πόλεων και υπηρετούσαν στο στρατό μόνο σε βοηθητικές υπηρεσίες είτε ως ναύτες και οδηγοί. Απαγορεύονταν επίσης οι λιτανείες. Αλλά και οι σοβαρές δικαστικές υποθέσεις που αφορούσαν Χριστιανούς, εξετάζονταν στα μουσουλμανικά *ιεροδικεία* και όχι στα εκκλησιαστικά δικαστήρια.

Οι σημαντικότερες διακρίσεις όμως αφορούσαν την κατανομή των φόρων. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία ενδιαφερόταν εξαιρετικά για την είσπραξή τους, καθώς στα έσοδα από τη φορολογία στήριζε κατά μεγάλο μέρος τη συντήρησή της. Οι Χριστιανοί επιβαρύνονταν οικονομικά πολύ περισσότερο από τους Μουσουλμάνους, πληρώνοντας πολλούς τακτικούς φόρους, όπως τον *κεφαλικό φόρο*, τον φόρο εστίας για τις κατοικίες τους, φόρο για τη χρήση της γης (έγγειος) αλλά και για την αγροτική παραγωγή (*δεκάτη*). Εκτός από τους τακτικούς, υπήρχαν και έκτακτοι φόροι, καθώς και αγγαρείες. Οι διακρίσεις σε βάρος των Χριστιανών ήταν πιο έντονες σε απομακρυσμένες περιοχές. Οι τοπικοί διοικητές, εκμεταλλευόμενοι το γεγονός ότι η κεντρική εξουσία δεν μπορούσε εύκολα να τους ελέγξει, δεν δίσταζαν να τους κακομεταχειρίζονται, ιδίως σε περιόδους ταραχών αλλά και για την ενίσχυση του προσωπικού τους ταμείου.

Τα πιο σκληρά όμως μέτρα που αντιμετώπισαν οι Χριστιανοί, ιδιαίτερα τους πρώτους αιώνες της κατάκτησης, ήταν οι σφαγές και οι αιχμαλωσίες, οι *εξισλαμισμοί,* το παιδομάζωμα καθώς και η εγκατάσταση τουρκικών και άλλων φύλων σε εύφορα εδάφη, με συνέπεια την αναγκαστική μετακίνηση ελληνικών πληθυσμών στο εξωτερικό ή σε απομονωμένα και ορεινά μέρη στο εσωτερικό.

Οι περισσότεροι υπόδουλοι κατείχαν εκτάσεις γης κυρίως σε άγονες περιοχές ή σε νησιά. Αντίθετα, τα πιο εύφορα κτήματα ανήκαν στο Σουλτάνο και τους Οθωμανούς.

✎ Γλωσσάρι

Λατινοκρατούμενες περιοχές: Έτσι ονομάζονται οι περιοχές, τις οποίες κατείχαν χριστιανικές χώρες της Δυτικής Ευρώπης και κυρίως η Βενετία.

Καραμανία: Περιοχή στη σημερινή Κεντρική Τουρκία.

Πατριαρχείο: Η ανώτατη θρησκευτική αλλά και πολιτική αρχή των Ορθοδόξων κατά την Τουρκοκρατία. Αποτελεί το κέντρο της Ορθόδοξης Εκκλησίας ανά τους αιώνες. Η έδρα του βρίσκεται ακόμη και σήμερα στη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης.

Άρχουσα τάξη: Η ανώτερη τάξη κοινωνικά ή οικονομικά.

Ιεροδικείο: Μουσουλμανικό δικαστήριο.

Κεφαλικός φόρος: Σύμφωνα με το νόμο του Ισλάμ, τον φόρο αυτό πλήρωναν όλοι όσοι δεν ήταν Μουσουλμάνοι. Απαλλάσσονταν οι γυναίκες, τα παιδιά, οι ανάπηροι, οι ιερωμένοι και όσοι κατείχαν κρατικά αξιώματα.
Δεκάτη: Φόρος ίσος με το 1/10 της αγροτικής παραγωγής. Συνήθως καταβαλλόταν σε είδος (π.χ. σιτάρι, ελιές) και σπάνια σε νόμισμα.
Εξισλαμισμός: Η προσχώρηση στη μουσουλμανική θρησκεία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Το Παιδομάζωμα

«Ανάθεμά σε, βασιλιά, και τρις ανάθεμά σε,
με το κακό οπόκαμες, και το κακό που κάνεις.
Στέλνεις, δένεις τους γέροντας, τους πρώτους τους παπάδες
Να μάσης παιδομάζωμα, να κάμης γενιτσάρους.
Κλαίν' οι γοναίοι τα παιδιά, κ' οι αδελφές τ' αδέλφια,
Κλαίγω κ' εγώ και καίγομαι και όσο θα ζω θα κλαίγω.
Πέρσι πήραν τον γιόκα μου, φέτο τον αδελφό μου».

Δημοτικό τραγούδι από την Ήπειρο

2. Βιαιότητες σε βάρος Χριστιανών

«…Και ο μπέης τους δέχτηκε με τιμές και χαρά ψεύτικη και αφού του εξήγησαν ότι παρασύρθηκαν από τους Φράγκους και πήρανε τα άρματα αλλά δεν έκαναν κανένα κακό, ο μπέης τους συγχώρεσε και τους συμβούλευσε να είναι πάντα φρόνιμοι και να κοιτάζουν τη δουλειά τους και το πρωί μόλις χαράξει να φύγουν. Μάθετε λοιπόν τον τρομερό δόλο που τους έκαμε ο μπέης και τον μαρτυρικό τους θάνατο. Το βράδυ διέταξε και τους έπιασαν έναν-έναν και τους αλυσόδεσαν και τους έβαλαν σε ένα σκοτεινό μπουντρούμι και εκεί με τα σπαθιά τους έσφαξαν όλους, και τους ογδόντα, χωρίς να λείπει κανένας και ένας μονάχα από το χωριό Βουνοχώρα, που τον έλεγαν Δημήτρη Λυκοθανάση, επειδή ήταν ανδρειωμένος άνθρωπος, έσπασε τα σίδερα και αρπάζοντας το σπαθί ενός δημίου έσφαξε δυο Τούρκους και τον φρουρό της πύλης και τρέχοντας σαν ελάφι, γλύτωσε από το μακελειό· και ύστερα από πέντε ημέρες αφού έφτασε στο χωριό του πέθανε. Εκτελέστηκαν λοιπόν με χίλια βασανιστήρια οι άλλοι ογδόντα, οι πρώτοι άρχοντες και τα ανδρειότερα παλικάρια, με δόλο μεγάλο· μάθετε· είκοσι δύο Γαλαξιδιώτες· τρεις Βουνοχωρίτες· δύο Πεντεορίτες· τρεις Αγιαθυμιώτες· δέκα Βιτρινιτζώτες· τρεις Κισσελίτες· δύο Βιδαβίτες· είκοσι Λοιδορικιώτες· και δεκατέσσερις Σαλονίταις· όλοι για την πατρίδα και τη θρησκεία, συγχωρεμένοι από όλες τις αμαρτίες!».

***Ευθυμίου Ιερομονάχου, Χρονικό του Γαλαξειδίου,* επιμέλεια Ηλίας Αναγνωστάκης, Αθήνα 1985, σσ. 51-53.**
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Έλληνες λόγιοι στη Δύση

Από τα μέσα του 14ου αιώνα και ιδίως μετά την Άλωση (1453), οι Έλληνες λόγιοι εγκαταλείπουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και καταφεύγουν στη Δυτική Ευρώπη. Μαζί τους μεταφέρουν πλήθος από χειρόγραφα της κλασσικής και της βυζαντινής γραμματείας. Στις νέες πατρίδες τους οι Έλληνες λόγιοι συνεισέφεραν στην άνθιση των ευρωπαϊκών γραμμάτων την περίοδο της Αναγέννησης. Ο Γεώργιος Τραπεζούντιος, ο Καρδινάλιος Βησσαρίων, ο Μανουήλ Χρυσολωράς, ο Ανδρόνικος Κάλλιστος, ο Ιωάννης Αργυρόπουλος, ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ο Μάρκος Μουσούρος και ο Ιανός Λάσκαρης υπήρξαν ο-

Ο Ιανός Λάσκαρης, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Ο Μανουήλ Χρυσολωράς σε σκίτσο του 15ου αιώνα, Παρίσι, Μουσείο Λούβρου

Ο Μάρκος Μουσούρος, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

ρισμένοι μόνο από τις σημαντικές προσωπικότητες της εποχής. Από τους κύκλους αυτών ξεκίνησε η πνευματική αναγέννηση των Ελλήνων. Ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα κυκλοφορούν, κυρίως στην Ιταλία, οι πρώτες εκδόσεις κειμένων στα νέα ελληνικά. Εξέχουσες μορφές της ελληνικής τυπογραφίας στην Ιταλία ήταν ο Ζαχαρίας Καλλιέργης και ο Νικόλαος Σοφιανός.

Βαθμοφόροι Γενίτσαροι, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Παιδιά του παιδομαζώματος, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Σκηνή από την καθημερινή ζωή στο Εμπορειό της Σαντορίνης. Από το βιβλίο του περιηγητή Choiseul-Gouffier (M.G.A.F.), *Voyage pittoresque de la Grece*, Παρίσι 1782

☞ Ερωτήματα

- **Ποιες ήταν οι διακρίσεις σε βάρος των υπόδουλων Ελλήνων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία;**
- **Ποια τύχη περίμενε τους υπόδουλους Έλληνες σε περίπτωση που δεν υπάκουαν στις διαταγές των Οθωμανών Τούρκων με βάση την Πηγή 2;**

Κεφάλαιο 3

Η θρησκευτική και η πολιτική οργάνωση των Ελλήνων

Στη διάρκεια της οθωμανικής κυριαρχίας την **θρησκευτική και πολιτική ηγεσία** των υπόδουλων Ελλήνων αποτελούσαν ο Πατριάρχης, οι Φαναριώτες και οι προεστοί ή δημογέροντες.

▲ Έλληνας προεστός του 18ου αιώνα με την επίσημη στολή του, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Οι Οθωμανοί Τούρκοι κατήργησαν τη βυζαντινή διοίκηση στις χώρες που κατέκτησαν. Πιο ανεκτικοί φάνηκαν απέναντι στο Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης, διευρύνοντας τις αρμοδιότητές του. Ο Πατριάρχης, εκτός από θρησκευτικός ηγέτης, ήταν και εκπρόσωπος του *ρουμ μιλέτ*, των υπόδουλων δηλαδή Ορθόδοξων Χριστιανών και *λογοδοτούσε* στο Σουλτάνο για τις πράξεις τους. Έτσι, κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η Εκκλησία δεν είχε μόνο θρησκευτικά καθήκοντα αλλά αποφάσιζε και για ποικίλες υποθέσεις, όπως π.χ. για τις κληρονομιές. Παράλληλα, ο Πατριάρχης είχε τη δυνατότητα να ιδρύει σχολεία και να επιβάλλει ειδική φορολογία στους πιστούς.

Κάποιοι ορθόδοξοι κληρικοί αντιμετώπιζαν την τουρκική κατάκτηση ως θεραπεία σταλμένη από τον Θεό για τα σφάλματα των Βυζαντινών αυτοκρατόρων και του βυζαντινού λαού. Ωστόσο, υπήρχαν ιεράρχες, όπως ο Πατριάρχης Νεόφυτος ο Β′, που είχαν επηρεασθεί από τις ευρωπαϊκές ιδέες και αμφισβητούσαν την υποταγή στους Τούρκους. Άλλα μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας, πάλι, σαν το μοναχό Μάξιμο τον Γραικό που αναγνωρίσθηκε ως άγιος στη Μόσχα, καλλιέργησαν περαιτέρω σχέσεις με τη Ρωσία. Έτσι, οι Ρώσοι ταυτίστηκαν στη σκέψη των υπόδουλων Χριστιανών, με το «*ξανθό γένος*», που θα ελευθέρωνε την Κωνσταντινούπολη από τους απίστους.

Οι Φαναριώτες αποτελούσαν μία άλλη ηγετική ομάδα των Ελλήνων κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Επρόκειτο για ορισμένες πλούσιες οικογένειες που ζούσαν στη συνοικία Φανάρι της Κωνσταντινούπολης, την έδρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου. Είχαν αξιόλογη μόρφωση, γνώριζαν ξένες γλώσσες και ανελάμβαναν υψηλά αξιώματα στην οθωμανική διοίκηση. Οι Φαναριώτες, όπως και οι ιεράρχες, ήταν απόλυτα εξαρτημένοι από τις διαθέσεις του κάθε Σουλτάνου.

Εκτός από τις δύο προηγούμενες ομάδες, μεγάλη εξουσία είχαν οι κοινοτικοί άρχοντες της εποχής, γνωστοί ως επίτροποι, δημογέροντες, προεστοί και κοτζαμπάσηδες. Οι Τούρκοι αναγκάστηκαν να σεβαστούν την τοπική ηγεσία κάθε χωριού, επειδή οι ίδιοι δεν είχαν κατάλληλα οργανωμένο διοικητικό μηχανισμό για να υπολογίζουν τον φόρο που αναλογούσε σε κάθε κάτοικο. Με το πέρασμα του χρόνου, αρκετοί κοινοτικοί άρχοντες απέκτησαν μεγάλη περιουσία και πολιτική δύναμη.

Γλωσσάρι

Ρουμ μιλέτ: Έτσι αποκαλούνταν όλοι οι Ορθόδοξοι Χριστιανοί υπήκοοι του Σουλτάνου, ανεξαρτήτως γλώσσας και εθνικότητας.

Λογοδοτώ: Είμαι υπεύθυνος απέναντι σε κάποιον.

«Ξανθό γένος»: Φράση που συναντάται συχνά σε κείμενα της περιόδου της Τουρκοκρατίας και έχει το νόημα ενός ισχυρού λαού με ξανθά μαλλιά, ο οποίος θα βοηθούσε στην απελευθέρωση του Γένους.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Τι είναι το «Ρωμαίικο»

«Ρωμαίικον. Στις ψυχές όλων των απλών Χριστιανών, που ήταν υποτελείς στο κράτος της Τουρκίας εδώ και τέσσερις αιώνες (αφότου δηλαδή κυριεύτηκε από τους Τούρκους η λεγόμενη Ευρωπαϊκή Τουρκία και έπειτα η ίδια η Κωνσταντινούπολη) διαφυλασσόταν η ιδέα και η ελπίδα της απελευθέρωσης και ανάκτησης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με το όνομα "ρωμαίικον". Έλαβε την ονομασία αυτή από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες της Κωνσταντινούπολης, από τους οποίους ονομάστηκε και ολόκληρη η Βυζαντινή Αυτοκρατορία Ρωμαϊκό Κράτος ή και απλώς "Ρωμαίικον", το οποίο ισοδυναμεί με τη λέξη "ελευθερία" για τους χριστιανούς υπόδουλους της Τουρκίας. Αυτή λοιπόν η ιδέα, "ρωμαίικον" έμεινε ριζωμένη στις καρδιές των χριστιανών Ελλήνων και ομοθρήσκων…».

Γεωργίου Γαζή, γραμματικού του Καραϊσκάκη, *Λεξικόν της Επαναστάσεως και άλλα έργα,* επιμέλεια Λ. Βρανούσης, Ιωάννινα 1971, σ. 132.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Οι δημογέροντες

«Αλλά σε κάθε πόλη και χωριό, εκτός από την εξουσία του Αρχιερέα, υπήρχε και άλλη, καθαρά κοσμική, εκείνη των αποκαλούμενων Προεστών ή Δημογερόντων και στα τουρκικά Κοτσαμπάσηδων. Αυτοί σε άλλα μέρη προέρχονταν από τις ισχυρές οικογένειες, ενώ σε άλλα εκλέγονταν από τη συνέλευση των Χριστιανών. Συγκέντρωναν τους φόρους από τους ομόθρησκούς τους και τους παρέδιδαν στην εξουσία, είχαν μεγάλη δύναμη και λογοδοτούσαν στους Τούρκους. Οι Δημογέροντες κρατούσαν και ξεχωριστό ταμείο, το οποίο όμως ήταν συνήθως καταχρεωμένο».

Κ.Μ. Κούμα, *Ιστορίαι των ανθρωπίνων πράξεων,* τόμ. 12, Βιέννη 1832, σσ. 537-539.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Ο Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης (1572–1637) ήταν ένας από τους πιο σημαντικούς πατριάρχες την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Υπήρξε λάτρης των γραμμάτων και εργάστηκε εντατικά για την πνευματική άνοδο του υπόδουλου έθνους. Έτσι, επαναλειτούργησε την Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινούπολης, ίδρυσε τυπογραφείο και εξέδωσε την πρώτη μετάφραση της Καινής Διαθήκης στα νέα ελληνικά.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κύριλλος Λούκαρης, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Η Πατριαρχική Σχολή της Κωνσταντινούπολης

▲ Ο Οικουμενικός Πατριάρχης με τη συνοδεία του, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▲ Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Γεννάδιος Σχολάριος συνομιλεί με τον σουλτάνο Μεχμέτ Β', Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▲ Προεστός Αιγαιοπελαγίτης, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

☞ Ερωτήματα

- **Ποια ήταν η θέση και ο ρόλος του Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά την Τουρκοκρατία;**
- **Με βάση την Πηγή 2, πώς εκλέγονταν οι δημογέροντες και ποιες αρμοδιότητες είχαν;**

Κεφάλαιο 4

Οι Κλέφτες και οι Αρματολοί

Πολλοί ήταν οι Έλληνες που αντιστάθηκαν στην οθωμανική κυριαρχία. Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι **Κλέφτες**, που ζούσαν συνήθως στα βουνά. Αλλά και οι **Αρματολοί**, παρόλο που διορίζονταν από τους Τούρκους, συχνά βοηθούσαν τους κλέφτες.

▲ Παλικάρι σε πορεία, έργο του Th. Leblanc, Πινακοθήκη Μουσείου Πύλου

Καθώς οι Οθωμανοί Τούρκοι επέκτειναν την κυριαρχία τους στη βαλκανική Χερσόνησο, είχαν να αντιμετωπίσουν διάφορες εξεγέρσεις από ομάδες Ελλήνων που συνέχιζαν την παράδοση των πολεμιστών του Βυζαντίου.

Ένας από τους σημαντικότερους πολεμιστές ήταν ο Κορκόδειλος Κλαδάς, ο οποίος είχε για ορμητήριό του τη Μάνη, μία από τις λίγες περιοχές που δεν υποτάχθηκαν στους Τούρκους. Οι Μανιάτες ήταν *ορεσίβιοι*, που «αγρυπνούν νύχτα μέρα για να διατηρήσουν την ελευθερία τους και δεν εννοούν να αναγνωρίσουν κανένα ηγεμόνα επί της γης», όπως τους περιέγραψε Γάλλος *περιηγητής*.

Άλλοι ένοπλοι Έλληνες κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ήταν οι **Κλέφτες**. Οι κλέφτες ζούσαν στην ύπαιθρο και είχαν τα *λημέρια* τους σε δύσβατα μέρη. Ήταν οργανωμένοι σε μικρές ομάδες, η καθεμιά με τον καπετάνιο της και το δικό της *μπαϊράκι*. Βασικό χαρακτηριστικό των κλεφτών ήταν η εχθρότητα που ένιωθαν για τους Τούρκους και γενικά για την εξουσία, στοιχείο που τους έκανε αγαπητούς στο λαό. Έτσι, οι κλέφτες έγιναν σύμβολο της αντίστασης των υπόδουλων Ελλήνων ενάντια στους κατακτητές.

Προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους κλέφτες και να αποκαταστήσουν την ασφάλεια στην ύπαιθρο, οι Οθωμανοί Τούρκοι χρησιμοποιούσαν ένοπλους Έλληνες, πρώην κλέφτες, τους αρματολούς. Ωστόσο οι **Αρματολοί**, παρόλο που ήταν βοηθητικά στρατεύματα των Τούρκων, συνεργάζονταν συνήθως με τους κλέφτες. Παρατηρήθηκε έτσι το φαινόμενο, ιδιαίτερα κατά τους τελευταίους αιώνες της Τουρκοκρατίας, πολλοί αρματολοί να εγκαταλείπουν τις θέσεις τους και να προσχωρούν στις τάξεις των κλεφτών.

Φημισμένοι αρματολοί ήταν ο Γεώργιος Ανδρίτζος, ο Κατσαντώνης στη Ρούμελη, ο Νικοτσάρας στον Όλυμπο, οι Σουλιώτες Γεώργιος Μπότσαρης και Λάμπρος Τζαβέλλας και πολλοί άλλοι. Αρκετοί από τους γιους, τους συγγενείς ή τα πρωτοπαλίκαρά τους συμμετείχαν αργότερα στη Μεγάλη Επανάσταση του 1821.

✎ Γλωσσάρι

Ορεσίβιος: Αυτός που κατοικεί στα ορεινά.

Περιηγητής: Έτσι αποκαλούνταν παλαιότερα όσοι ταξίδευαν. Αρκετοί περιηγητές κατέγραψαν έπειτα τις εντυπώσεις τους από το ταξίδι, όσα τους φάνηκαν σημαντικά, τις δυσκολίες και τα προβλήματα που συνάντησαν. Πολλοί Ευρωπαίοι περιηγητές ταξίδεψαν στον ελληνικό χώρο και γενικότερα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία κατά την Τουρκοκρατία και συνέγραψαν βιβλία με τις εντυπώσεις τους, τα οποία αποτελούν σημαντικές ιστορικές μαρτυρίες.

Λημέρι: Το κρησφύγετο των Κλεφτών και των Αρματολών την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Μπαϊράκι: Λάβαρο, σημαία (από την τουρκική λέξη bayrak).

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Του Νικοτσάρα

«Ο Νικοτσάρας πολεμά με τρία βιλαέτια*,
τη Ζίχνα και το Χάντακα, το έρημο το Πράβι.
Τρεις μέρες κάνει πόλεμο, τρεις μέρες και τρεις νύχτες.
χιόνι έτρωγαν, χιόνι έπιναν και τη φωτιά βαστούσαν.
Τα παλικάρια φώναξε στες τέσσερες ο Νίκος:
«Ακούστε παλικάρια μου, ολίγα κι αντρειωμένα,
σίδερο βάλτε στην καρδιά και χάλκωμα στ' αστήθι,
αύριο πόλεμο κακό έχουμε με τους Τούρκους,
αύριο να πατήσουμε, να πάρουμε το Πράβι».
Το δρόμο πήραν σύνταχα* κι έφτασαν στο γεφύρι,
Ο Νίκος με το δαμασκί* τον άλυσό του κόφτει.
Φεύγουν οι Τούρκοι σαν τραγιά, πίσω το Πράβι αφήνουν».

Αλέξης Πολίτης (επιμ.), ***Το δημοτικό τραγούδι. Κλέφτικα,*** **Αθήνα 1973, σ. 58.**

* βιλαέτια = επαρχίες
* σύνταχα = το πρωί
* δαμασκί = είδος σπαθιού. Εδώ πρόκειται για τσεκούρι

2. Τι ήταν οι κλέφτες

«Το "κλέφτης" ήτον καύχημα. Έλεγε "είμαι κλέφτης" και η ευχή των πατέρων ενός παιδιού ήτον να γίνη κλέφτης. Το "κλέφτης" εβγήκε από την εξουσία. Εις του πατρός μου τον καιρό, ήτον ιερό πράγμα να πειράξουν Έλληνα. Και όταν οι κλέπται ήρχοντο εις συμπλοκή με τους Τούρκους, όλοι οι γεωργοί άφηναν το ζευγάρι*, και επάγαιναν να βοηθήσουν τους κλέπτας. Εις τας ημέρας μου επειράζοντο* και Έλληνες ομοφρονούντες* με τους Τούρκους. Όταν ήλθε ο Ανδρούτσος, ο πατέρας του Οδυσσέως, εγνωρίσθηκα εις την Μάνη, και τον εσυντρόφευσα έως εις την Κόρινθο. Εις τον κατατρεγμό μας, διά δεκαπέντε ημέραις ούτε εκοιμώμεθα ούτε ετρώγαμε, εσώσαμε τα φουσέκια*, καθημέρα πόλεμο».

Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη, **επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 64.**

* το ζευγάρι = τις αγροτικές εργασίες
* επειράζοντο = τιμωρούνταν
* ομοφρονούντες = αυτοί που συνεργάζονταν
* εσώσαμε τα φουσέκια = ξοδέψαμε τα πυρομαχικά

Ματιά στο παρελθόν

Ο Νικοτσάρας

Ο Νικοτσάρας αποτελεί χαρακτηριστική περίπτωση αρματολού, ο οποίος έγινε κλέφτης. Το 1794 διαδέχθηκε στην ηγεσία του αρματολικιού του Ολύμπου τον δολοφονημένο πατέρα του. Από το 1801 έως το φθινόπωρο του 1802, με ορμητήριο το Άγιο Όρος, πραγματοποίησε ναυτικές επιχειρήσεις κατά των Τούρκων. Το 1806 συμμετείχε επίσης ενεργά, στο πλευρό του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, στις επιθέσεις εναντίον των Τούρκων, που οργανώθηκαν από τους Ρώσους στη Ζάκυνθο. Λίγο αργότερα συνεργάστηκε με τον Ρώσο ναύαρχο Δημήτριο Σινιάβιν στην Τένεδο και το Άγιο Όρος. Την ιδία περίοδο έδρασε στη Μακεδονία, δίνοντας δύο τριήμερες μάχες: την πρώτη στο βουνό Μένοικο κατά του βαλή της πόλης των Σερρών Ισμαήλ Μπέη και την δεύτερη στη γέφυρα του ποταμού Αγγίτη, κοντά στο Πράβι (σημερινή Ελευθερούπολη Καβάλας). Πέθανε τον Ιούνιο του 1807 στον Όλυμπο και ενταφιάστηκε στη Σκιάθο.

Ο Νικοτσάρας

1

▲ Αρματολός, ελαιογραφία του Richard Bonington, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

2

▲ Κλέφτης, σχέδιο του Thomas Hope, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

☞ Ερωτήματα

- **Σε τι διέφεραν οι κλέφτες από τους αρματολούς;**
- **Με βάση την Πηγή 2, πώς αντιμετώπιζαν κατά την Τουρκοκρατία οι Έλληνες αγρότες τους κλέφτες;**

Κεφάλαιο 5

Η οικονομική ζωή

Η σταδιακή παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας έδωσε τη δυνατότητα στους υπόδουλους Έλληνες να αναπτύξουν οικονομική δραστηριότητα, κυρίως εμπορική και να πλουτίσουν από αυτήν. Οι εμπορικές σχέσεις με τη Δύση τους έφεραν σε επαφή και με τις επαναστατικές ιδέες του τέλους του 18ου αιώνα στη Δυτική Ευρώπη.

▲ Έλληνας έμπορος, λιθογραφία, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Η οικονομία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στηριζόταν κυρίως στις αγροτικές καλλιέργειες (σιτάρι, κριθάρι, βαμβάκι, καπνός, λάδι, σταφίδα). Οι κτηνοτρόφοι, είτε ζούσαν μόνιμα σε ένα μέρος είτε ήταν *νομάδες*, πρόσφεραν μαζί με τους αγρότες πρώτες ύλες στη βιοτεχνία για την παραγωγή νημάτων και υφαντών. Η παραγωγή ικανοποιούσε κυρίως τις ανάγκες του σπιτιού. Όσα προϊόντα τους περίσσευαν, οι γεωργοί τα πουλούσαν στις τοπικές αγορές ή τα διέθεταν στο εξωτερικό, με αντάλλαγμα κυρίως βιομηχανικά εργαλεία και άλλα προϊόντα.

Όμως οι γεωγραφικές ανακαλύψεις, η χρήση νέων εμπορικών δρόμων και ο τερματισμός των κατακτήσεων συνέβαλαν στην παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Οι έμποροι από τη Δυτική Ευρώπη δεν ήταν υποχρεωμένοι πλέον να περνούν από το έδαφός της για να πάνε στην Ινδία ή την Κίνα. Έτσι τα κρατικά της έσοδα από τους φόρους του εμπορίου σταδιακά μειώθηκαν και το *νόμισμά της υποτιμήθηκε.* Προοδευτικά η οικονομική δραστηριότητα πέρασε κυρίως στα χέρια των υπηκόων του Σουλτάνου και ιδιαίτερα των Ελλήνων.

Δύο ακόμη παράγοντες ωφέλησαν τους Έλληνες: οι *συνθήκες* του Κάρλοβιτς (1699) και του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), που υπέγραψε η ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία, επέτρεψαν, κυρίως στην Αυστρία και τη Ρωσία, να επηρεάζουν τις εξελίξεις στο εσωτερικό της. Επίσης, οι Διομολογήσεις, δηλαδή οι εμπορικές συμφωνίες που έκαναν οι δυτικές χώρες με τους Οθωμανούς Σουλτάνους, ευνόησαν το ελληνικό εμπόριο και τη ναυσιπλοΐα, αφού έδωσαν τη δυνατότητα στους Έλληνες να υψώνουν στα καράβια τους τις σημαίες των χωρών αυτών.

Έτσι, οι Έλληνες έμποροι επέκτειναν τη δραστηριότητά τους στην Κεντρική και τη Δυτική Ευρώπη καθώς και τη Ρωσία, ίδρυσαν στα μέρη αυτά σημαντικές *παροικίες* και ανέλαβαν μεγάλο μέρος του εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου της Δύσης με την Ανατολή, κερδίζοντας πολλά πλούτη. Μαζί όμως με τα αγαθά έφταναν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και οι επαναστατικές ιδέες, που επικρατούσαν την εποχή αυτή στην Ευρώπη. Παράλληλα σχηματίστηκε ένας αξιόλογος ελληνικός εμπορικός στόλος, με πληρώματα έμπειρα στη ναυσιπλοΐα αλλά και στην αντιμετώπιση των πειρατών. Μεγάλες πόλεις, όπως η Κοζάνη, η Μοσχόπολη, τα Ιωάννινα, η Θεσσαλονίκη αλλά και νησιά, όπως η Χίος, η Ύδρα και τα Ψαρά, έγιναν σημαντικά κέντρα του ελληνικού εμπορίου.

Η οικονομική άνθηση, ο πολυάριθμος εμπορικός στόλος και οι εύπορες παροικίες του εξωτερικού βελτίωσαν τη θέση των Ελλήνων, παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης του 1821. Από αυτούς λοιπόν τους πλούσιους εμπόρους αναδείχθηκαν εκείνοι που πρωταγωνίστησαν αργότερα στον ξεσηκωμό του γένους μαζί με τους υπόλοιπους παραδοσιακούς ηγέτες του υπόδουλου ελληνισμού.

✎ Γλωσσάρι

Νομάδες: Αποκαλούνται οι πληθυσμοί που δεν είναι μόνιμα εγκατεστημένοι σε έναν τόπο, αλλά μετακινούνται διαρκώς για την επιβίωσή τους.
Υποτίμηση νομίσματος: Η μείωση της αξίας ενός νομίσματος.
Συνθήκη: Γραπτή συμφωνία ανάμεσα σε δύο ή περισσότερα κράτη, που ρυθμίζει τις μεταξύ τους σχέσεις, συνήθως μετά από πόλεμο.
Παροικία: Η εγκατάσταση ανθρώπων και η συγκρότηση κοινότητας σε ένα ξένο κράτος.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Εμπορικές συναλλαγές

«4 Αυγούστου 1695. Ο Ιωάννης Πέγιος από την Καστοριά γράφει "…σου έστειλα με το γαλλικό καράβι 68 μικρά δέματα κερί, 46 σακιά μαλλί και με το σημερινό 20 μικρά δέματα κερί, καλά προφυλαγμένα, και 18 σακιά μαλλί και είναι όλο το κερί 88 μικρά δέματα και όλο το μαλλί 64 σακιά και να τα πουλήσεις στην πιο καλή τιμή. Μάθε πως με τον πατέρα σου είμαστε τσακωμένοι και πιστεύω πως έστειλε να μου κατασχέσουν μέρος της περιουσίας και να με ντροπιάσει και μην βάλεις στο μυαλό σου ότι δεν έχω διαφορά με αυτόν, παρά έκαμε συντροφιά με άλλους φίλους και μου το έκαμαν αυτό σήμερα"».

Κωνσταντίνου Δ. Μέρτζιου, *Μνημεία μακεδονικής ιστορίας*, β΄ έκδοση, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 211.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Συμφωνία μίσθωσης εμπορικού πλοίου

«Ναυλοσύμφωνο, 10 Οκτωβρίου 1502.

Ο κυρ Αντώνης ο Αντίππας ο καραβοκύρης, πάνω στο καράβι μου διαβεβαιώνω ότι συμφώνησα με τον υποφαινόμενο έμπορο Καλογιάννη τον Αβράμη του σεβαστού Εμμανουήλ να ναυλώσω το καράβι αυτό και δεσμεύομαι ότι θα είναι έτοιμο, επανδρωμένο με άξιους ναύτες για να κάνουν το ταξίδι αυτό, αν θέλει ο Θεός στους συμφωνημένους τόπους…».

***Εμμανουήλ Τοξότης Νοτάριος Κερκύρας. Πράξεις (1500-1503)*, επιμέλεια Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη & Γιάννης Κ. Μαυρομάτης, Κέρκυρα 2007, σ. 160.**
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Τα Αμπελάκια

Τα Αμπελάκια είναι μια κοινότητα στο νομό Λάρισας, στις πλαγιές του βουνού Όσσα. Κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη, κυρίως λόγω της νηματουργίας, της επεξεργασίας δηλαδή του βαμβακιού και της μετατροπής του σε νήμα. Την ίδια περίοδο στα Αμπελάκια κατοικούσαν 6.000 περίπου Έλληνες. Εκεί, το 1778 δημιουργήθηκε ο πρώτος συνεταιρισμός στον κόσμο, με την ονομασία «Κοινή Συντροφία και Αδελφότης των Αμπελακίων», που ασχολείτο με την παραγωγή, επεξεργασία, βαφή και εμπορία κόκκινων νημάτων.

▲ Το πλοίο του Υδραίου καπετάνιου Ιωάννη Ορλάνδου, υδατογραφία, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Πλοίο από την Ύδρα, Πειραιάς, Ναυτικό Μουσείο Ελλάδος

▲ Έλληνας ναυτικός, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▲ Αθηναία νύφη ετοιμάζεται για τον γάμο, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▲ Παζάρι στην πόλη της Λάρισας

▲ Σκηνή από την αγροτική ζωή, Παρίσι, Εθνική Βιβλιοθήκη

▲ Ζωγραφική απεικόνιση της αθηναϊκής αγοράς κοντά στη βιβλιοθήκη του Αδριανού, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Ερωτήματα

- **Ποιοι υπήρξαν οι λόγοι της μεγάλης ανάπτυξης που γνώρισε η ελληνική ναυτιλία κατά τον 18ο αιώνα;**
- **Ποια ήταν τα πιο συνηθισμένα επαγγέλματα των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατία με βάση τα κείμενα των δύο πηγών και τις εικόνες;**

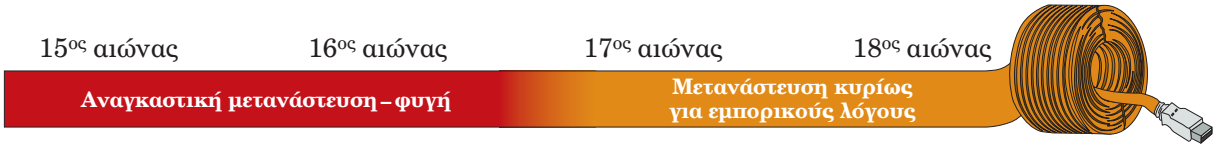
Κεφάλαιο 6

Οι Έλληνες των παροικιών και των Παραδουνάβιων Ηγεμονιών

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας αρκετοί Έλληνες έφυγαν από τη γενέτειρά τους και μετανάστευσαν, είτε εξαιτίας των πολέμων είτε για οικονομικούς λόγους, σε άλλες περιοχές. Εκεί δημιούργησαν νέες κοινότητες, τις **παροικίες.**

▲ Η Τεργέστη στις αρχές του 19ου αιώνα, χαλκογραφία, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Η μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, πραγματοποιήθηκε κυρίως σε δύο χρονικές περιόδους. Την πρώτη περίοδο, από τον 15ο έως τον 16ο αιώνα, η μετανάστευση ήταν συνήθως υποχρεωτική. Κατά τη διάρκειά της λόγιοι, ευγενείς και στρατιώτες, άλλοτε μόνοι και άλλοτε συνοδευόμενοι από τις οικογένειές τους, εγκατέλειψαν την υπόδουλη Ελλάδα εξαιτίας των πολεμικών συγκρούσεων και της επέκτασης των Τούρκων.

Οι περισσότεροι πρόσφυγες κατάγονταν από νησιά (Κύπρος, Κρήτη) ή παραθαλάσσια μέρη (Μονεμβασιά, Μάνη, Ναύπλιο, Ήπειρος). Εγκαταστάθηκαν κυρίως σε παραθαλάσσιες πόλεις της Ιταλίας καθώς και σε άλλα μέρη της Ευρώπης, ιδρύοντας **παροικίες**.

Οι Έλληνες μετανάστες εξασκούσαν συνήθως το επάγγελμα του στρατιώτη, του ναυτικού, του τεχνίτη, του εμπόρου, του αντιγραφέα χειρογράφων καθώς και του δασκάλου σε ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

Η δεύτερη περίοδος της μετανάστευσης, κατά τον 17ο και 18ο αιώνα, ήταν εθελοντική και ειρηνική, με οικονομικά κυρίως αίτια. Τα εμπορεύματα μεταφέρονταν από την Οθωμανική Αυτοκρατορία προς την Κεντρική Ευρώπη και τη Ρωσία διά ξηράς από συγκεκριμένους δρόμους, με *καραβάνια* που διέσχιζαν τα Βαλκάνια. Σε αρκετές πόλεις κατά μήκος αυτών των δρόμων εγκαταστάθηκαν Έλληνες.

Την ίδια περίοδο, Έλληνες από τον Πόντο μετακινήθηκαν στον Καύκασο και την Κριμαία ιδρύοντας παροικίες, με γνωστότερη την Οδησσό. Οι Έλληνες από τη Μακεδονία εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Βιέννη, την Τεργέστη, τη Σερβία και την Ουγγαρία, όπου ασχολήθηκαν με το εμπόριο βαμβακερών, δερμάτων, χαλιών και άλλων ειδών. Αρκετοί Έλληνες, τέλος, δραστηριοποιήθηκαν στις **Παραδουνάβιες Ηγεμονίες**, τη Βλαχία και τη Μολδαβία, περιοχές που κυβερνούσαν Φαναριώτες ηγεμόνες.

Πρώτο μέλημα των Ελλήνων μεταναστών στη νέα τους πατρίδα ήταν η ανέγερση ναού, για να τελούν τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και η σύνταξη *καταστατικού*, για τον τρόπο οργάνωσης της κοινότητάς τους. Στο καταστατικό αναγράφονταν οι σκοποί, η οργάνωση, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μελών της κοινότητας. Με την πάροδο του χρόνου χτίστηκαν μοναστήρια αλλά και κοινοτικά σχολεία, όπως το Φλαγγινιανό Φροντιστήριο στη Βενετία. Οι Έλληνες μετανάστες φρόντισαν για την έκδοση ελληνικών βιβλίων, περιοδικών και εφημερίδων.

Αυτοί οι μετανάστες που ονόμαστηκαν Έλληνες της Διασποράς, με τα πλούτη που απέκτησαν, ενίσχυαν οικονομικά τα ελληνικά σχολεία στις τουρκοκρατούμενες περιοχές και κατασκεύαζαν πολυτελείς κατοικίες στους τόπους καταγωγής τους (π.χ. στη Σιάτιστα, την Καστοριά, την Κοζάνη, τα Ζαγοροχώρια και τα χωριά του Πηλίου), τα λεγόμενα αρχοντικά.

Από τους **Έλληνες των παροικιών** ξεκίνησε κατά τον 18ο αιώνα η πνευματική αναγέννηση του υπόδουλου έθνους.

Γλωσσάρι

Καραβάνι: Ομάδα ανθρώπων, συνήθως εμπόρων, που ταξιδεύουν μαζί.
Καταστατικό: Ο γραπτός κανονισμός που καθορίζει τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της παροικίας.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Επιστολή Ελλήνων κατοίκων του Umago, παραθαλάσσιας πόλης στη Βορειοδυτική Ιταλία, προς τον Ιωάννη Λαζάρου

«Στέλνουμε την επιστολή αυτή για να σας ενημερώσουμε ότι είμαστε έντεκα οικογένειες χριστιανοί στη δούλεψη του κυρίου Φραντζέσκι στο Μαγό (Umago)*. Έως τώρα είχαμε έναν παπά Σλάβο και μας είχαν και μία εκκλησούλα φράγκικη και κάναμε την τελετή, έτσι όπως ορίζει ο Θεός. Όμως πάει ένας χρόνος, που ο παπάς μας άφησε και έφυγε και είμαστε σαν τα πρόβατα χωρίς βοσκό, που όταν θέλει ο λύκος τα αρπάζει από αυτά και τρώει, έτσι είμαστε. Για τον λόγο αυτό απευθυνόμαστε σε σας για την αγάπη του Χριστού να διευθετήσετε το ζήτημα. Να το πεις στον Πανιερώτατο Δεσπότη και σε όλους τους άρχοντες. Από σας ζητάμε βοήθεια (ψυχικό) καθώς είμαστε εβδομήντα ψυχές μικροί και μεγάλοι και κινδυνεύουμε να χαθούμε, επειδή είμαστε όλοι φτωχοί και δεν μπορούμε να κάνουμε έξοδα να έρθουμε στη Βενετία να παρουσιαστούμε μπροστά στον πρόεδρο. Και ο πρόεδρος είναι φιλεύσπλαχνος και νομίζω πως δεν θα μας αφήσει να χαθούμε. Για τον λόγο αυτό σας παρακαλούμε όλοι μας για την αγάπη του Εσταυρωμένου και της Θεοτόκου να μας κάνετε ένα εκκλησάκι για να έχουμε τον παπά μας».

Αρτέμιδος Ξανθοπούλου-Κυριακού, «Ειδήσεις για άγνωστη ελληνική αποικία στην Ίστρια τον 18ο αιώνα», *Θησαυρίσματα*, τόμ. 10 (Βενετία, 1973), σ. 209.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Συγκρούσεις Ελλήνων μεταναστών στην Κορσική με τους ντόπιους

«Οι Κορσικανοί βλέποντας ότι οι Ρωμαίοι (Έλληνες) δεν κινούνται, νόμισαν πως φοβήθηκαν και άρχισαν να πλησιάζουν στη χώρα και να ρίχνουν αμέτρητες τουφεκιές και να βγάζουν κραυγές με τύμπανα και κέρατα, φωνάζοντας στους Ρωμαίους και λέγοντας: "Σήμερα είναι η τελευταία σας μέρα και τώρα κληρονομούμε τα σπίτια σας και τα υπάρχοντά σας, θα φάμε τα αμπέλια σας και θα χαρούμε τις γυναίκες σας και τα κορίτσια σας". Και οι Έλληνες, ποιος να διηγηθεί την ορμή με την οποία όρμησαν εναντίον τους! Έβλεπες εκείνα τα παλικάρια και έτρεχαν τον ανήφορο σαν ελάφια και σε μια στιγμή έφτασαν στα πρώτα ταμπούρια των Κορσικανών και αμέσως τους έβγαλαν έξω. Αυτοί τότε (οι Κορσικανοί) μπήκαν μέσα στα δεύτερα ταμπούρια, εκεί όπου είχαν στερεωμένη τη σημαία τους. Συγκεντρώθηκαν τότε οι πιο δυνατοί και πολέμησαν χωρίς να φοβούνται το θάνατο, γιατί κρατούσαν κοτρόνες και βαρούσαν πίσω από τις πέτρες φωνάζοντας ο ένας στον άλλο και λέγοντας: "Καρδιά, άνθρωποι του Ρουστίνου καρδιά παλικάρια της Γιουβελίνας! Αχ, Ρωμαίοι, Ρωμαίοι, χαθήκατε γιατί δεν έχετε να κάνετε με τους κασιδιάρηδες τους Βικολάκους αλλά με τους γίγαντες της Καστανίτσας. Παραδοθείτε γιατί χανόσαστε". Και οι Ρωμαίοι αμίλητοι πλησίασαν από πέτρα σε πέτρα και ο ένας προστάτευε τον άλλο. Και έτσι έκαναν μερικά παλικάρια, που πλησίασαν τους πρόποδες του βουνού, εκεί όπου είχαν τη σημαία και ρίχνοντας μερικές ντουφεκιές αλύπητα δεν μπόρεσαν να αντέξουν, αλλά άφησαν τη σημαία και ολόκληρη την αποσκευή και όποιος μπορούσε να φύγει έφευγε και ο αδελφός παρατούσε τον αδελφό του. Οι υπόλοιποι Ρωμαίοι είχαν καταστρέψει τα άλλα καταφύγια και τους έδιωχναν σαν γίδια».

Δικαίου Β. Βαγιακάκου, *Οι Μανιάται της Διασποράς. Α. Οι Μανιάται της Κορσικής*, τόμ. 1, Αθήνα 1970, σ. 30.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Ομάδα περιηγητών περνά από την Ήπειρο στη Θεσσαλία.

Τα καραβάνια

Η μετακίνηση των ανθρώπων για εμπορικούς λόγους έξω από τον ελληνικό χώρο γινόταν συνήθως ομαδικά, για λόγους ασφαλείας. Οι πραγματευτές (εμπορευόμενοι) φόρτωναν τα εμπορεύματα καθώς και τα προσωπικά τους είδη σε ζώα, κυρίως μουλάρια. Επρόκειτο για τα λεγόμενα καραβάνια. Επειδή οι αποστάσεις ήταν μεγάλες, κατά μήκος των δρόμων και κοντά σε πηγές ή τρεχούμενο νερό χτίζονταν σταθμοί ή πανδοχεία, που ονομάζονταν χάνια, όπου οι ταξιδιώτες μπορούσαν να ξεκουραστούν και να διανυκτερεύσουν με ασφάλεια.

1

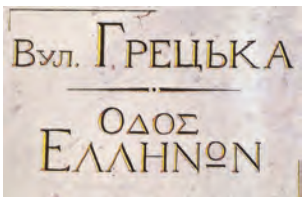
▲ Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ο εξ απορρήτων

2

▲ Τα σημαντικότερα κέντρα της ελληνικής Διασποράς κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ιω. Χασιώτης, Ευρυδίκη Αμπατζή (επιμ.), *Οι Έλληνες στη Διασπορά (15ος-21ος αι.)*, Αθήνα 2006, σ. 12

3

▲ Η «οδός Ελλήνων» στην Οδησσό

4

▶ Άποψη του Βουκουρεστίου κατά τον 18ο αιώνα

5

▲ Ο άγιος Νικόλαος, προστάτης της Αδελφότητας των Ελλήνων Ορθοδόξων της Βενετίας

6

▲ Η Βιέννη

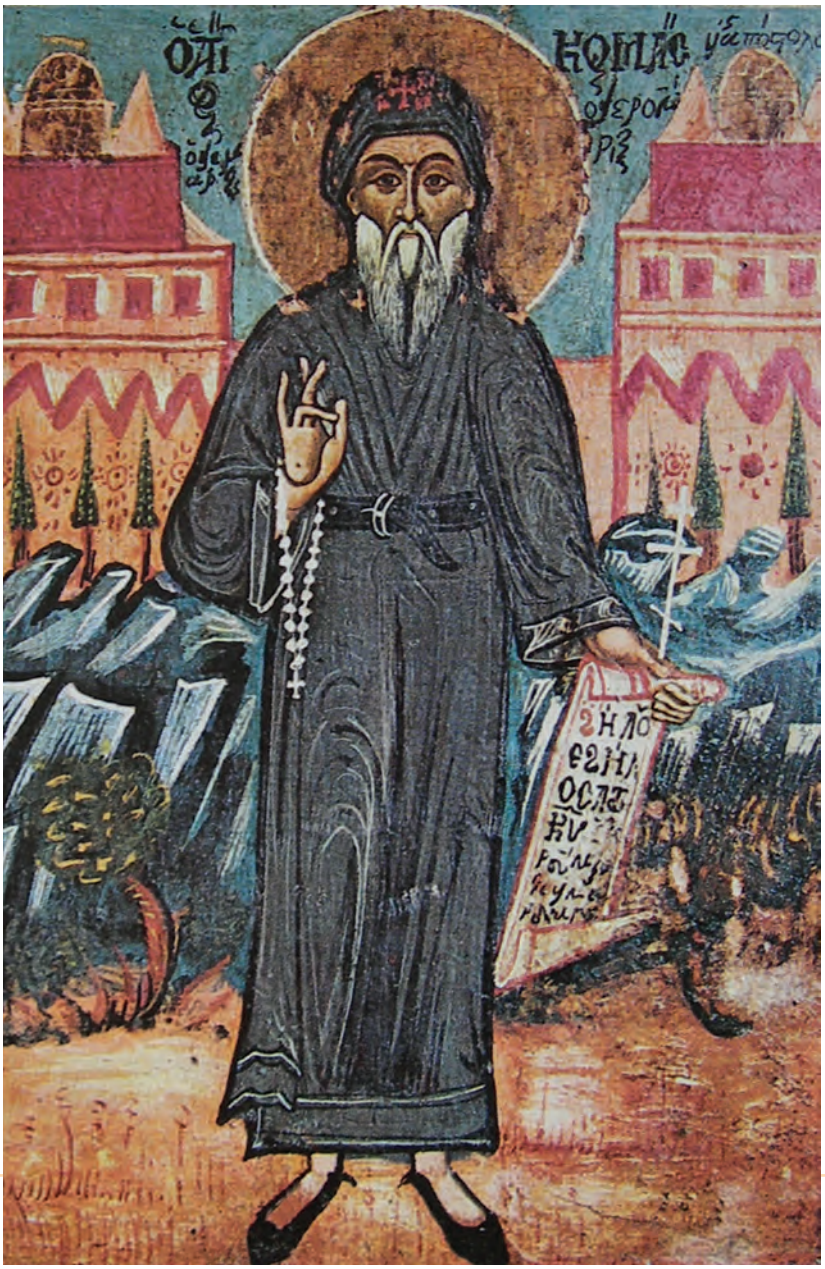
☞ Ερωτήματα

- **Ποιες ήταν οι περίοδοι της μετανάστευσης των Ελλήνων στο εξωτερικό;**
- **Με βάση την Πηγή 1, ποιο θεωρούν ως το μεγαλύτερο πρόβλημα της κοινότητάς τους οι Έλληνες του Umago;**

Κεφάλαιο 7

Οι δάσκαλοι του Γένους

Δάσκαλοι του Γένους ονομάζονται οι μορφωμένοι Έλληνες που κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας συνέβαλαν, με την προφορική διδασκαλία τους ή με τα κείμενά τους, στην καλλιέργεια της ελληνικής παιδείας.

▲ Ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός

Αρκετοί από τους **δασκάλους του Γένους** ήταν ή έγιναν αργότερα κληρικοί. Κάποιοι σπούδασαν στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα ενώ άλλοι στα Ιόνια Νησιά, στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και στο εξωτερικό.

Οι δάσκαλοι του Γένους δίδασκαν σε ναούς, σε σχολεία και σε δημόσιους χώρους. Έγραφαν επίσης επιστολές και άρθρα σε περιοδικά και εφημερίδες είτε ολόκληρα βιβλία, που τα τύπωναν με την υποστήριξη της Εκκλησίας, των Φαναριωτών ηγεμόνων ή *φιλομαθών* εμπόρων. Με το έργο τους βοήθησαν στην ίδρυση σχολείων και την τόνωση της ελληνικής παιδείας, στην *ιδεολογική προετοιμασία της Μεγάλης Επανάστασης* του 1821 και στην ανάπτυξη του *Φιλελληνισμού* στη Δύση.

Φωτισμένοι πνευματικοί άνδρες έδρασαν σε όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας. Ιδιαίτερα σημαντική ήταν, όπως αναφέρθηκε, η δράση των Ελλήνων λογίων στη Δύση. Κατά τον 18ο και στις αρχές του 19ου αιώνα οι ιδέες και τα κηρύγματα του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού κυριαρχούσαν στη Δυτική Ευρώπη. Οι νέες φιλελεύθερες και *ριζοσπαστικές* ιδέες έφτασαν γρήγορα και στην ελληνική Χερσόνησο, δυναμώνοντας την επαναστατική διάθεση των υπόδουλων Ελλήνων. Η πνευματική αυτή δραστηριότητα ονομάστηκε **Νεοελληνικός Διαφωτισμός**.

Ο Νεοελληνικός Διαφωτισμός ανέδειξε μεγάλες μορφές στα ελληνικά γράμματα, όπως ο Φαναριώτης νομικός Δημήτριος Καταρτζής και ο Κερκυραίος κληρικός Ευγένιος Βούλγαρης, που δίδαξε στην Αθωνιάδα Σχολή φιλοσοφία και μαθηματικά. Επίσης δύο ξαδέλφια από τη Θεσσαλία, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς και ο Δανιήλ Φιλιππίδης, συνέγραψαν στη δημοτική γλώσσα τη «Γεωγραφία Νεωτερική», ενώ ο Κοζανίτης γιατρός Μιχαήλ Περδικάρης σατίρισε σε πεζά και σε στίχους πρόσωπα και γεγονότα της εποχής του.

Το 1806 εκδόθηκε στην Ιταλία η «Ελληνική Νομαρχία», ένα έργο άγνωστου συγγραφέα αφιερωμένο στον Ρήγα Βελεστινλή. Στο σημαντικό αυτό κείμενο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού καταδικάζεται η «αναρχία» και η «μοναρχία» και προβάλλεται ως ιδανική διοίκηση η «νομαρχία», δηλαδή το πολίτευμα όπου εξουσιάζουν οι νόμοι.

Ξεχωριστή προσωπικότητα αποτελεί ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, ο οποίος συνδύαζε το πνεύμα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού και της παιδείας με τη θρησκευτική πίστη και την εθνική συνείδηση. Ήταν λόγιος μοναχός του Αγίου Όρους, ιεροκήρυκας και μάρτυρας. Το κήρυγμά του έβρισκε μεγάλη απήχηση στον υπόδουλο ελληνικό πληθυσμό της υπαίθρου, όπου περιόδευσε για να αναχαιτίσει τους εξισλαμισμούς, ιδρύοντας σχολεία.

✎ Γλωσσάρι

Φιλομαθής: Αυτός που αγαπά τη μάθηση, που μελετά για την απόκτηση γνώσεων.
Ιδεολογική προετοιμασία της Μεγάλης Επανάστασης: Η διάδοση και καλλιέργεια των επαναστατικών ιδεών στο λαό από τους Δασκάλους του Γένους.
Φιλελληνισμός: Έτσι αποκαλείται το κίνημα των ξένων που αγαπούσαν τους Έλληνες και τον ελληνικό πολιτισμό.
Ριζοσπαστικές ιδέες: Πρωτοποριακές για την εποχή τους αντιλήψεις.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. «Σύμβαση μαθητείας, 16 Ιουνίου 1560.

Μέσα σε σπίτι της Αγίας Τριάδας της Παραλλείου ο κυρ Ιωαννίκιος ο ιερομόναχος, κατά κόσμον Βλάσης, συμφώνησε με τον κυρ Παύλο τον Αργυρό και ανέλαβε ο Ιωαννίκιος ένα παιδί με το όνομα Θωμάς, που ήταν συγγενής του Παύλου για να το μάθει γράμματα, να μπορεί να διαβάζει κάθε βιβλίο, για έξι χρόνια. Υπόσχεται ο κυρ Παύλος να δώσει του πιο πάνω ιερομονάχου για τα μαθητικά έξοδα του παιδιού οκτώ φλουριά ως μισθό και τα αποκριάτικα, τα πασχαλινά και τα δευτεριάτικα φιλοδωρήματα κατά τη συνήθεια. Υπόσχεται δε ο κυρ Παύλος να του δώσει τώρα δύο φλουριά για μισθό και, όταν αρχίσει να μαθαίνει στο παιδί την Οκτώηχο, να του δώσει ένα μέρος της οφειλής και, όταν αρχίσει να μαθαίνει στο παιδί το Ψαλτήρι, άλλο μέρος και, όταν αρχίσει να μαθαίνει στο παιδί τον Απόστολο, άλλο μέρος και, όταν τα μάθει στο παιδί όλα, να κάνουν λογαριασμό να τον εξοφλήσει τελείως. Και έτσι συμφώνησαν.
Μάρτυρες (του συμφωνητικού) ο παπά κυρ Νικόλαος Σπειρής και ο παπά κυρ Φώτιος Παλατιανός».

***Αντώνιος Σπυρής, Νοτάριος και Πρωτοπαπάς Κερκύρων. Πρωτόκολλο (1560-1567),* επιμέλεια Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη, Γιάννης Κ. Μαυρομάτης, Κέρκυρα 2007, σ. 25.**
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. «Η δύναμη των νόμων»

«Ας μάθουν λοιπόν όλοι οι φτωχοί γονείς ότι σε ένα καθεστώς που κυριαρχούν οι νόμοι, ο καθένας μπορεί να ζήσει καλά, ακόμη και χωρίς να είναι πλούσιος. Οι νόμοι προβλέπουν και γι' αυτούς που δεν έχουν. Τα παιδιά όλων είναι παιδιά της πατρίδας και αυτή τα ανατρέφει, τα γυμνάζει και φροντίζει για την προκοπή τους. Γι' αυτό και αυτά την αγαπούν και την ευγνωμονούν».

Ανωνύμου του Έλληνος, *Ελληνική Νομαρχία ήτοι λόγος περί ελευθερίας*, Αθήνα 1971, σ. 15.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

3. Ο Κοσμάς ο Αιτωλός απευθύνεται προς τους γονείς

«Και εσείς, γονείς, να παιδεύετε τα παιδιά σας εις τα χριστιανικά ήθη, να τα βάνετε να μανθάνουν γράμματα. Να κάμετε τρόπον εδώ εις την χώραν σας διά σχολείον, να βρήτε έναν διδάσκαλον να τον πληρώνετε να σας μαθαίνη τα παιδιά σας, ότι αμαρτάνετε πολύ να τα αφήνετε αγράμματα και τυφλά. Και μη μόνον φροντίζετε να τους αφήσετε πλούτη και υποστακτικά και μετά τον θάνατόν σας να τα τρων και να τα πίνουν και να σας οπισωλογούν. Καλύτερα να τα αφήνετε πτωχά και γραμματισμένα, παρά πλούσια και αγράμματα».

Ι. Μενούνου, *Κοσμά του Αιτωλού, Διδαχές και βιογραφία*, Αθήνα 1980, σ. 173.

Ματιά στο παρελθόν

Το «Κρυφό Σχολειό»

Την πρώτη περίοδο μετά την Άλωση, τα γράμματα και οι τέχνες οπισθοδρόμησαν. Επίσης, μειώθηκαν δραστικά αυτοί που αποκτούσαν σχολική μόρφωση και περιορίστηκαν ουσιαστικά σε όσους θα γίνονταν κληρικοί. Για τον λόγο αυτό, τα ελληνικά γράμματα διδάσκονταν κυρίως στις εκκλησίες ή στα μοναστήρια, από δασκάλους ιερωμένους. Αυτές οι δύσκολες συνθήκες αποτυπώθηκαν στην εθνική συλλογική μνήμη*, κατά τον 19ο αιώνα, με τη μορφή της δραματικής εικόνας του Νικολάου Γύζη «το Κρυφό Σχολειό» και το ομότιτλο ποίημα του Ιωάννη Πολέμη (1899). Αργότερα, από τον 17ο αιώνα και έπειτα, η ακμή του εμπορίου έδωσε ώθηση και στο ζήτημα της εκ-

Το «Κρυφό Σχολειό», πίνακας του Νικολάου Γύζη, 1886

παίδευσης. Έτσι αυξήθηκε ο αριθμός των σχολείων, ιδιαίτερα μάλιστα των κοσμικών σχολείων, τα οποία λειτουργούσαν πλέον στο πλαίσιο του κοινοτικού θεσμού, υπό την εποπτεία των προεστών κάθε τόπου.

* εθνική συλλογική μνήμη: η άποψη που έχει διαμορφώσει ένας λαός για ένα γεγονός μέσω κυρίως της παιδείας και της παράδοσής του

«Απ' έξω μαυροφόρ' απελπισιά,
πικρής σκλαβιάς χειροπιαστό σκοτάδι,
και μέσα στη θολόκτιστη εκκλησιά,
στην εκκλησιά, που παίρνει κάθε βράδυ
την όψη του σχολειού,
το φοβισμένο φως του καντηλιού
τρεμάμενο τα ονείρατα αναδεύει,
και γύρω τα σκλαβόπουλα μαζεύει».
.....

«Ένας ψαλμός ακούγεται βαθύς
σα μελωδίες ενός κόσμου άλλου,
κι ανατριχιάζει ακούοντας καθείς
προφητικά τα λόγια του δασκάλου
με μία φωνή βαριά.
"Μη σκιάζεστε στα σκότη! Η λευτεριά
σαν της αυγής το φεγγοβόλο αστέρι
της νύχτας το ξημέρωμα θα φέρει"».

Η πρώτη και η τελευταία στροφή από το ποίημα του Ιωάννη Πολέμη «Το κρυφό σχολειό».

1

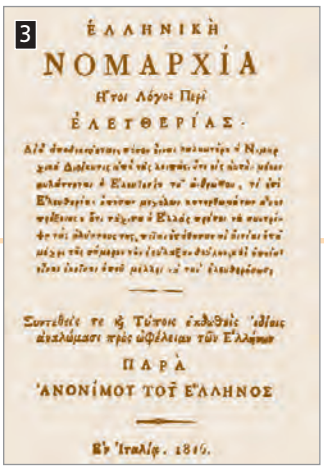
▲ Η «Οκτώηχος» χρησιμοποιήθηκε ως Αναγνωστικό στα σχολεία την εποχή της Τουρκοκρατίας

2

▲ Περιοχές όπου λειτούργησαν σχολεία στον ελληνικό χώρο κατά τον 18ο αιώνα

3

▲ Προμετωπίδα της «Ελληνικής Νομαρχίας»

4

◀ Το «Μέγα Αλφαβητάριο» εκδόθηκε στη Βιέννη το 1771 από τον Μιχαήλ Παπά Γέωργιο του Σιατιστέως, με δαπάνες Κωνστ. Αλεξ. Φιλιππίδου του Γάγου

Οι κυριότεροι εκπρόσωποι του Νεοελληνικού Διαφωτισμού

(δεν συμπεριλαμβάνονται ο Αδαμάντιος Κοραής και ο Ρήγας Βελεστινλής)

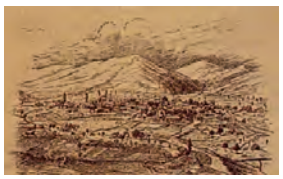
Μεθόδιος Ανθρακίτης
1660-1749
Ιωάννινα

Ευγένιος Βούλγαρης
1716-1806
Κέρκυρα

Ιώσηπος Μοισιόδακας
περ. 1725-1800

Δανιήλ Μοσχοπολίτης
Μοσχόπολη
(σημερινή Αλβανία)

Δημήτριος Καταρτζής, περ. 1730-1807, Κων/πολη

Χριστόδουλος Παμπλέκης
1733-1793
Μπαμπίνη Ξηρόμερου
Αιτωλοακαρνανίας

Δανιήλ Φιλιππίδης,
1750-1832
Μηλιές Πηλίου

Γρηγόριος Κωνσταντάς,
1758-1844
Μηλιές Πηλίου

Βενιαμίν Λέσβιος
περ. 1759-1824
Πλωμάρι
Μυτιλήνης

Νεόφυτος Δούκας
περ. 1760-1845
Άνω Σουθενά,
Ζαγορίου Ηπείρου

Παναγιώτης Κοδρικάς
1762-1827
Αθήνα

Άνθιμος Γαζής
1764-1828
Μηλιές Πηλίου

◂ Αθανάσιος Ψαλίδας
1767-1829
Ιωάννινα

◂ Νεόφυτος Βάμβας
1770-1855
Χίος

◂ Κωνσταντίνος Κούμας
1777-1836
Λάρισα

◂ Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων
1780-1857
Τσαριτσάνη

◂ Θεόκλητος Φαρμακίδης
1784-1860
Νίκαια Λάρισας

◂ Θεόφιλος Καΐρης
1784-1853
Άνδρος

☞ Ερωτήματα

- **Τι θεωρείτε ότι προσέφεραν στο Γένος οι δάσκαλοι της Τουρκοκρατίας;**
- **Να σχολιάσετε τις απόψεις του Κοσμά του Αιτωλού για την παιδεία. Θα σας βοηθήσει και η Πηγή 3.**

Κεφάλαιο 8

Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής

Ανάμεσα στους δασκάλους του Γένους ξεχωρίζουν για τη δράση τους ο λόγιος επαναστάτης **Ρήγας Βελεστινλής** και ο **Αδαμάντιος Κοραής**, ένας Έλληνας φιλόλογος φημισμένος ακόμη και στην Ευρώπη.

▲ Ο Ρήγας Βελεστινλής και ο Αδαμάντιος Κοραής υποβαστάζουν την Ελλάδα. Πίνακας σε χαρτόνι του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου

Ο **Ρήγας**, γιος εμπόρου, γεννήθηκε το 1757 στο Βελεστίνο της Θεσσαλίας, το οποίο στην αρχαιότητα ονομαζόταν Φερές. Νεαρός ακόμη, μπήκε στην υπηρεσία των Φαναριωτών στην Κωνσταντινούπολη και έπειτα μετανάστευσε στο Βουκουρέστι, ως γραμματέας του ηγεμόνα της Βλαχίας. Εκεί επηρεάστηκε από τις ευρωπαϊκές ριζοσπαστικές ιδέες, κάνοντας κύριο στόχο του την απελευθέρωση της πατρίδας. Το 1790 ταξίδεψε στη Βιέννη.

Το συγγραφικό και εκδοτικό του έργο είναι μεγάλο. Ο Ρήγας εξέδωσε γαλλικά μυθιστορήματα μεταφρασμένα στη δημοτική γλώσσα, ένα βιβλίο Φυσικής για σχολική χρήση, έναν τεράστιο χάρτη της Ελλάδας, την περίφημη «Χάρτα της Ελλάδος», μία εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου και πολλά άλλα. Ο *Θούριος* ήταν ένας φλογερός επαναστατικός ύμνος που συγκίνησε πολλούς νέους της εποχής και έγινε σύμβολο του αγώνα για την ελευθερία.

Ο Ρήγας Βελεστινλής οραματιζόταν τη συνεργασία των υπόδουλων βαλκανικών λαών για την απελευθέρωσή τους από τον οθωμανικό ζυγό και τη δημιουργία ενός *ευνομούμενου* δημοκρατικού κράτους, όπου θα κυριαρχούσε η ελληνική γλώσσα και παιδεία. Ωστόσο, η δράση του έγινε γρήγορα γνωστή και προκάλεσε την αντίδραση της Αυστρίας, η οποία τότε διατηρούσε καλές σχέσεις με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι Αυστριακοί συνέλαβαν τον Ρήγα και συνεργάτες του το Δεκέμβριο του 1797. Λίγους μήνες αργότερα τον παρέδωσαν μαζί με επτά συντρόφους του στους Τούρκους, οι οποίοι τους θανάτωσαν και τους έριξαν στον ποταμό Δούναβη.

Ο **Αδαμάντιος Κοραής** καταγόταν από πλούσια οικογένεια της Χίου, αλλά γεννήθηκε στη Σμύρνη το 1748. Φοίτησε αρχικά στην Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης, ενώ αργότερα εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Γαλλία, όπου σπούδασε ιατρική. Εκεί γνώρισε από κοντά τη Γαλλική Επανάσταση και τις φιλελεύθερες ιδέες της. Ασχολήθηκε κυρίως με την αντιγραφή, την επιμέλεια και τη δημοσίευση των χειρογράφων αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων.

Ο Κοραής πίστευε ότι για να ελευθερωθεί το ελληνικό έθνος, έπρεπε πρώτα να φωτιστεί διαμέσου της παιδείας, με κατάλληλη όμως μέθοδο διδασκαλίας και χρησιμοποιώντας μια νέα ελληνική γλώσσα, με απλούστερη μορφή από την αρχαία. Η απήχησή του ήταν μεγάλη και πολλοί δάσκαλοι ζητούσαν τις συμβουλές του. Γνωστές είναι επίσης οι θεωρίες του για τη γλώσσα. Ο Κοραής πρότεινε τη χρήση μιας γλώσσας που θα είχε ως βάση της την καθομιλουμένη γλώσσα της εποχής, από την οποία όμως θα είχαν αφαιρεθεί οι ξένες λέξεις καθώς και οι διάφορες ιδιωματικές εκφράσεις.

Ο Κοραής συνέβαλε σημαντικά στην ιδεολογική προετοιμασία της Μεγάλης Επανάστασης, π.χ. με το ποίημά του «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» αλλά και κατά τη διάρκειά της, γράφοντας συμβουλευτικές επιστολές. Συντέλεσε επίσης στην ίδρυση του *Ελληνικού Κομιτάτου* στο Παρίσι. Ο Αδαμάντιος Κοραής, όπως οι περισσότεροι από τους εκπροσώπους του Νεοελληνικού Διαφωτισμού, είχε ως βασική φιλοσοφική αρχή την πίστη στη λογική του ανθρώπου.

✎ Γλωσσάρι

Θούριος: Επαναστατικό τραγούδι. Οι στίχοι του απευθύνονταν στους υποδούλους και τους καλούσαν να αγωνιστούν για να απαλλαγούν από τη σκλαβιά.

Ευνομούμενος: Αυτός που διοικείται με δίκαιους νόμους.

Ελληνικό Κομιτάτο: Φιλελληνική οργάνωση που ιδρύθηκε στο Παρίσι.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Απόσπασμα από τη Νέα Πολιτική Διοίκηση του Ρήγα Βελεστινλή

«Όλοι, χωρίς εξαίρεσιν, έχουν χρέος να ηξεύρουν γράμματα. Η Πατρίς έχει να καταστήση* σχολεία εις όλα τα χωρία διά τα αρσενικά και θηλυκά παιδιά. Εκ των γραμμάτων γεννάται η προκοπή, με την οποίαν λάμπουν τα ελεύθερα έθνη».

***Ρήγα Βελεστινλή, Άπαντα τα Σωζόμενα,* επιμέλεια Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης, Αθήνα 2001, τόμ. 5, σσ. 41-42.**

* να καταστήση = να ιδρύσει

2. Αποσπάσματα από τον Θούριο του Ρήγα Βελεστινλή

«Ως πότε, παλληκάρια, να ζούμεν στα στενά,
μονάχοι, σαν λιοντάρια, στες ράχες, στα βουνά;
σπηλιές να κατοικούμεν, να βλέπωμεν κλαδιά,
να φεύγωμ' απ' τον κόσμον, για την πικρή σκλαβιά;
να χάνωμεν αδέλφια, Πατρίδα και γονείς,
τους φίλους, τα παιδιά μας κι όλους τους συγγενείς;

Κάλλιό 'ναι μιας ώρας ελεύθερη ζωή,
παρά σαράντα χρόνοι σκλαβιά και φυλακή!».
……

«Ελάτε μ' έναν ζήλον σε τούτον τον καιρόν,
να κάμωμεν τον όρκον επάνω στον Σταυρόν.
Συμβούλους προκομμένους με πατριωτισμόν,
Να βάλωμεν, εις όλα να δίδουν ορισμόν.
Οι Νόμοι νάν' ο πρώτος και μόνος οδηγός,
Και της Πατρίδος ένας να γένη αρχηγός.
Γιατί κ' η αναρχία ομοιάζει τη σκλαβιά.
Να ζούμε σα θηρία, είν' πλιο σκληρή φωτιά».

Λ.Ι. Βρανούση, *Ρήγας Βελεστινλής*, Αθήνα 1963, δεύτερη έκδοση, σσ. 167-168.

3. Απόσπασμα από το έργο «Σάλπισμα Πολεμιστήριον» του Αδαμάντιου Κοραή

«Οι Ηπειρώται ενθυμήθητε* τα κατορθώματα των προγόνων σας. εσείς και παλαιά εφάνητε ανδρείοι, και σήμερον ακόμη εδείξατε με τας κατά των αγρίων Πασάδων νίκας, ότι δεν εχάσατε την προγονικήν μεγαλοψυχίαν. Οι Θεσσαλοί και Μακεδόνες ενθυμήθητε ότι οι πρόγονοί σας κατετρόπωσαν τον Δαρείον, όστις ήτον ασυγκρίτως φοβερώτερος βασιλεύς από τον σημερινόν άνανδρον και γυναικώδη τύραννον της Ελλάδος. Οι Πελοποννήσιοι και οι λοιποί Έλληνες μη λησμονήσετε τα τρόπαια*, όσα κατά των βαρβάρων ανέστησαν* οι προπάτορές* σας. και σεις εξαιρέτως οι Μαϊνώται συλλογίσθητε ότι είσθε αίμα Σπαρτιατών. Όλοι ομού*, όσοι με το λαμπρόν όνομα των Ελλήνων δοξάζεσθε, βάλετε καλά εις τον νουν σας, ότι αφ' όσας δυστυχίας δύναται να πάθη ο άνθρωπος η πλέον απαρηγόρητος είναι η δουλεία».

Κοραής. *Άπαντα τα πρωτότυπα έργα,* επιμέλεια Γ. Βαλέτας, τόμ. Α1, σ. 69.

* ενθυμήθητε = θυμηθείτε
* τα τρόπαια = τις νίκες
* ανέστησαν = κέρδισαν
* προπάτορες = πρόγονοι
* ομού = μαζί

Ματιά στο παρελθόν

Ο Κοραής γράφει για τον Βολταίρο

Ο Αδαμάντιος Κοραής βρισκόταν στο Παρίσι όταν ξέσπασε η Γαλλική Επανάσταση. Σε μία από τις επιστολές του, με αφορμή την μετακομιδή (σημ. μεταφορά) των λειψάνων του Βολταίρου στη γαλλική πρωτεύουσα τον Ιούλιο του 1791, ο Έλληνας Διαφωτιστής έγραψε: «Δεν με εξέπληξε, φίλε μου, ούτε η μεγαλοπρέπεια της κηδείας. Ούτε ο χρυσός και ο άργυρος, ο οποίος άστραφτε από όλα τα μέρη, θάμπωσε τα μάτια μου. Αλλ' όταν είδα να περιφέρουν τα βιβλία του θριαμβευτικά και να είναι περικυκλωμένα από πλήθος ακαδημαϊκών, τότε ήθελα να σε έχω κοντά μου μάρτυρα και της αγανάκτησής μου και των δακρύων μου, δακρύων, φίλε μου, αληθινών, δακρύων απαρηγόρητων, τα οποία μ' έκανε να χύσω η ανάμνηση ότι έτσι και οι πρόγονοί μου, οι αμίμητοι Έλληνες, ήξεραν να τιμούν τη σοφία». *(Απόδοση στα νέα ελληνικά)*

Ο τάφος του Βολταίρου στο Πάνθεον, Παρίσι

▲ Ο Αδαμάντιος Κοραής

▲ Ο Ρήγας Βελεστινλής

▲ Ο Ρήγας ρίχνει τον σπόρο της ελευθερίας, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▲ Προμετωπίδα της «Χάρτας» του Ρήγα, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▲ Ο Μέγας Αλέξανδρος από τη «Χάρτα της Ελλάδος» του Ρήγα

Ερωτήματα

- Ποια ήταν τα βασικά σημεία της διδασκαλίας του Κοραή και ποια του Ρήγα;
- Ποιες αξίες κυριαρχούν στα κείμενα του Ρήγα Βελεστινλή με βάση τις δύο πρώτες πηγές;

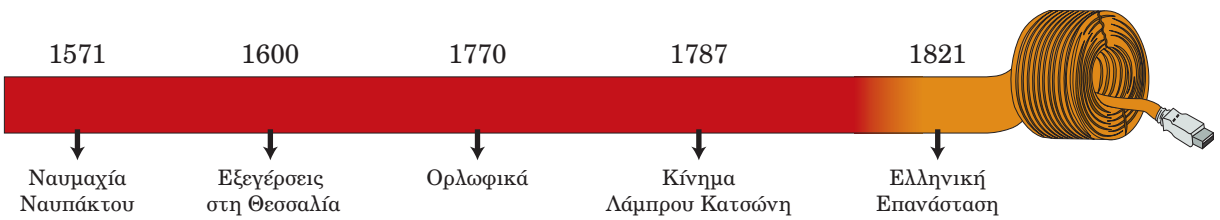
Κεφάλαιο 9

Τα κυριότερα επαναστατικά κινήματα

Στη διάρκεια των τεσσάρων αιώνων της Τουρκοκρατίας έγιναν πολλές εξεγέρσεις των υπόδουλων Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών. Οι περισσότερες από τις εξεγέρσεις αυτές υποκινούνταν από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις, οι οποίες, όταν βρίσκονταν σε πόλεμο με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, προσπαθούσαν να δημιουργήσουν αναταραχή στο εσωτερικό της, για να διασπάσουν τον τουρκικό στρατό και να τον αποδυναμώσουν.

▲ Ζωγραφική αποτύπωση της παράδοσης Οθωμανών Τούρκων στον Λάμπρο Κατσώνη, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Τον 16ο αιώνα πολλοί Κερκυραίοι, Κρητικοί και ιδίως οι πάντα ανυπότακτοι Μανιάτες πολέμησαν τους Οθωμανούς Τούρκους είτε στο πλευρό των Βενετών και των Ισπανών είτε μόνοι τους, με επιχειρήσεις στην ξηρά και στη θάλασσα. Μάλιστα, στη σημαντική Ναυμαχία της Ναυπάκτου το 1571, κατά την οποία ο τουρκικός στόλος καταστράφηκε ολοκληρωτικά από τους Δυτικούς, συμμετείχαν και ελληνικά πλοία.

Επίσης, το 1600 ο Μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος, γνωστός ως Φιλόσοφος, ξεσήκωσε τους υπόδουλους Έλληνες στην ορεινή Θεσσαλία. Το κίνημά του όμως απέτυχε και ο ίδιος διέφυγε στη Ρώμη και έπειτα στην Ισπανία ζητώντας ενισχύσεις. Εννέα χρόνια αργότερα επέστρεψε στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα, παροτρύνοντας τους κατοίκους της Θεσπρωτίας να εξεγερθούν.

Οι Βενετοί, από την πλευρά τους, πολιόρκησαν την Αθήνα και το 1699 κατέλαβαν σχεδόν όλη την Πελοπόννησο, η οποία όμως πέρασε ξανά στην κατοχή των Οθωμανών ύστερα από δύο δεκαετίες. Έκτοτε η Βενετία σταμάτησε να παίζει ενεργό ρόλο στις ελληνικές υποθέσεις.

Τον 18ο αιώνα ανέλαβε δράση η Ρωσία. Οι ελπίδες των υποδούλων *αναπτερώθηκαν,* καθώς από την εποχή της Άλωσης κυκλοφορούσαν διαδόσεις για το «ξανθό γένος» του Βορρά που θα απελευθέρωνε τους Έλληνες. Το 1770 οι αδελφοί Ορλώφ έφτασαν στη Μάνη με Ρώσους και Έλληνες στρατιώτες, ενώ παράλληλα ο πρόκριτος Ιωάννης Βλάχος ή Δασκαλογιάννης ξεσήκωσε τα Σφακιά της Κρήτης. Στη Ναυμαχία του Τσεσμέ (στη σημερινή Τουρκία, απέναντι από τη Χίο) ο ολιγάριθμος ορθόδοξος στόλος νίκησε τους Οθωμανούς, αλλά οι συγκρούσεις τερματίστηκαν με τη Συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774). Η συνθήκη αυτή είναι πολύ σημαντική, αφού η Ρωσία θεώρησε πως απέκτησε το δικαίωμα να παρεμβαίνει στα εσωτερικά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, προκειμένου να προστατεύσει τους Χριστιανούς που ζούσαν εκεί. Επίσης, οι Έλληνες έμποροι απέκτησαν το δικαίωμα να υψώνουν στα καράβια τους τη ρωσική σημαία.

Με παρόμοιο τρόπο έδρασε λίγα χρόνια αργότερα και ο Λάμπρος Κατσώνης, που καταγόταν από τη Λιβαδειά και ήταν αξιωματικός του ρωσικού στρατού. Με ορμητήριο το νησί Κέα, έπλεε στο Αιγαίο με έναν μικρό στόλο, κάνοντας επιθέσεις εναντίον τουρκικών πλοίων. Στις ναυτικές επιχειρήσεις ήταν μαζί του και ο κλέφτης Γεώργιος Ανδρίτσος, ο πατέρας του ήρωα της Επανάστασης Οδυσσέα Ανδρούτσου.

Στα τέλη του 18ου αιώνα, λόγω της διάδοσης των φιλελεύθερων ιδεών της Γαλλικής Επανάστασης, οι ελπίδες των Ελλήνων για απελευθέρωση στράφηκαν και προς τους Γάλλους του Ναπολέοντα. Τον επαναστατικό αναβρασμό ενίσχυσαν και διάφορα δημοσιεύματα Ελλήνων Διαφωτιστών υπέρ των Γάλλων. Ωστόσο, πολύ σύντομα και αυτές οι ελπίδες διαψεύστηκαν. Γύρω στο 1800, οι υπόδουλοι Έλληνες είχαν πια συνειδητοποιήσει πως κάθε πρωτοβουλία για απελευθέρωση έπρεπε να προέλθει από τους ίδιους.

Γλωσσάρι

Αναπερώνω: Ενθαρρύνω, εμψυχώνω, αναζωογονώ.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Οι ελπίδες των υπόδουλων Ελλήνων για την απελευθέρωσή τους εναποτίθενται στους Ρώσους

«Ακόμα τούτ' την άνοιξι,
ραγιάδες*, ραγιάδες,
τούτο το καλοκαίρι,
καϋμένη Ρούμελη,
όσο να'ρθη ο Μόσκοβος*,
ραγιάδες, ραγιάδες,
να φέρη το σεφέρι*,
Μωρηά και Ρούμελη».

Κωνσταντίνου Ν. Σάθα, *Τουρκοκρατούμενη Ελλάς. Ιστορικόν Δοκίμιον περί των προς αποτίναξιν του οθωμανικού ζυγού επαναστάσεων του ελληνικού έθνους (1453-1821),* Αθήνα, 1869, σ. 449.

* ραγιάδες = υπόδουλοι
* Μόσκοβος = Ρώσος
* σεφέρι = στράτευμα

2. Η διάψευση των προσδοκιών των Ελλήνων για τις προθέσεις των Ρώσων

«Ακόμη αυτή την άνοιξη, τούτο το καλοκαίρι,
αυτόν του χρόνου τον κακό, αυτό του καλοκαίρι,
μας ήρθε και ου Μόσκοβος κι ήφερε το σιφέρι,
και τάζει πως τάχατες τη λευτεριά θα φέρει.
Μα πού 'ν' η μαύρη λευτεριά; Αλίμονο σε μας, παιδιά,
Κι αλίμονο στην κλεφτουριά, πως δε θα την ιδούμε,
γιατί δεν πάσκισε* πιστά για να λευτερωθούμε.
Μας ήρθε και μας άναψε φωτιά απ΄ άκρη σε άκρη
Κι άφσι* να τη σβήσουμε με γιαίμα και με δάκρυ…».

Οι στίχοι αυτοί του ιερέα Παπακυρίτση, που γράφηκαν το 1775, περιέχονται στη μελέτη του Ιωάννη Χασιώτη, *Μεταξύ οθωμανικής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής πρόκλησης,* Θεσσαλονίκη 2001, σσ. 220-221.

* δεν πάσκισε = δεν κατέβαλε προσπάθεια
* άφσι = άφησε

3. Ο Κολοκοτρώνης γράφει για τα επαναστατικά σχέδια των Ελλήνων

«Εις τα 1805 πηγαίνω εις την Ζάκυνθον. Ο Αυτοκράτωρ Αλέξανδρος κάμνει πρόσκλησιν διά να γραφθούν οι Έλληνες εις τα στρατεύματα. Κάμνομεν όλοι μία αναφορά, Σουλιώται, Ρουμελιώται και Πελοποννήσιοι, εις τον Αυτοκράτορα και του ζητούμεν βοήθειαν διά να ελευθερώσωμεν τον τόπον μας. Ο Αναγνωσταράς ενήργησε να γίνη η αναφορά… Ομιλώ με τον Αρχηγόν των Ρωσικών στρατευμάτων και με λέγει, ότι ο Αυτοκράτωρ τον διέταξε να παραδεχθή* εις την δούλευσιν* όσους θέλουν να έμβουν* και να υπάγουν* να κτυπήσουν τον Ναπολέοντα. Του αποκρίνομαι: "Όσον διά το μέρος μου, δεν εμβαίνω εις την δούλευσιν. Τι έχω να κάμω με τον Ναπολέοντα; Αν θέλετε όμως στρατιώτας διά να ελευθερώσωμεν την πατρίδα μας σε υπόσχομαι και πέντε και δέκα χιλιάδας στρατιώτας. Μια φορά εβαπτισθήκαμεν με το λάδι, βαπτιζόμεθα και μίαν με το αίμα και άλλην μίαν διά την ελευθερίαν της πατρίδος μας"».

***Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη,* επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σσ. 44-45.**

* να παραδεχθή = να δεχθεί
* εις την δούλευσιν = στην υπηρεσία του
* να έμβουν = να μπουν
* να υπάγουν = να πάνε

Ματιά στο παρελθόν

Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου (Λεπάντο)

Η Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571) ανάμεσα στον ενωμένο στόλο των χριστιανικών κρατών της Δυτικής Ευρώπης και τους Οθωμανούς Τούρκους οδήγησε σε ολοκληρωτική σχεδόν καταστροφή του ναυτικού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Στη ναυμαχία έλαβε μέρος και ο συγγραφέας του «Δον Κι-

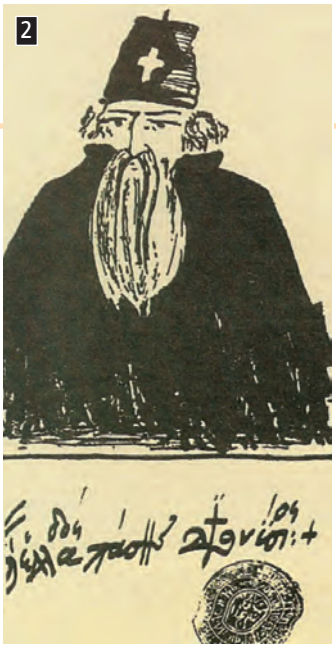
χώτη», Μιχαήλ Θερβάντες, ο οποίος έγραψε ότι η νίκη αυτή, που συνέτριψε την οθωμανική αλαζονεία, ήταν η αφορμή για να διαλυθεί η εντύπωση που είχε ο χριστιανικός κόσμος πως οι Τούρκοι ήταν ανίκητοι. Ο θρίαμβος των χριστιανικών δυνάμεων στη Ναύπακτο βοήθησε επίσης να αναπτερωθούν οι ελπίδες των υπόδουλων Ελλήνων για ελευθερία.

1

Χάρτης της Πελοποννήσου του 1545, Μαδρίτη, Εθνική Βιβλιοθήκη

2

Ο Διονύσιος ο Φιλόσοφος, ο οποίος αποκαλούνταν ειρωνικά από τους εχθρούς του «Σκυλόσοφος». Το Σεπτέμβριο του 1611 βρήκε μαρτυρικό θάνατο από τους Τούρκους

3

Η φρεγάτα του Λάμπρου Κατσώνη, χαλκογραφία

☞ Ερωτήματα

- **Για ποιους λόγους απέτυχαν όλα τα επαναστατικά κινήματα πριν την Επανάσταση του 1821;**
- **Οι ξένες δυνάμεις βοήθησαν ουσιαστικά τους Έλληνες την περίοδο της Τουρκοκρατίας με βάση τα κείμενα των πηγών;**

Κεφάλαιο 10

Οι αγώνες των Σουλιωτών

Οι ανυπότακτοι **Σουλιώτες** πρωταγωνίστησαν σε πολλές επαναστατικές ενέργειες εναντίον των Τούρκων. Πολλοί και γνωστοί είναι οι αγώνες τους εναντίον του Αλή Πασά των Ιωαννίνων.

▲ Χαρακτικό με φανταστική παράσταση του Σουλίου, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Οι κάτοικοι του Σουλίου ήταν βοσκοί που μιλούσαν ελληνικά και αρβανίτικα. Συχνά έκαναν επιδρομές στα χωριά του κάμπου, για να εξασφαλίσουν ζώα και *γεννήματα*. Οι δύσκολες συνθήκες ζωής των Σουλιωτών, η πολύχρονη ενασχόλησή τους με τα όπλα, η άριστη γνώση του εδάφους, το ομαδικό πνεύμα και κυρίως η εξαιρετική τους τόλμη, τους είχαν μεταμορφώσει σε ικανότατους πολεμιστές. Οι Σουλιώτες συνήθιζαν να πολεμούν οχυρωμένοι πίσω από φυσικά εμπόδια. Δρούσαν ακόμη και τη νύχτα, ενώ δεν δίστασαν να επιτεθούν με τα σπαθιά τους σε μεγαλύτερο αριθμό αντιπάλων, αιφνιδιάζοντάς τους.

Μάταια οι Τούρκοι προσπαθούσαν να υποτάξουν τους Σουλιώτες. Το Σούλι, απέχοντας 20 χιλιόμετρα από τη θάλασσα, μπορούσε να προμηθεύεται χρήματα, όπλα και πυρομαχικά, τα οποία έστελναν από τα Επτάνησα οι ξένες δυνάμεις κάθε φορά που συγκρούονταν με την *Υψηλή Πύλη*.

Περισσότερο αποτελεσματικός, ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων πέτυχε με διάφορους τρόπους να διώξει από το Σούλι ορισμένους από τους αρχηγούς, αδυνατίζοντας έτσι την άμυνά του. Τελικά οι Τούρκοι κατάφεραν να κατακτήσουν το Σούλι το 1803, μετά από πολλές προσπάθειες. Κατέλαβαν τον οχυρό λόφο Κούγκι, όμως ο καλόγερος Σαμουήλ, που τον κρατούσε ελεύθερο ως την τελευταία στιγμή, ανατινάχθηκε μαζί τους. Τότε κάποιοι Σουλιώτες έσπασαν τον κλοιό των Τούρκων με έφοδο και πέρασαν τελικά στην Κέρκυρα, ενώ οι υπόλοιποι *συνθηκολόγησαν*, αφού τους υποσχέθηκαν ότι θα εγκαταλείψουν με ασφάλεια το Σούλι και θα καταφύγουν με τα όπλα τους στην Πρέβεζα.

Οι Σουλιώτες στα Επτάνησα υπηρέτησαν αρχικά τους Ρώσους και στη συνέχεια τους Γάλλους κυρίαρχους. Το 1820, λίγο πριν τη Μεγάλη Επανάσταση, κλήθηκαν από τους Τούρκους να κατοικήσουν μόνιμα στο Σούλι, με τον όρο να βοηθήσουν το Σουλτάνο να εξοντώσει τον Αλή Πασά, με τον οποίο βρισκόταν σε πόλεμο. Οι Σουλιώτες συμφώνησαν και επέστρεψαν στα χωριά τους, αποκρούοντας με επιτυχία τους στρατιώτες του Αλή Πασά που έρχονταν εναντίον τους. Το 1822, όμως, έμειναν αβοήθητοι. Καταπονημένοι, εγκατέλειψαν οριστικά το Σούλι και διασκορπίσθηκαν στη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο. Κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Επανάστασης του 1821 πολλοί Σουλιώτες ανέπτυξαν σημαντική δράση ως οπλαρχηγοί, έχοντας τη φήμη των γενναίων και αδάμαστων πολεμιστών του έθνους.

✎ Γλωσσάρι

Γεννήματα: Τα δημητριακά.
Υψηλή Πύλη: Η Οθωμανική Αυτοκρατορία.
Συνθηκολογώ: Υπογράφω συμφωνία συνήθως μετά από πόλεμο.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Επιστολή των κατοίκων του Σουλίου στον Αλή Πασά (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Βεζύρ Αλή Πασά σε χαιρετούμεν.
Η πατρίς μας είναι απείρως γλυκυτέρα και από τα πουγκεία* σου, και από τους ευτυχείς τόπους, τους οποίους υπόσχεσαι να μας δώσεις. Όθεν* ματαίως κοπιάζεις, επειδή η ελευθερία μας δεν πωλείται, ούτ' αγοράζεται σχεδόν με όλους τους θησαυρούς της γης, παρά με το αίμα και θάνατον έως του τελευταίου Σουλιώτου. (Όλοι οι Σουλιώτες μικροί και μεγάλοι)».

Χριστόφορου Περραιβού, *Ιστορία Σύντομος του Σουλίου και Πάργας*, τόμ. 1, Παρίσι 1803, σ. 54.

* πουγκεία = χρηματικά ποσά
* όθεν = γι' αυτό

2. Οι άγραφοι νόμοι των Σουλιωτών

«Τα έθιμα και οι θεσμοί των Σουλιωτών υποχρέωναν κάθε πατριώτη να είναι ευσπλαχνικός προς τους ομογενείς και τους ομοθρήσκους του και σε κάθε περίπτωση να τους βοηθά. Να είναι επίσης πιστός στη θρησκεία του και άσπονδος εχθρός της οθωμανικής τυραννίας. Όποιος ήταν δειλός στον πόλεμο, όλοι τον περιφρονούσαν. Επίσης κατέκριναν όποιον είχε πληγωθεί στην πλάτη, γι' αυτό και οι ηλικιωμένοι που ήταν γονείς γενναίων ανδρών συνήθιζαν να περηφανεύονται στις συναναστροφές τους και να λένε: "Ευχαριστώ το Θεό γιατί τα παιδιά μου σκοτώθηκαν ή τραυματίσθηκαν στη μάχη και κανένας δεν χτυπήθηκε από πίσω". Αυτά πίστευαν για τη γενναιότητα και τη δειλία και γι' αυτό οι Σουλιώτες ποτέ δεν έδειχναν τα νώτα τους στους εχθρούς, αλλά έπρεπε ή να νικήσουν ή να σκοτωθούν ένδοξα».

Λάμπρου Κουτσονίκα, *Γενική Ιστορία της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τόμ. 1, Αθήνα 1863, σσ. 24-25.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Επαφές των Σουλιωτών με τους Ρώσους

Οι Σουλιώτες βρίσκονταν για καιρό σε επαφή με τους Ρώσους, με σκοπό να οργανώσουν από κοινού επανάσταση εναντίον των Οθωμανών Τούρκων. Τον Απρίλιο του 1790 μια αντιπροσωπεία από τους Σουλιώτες έγινε δεκτή από την Αυτοκράτειρα της Ρωσίας Αικατερίνη και ζήτησε τη βοήθειά της για να απελευθερωθούν, όπως έλεγαν, οι απόγονοι «των αρχαίων Αθηναίων και Λακεδαιμονίων». Η τσαρίνα υποσχέθηκε να προσφέρει τη βοήθειά της, ωστόσο οι υποσχέσεις της δεν πραγματοποιήθηκαν στο βαθμό που οι Έλληνες περίμεναν.

Η Αικατερίνη Β', Πετρούπολη, Πινακοθήκη Πέτερκοφ

1 Ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων

2

▲Σουλιώτης, έγχρωμη χαλκογραφία, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

3

▲ Σουλιώτης, έγχρωμη λιθογραφία

5

▲ Άποψη του Σουλίου, λιθογραφία επιχρωματισμένη

4

▲Ο Σουλιώτης οπλαρχηγός Λάμπρος Τζαβέλας μπροστά στον Αλή Πασά, λιθογραφία, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

☞ Ερωτήματα

- **Για ποιους λόγους οι Σουλιώτες ήταν γνωστοί ως ικανότατοι πολεμιστές;**
- **Ποιο ήταν το υπέρτατο αγαθό για τους Σουλιώτες με βάση τα κείμενα των πηγών;**

ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Οι Έλληνες κάτω από την οθωμανική και τη λατινική κυριαρχία (1453-1821)

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Η κατάκτηση των ιστορικών ελληνικών χωρών από τους Λατίνους και τους Οθωμανούς Τούρκους είχε δραματικές συνέπειες στη ζωή των υπόδουλων Ελλήνων.
- Οι διακρίσεις σε βάρος των υπόδουλων Ελλήνων ήταν πολλές, ιδιαίτερα στον τομέα της φορολογίας. Είχαν μάλιστα ως συνέπεια να μεταναστεύσουν αρκετοί Έλληνες σε διάφορες χώρες της Ευρώπης και να ιδρύσουν παροικίες εκεί.
- Ο Πατριάρχης, οι Φαναριώτες σε κεντρικό επίπεδο και οι προεστοί ή δημογέροντες στις τοπικές κοινότητες αποτελούσαν τη θρησκευτική και πολιτική ηγεσία των Ελλήνων την περίοδο της Τουρκοκρατίας.
- Ανάμεσα στους υπόδουλους Έλληνες που αντιστάθηκαν στην οθωμανική κυριαρχία ξεχωρίζουν οι κλέφτες. Περιοχές όπως το Σούλι και η Μάνη, έμειναν γνωστές για το αδούλωτο πνεύμα τους.
- Οι δάσκαλοι του Γένους με τη διδασκαλία και τα κείμενα τους φρόντισαν για τη διατήρηση της ελληνικής παιδείας κατά την Τουρκοκρατία.
- Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας σημειώθηκαν αρκετές εξεγέρσεις εναντίον των Οθωμανών Τούρκων. Έως τις αρχές του 19ου αιώνα όλες οι εξεγέρσεις απέτυχαν, κράτησαν όμως ζωντανή την επαναστατική διάθεση των Ελλήνων.

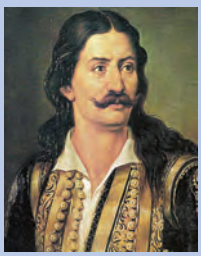
ΕΝΟΤΗΤΑ Γ

Η Μεγάλη Επανάσταση (1821-1830)

Τρίτη Ενότητα

Η Μεγάλη Επανάσταση (1821-1830)

Θεόδωρος Βρυζάκης, «Υπέρ Πατρίδος το Παν», πίνακας του 1858, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη – Μουσείο Αλέξανδρου Σούτζου

Εισαγωγή

Η Μεγάλη Επανάσταση του 1821 αποτελεί την κορυφαία προσπάθεια των Ελλήνων να αποκτήσουν την ελευθερία τους. Παρά τις δυσκολίες και τα προβλήματα, εσωτερικά και εξωτερικά, η Επανάσταση πέτυχε τελικώς το στόχο της. Μέσα σε σχετικά σύντομο διάστημα, ως το 1830, η Ελλάδα κέρδισε την ανεξαρτησία της έστω και με περιορισμένα σύνορα. Η ελεύθερη εθνική ζωή ξεκίνησε και τέθηκαν νέοι εθνικοί στόχοι.

Η τρίτη ενότητα αποτελείται από δεκαοχτώ κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.
Η Φιλική Εταιρεία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2.
Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η επανάσταση στην Πελοπόννησο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Η επανάσταση στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.
Η άλωση της Τριπολιτσάς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8.
Οι αγώνες του Κανάρη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. Η εκστρατεία του Δράμαλη-Δερβενάκια

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10.
Ο Μάρκος Μπότσαρης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11. Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο – ο Παπαφλέσσας

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12.
Η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου – ο Διονύσιος Σολωμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 13. Οι αγώνες του Καραϊσκάκη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 14.
Ο Φιλελληνισμός

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 15.
Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και η Ναυμαχία του Ναυαρίνου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 16. Οι Εθνοσυνελεύσεις και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα

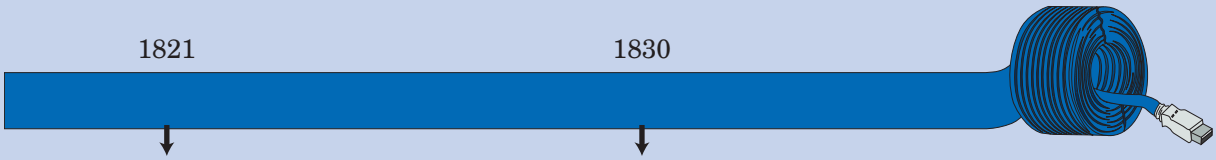

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 17.
Ο Ιωάννης Καποδίστριας και το έργο του

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 18.
Το τέλος της Επανάστασης και η ελληνική ανεξαρτησία

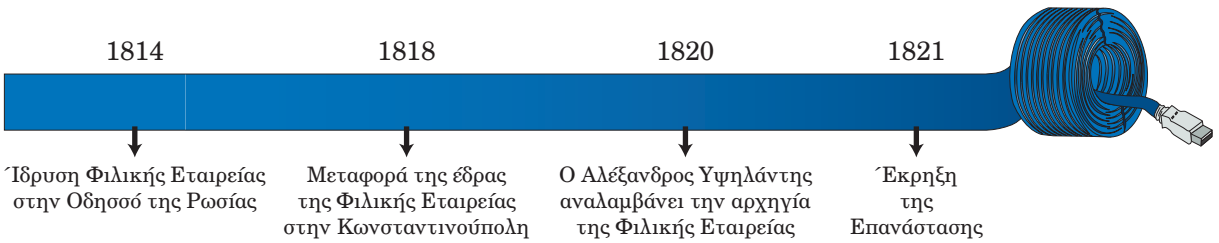
Κεφάλαιο 1

Η Φιλική Εταιρεία

Η **Φιλική Εταιρεία** ιδρύθηκε επτά χρόνια πριν από την έναρξη της Μεγάλης Επανάστασης του 1821, με σκοπό να συντονίσει τις προσπάθειες των υπόδουλων Ελλήνων για την απελευθέρωσή τους. Η οργάνωση ιδρύθηκε μυστικά στην Οδησσό της Ρωσίας, το 1814, από τρεις άσημους εμπόρους, τον Εμμανουήλ Ξάνθο, το Νικόλαο Σκουφά και τον Αθανάσιο Τσακάλωφ.

▲ Ο όρκος των Φιλικών

Οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας προχώρησαν στην εγγραφή μελών στις ελληνικές παροικίες του εξωτερικού και στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, ενθαρρυμένοι από το επαναστατικό πνεύμα του Ρήγα Βελεστινλή, τους αγώνες του Λάμπρου Κατσώνη και των Σουλιωτών καθώς και την αναταραχή που προκαλούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία *απείθαρχοι πασάδες*. Οι Φιλικοί, όπως αποκαλούνταν τα μέλη της, χρησιμοποιούσαν *κρυπτογραφικό κώδικα* για να επικοινωνούν μεταξύ τους και υπέγραφαν με ψευδώνυμα. Η μύησή τους στην οργάνωση είχε τη μορφή ιεροτελεστίας, που τη σφράγιζε ο όρκος μπροστά σε ιερέα.

Οι Φιλικοί άφηναν να εννοείται ότι πίσω από την Εταιρεία υπήρχε μία Μεγάλη Δύναμη, που ήθελε την απελευθέρωση των Ελλήνων. Πολλοί πίστευαν ότι πίσω από την μυστική Αρχή της Φιλικής Εταιρείας κρυβόταν η Ρωσία, ωστόσο οι ηγέτες της γνώριζαν καλά, παρόλο που δεν το φανέρωναν, ότι η οργάνωση στηριζόταν στον ενθουσιασμό των λογίων πατριωτών και στα χρήματα που κατέβαλλαν τα εγγραφόμενα μέλη της, ιδίως οι υπάλληλοι και οι έμποροι. Ήταν ένα σχέδιο παράτολμο για όποιον λογάριαζε τα εμπόδια που υπήρχαν, το οποίο όμως τελικά πέτυχε.

Τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας στην αρχή ήταν ελάχιστα. Το 1818, όμως, η οργάνωση μετέφερε την έδρα της στην καρδιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη. Τότε η στρατολόγηση μελών επεκτάθηκε σε ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία και στη σημερινή Ελλάδα. Σ' αυτήν μυήθηκαν πολλοί από τους πρωταγωνιστές του Αγώνα, όπως ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας, ο πρώην κλέφτης Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, οι οπλαρχηγοί Ιωάννης Φαρμάκης και Γεωργάκης Ολύμπιος και αρκετοί άλλοι. Την οργάνωση βοήθησε αποφασιστικά και ο μεγαλέμπορος Παναγιώτης Σέκερης, που πρόσφερε μεγάλο μέρος της περιουσίας του.

Τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας σταδιακά αυξήθηκαν. Οι ηγέτες της πρότειναν στον Ιωάννη Καποδίστρια, που ήταν τότε υπουργός των Εξωτερικών της Ρωσίας, να τεθεί επικεφαλής της. Εκείνος αρνήθηκε, γιατί πίστευε ότι οι συνθήκες που επικρατούσαν στην Ευρώπη δεν ήταν ευνοϊκές για τους Έλληνες. Μετά την άρνησή του, η αρχηγία προσφέρθηκε το 1820 στον Αλέξανδρο Υψηλάντη, στρατηγό και υπασπιστή του Τσάρου, ο οποίος δέχτηκε με προθυμία τον ανώτατο τίτλο του Γενικού Εφόρου λαμβάνοντας άδεια απουσίας δύο χρόνων από τη ρωσική αυλή.

Με την προσχώρηση του Υψηλάντη, εντάθηκαν οι προετοιμασίες για τη Μεγάλη Επανάσταση. Σύμφωνα με τα σχέδια των Φιλικών, η Επανάσταση επρόκειτο να ξεκινήσει ταυτόχρονα στη *Μολδοβλαχία* και στην Πελοπόννησο, ώστε να διασπαστεί ο οθωμανικός στρατός, ο οποίος βρισκόταν ήδη σε πόλεμο με τον Αλή Πασά στα Ιωάννινα, ενώ και στην Κωνσταντινούπολη θα ξεσπούσαν ταραχές. Ζητήθηκε επίσης από τους Σέρβους και τους Βούλγαρους, που ήταν κι αυτοί υπόδουλοι των Οθωμανών Τούρκων, να επαναστατήσουν ενώ πιθανή φαινόταν και η εμπλοκή των Ρώσων, αν οι Τούρκοι περνούσαν τον *Δούναβη*.

✎ Γλωσσάρι

Απείθαρχοι πασάδες: Πασάδες που δεν υπάκουαν πάντοτε στις διαταγές του Σουλτάνου.
Κρυπτογραφικός κώδικας: Η γραφή με σύμβολα, προκειμένου να μην γίνεται κατανοητή από άλλους.
Μολδοβλαχία: Πρόκειται για τις δύο ημιαυτόνομες περιοχές στα βόρεια σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τη Μολδαβία και τη Βλαχία, τις οποίες κατά τον 18ο αιώνα κυβερνούσαν Έλληνες Φαναριώτες. Σήμερα κατά το μεγαλύτερο μέρος τους αποτελούν τμήμα της Ρουμανίας.
Δούναβης: Ποταμός της Κεντροανατολικής Ευρώπης.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ο όρκος των Φιλικών (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Ορκίζομαι οικειοθελώς ενώπιον του αληθινού Θεού ότι θα είμαι για όλη μου τη ζωή απόλυτα πιστός στην Εταιρεία. Ορκίζομαι ότι δεν θα φανερώσω το παραμικρό από τα Σημεία και τους λόγους της, ούτε θα σταθώ για κανέναν λόγο η αφορμή να καταλάβουν ποτέ οι άλλοι, ούτε οι συγγενείς ούτε ο Πνευματικός ούτε ο φίλος μου, ότι γνωρίζω ο,τιδήποτε σχετικά με αυτά… Ορκίζομαι ότι θα τρέφω στην καρδιά μου αδιάλλακτο μίσος κατά των τυράννων της Πατρίδας μου, κατά των οπαδών και κατά των ομοφρόνων τους. Θα ενεργώ πάντα με τρόπο που να τους βλάπτει και όταν το επιτρέψουν οι εξελίξεις θα συμβάλλω στην πλήρη καταστροφή τους…».

2. Προετοιμασία της Επανάστασης (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Κατάλαβα τότε, πως ό,τι κάνουμε θα το κάνουμε μόνοι μας και ότι δεν έχουμε καμία ελπίδα από τους ξένους. Ο Τζωρτζ* πήγε στη Νεάπολη, έγινε εκεί στρατηγός. Με προσκάλεσε με δύο γράμματά του, αλλά επειδή ήξερα για την Εταιρία δεν δέχθηκα, αλλά κοίταξα πότε θα επαναστατήσουμε για την πατρίδα μας. Για την Εταιρία μου είπε ο Πάγκαλος**. Έπειτα πέρασε ο Αριστείδης ο Παπάς και ο Αναγνωσταράς μου έφερε γράμμα από την Εταιρία, και τότε άρχισα να κατηχώ κι εγώ διάφορους στην Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά και διάφορους καπεταναίους σπετσιώτικων και υδραίικων καραβιών. Στα 1820 έλαβα γράμματα από τον Υψηλάντη για να είμαι έτοιμος, όπως και όλοι οι δικοί μας. Εικοστή πέμπτη Μαρτίου ήταν η μέρα της γενικής επανάστασης».

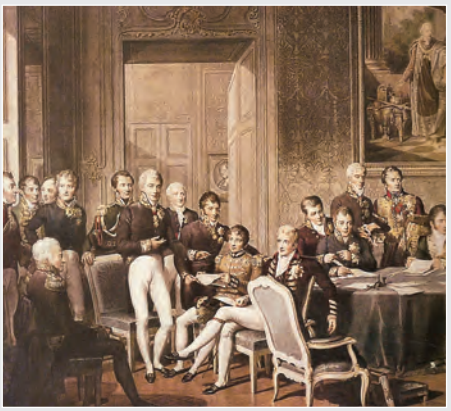
***Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη*, επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 69.**

* Πρόκειται για τον Άγγλο στρατιωτικό Ρ. Τσωρτς.
** Πρόκειται για τον Νικόλαο Πάγκαλο, ταγματάρχη του ρωσικού στρατού.

Ματιά στο παρελθόν

Η Ιερή Συμμαχία

Η σύσταση της Φιλικής Εταιρείας έγινε σε μια ιδιαίτερα δυσμενή για την ελληνική υπόθεση στιγμή. Το 1815 νικήθηκε οριστικά ο Ναπολέοντας και οι φιλελεύθερες ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης παραμερίστηκαν. Τότε ιδρύθηκε η Ιερή Συμμαχία με πρωτοβουλία των νικητών (κυρίως της Αυστρίας, της Ρωσίας και της Πρωσίας), οι οποίοι επιθυμούσαν να διατηρηθεί το «παλαιό μοναρχικό καθεστώς». Για τον λόγο αυτό, ήταν αντίθετοι σε κάθε επαναστατική κίνηση, καταδικάζοντάς την ως επικίνδυνη.

Το Συνέδριο της Βιέννης (1815)

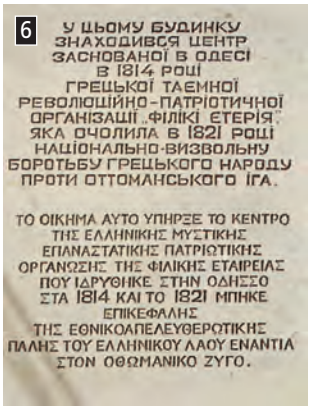

▲ Οι ιδρυτές της Φιλικής Εταιρείας, Εμμανουήλ Ξάνθος (αριστερά), Νικόλαος Σκουφάς (μέση) και Αθανάσιος Τσακάλωφ (δεξιά), Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▲ Παράσταση της σκλαβωμένης Ελλάδας, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

▲ Το σπίτι στην Οδησσό της Ρωσίας, στο οποίο ιδρύθηκε η Φιλική Εταιρεία και η πλάκα που έχει εντοιχιστεί στην πρόσοψή του

☞ Ερωτήματα

- **Με ποιους τρόπους έδρασε η Φιλική Εταιρεία και ποιοι ήταν οι στόχοι της;**
- **Για ποιους λόγους πιστεύετε ότι ο Κολοκοτρώνης (Πηγή 2) υποστηρίζει πως οι Έλληνες θα έπρεπε να βασίζονται μόνο στις δικές τους δυνάμεις; Στην απάντηση θα σας βοηθήσει η «Ματιά στο παρελθόν» και όσα έχετε διδαχθεί στην προηγούμενη ενότητα.**

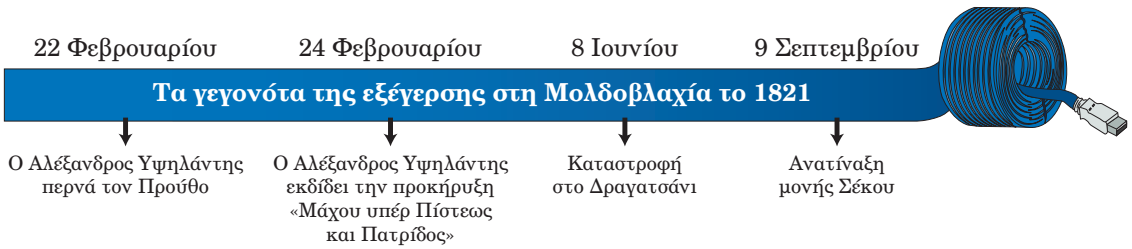
Κεφάλαιο 2

Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία

Τον Φεβρουάριο του 1821 ο υπασπιστής του Ρώσου τσάρου, Αλέξανδρος Υψηλάντης, ηγήθηκε της εξέγερσης εναντίον των Τούρκων στη **Μολδοβλαχία.** Ωστόσο, μετά από επτά μήνες, η **εξέγερση** καταπνίγηκε από τον οθωμανικό στρατό.

▲ Η καταστροφή του Ιερού Λόχου, πίνακας του Πέτερ φον Ες, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Όσο περνούσε ο καιρός, η Φιλική Εταιρεία κατέστρωνε πολλά επαναστατικά σχέδια για τον τόπο και τον τρόπο έναρξης της Επανάστασης. Τελικά αποφασίστηκε να ξεκινήσει η Επανάσταση από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες (σημερινή Μολδαβία και Ρουμανία), όπου δεν υπήρχε οθωμανικός στρατός, οι ηγεμόνες τους ήταν Έλληνες Φαναριώτες και κατοικούσαν εκεί πολλοί Έλληνες. Επίσης, στη Βλαχία είχαν αναπτύξει ένοπλη δράση εναντίον της οθωμανικής κυριαρχίας οι οπλαρχηγοί Ιωάννης Φαρμάκης και Γεωργάκης Ολύμπιος.

Υπολογίζοντας στη ρωσική βοήθεια, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης πέρασε τον Φεβρουάριο του 1821 τον ποταμό *Προύθο* και μπήκε στη Μολδαβία. Η Επανάσταση άρχισε και οι πρώτες δυσκολίες έκαναν την εμφάνισή τους. Τότε ο Υψηλάντης με τους περίπου 2.000 άντρες που συγκέντρωσε, στράφηκε προς το *Βουκουρέστι*. Στις 24 Φεβρουαρίου ο Υψηλάντης κυκλοφόρησε *προκήρυξη* με τίτλο «Μάχου υπέρ Πίστεως και Πατρίδος» και κάλεσε στα όπλα τους Έλληνες της περιοχής. Λίγες ημέρες αργότερα οι επαναστάτες κατέλαβαν το Βουκουρέστι, αλλά τελικά αποσύρθηκαν στα ορεινά αναμένοντας τις εξελίξεις.

Η εξέγερση στη Μολδοβλαχία καταδικάστηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις καθώς και από τον Πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄, ο οποίος ενήργησε υπό την πίεση των Τούρκων. Αλλά και ο τσάρος της Ρωσίας καθαίρεσε τον Υψηλάντη από το αξίωμα του αξιωματικού του ρωσικού στρατού και έδωσε άδεια στα οθωμανικά στρατεύματα να εισβάλουν στην περιοχή.

Ο Υψηλάντης, με μερικές χιλιάδες πεζούς και λιγοστούς ιππείς, αντιμετώπισε τον πολυάριθμο οθωμανικό στρατό, που κινήθηκε εναντίον του, σε πολλές μάχες. Η αποφασιστικότερη από τις μάχες αυτές δόθηκε τον Ιούνιο του 1821 στο χωριό Δραγατσάνι και τελείωσε με ήττα των Ελλήνων. Ιδιαίτερα ο Ιερός Λόχος, το στρατιωτικό σώμα που αποτελούνταν από εθελοντές Έλληνες σπουδαστές των παροικιών, έχασε περισσότερα από τα μισά μέλη του.

Καταδιωκόμενος ο Υψηλάντης, πέρασε στην Αυστρία μαζί με τον Κοζανίτη υπασπιστή του Γεώργιο Λασσάνη, μερικούς αξιωματικούς και αρκετούς στρατιώτες. Άλλοι Έλληνες αντιστάθηκαν με επιτυχία στο Σκουλένι αλλά τελικά διαλύθηκαν, ενώ περίπου 100 κατόρθωσαν να φτάσουν πεζοπορώντας στην Ελλάδα. Οι αρχηγοί Ιωάννης Φαρμάκης και Γεωργάκης Ολύμπιος νικήθηκαν τον Σεπτέμβριο του 1821 πολεμώντας εναντίον των Τούρκων. Ο Γεωργάκης Ολύμπιος και οι συμπολεμιστές του ανατινάχθηκαν στη μονή Σέκου, για να μην πιαστούν αιχμάλωτοι.

Η επτάμηνη εξέγερση στη Μολδοβλαχία μπορεί να τερματίστηκε, κατάφερε ωστόσο να διασπάσει τα οθωμανικά στρατεύματα και να επιταχύνει την επανάσταση στην Ελλάδα. Συνέβαλε έτσι αποφασιστικά στην απελευθέρωση του Έθνους.

✎ Γλωσσάρι

Βουκουρέστι: Σημερινή πρωτεύουσα της Ρουμανίας (τότε της Βλαχίας).
Προκήρυξη: Κείμενο που δημοσιοποιείται και εξαγγέλλει τους λόγους μιας πολιτικής πράξης.
Προύθος: Παραπόταμος του Δούναβη, σύνορο της Ρουμανίας και της Μολδαβίας. Αποτελούσε φυσικό σύνορο ανάμεσα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και τη Ρωσία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Επιστολή του Αλέξανδρου Υψηλάντη στον Εμμανουήλ Ξάνθο, Ιάσιο, 26 Φεβρουαρίου 1821

«Ο ενθουσιασμός είναι τεράστιος εδώ, δεν ξέρω πού να βάλω αυτούς που φτάνουν. Πρέπει να μαζευτούν από παντού χρήματα, το ίδιο και άρματα και… και… και… Ξέρω ότι ο ζήλος σου, Ξάνθε μου, κάτι θα κάμει. Ελπίζω, με τη βοήθεια του Θεού να δοξαστούμε με το υπέρτατο όνομα των ελευθερωτών της Πατρίδας».

Εμμανουήλ Ξάνθου, *Απομνημονεύματα περί της Φιλικής Εταιρίας*, επιμέλεια Απ. Β. Δασκαλάκης, Αθήνα χχ, σ. 162.

2. Η καταστροφή του Ιερού Λόχου

«Έτσι χάθηκε μέσα σε λίγη ώρα μία από τις γλυκύτερες ελπίδες της Ελλάδας, ο Ιερός Λόχος. Αλλά, έστω και αν νικήθηκε, αφού εγκαταλείφθηκε μόνος και τόσο ολιγάριθμος απέναντι σε υπεράριθμο εχθρό, επιβεβαίωσε, υπό την ηγεσία πατριώτη και γενναιόψυχου αρχηγού, του Νικολάου Υψηλάντη, τι μπορεί να κατορθώσει το πατριωτικό αίσθημα, η στρατιωτική τάξη και η αγάπη προς κάθε τι το ευγενές νέων καλής ανατροφής, έστω κι αν αυτοί μόλις είχαν επιστρατευθεί και μόλις είχαν διδαχθεί τη χρήση της λόγχης. Ως τέτοιος ο νέος Ιερός Λόχος αναδείχθηκε αντάξιος της τιμής του αρχαίου και όπως εκείνος γράφτηκε στην αρχαία ελληνική ιστορία, έτσι και αυτός γράφτηκε στη νέα, γενόμενος σε μικρογραφία το πιστό αντίγραφο του πρωτοτύπου. Ευτυχισμένες οι ψυχές των ιερολοχιτών! Με όση προθυμία και τιμή προσήλθατε σφάγια ιερά υπέρ της πατρίδας, με τόση χάρη να δεχθείτε από τις ουράνιες δυνάμεις την τιμή εκείνη, την οποία ως οφειλή προσφέρει στο όνομα και τη μνήμη σας το σύνολο των γνήσιων βλαστών της Ελλάδας».

Ιωάννου Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, Αθήνα 1859, σ. 183.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

3. *Εις τον Ιερόν Λόχον*

«Ας μη βρέξη ποτέ
το σύννεφον, και ο άνεμος
σκληρός ας μη σκορπίση
το χώμα το μακάριον
που σας σκεπάζει.

Ας το δροσίση πάντοτε
με τ' αργυρά της δάκρυα
η ροδόπεπλος κόρη·
Και αυτού ας ξεφυτρώνουν
αιώνια τ' άνθη.

Ω γνήσια της Ελλάδος
Τέκνα· ψυχαί που επέσατε
εις τον αγώνα ανδρείως,
τάγμα εκλεκτών Ηρώων,
καύχημα νέον.

Σας άρπαξεν η τύχη
την νικητήριον δάφνην,
και από μυρτιάν σας έπλεξε
και πένθιμον κυπάρισσον
στέφανον άλλον.

Αλλ' αν τις απεθάνη
διά την πατρίδα, η μύρτος
είνε φύλλον ατίμητον,
και καλά τα κλαδιά
της κυπαρίσσου».

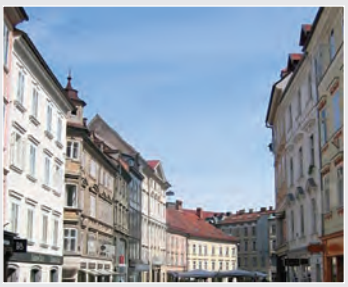
……

Ανδρέα Κάλβου, *Άπαντα*, εισαγωγή Κωνσταντίνου Τσάτσου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1979, σ. 109.

Ματιά στο παρελθόν

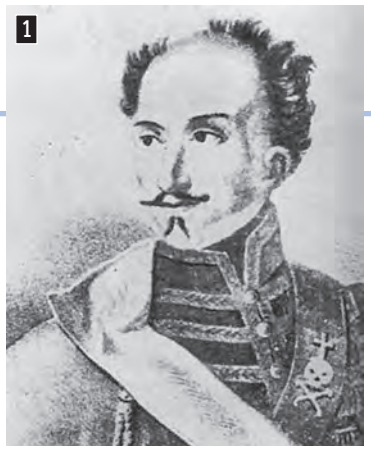
Η Ιερή Συμμαχία καταδικάζει την ελληνική Επανάσταση

Το επαναστατικό κίνημα του Αλέξανδρου Υψηλάντη συνέπεσε χρονικά με το Συνέδριο της Ιερής Συμμαχίας στο Λάιμπαχ (σημερινή Λουμπλιάνα της Σλοβενίας). Όταν ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ πληροφορήθηκε από τον Ιωάννη Καποδίστρια τις εξελίξεις, έσπευσε να διαχωρίσει τη θέση του. Αποδοκίμασε την ενέργεια του Υψηλάντη, ενώ ταυτόχρονα τον διέγραψε από τον ρωσικό στρατό. Ο Καποδίστριας, με προσωπική επιστολή που έστειλε στον Υψηλάντη στις 14 Μαρτίου του 1821, του μεταβίβασε τη «θλίψη» του τσάρου για τον «παραλογισμό» που είχε επιδείξει. Του ανέφερε επίσης πως η Ρωσία ζούσε ειρηνικά με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και πως δεν επρόκειτο για χάρη του να έρθει σε ρήξη μαζί της. Το Συνέδριο της Ιερής Συμμαχίας στο Λάιμπαχ καταδίκασε κάθε επαναστατική κίνηση στην Ευρώπη.

Άποψη της Λουμπλιάνας σήμερα

1

▲ Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης

2

▲ Ο Αλέξανδρος Υψηλάντης μαζί με άλλους επαναστάτες στην κεντρική πλατεία του Ιασίου, της πρωτεύουσας της τότε Μολδαβίας. Φανταστική παράσταση του V. Kaltzer, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

3

◀ Ο Ιερός Λόχος μάχεται στο Δραγατσάνι, λιθογραφία, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

4

ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ
ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ.

Η

▲ Η επαναστατική προκήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη

5

◀ Το ολοκαύτωμα της μονής Σέκου, σύνθεση του Πέτερ φον Ες, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

☞ Ερωτήματα

- Τι ήταν ο Ιερός Λόχος και ποια η τύχη του;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, να καταγράψετε τα συναισθήματα από τα οποία κυριαρχούνται οι συγγραφείς τους.

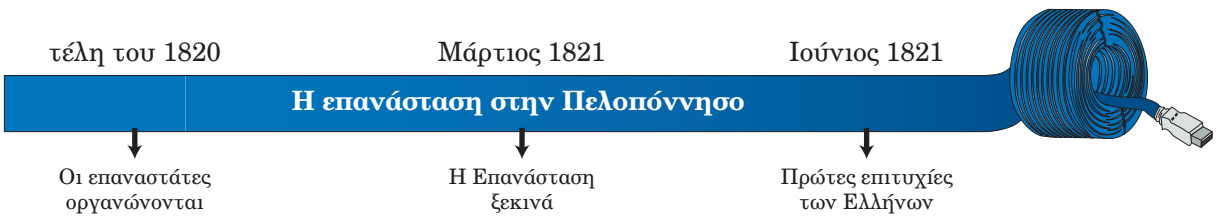
Κεφάλαιο 3

Η επανάσταση στην Πελοπόννησο

Τον Μάρτιο του 1821 ξεκίνησε η **επανάσταση στην Πελοπόννησο**. Η αριθμητική υπεροχή των Ελλήνων στην περιοχή και η ύπαρξη πολλών στελεχών της Φιλικής Εταιρείας ήταν δύο από τους βασικούς λόγους που βοήθησαν τους επαναστατημένους Έλληνες να σημειώσουν τις πρώτες τους επιτυχίες.

▲ Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός υψώνει το λάβαρο της Επανάστασης στην πλατεία του Αγίου Ανδρέα της Πάτρας, ζωγραφικός πίνακας του Lapparini, Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο

Η επιλογή της Πελοποννήσου ως μιας από τις βασικές περιοχές όπου θ' άρχιζε η Επανάσταση του 1821, δεν ήταν τυχαία, καθώς σ' αυτήν οι Έλληνες υπερτερούσαν αριθμητικά. Επίσης, αρκετοί ένοπλοι Τούρκοι της Πελοποννήσου είχαν μετακινηθεί στην Ήπειρο για να πολεμήσουν τον Αλή Πασά. Άλλοι ευνοϊκοί παράγοντες ήταν το ορεινό έδαφός της, η απόστασή της από την Κωνσταντινούπολη και ιδίως η ευρεία εξάπλωση της Φιλικής Εταιρείας στους προκρίτους και τους κληρικούς του τόπου.

Στα τέλη του 1820 και στις αρχές του 1821 οι Φιλικοί Παπαφλέσσας και Κολοκοτρώνης έφτασαν στην Πελοπόννησο και συνεργάστηκαν με τους πρόκριτους και τους αρχιερείς της περιοχής για το συντονισμό του Αγώνα. Ο αρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαίος ή Παπαφλέσσας διέτρεξε την ύπαιθρο, μεταφέροντας με ενθουσιασμό το μήνυμα της Μεγάλης Επανάστασης και της αποτίναξης του οθωμανικού ζυγού. Ο οπλαρχηγός Θεόδωρος Κολοκοτρώνης πάλι, παλιός κλέφτης και αξιωματικός βρετανικών και γαλλικών στρατιωτικών σωμάτων στα Επτάνησα, πέρασε στη Μάνη ξεσηκώνοντας τους Έλληνες.

Οι κινήσεις αυτές ανησύχησαν τους Τούρκους, οι οποίοι κάλεσαν προληπτικά τους αρχιερείς και τους προεστούς στην Τριπολιτσά (Τρίπολη). Όσοι από αυτούς πήγαν, φυλακίσθηκαν. Οι υπόλοιποι πραγματοποίησαν σύσκεψη στις 10 Μαρτίου στη μονή της Αγίας Λαύρας και στη συνέχεια επέστρεψαν στις επαρχίες τους για να *στρατολογήσουν* παλικάρια.

Η Επανάσταση ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1821 στην Πελοπόννησο, με επιθέσεις εναντίον οχυρωμένων Τούρκων στα Καλάβρυτα και στη Βοστίτσα (Αίγιο). Στις 23 Μαρτίου παραδόθηκε στους Έλληνες η Καλαμάτα και άρχισε η πολιορκία των κάστρων, όπου κατέφευγαν οι Οθωμανοί. Έλληνες που είχαν συγκεντρωθεί στην Πάτρα, ύψωσαν τη σημαία της Ελευθερίας και ψήφισαν επαναστατική επιτροπή με ηγέτη τον μητροπολίτη Παλαιών Πατρών Γερμανό. Τον επόμενο μήνα οι Τούρκοι νικήθηκαν ακόμη μία φορά στο Λεβίδι της Αρκαδίας.

Με την εξάπλωση της Επανάστασης σε ολόκληρη την Πελοπόννησο φάνηκε ότι χρειαζόταν ένα συντονισμένο σχέδιο, καθώς δεν αρκούσε ο ηρωισμός των οπλαρχηγών, που πολεμούσαν χωρίς να έχουν επαφή μεταξύ τους. Την ηγεσία των ενόπλων ανέλαβε τότε ο Κολοκοτρώνης. Αυτός έκρινε αναγκαία για την επιτυχία της Επανάστασης την κατάληψη της Τριπολιτσάς, που ήταν το διοικητικό και στρατιωτικό κέντρο της Πελοποννήσου, κι έπειτα των υπολοίπων φρουρίων.

Τον Ιούνιο του 1821 έφτασε στην Πελοπόννησο και ο Δημήτριος Υψηλάντης, στη θέση του φυλακισμένου αδελφού του Αλέξανδρου, για να αναλάβει την αρχηγία της Επανάστασης. Με τη βοήθεια Επτανήσιων εθελοντών, οι εξεγερμένοι Έλληνες κατέλαβαν τη *Μονεμβασιά και το Νεόκαστρο*. Η Επανάσταση είχε σημειώσει τις πρώτες επιτυχίες της.

✎ Γλωσσάρι

Στρατολογώ: Συγκεντρώνω, συναθροίζω στρατεύσιμους.

Μονεμβασιά, Νεόκαστρο: Κάστρα στη Νότια Πελοπόννησο. Το Νεόκαστρο αποκαλείται και Ναυαρίνο.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Διάλογος Οθωμανών και Ελλήνων παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης του 1821

Σεχ Νετσήπ Εφέντης: «Πείτε μας, μα τον Θεό σας, τι πράγματα είναι αυτά και ποια τα αίτια; Είστε μόνο εσείς οι Πελοποννήσιοι ή όλη η φυλή σας; Έχετε κανέναν αρχηγό; Στηρίζεστε σε κανένα ηγεμόνα; Αυτός θα σας εξουσιάζει ή θα μείνετε μόνοι σας ζητώντας μόνο βοήθεια από αυτόν τον αφέντη;».

Γερμανός: «Εμείς, μη μπορώντας πλέον να υπομένουμε τα τόσα δεινά που υποφέραμε από εσάς, αποφασίσαμε αυτό και η Ευρώπη βλέποντας το δίκαιό μας αποφάσισε να μας βοηθήσει».

Σεχ Νετσήπ Εφέντης: «Πολύ καλά όλα αυτά αλλά στηρίζεστε σε κανένα ηγεμόνα;».

Αναγνωστόπουλος: «Αγάδες, σύμφωνα με το γράμμα, που χθες βράδυ γράψατε στον ενδοξότατο Πετρόμπεη, στο οποίο απευθύνετε και ασπασμούς στον υψηλότατο πρίγκιπα Υψηλάντη και με το οποίο μας καλέσατε σε συνομιλία, ο Πρίγκιπας δεν παρέλειψε να συγκαλέσει αμέσως γενικό συνέδριο όλων των προυχόντων που βρίσκονται εδώ. Με αυτούς αποφασίστηκε να έλθουμε εδώ και να ακούσουμε τα προβλήματά σας. Έχουμε την εξουσιοδότηση να αποφασίσουμε και να επικυρώσουμε κάθε συμφωνία. Λοιπόν, με την προστασία του Πρίγκιπα και τη θέληση όλων ήλθαμε. Εγώ στάλθηκα εκ μέρους του για να βεβαιώσω όλους τους αγάδες και κάθε Μουσουλμάνο ότι τους υπόσχεται ασφάλεια ζωής, τιμής και περιουσίας και εν γένει κάθε συμφωνία που θα γίνει θα θεωρείται ως νόμος απαράβατος από μέρους της Υψηλότητάς του. Επιπρόσθετα βεβαιώ την ενδοξότητά σας ότι μπορείτε ελεύθερα να εκφέρετε τη γνώμη σας στους ευγενέστατους άρχοντες και καπεταναίους, διότι με τη σύμφωνη απόφαση του Πρίγκιπα και της πατρίδας εστάλησαν με πληρεξουσιότητα. Για το ζήτημα δε, αν στηριζόμαστε σε κάποια δύναμη, από τη διήγηση που θα σας κάμω κρίνετε μόνοι σας. Από τη Ρωσία όχι μόνο μεγάλος άνθρωπος αλλά ούτε μικρός δεν μπορεί να βγει χωρίς ο αυτοκράτορας να το γνωρίζει. Ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης, ένας άνδρας τόσο μεγάλος, πέρασε από τη Ρωσία φανερά στη Βλαχία, εξέδωσε προκήρυξη, με την οποία προσκάλεσε όλους τους Έλληνες να πάρουν τα άρματα αποφασισμένοι είτε να ελευθερώσουν την πατρίδα τους είτε να πεθάνουν. Μόλις λοιπόν οι Έλληνες όλοι άκουσαν τη φωνή του αρχιστρατήγου τους, πήρε και η Πελοπόννησος τα άρματα».

Ιωάννου Φιλήμονος, *Δοκίμιον Ιστορικόν περί της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 4, Αθήνα 1861, σσ. 209-210.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Προετοιμασία της Επανάστασης

«Από τις αρχές Ιανουαρίου του 1821, αφού τα πάντα ωρίμασαν, άρχισαν οι Έλληνες και επέστρεφαν στα σπίτια τους από τα ξένα, από τη Ρωσία, Βλαχία, Μολδαβία, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη και από τα άλλα μέρη για να λάβουν μέρος στον αγώνα για την πατρίδα, την ημέρα που αποφασίστηκε από τους απεσταλμένους της Εταιρίας. Μόλις έφταναν στα χωριά ή στις πόλεις τους διαδιδόταν η ιδέα της Επανάστασης σε όλους τους συγγενείς και τους γείτονές τους. Οι αρχιερείς συναινούσαν οι ιερείς να διαβάζουν στις εκκλησίες παρακλήσεις νύκτα και μέρα προς τον Θεό για να ενισχύσει τους Έλληνες στον μελλοντικό αγώνα και, όσον αφορά στους άλλους κληρικούς, συναινούσαν να προτρέπουν κατά την εξομολόγηση τους Έλληνες στην επανάσταση και να τη θεωρούν ως θρησκευτικώς εγκεκριμένη, διότι ο Θεός όλους τους ανθρώπους τους έπλασε ελεύθερους. Οι πνευματικοί από την πλευρά τους, τους παρακινούσαν σε επανάσταση, διότι οι Έλληνες είχαν τόσο πολύ εξασθενήσει από την τυραννία και η θρησκεία τόσο πολύ είχε χαντακώσει τον απλό όχλο, ώστε οι άνθρωποι είχαν τον φόβο του Άδη αν σκότωναν Τούρκο, διότι πίστευαν ότι ο Θεός θα τους τιμωρήσει και ότι θα λογοδοτήσουν για την πράξη τους. Αλλά ο κλήρος τους έβγαλε από την πλάνη αυτή καθώς έλαβε πρώτος τα όπλα».

Φώτιου Χρυσανθακόπουλου ή Φωτάκου, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τόμ. 1, επιμέλεια Τάσου Γριτσόπουλου, Αθήνα 1974, σσ. 52-53.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Το Συνέδριο της Βερόνας

Το τέταρτο συνέδριο της Ιερής Συμμαχίας πραγματοποιήθηκε από τις 20 Οκτωβρίου έως τις 14 Δεκεμβρίου του 1822 στη Βερόνα της Ιταλίας. Αντιπροσωπεία των επαναστατημένων Ελλήνων με επικεφαλής τον Παλαιών Πατρών Γερμανό, τον Γεώργιο Μαυρομιχάλη, τον Ανδρέα Μεταξά και τον Φιλέλληνα Γάλλο πλοίαρχο Ζουρντέν μετέβη στην ιταλική πόλη, προκειμένου

Γελοιογραφία των εργασιών του Συνεδρίου της Βερόνας

να εκθέσει τις ελληνικές θέσεις, αλλά δεν έγινε δεκτή από τους συνέδρους. Το συνέδριο καταδίκασε την ελληνική Επανάσταση, τη χαρακτήρισε όμως ως «μεγάλο πολιτικό γεγονός». Ήταν η τελευταία φορά που η Ιερή Συμμαχία εμφανίσθηκε ενωμένη ως προς το Ελληνικό Ζήτημα.

1

▲ Ο Δημήτριος Υψηλάντης

2

▲ Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

3

▲ Ο Παλαιών Πατρών Γερμανός

4

▲ Θεόδωρος Βρυζάκης, πολεμική σκηνή, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη

5

▶ Οι επαναστατικές εστίες στην Πελοπόννησο

☞ Ερωτήματα

- Ποιοι ήταν οι πρωταγωνιστές στην έναρξη της επανάστασης στην Πελοπόννησο;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, ποια ήταν η κατάσταση που επικρατούσε στους υπόδουλους Έλληνες παραμονές της Επανάστασης;

Κεφάλαιο 4

Η επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα

Η **επανάσταση στη Στερεά Ελλάδα** ξεκίνησε τον Μάρτιο του 1821. Από τις συγκρούσεις με τον οθωμανικό στρατό ξεχωρίζουν η μάχη στην Αλαμάνα, όπου βρήκε φρικτό θάνατο ο Αθανάσιος Διάκος και η μάχη στο χάνι της Γραβιάς, στην οποία διακρίθηκε ο Οδυσσέας Ανδρούτσος.

▲ Διάφορες μάχες στην Ανατολική Ελλάδα. Στο κέντρο η Θήβα. Π. Ζωγράφος, υδατογραφία σε χαρτόνι

Στη Στερεά Ελλάδα οι συνθήκες για εξέγερση ήταν δύσκολες, καθώς δεν ήταν ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένη κυρίως στα δυτικά τμήματά της και οι πρόκριτοι του τόπου δεν είχαν μεγάλη πολιτική εμπειρία. Επίσης, υπήρχε σημαντική παρουσία οθωμανικού πληθυσμού και στρατιωτών στην Εύβοια και τη Λαμία, ενώ στην κοντινή Ήπειρο είχε εκστρατεύσει εναντίον του Αλή Πασά των Ιωαννίνων ο ικανότατος Χουρσίτ Πασάς. Τις ελλείψεις όμως αυτές *αντιστάθμιζε* η παρουσία στην περιοχή φημισμένων κλεφτών και αρματολών, με αποτέλεσμα οι επαναστάτες να κινηθούν πιο συντονισμένα.

Η πρώτη σύσκεψη των οπλαρχηγών, που επισφραγίστηκε με δοξολογία και ορκωμοσία, πραγματοποιήθηκε στη Λευκάδα τον Ιανουάριο του 1821. Εκεί αναφέρθηκε η 25η Μαρτίου ως ημερομηνία της εξέγερσης. Παρόμοια τελετή έγινε παρουσία προκρίτων και οπλαρχηγών στη μονή του Οσίου Λουκά στη Βοιωτία, στα μέσα Μαρτίου του 1821.

Πρώτα εκδηλώθηκαν επαναστατικές ενέργειες στην Ανατολική Στερεά. Ο Πανουργιάς πολιόρκησε την πόλη των Σαλώνων (Άμφισσα) και την κατέλαβε με τη βοήθεια των κατοίκων του Γαλαξιδίου. Στη συνέχεια απελευθερώθηκαν και άλλες πόλεις και χωριά (Λιδωρίκι, Λιβαδιά, Αταλάντη, Θήβα), ενώ οι επαναστάτες έφτασαν μέχρι την Αθήνα περιορίζοντας τους Τούρκους στην Ακρόπολη.

Αλλά και η Χαλκίδα έπεσε στα χέρια των εξεγερμένων Ελλήνων, με την επέμβαση του Υδραίου πλοιάρχου Αντωνίου Κριεζή, ο οποίος από το καράβι του *κανονιοβόλησε* με επιτυχία τους Τούρκους υπερασπιστές της πόλης.

Λίγο αργότερα επαναστάτησε και η Δυτική Στερεά. Οι Έλληνες κατάφεραν να κυριεύσουν το Βραχώρι (Αγρίνιο), το Αιτωλικό και το Μεσολόγγι. Εκεί έφτασε σύντομα ο Φαναριώτης πολιτικός Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, για να βοηθήσει στον Αγώνα.

Για να καταπνίξει την επαναστατική δραστηριότητα, ο Χουρσίτ Πασάς έστειλε από τα Ιωάννινα τους πασάδες Κιοσέ Μεχμέτ και Ομέρ Βρυώνη. Τον πολυάριθμο οθωμανικό στρατό περίμεναν στην Ηράκλεια και στις γέφυρες του Γοργοποτάμου και της Αλαμάνας οι οπλαρχηγοί Πανουργιάς, Ιωάννης Δυοβουνιώτης και Αθανάσιος Διάκος. Στις 23 Απριλίου του 1821 οι Τούρκοι εκδίωξαν τους υπερασπιστές των δύο πρώτων θέσεων, τραυματίζοντας σοβαρά τον Πανουργιά και σκοτώνοντας τον συμπολεμιστή του Ησαΐα, επίσκοπο των Σαλώνων (Άμφισσα). Έπειτα ενωμένοι στράφηκαν εναντίον των υπερασπιστών της Αλαμάνας.

Μετά από σκληρή μάχη, οι ελληνικές δυνάμεις οπισθοχώρησαν προς το όρος Καλλίδρομο, σε ύψωμα του οποίου βρισκόταν το επιτελείο του αρχηγού των αγωνιστών της Ανατολικής Στερεάς Ελλάδας, Αθανάσιου Διάκου. Παρόλο που ο Διάκος ειδοποιήθηκε να εγκαταλείψει τη θέση του, αυτός συνέχισε να πολεμά. Τραυματίστηκε όμως και πιάστηκε αιχμάλωτος. Εκτιμώντας την ανδρεία του ο Ομέρ Βρυώνης, του πρότεινε να του χαρίσει τη ζωή με αντάλλαγμα να προσχωρήσει στον στρατό του. Ο Διάκος αρνήθηκε και θανατώθηκε με φρικτό τρόπο.

Η θυσία του νεαρού οπλαρχηγού έδειξε ότι η Επανάσταση του 1821 δεν ήταν μια απλή εξέγερση, αλλά αποφασιστικός αγώνας για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού. Επιπλέον ενέπνευσε τους Έλληνες αγωνιστές, που πήραν εκδίκηση για τον θάνατό του αντιμετωπίζοντας με επιτυχία τους Οθωμανούς στο χάνι της Γραβιάς στις 8 Μαΐου του 1821.

Ο παλιός αρματολός της περιοχής Οδυσσέας Ανδρούτσος κλείστηκε στο χάνι με 118 άνδρες, ενώ οι οπλαρχηγοί Πανουργιάς και Δυοβουνιώτης οχυρώθηκαν στα γύρω υψώματα. Κατά τη διάρκεια της σύγκρουσης οι οχυρωμένοι στα υψώματα γρήγορα οπισθοχώρησαν. Όχι όμως και οι πολεμιστές στο χάνι, που συνέχισαν να αποκρούουν τις τουρκικές επιθέσεις.

Η μάχη σταμάτησε το βράδυ, με μεγάλες απώλειες για το οθωμανικό στράτευμα. Οι Τούρκοι είχαν χάσει περισσότερους από 800 στρατιώτες ενώ οι Έλληνες μόνο 6. Λίγο πριν ξημερώσει κι ενώ ο Ομέρ Βρυώνης περίμενε να έρθουν κανόνια από τη Λαμία, ο Ανδρούτσος και οι άνδρες του επιχείρησαν έξοδο και κατάφεραν να περάσουν ανάμεσα από τους Τούρκους, χωρίς να γίνουν αντιληπτοί.

Η μάχη στο χάνι της Γραβιάς ανέκοψε την πορεία του οθωμανικού στρατού προς την Πελοπόννησο και τόνωσε το ηθικό των εξεγερμένων Ελλήνων, παραμερίζοντας τους δισταγμούς που είχαν σχετικά με την έναρξη του Αγώνα σε ολόκληρη τη Στερεά Ελλάδα.

✎ Γλωσσάρι

Αντισταθμίζω: Εξισορροπώ, αναπληρώνω.
Κανονιοβολώ: Καταφέρω χτυπήματα με κανόνι.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Επιστολή του Οδυσσέα Ανδρούτσου προς τους κατοίκους του Γαλαξιδίου, 22 Μαρτίου 1821

«Αγαπημένοι μου Γαλαξιδιώτες,

Ήταν βέβαια γραμμένα από τον Θεό να πάρουμε τα άρματα μια μέρα και να ορμήξουμε στους τυράννους μας, που τόσα χρόνια χωρίς έλεος μας τυραννούν. Τι τη θέλουμε, αδέλφια, αυτή την πολυπικραμένη ζωή, να ζούμε κάτω από τη σκλαβιά και το σπαθί του Τούρκου να ακονίζεται στα κεφάλια μας; Δεν βλέπετε που τίποτε δεν μας απόμεινε; Οι εκκλησίες μας έγιναν τζαμιά και στάβλοι των Τούρκων. Κανένας δεν μπορεί να πει πως έχει κάτι δικό του, γιατί το πρωί βρίσκεται φτωχός σαν ζητιάνος στο δρόμο, οι οικογένειές μας και τα παιδιά μας βρίσκονται στα χέρια και στην κρίση των Τούρκων. Τίποτε, αδέλφια, δεν μας έμεινε, δεν είναι λοιπόν σωστό να σταυρώσουμε τα χέρια και να κοιτάμε τον ουρανό. Ο Θεός μας έδωσε χέρια, γνώση και νου· ας ρωτήσουμε την καρδιά μας και ας πράξουμε γρήγορα ό,τι μας απαντήσει και ας είμαστε αδέλφια βέβαιοι πως ο πολυαγαπημένος μας Χριστός θα μας προστατεύσει. Ό,τι είναι να κάνουμε θα πρέπει να το κάνουμε μια ώρα γρηγορότερα, γιατί ύστερα θα χτυπάμε τα κεφάλια μας».

(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Επιστολή προκρίτων της νήσου Ύδρας προς τους κατοίκους της Εύβοιας

«Ο ιερός ούτος πόλεμος, αδελφοί, γίνεται υπέρ της πατρίδος… Αύτη η θεία εποχή, την οποίαν ο Θεός ευλόγησεν, είναι σωτηρία του χριστιανικού γένους».

Α. Λιγνού, *Αρχεία της κοινότητος Ύδρας 1778-1832*, Πειραιάς 1926, τ. 7, σσ. 280-281. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 263.

Ματιά στο παρελθόν

Το δημοτικό τραγούδι

Το δημοτικό τραγούδι είναι ένα λογοτεχνικό είδος, με το οποίο άγνωστοι (σε μας) λαϊκοί ποιητές εξέφραζαν τους καημούς και τους πόθους των ανθρώπων. Ιδιαίτερη κατηγορία δημοτικών τραγουδιών αποτελούν τα κλέφτικα τραγούδια, που δημιουργήθηκαν κυρίως κατά τον 18ο αιώνα, τις παραμονές της Μεγάλης Επανάστασης του 1821 και εμπνεύσθηκαν από τη δράση των Κλεφτών και των Αρματολών.

▲ Ο Οδυσσέας Ανδρούτσος

▲ Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος

▲ Ο Αθανάσιος Διάκος συγκεντρώνει πολεμιστές

▲ Ο Αθανάσιος Μασαβέτας, που έμεινε γνωστός ως Αθανάσιος Διάκος επειδή είχε χειροτονηθεί Διάκονος

▲ Το μνημείο του Διάκου στη γέφυρα της Αλαμάνας, όπου σουβλίστηκε από τους Τούρκους

▲ Ο Ομέρ Βρυώνης

◀ Αλέξανδρος Ησαΐας, ζωγραφική απεικόνιση της μάχης της Αλαμάνας, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

◀ Οι επαναστατικές εστίες στη Στερεά Ελλάδα

☞ Ερωτήματα

- Ποιες ήταν οι σημαντικότερες μάχες που δόθηκαν στη Στερεά Ελλάδα στο ξεκίνημα της Επανάστασης; Να τις σημειώσετε στο χάρτη.
- Με βάση την Πηγή 1, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Οδυσσέας Ανδρούτσος στην προσπάθειά του να εμψυχώσει τους κατοίκους του Γαλαξιδίου;

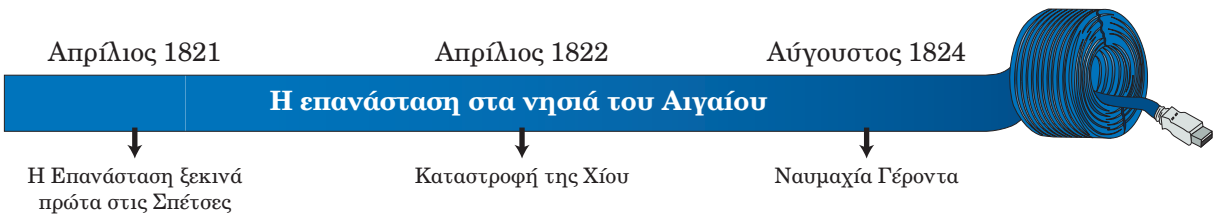
Κεφάλαιο 5

Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου

Η **επανάσταση** διαδόθηκε γρήγορα στα **νησιά του Αιγαίου**. Σπουδαίοι ναυτικοί, όπως ο Ανδρέας Μιαούλης και ο Δημήτριος Παπανικολής, προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες, είτε μεταφέροντας τρόφιμα και πολεμοφόδια στην Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα είτε προστατεύοντας τις παραπάνω περιοχές από τις επιθέσεις του τουρκικού στόλου.

▲ Ευγένιος Ντελακρουά, Η σφαγή της Χίου, Παρίσι, Μουσείο Λούβρου

Η επανάσταση από την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα μεταδόθηκε σύντομα στα **νησιά του Αιγαίου**. Πρώτα επαναστάτησαν οι κοντινές Σπέτσες με τη Μπουμπουλίνα, τον Απρίλιο του 1821 και ακολούθησε η Ύδρα, με πρωτοστάτη τον πλοίαρχο Αντώνιο Οικονόμου. Στη συνέχεια ξεσηκώθηκαν τα Ψαρά, η Σάμος, η Κάσος και τα Δωδεκάνησα. Επαναστατική δραστηριότητα εκδηλώθηκε και στην Κρήτη, ιδιαίτερα στα Σφακιά, ενώ οι κάτοικοι των Κυκλάδων φάνηκαν διστακτικοί.

Τα εξεγερμένα νησιά συμμετείχαν αποφασιστικά στον μεγάλο ξεσηκωμό του 1821. Τα ελληνικά καράβια, παρόλο που ήταν λιγότερα σε αριθμό και μικρότερα σε χωρητικότητα, κυριαρχούσαν στο Αιγαίο, καθώς ήταν ταχύτερα και διέθεταν πληρώματα με μεγάλη ναυτική εμπειρία.

Οι Έλληνες ναυτικοί διακρίθηκαν σε τρία είδη πολεμικών επιχειρήσεων: α) στην πολιορκία παραθαλάσσιων κάστρων, όπως η Μονεμβασιά και το Ναυαρίνο και στην υποστήριξη *χερσαίων μαχών* από τη θάλασσα, β) σε *καταδρομές* στα παράλια της Μικράς Ασίας, όπου αιχμαλώτιζαν ή κατέστρεφαν εχθρικά πλοία, με αποτέλεσμα να παρεμποδίζεται ο τουρκικός στόλος να πλεύσει προς την Πελοπόννησο και γ) σε ναυμαχίες στο ανοιχτό πέλαγος, στις οποίες συμμετείχαν και τα περίφημα πυρπολικά, σκάφη γεμάτα με εύφλεκτο υλικό που προσδένονταν στα οθωμανικά πλοία και κατόπιν έπαιρναν φωτιά.

Σημαντική δράση στη θάλασσα ανέπτυξαν, ανάμεσα σε άλλους, οι Ψαριανοί Δημήτριος Παπανικολής και Κωνσταντίνος Κανάρης καθώς και ο Ανδρέας Μιαούλης από την Ύδρα.

Αντιδρώντας οι Τούρκοι, προχώρησαν σε *αντίποινα* σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού που κατοικούσε στα παράλια της Μικράς Ασίας αλλά και στα νησιά. Τον Απρίλιο του 1822 η Χίος καταστράφηκε ολοκληρωτικά από Τούρκους στρατιώτες και οι περισσότεροι από τους κατοίκους της σφαγιάσθηκαν. Ήταν ένα γεγονός που συγκλόνισε τους χριστιανικούς λαούς της Ευρώπης.

Οι αποτυχίες του τουρκικού στόλου κατά το 1821 ανάγκασαν τον Σουλτάνο να ζητήσει τη συνδρομή του πασά της Αιγύπτου Μεχμέτ Αλή, ο οποίος διέθετε ένοπλες δυνάμεις εκπαιδευμένες από Ευρωπαίους αξιωματικούς.

Τα επόμενα χρόνια οι συγκρούσεις στη θάλασσα εντάθηκαν. Τους μήνες Μάιο και Ιούνιο του 1824 ενωμένος ο τουρκοαιγυπτιακός στόλος επιτέθηκε στην Κάσο και τα Ψαρά, που αποτελούσαν τις κύριες ναυτικές βάσεις των επαναστατημένων Ελλήνων. Κι ενώ η διχόνοια *ταλάνιζε* τους Έλληνες, Τούρκοι και Αιγύπτιοι αποβιβάστηκαν στα δύο νησιά και μετά από σκληρές μάχες με τους υπερασπιστές τους, τα κατέστρεψαν.

Σε ναυμαχία που πραγματοποιήθηκε τέλη Αυγούστου του 1824 στον κόλπο του Γέροντα, στα παράλια της Μικράς Ασίας, ο ελληνικός στόλος κατάφερε να νικήσει τον ογκώδη τουρκοαιγυπτιακό. Ο ναύαρχος Μιαούλης προκάλεσε σύγχυση στα εχθρικά πλοία με τους ελιγμούς που πραγματοποίησε, ενώ με επιτυχία χρησιμοποιήθηκαν και τα πυρπολικά, καταστρέφοντας μία *φρεγάτα* με 1.000 στρατιώτες και ναύτες. Μετά τη Ναυμαχία του Γέροντα, οι τουρκοαιγυπτιακές δυνάμεις διασκορπίστηκαν και υποχώρησαν αναζητώντας ασφαλές καταφύγιο.

✎ Γλωσσάρι

Χερσαίες μάχες: Μάχες που γίνονται στην ξηρά.
Καταδρομές: Αιφνιδιαστικές επιθέσεις.
Αντίποινα: Πράξη που γίνεται σε εκδίκηση κάποιας άλλης.
Ταλανίζω: Βασανίζω, ταλαιπωρώ.
Φρεγάτα: Είδος πολεμικού πλοίου.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Επιστολή κατοίκων της νήσου Ύδρας προς τους πλοιάρχους των ελληνικών πολεμικών, Ύδρα, 19 Απριλίου 1821 (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Εντιμότατοι κύριοι καπεταναίοι του ελληνικού στόλου,
ο ξεσηκωμός του ελληνικού έθνους κατά των τυράννων του και η αποστολή του στόλου μας γίνεται με αποκλειστικό σκοπό να πλήξουμε τον κοινό εχθρό, ώσπου να αποκτήσουμε τα δίκαια και την ελευθερία μας. Όλες οι έννοιες μας πρέπει να είναι προσηλωμένες σ' αυτόν τον σκοπό, του οποίου την υλοποίηση επιθυμούμε και βέβαια θα επιτύχουμε εάν οδηγηθούμε με φρονήματα άξια ελευθέρων ανδρών».

Α. Λιγνού, *Αρχεία της κοινότητος Ύδρας 1778-1832*, Πειραιάς 1926, τ. 7, σ. 280. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 196.

2. Προκήρυξη των τριών ναυτικών νησιών Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών

«Ευσεβείς απόγονοι ανδρειοτάτων προγόνων, κάτοικοι των νήσων και της ξηράς, όσοι μένετε ακόμη εις τον τουρκικόν ζυγόν, σηκωθήτε, πιάσετε τα όπλα διά την κοινήν ελευθερίαν· όσοι έχετε καράβια μικρά και μεγάλα αρματώσετέ τα και ενωθήτε με τον ελληνικόν στόλον… μη δειλιάσετε απόγονοι του Μιλτιάδου και Θεμιστοκλέους· μη φανήτε ανάξιοι της ελευθερίας σας. Ο πόλεμος γίνεται διά την πίστιν και την πατρίδα».

Σ. Ομηρίδου, *Συνοπτική ιστορία των τριών ναυτικών νήσων Ύδρας, Σπετσών και Ψαρών*, Ναύπλιο 1831. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 198.

3. Ο Μιαούλης στο Μεσολόγγι (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Στις 10 του μήνα αυτού, ήλθαν ο Μιαούλης και πολλοί άλλοι αξιωματικοί και ναύτες στο Μεσολόγγι. Ο Μιαούλης παρουσιάσθηκε στη Διευθυντική Επιτροπή. Αμέσως έτρεξαν όλοι οι Στρατηγοί και Οπλαρχηγοί να τον επισκεφθούν και να συγχαρούν ο ένας τους θριάμβους του άλλου. Αφού φιλήθηκαν με τον Μιαούλη, τον Σαχτούρη και τους υπόλοιπους καπετάνιους, έβλεπες την παρέα αυτών των νικητών της θάλασσας και της στεριάς να κάθονται μεγαλοπρεπώς σαν θεοί, να αναφέρουν τις συμφορές του παρελθόντος, ο ένας να διηγείται στον άλλο νίκες σαν θαύματα».

Νικολάου Κασομούλη, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*, εισαγωγή-σημειώσεις Γιάννης Βλαχογιάννης, τόμ. 2, Αθήνα 1998, σσ. 106-107.

Ματιά στο παρελθόν

Γυναίκες στον Αγώνα

Στην Επανάσταση του 1821 εξίσου σημαντική υπήρξε και η συμβολή των γυναικών, οι οποίες βοήθησαν με κάθε τρόπο. Η Μαντώ Μαυρογένους διέθεσε την πατρική της περιουσία στον Αγώνα, ενώ η Σπετσιώτισσα καπετάνισσα Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα συμμετείχε με τα καράβια της σε διάφορες πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των Τούρκων.

Η Μαντώ Μαυρογένους

Η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα

▲ Ο Δημήτριος Παπανικολής

▲ Ο Ανδρέας Μιαούλης

▲ Ο Ανδρέας Μιαούλης

◄ Γ.Κ. Μιχαήλ, Η Ναυμαχία του Γέροντα, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

► Η επανάσταση στα νησιά του Αιγαίου

☞ Ερωτήματα

- Σε τι είδους επιχειρήσεις συμμετείχαν τα ελληνικά πλοία;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιούνται προκειμένου να πειστούν οι Έλληνες να επαναστατήσουν εναντίον των Τούρκων;

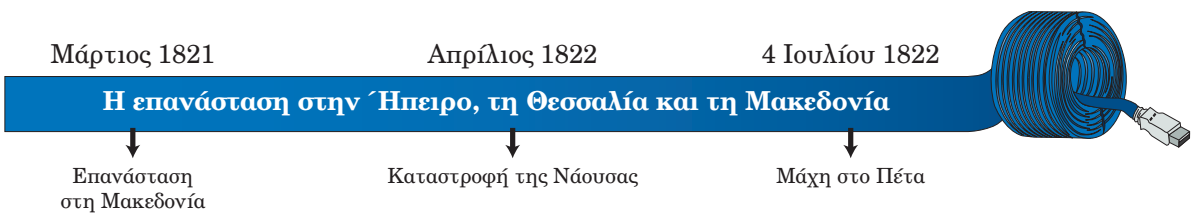
Κεφάλαιο 6

Η επανάσταση στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία και τη Μακεδονία

Ταυτόχρονα με την επανάσταση στη Νότια Ελλάδα εξεγέρθηκαν και οι Σουλιώτες στην Ήπειρο καθώς και οι Θεσσαλοί και οι Μακεδόνες. Ωστόσο, η έλλειψη οργάνωσης και η παρουσία ισχυρών οθωμανικών δυνάμεων στις περιοχές αυτές οδήγησε τις επαναστατικές κινήσεις σε αποτυχία.

▲ Ο Εμμανουήλ Παπάς

Στην **Ήπειρο** οι εμπειροπόλεμοι Σουλιώτες, οι οποίοι από τον Δεκέμβριο του 1820 βρίσκονταν ξανά στο Σούλι, επαναστάτησαν. Τον ίδιο μήνα χτύπησαν τους Τούρκους, αποκόπτοντας την επικοινωνία των Ιωαννίνων με την Άρτα και την Πρέβεζα. Κατόπιν επιτέθηκαν εναντίον της Πάργας και της Άρτας, που ήταν σημαντικές πόλεις της περιοχής, αλλά δεν μπόρεσαν να τις κυριεύσουν. Κατάφεραν, ωστόσο, να νικήσουν τον οθωμανικό στρατό στη θέση Πέντε Πηγάδια. Στα τέλη του 1821, οι Αλβανοί σύμμαχοί τους τούς εγκατέλειψαν και οι Σουλιώτες έμειναν αβοήθητοι. Υπέγραψαν τότε τρίμηνη ανακωχή με τους Οθωμανούς και επέστρεψαν αποκαρδιωμένοι στον ορεινό τόπο τους.

Μετά την εξόντωση του Αλή Πασά, ο Χουρσίτ Πασάς ετοιμαζόταν να περάσει με τα στρατεύματά του στην Πελοπόννησο, προκειμένου να καταπνίξει την Επανάσταση. Τότε Έλληνες και Φιλέλληνες αγωνιστές, με επικεφαλής τον Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, προσπάθησαν να τον εμποδίσουν. Όμως ο οθωμανικός στρατός ήταν πολυάριθμος και οι ελληνικές δυνάμεις, χωρίς να έχουν την απαιτούμενη οργάνωση, νικήθηκαν στη μάχη του Πέτα στις 4 Ιουλίου του 1822. Περίπου το 1/3 των Ελλήνων αγωνιστών σκοτώθηκε, αρκετοί άλλοι αιχμαλωτίσθηκαν, ενώ άνοιξε ο δρόμος για την κατάληψη της Δυτικής Ελλάδας καθώς και για την πρώτη πολιορκία του Μεσολογγίου από τους Τούρκους. Επίσης, 68 από τους 93 Φιλέλληνες μαζί με τον αρχηγό τους Ανδρέα Δάνια έπεσαν στο πεδίο της μάχης. Η βαριά ήττα έκανε τους Σουλιώτες να συνθηκολογήσουν τον Σεπτέμβριο του 1822, εγκαταλείποντας οριστικά το Σούλι.

Η **Θεσσαλία** εξεγέρθηκε το Μάιο του 1821. Υπό την ηγεσία των Φιλικών Άνθιμου Γαζή και Κυριάκου Μπασδέκη, επαναστάτησαν οι κάτοικοι του Πηλίου, ενθαρρυμένοι από την έλευση πλοίων από την Ύδρα. Πολιόρκησαν τον Βόλο και το Βελεστίνο, αλλά διασκορπίστηκαν όταν κινήθηκε εναντίον τους ο Μαχμούτ Πασάς ή Δράμαλης από την κοντινή Λάρισα, που ήταν ισχυρή οθωμανική στρατιωτική βάση.

Τον ίδιο μήνα εξεγέρθηκε και η **Μακεδονία** εναντίον των Τούρκων, με πρωτοστάτη τον Σερραίο μεγαλέμπορο Εμμανουήλ Παπά, που είχε οριστεί από τη Φιλική Εταιρεία αρχηγός του Αγώνα στη Χαλκιδική. Τον Μάρτιο του 1821 ο Εμμανουήλ Παπάς αναχώρησε με όπλα και πολεμοφόδια από την Κωνσταντινούπολη για το Άγιο Όρος, όπου σε γενική συνέλευση ανακηρύχθηκε «αρχηγός και υπερασπιστής» της Μακεδονίας και κήρυξε επίσημα την Επανάσταση. Με *ορμητήριο* το Άγιο Όρος, ξεσήκωσε τον Πολύγυρο και τη Σιθωνία, φτάνοντας μέχρι τα περίχωρα της Θεσσαλονίκης.

Οι Τούρκοι αντέδρασαν αφοπλίζοντας τους κατοίκους, συλλαμβάνοντας προεστούς και καταστρέφοντας χωριά των περιοχών αυτών. Οι επαναστάτες πολέμησαν με τα οθωμανικά στρατεύματα στα Βασιλικά και στην Κασσάνδρα, ηττήθηκαν όμως και διαλύθηκαν.

Τουρκικές δυνάμεις πολιόρκησαν τη Νάουσα, όπου είχαν καταφύγει αγωνιστές σμίγοντας με τον αρματολό Τσάμη Καρατάσο και τον πρόκριτο Ζαφειράκη Λογοθέτη. Οι Τούρκοι την κυρίευσαν τον Απρίλιο του 1822. Η πόλη καταστράφηκε και γυναίκες μαζί με τα παιδιά τους, για ν' αποφύγουν την αιχμαλωσία, έπεσαν στον γκρεμό της Αράπιτσας. Η εξέγερση στο Βορρά είχε κατασταλεί. Η επαναστατική δραστηριότητα περιορίστηκε στην Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και σε νησιά του Αιγαίου.

Γλωσσάρι

Ορμητήριο: Τόπος από τον οποίο εξορμά κανείς.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Επιστολή του εικοσιτετράχρονου ξενιτεμένου Μακεδόνα Αναστασίου Εμμ. Παπά από τις Σέρρες. Γράφει στον αδελφό του Αθανάσιο: Βιέννη, 18 Απριλίου 1821:

«Μια γυναικεία μορφή στεκόταν πάντα μπροστά στα μάτια μου θλιμμένη, κλαμένη, πληγωμένη, βαριά αλυσοδεμένη. Πάντα με κοίταζε με βλέμμα ατενές χωρίς να μου μιλεί. Αλλά τέλος, πριν από λίγες μέρες, μου είπε θυμωμένα: Παιδί μου, πάψε να είσαι σκυνθρωπός! Πάψε να είσαι μόνο ο Αναστάσιος Εμμ. Παπά, ο γιός του καλού σου πατέρα! Είσαι ένας Μακεδόνας και το καθήκον σε καλεί. Αίσχος κι' ανεξίτηλη ντροπή θα είναι για σένα, εάν μείνεις αδιάφορος σ' αυτήν την ευκαιρία. Εμπρός λοιπόν, αγαπημένο μου παιδί! Δείξε πως είσαι ένας Μακεδόνας! Γίνου ένας Αριστόδημος και κάτω απ' αυτό το όνομα πολέμα για την Πατρίδα! Μη φοβάσαι τι θα πουν οι συγγενείς σου. Η μητέρα σου, ο πατέρας σου, όλα τ' αδέλφια σου αντί να σε μοιρολογήσουν, αν πέσεις για την Πατρίδα, θα μιμηθούν το παράδειγμα του Ξενοφώντος, το παράδειγμα της Σπαρτιάτισσας μητέρας, και αν για μια στιγμή κλάψουν και πενθήσουν, πάντα θα τους παρηγορεί η αξιοθαύμαστη απόφασή σου, εφ' όσον εσύ χωρίς καμιά άλλη αιτία, παρά μέσα από την αγάπη, τη φιλία και κάθε ησυχία που σε περιβάλλουν, ξεκινάς εν τούτοις και τραβάς προς τον υπέροχο σκοπό! Αριστόδημε, ο φοίνιξ σου φωνάζει: Μάχου υπέρ πατρίδος! Μη διστάζεις, μη δειλιάζεις με τη σκέψη ότι μπορεί να είσαι ο τελευταίος. Όρμα απάνω στον εχθρό σαν ένας Μακεδόνας, φκιάξε αργυρές ασπίδες, ξαναζωντάνεψε την αήττητη φάλαγγα. Τι το όφελος να καλοζείς στα ξένα και να στερείσαι για πάντα την Πατρίδα σου!».

Γεωργίου Λαΐου, *Ανέκδοτες επιστολές και έγγραφα του 1821*, Αθήνα 1958, σσ. 92-94. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 101-102.

2. Επιστολή του Μεχμέτ Εμίν Πασά προς τον Ιεροδίκη της Βέροιας (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Γνωστοποιείται ότι οι απαίσιοι άπιστοι της Νάουσας και των γύρω χωριών, αφού αποτίναξαν εδώ και δύο μήνες την υποτέλεια, εκτράπηκαν σε ανταρσία και επανάσταση. Για να πατάξω και να εξοντώσω την κίνηση αυτή εκστράτευσα αυτοπροσώπως, με εντολή του Σουλτάνου, στη Θεσσαλονίκη με πολυάριθμο στρατό και εδώ και εικοσιτέσσερις μέρες πολεμάμε τους επαναστάτες και τους έχουμε περικυκλώσει. Ήδη με τη βοήθεια του παντοδυνάμου Αλλάχ και την ευλογία του ισχυρότατου Σουλτάνου, οι στρατιώτες μας, κατά τις επιθέσεις τους εναντίον τους, βγήκαν απ' όλες τις μάχες νικητές και τροπαιούχοι, καταστρώνοντας τους απαίσιους εχθρούς».

Ι.Κ. Βασδραβέλλη, *Οι Μακεδόνες εις τους υπέρ ανεξαρτησίας αγώνας, 1796-1832*, Θεσσαλονίκη 1950, δεύτερη έκδοση, σσ. 257-258. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 416.

Ματιά στο παρελθόν

Η καθημερινή διαβίωση των αγωνιστών

Οι Έλληνες πολεμιστές τρέφονταν συνήθως φτωχικά. Το καθημερινό τους συσσίτιο ήταν λίγο ψωμί και λίγο αλεύρι από αλεσμένα όσπρια, που το έβραζαν με λάδι και κρεμμύδια για να το κάνουν κουρκούτι. Όταν ξεκινούσαν για μακρινές εκστρατείες, έπαιρναν μαζί τους λιγοστό φαγητό, τα όπλα, τα ρούχα και την κάπα τους. Ένα κομμάτι παξιμάδι ή ψωμί και ένα κρεμμύδι αποτελούσε συνήθως αρκετή τροφή για μια μέρα. Τα ελληνικά πλοία φρόντιζαν για τον εφοδιασμό των αγωνιστών με τρόφιμα από τα εύφορα νησιά του Αιγαίου Πελάγους. Ασύγκριτα δυσκολότερη ήταν η κατάσταση για τους τραυματίες, καθώς γιατροί σπανίως υπήρχαν και τα φάρμακα ήταν λιγοστά. Έτσι, τα γιατροσόφια αποδεικνύονταν πολλές φορές το μοναδικό μέσο θεραπείας.

▲ Ο Τσάμης Καρατάσος, Αθήνα,Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Ο Αναστάσιος Καρατάσος

◄ Φωτογραφία του αγάλματος προς τιμήν των γυναικόπαιδων της Νάουσας που έχασαν τη ζωή τους το 1822

► Η Επανάσταση στις άλλες εστίες του Ελληνισμού

Ερωτήματα

- Τι γνωρίζετε για τη μάχη στο Πέτα;
- Ποιο ήταν το όραμα του νεαρού Μακεδόνα, όπως περιγράφεται στην Πηγή 1;

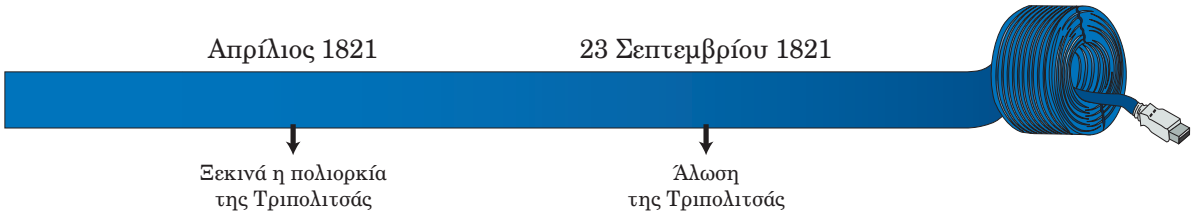
Κεφάλαιο 7

Η άλωση της Τριπολιτσάς

Οι Έλληνες επαναστάτες στην Πελοπόννησο με επικεφαλής τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη αποφάσισαν να πολιορκήσουν την **Τριπολιτσά,** που ήταν η στρατιωτική έδρα των Τούρκων στην περιοχή. Η **άλωσή** της, τον Σεπτέμβριο του 1821, τόνωσε το ηθικό των Ελλήνων.

▲ Η ελληνική σημαία υψώνεται στην Τριπολιτσά, ζωγραφική αναπαράσταση από τον Πέτερ Φον Ες

Με το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821 στην Πελοπόννησο, ο Χουρσίτ Πασάς έστειλε 3.500 στρατιώτες να υπερασπιστούν την *Τριπολιτσά* (Τρίπολη), όπου είχε και την οικογένειά του.

Οι επαναστατημένοι Έλληνες πάλι, αφού κατέλαβαν την Καλαμάτα, έκαναν σύσκεψη για τις παραπέρα ενέργειές τους. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης πρότεινε να πολιορκήσουν την Τριπολιτσά, που ήταν η κεντρική διοικητική, εμπορική και στρατιωτική έδρα των Τούρκων στην Πελοπόννησο. Πίστευε πως αν οι Έλληνες κατόρθωναν να την κυριεύσουν, θα αποδυναμώνονταν και τα υπόλοιπα κάστρα της περιοχής. Έτσι, επαναστάτες με επικεφαλής τον Κολοκοτρώνη κινήθηκαν προς την Τριπολιτσά, έστησαν στρατόπεδα στα βουνά γύρω από αυτήν και η πολιορκία άρχισε. Μετά την ήττα των Τούρκων στο Βαλτέτσι, κοντά στην Τριπολιτσά, οι Έλληνες αγωνιστές μπόρεσαν να προωθηθούν πιο κοντά στην πόλη.

Στην πολιορκία συμμετείχε και ο Δημήτριος Υψηλάντης, που είχε αναλάβει την αρχηγία του Αγώνα, ενώ τα τέσσερα κεντρικά στρατόπεδα διηύθυναν ο Κολοκοτρώνης, ο Αναγνωσταράς (Αναγνώστης Παπαγεωργίου), ο Παναγιώτης Γιατράκος και ο Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης. Επίσης, είχαν σταλεί ελληνικές δυνάμεις στα Μέγαρα, για να εμποδίσουν τουρκικές ενισχύσεις να φτάσουν στην Τριπολιτσά από την Αθήνα.

Όσο περνούσε ο καιρός, η πολιορκία γινόταν πιο στενή. Στην πόλη τα τρόφιμα λιγόστεψαν και άρχισε η διχόνοια. Η Τριπολιτσά έπεσε στα χέρια των επαναστατών στις 23 Σεπτεμβρίου του 1821. Ακολούθησαν σφαγές και λεηλασίες. Οπλισμένοι οι Έλληνες, μπήκαν στην πόλη χτυπώντας τους Τούρκους, που οχυρώθηκαν στα σπίτια τους. Οι Οθωμανοί που κλείστηκαν στον κεντρικό πύργο, τη Μεγάλη Τάπια, παραδόθηκαν έπειτα από τρεις ημέρες από έλλειψη νερού.

Η άλωση της Τριπολιτσάς, έξι μήνες από την έναρξη της Επανάστασης, ήταν ιδιαίτερα σημαντική, καθώς είχε συντριβεί η βασική στρατιωτική βάση του οθωμανικού στρατού στην Πελοπόννησο και χιλιάδες τουρκικά όπλα πέρασαν στην κατοχή των Ελλήνων, τονώνοντας το ηθικό τους. Οι εξεγερμένοι πίστεψαν πια πως οι Τούρκοι δεν ήταν ακατανίκητοι. Στη συνέχεια, οι νικητές της Τριπολιτσάς στράφηκαν στα περιφερειακά κάστρα της Πελοποννήσου, για να τα πολιορκήσουν.

✎ Γλωσσάρι

Τριπολιτσά: Σημαντικό διοικητικό, στρατιωτικό και οικονομικό κέντρο της Πελοποννήσου. Η Τριπολιτσά αποτελούσε μεγάλη πόλη για τα δεδομένα της εποχής με χριστιανικό, μουσουλμανικό και εβραϊκό πληθυσμό. Σήμερα η πόλη ονομάζεται Τρίπολη.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Άφιξη του Άγγλου Φιλέλληνα Τόμας Γκόρντον στο ελληνικό στρατόπεδο της Τριπολιτσάς (μέσα Αυγούστου 1821)

«Τότε ο Ιγγλέζος, δακρύσας, εφώναξεν: Ευτυχής εγώ οπού είδον με τους οφθαλμούς μου, όσα ανεγίγνωσκον και ήκουον από τους προγόνους μου και από την ιστορίαν. Μακάριος και συ, Υψηλάντα, είπεν εις τον πρίγκιπα. Σύ είσαι ο Λεωνίδας επί της κεφαλής των Σπαρτιατών και ο Θεμιστοκλής και Μιλτιάδης και Περικλής επάνω των Αθηναίων».

Γ. Σακελλαρίου, Φιλική *Εταιρεία*, Οδησσός 1909, σσ. 253-255. Η πηγή περιέχεται στη μελέτη του Απόστολου Βακαλόπουλου, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 1, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 245.

2. Ο Κολοκοτρώνης μιλά για την Επανάσταση και τους αγωνιστές

«Μίαν φοράν, όταν επήραμεν το Ναύπλιον, ήλθε ο Άμιλτων να με ιδή, μου είπε ότι: "Πρέπει οι Έλληνες να ζητήσουν συμβιβασμόν, και η Αγγλία να μεσιτεύση". Εγώ του αποκρίθηκα, ότι: "Αυτό δεν γίνεται ποτέ, ελευθερία ή θάνατος. Εμείς καπιτάν Άμιλτων, ποτέ συμβιβασμόν δεν εκάμαμεν με τους Τούρκους. Άλλους έκοψε, άλλους εσκλάβωσε με το σπαθί και άλλοι, καθώς εμείς, εζούσαμε ελεύθεροι από γενεά σε γενεά. Ο βασιλεύς μας εσκοτώθη, καμμία συνθήκη δεν έκαμε, η φρουρά του είχε παντοτεινόν πόλεμον με τους Τούρκους και δύο φρούρια ήτον πάντοτε ανυπότακτα". Με είπε: "Ποια είναι η βασιλική φρουρά του, ποία είναι τα φρούρια;". "Η φρουρά του βασιλέως μας είναι οι λεγόμενοι Κλέφται, τα φρούρια η Μάνη και το Σούλι και τα βουνά". Έτσι δεν με ωμίλησε πλέον.

Ο κόσμος μας έλεγε τρελλούς. Ημείς αν δεν είμεθα τρελλοί δεν εκάναμεν την επανάστασιν, διατί ηθέλαμεν συλλογισθή πρώτον διά πολεμοφόδια, καβαλαρία μας, πυροβολικό μας, πυριτοθήκαις μας, τα μαγαζιά μας, ηθέλαμεν λογαριάσει την δύναμιν την εδική μας, την τούρκικη δύναμη. Τώρα οπού ενικήσαμεν, οπού ετελειώσαμεν με καλά τον πόλεμό μας, μακαριζόμεθα, επαινώμεθα. Αν δεν ευτυχούσαμεν ηθέλαμεν τρώγει κατάραις, αναθέματα».

***Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη*, επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 178.**

Ματιά στο παρελθόν

Οι εφημερίδες στην Επανάσταση

Η έκδοση εφημερίδων γνώρισε μεγάλη άνθιση την περίοδο της Μεγάλης Επανάστασης του 1821. Συνδέθηκε, μάλιστα, με την υπεράσπιση των εθνικών δικαίων και την ενημέρωση των ξένων για την ελληνική υπόθεση. Το πρώτο Εθνικό Τυπογραφείο λειτούργησε στην Αίγινα. Από την πλούσια εκδοτική δραστηριότητα της εποχής αξίζει να εστιάσουμε στην «Γενική Εφημερίδα της Ελλάδος», την πρώτη ουσιαστικά επίσημη ελληνική εφημερίδα καθώς και στα «Ελληνικά Χρονικά», τα οποία εξέδιδε στο Μεσολόγγι ο Ελβετός Φιλέλληνας Ιάκωβος Μάγερ. Η εφημερίδα του Μάγερ διέκοψε την κυκλοφορία της στις αρχές του 1826, λόγω της καταστροφής των εγκαταστάσεών της από τουρκικό βλήμα.

Αριθ. 20.
Έτος Σ.
ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ, ΣΑΒΒΑΤΟ, 15 ΜΑΡΤΙΟΥ 1834.
ΓΕΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.
ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

▲ Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

▲ Ο Κολοκοτρώνης παρατηρεί τους άνδρες του που διασκεδάζουν, σύνθεση του Πέτερ φον Ες

▲ Μνημείο της μάχης στο Βαλτέτσι

▲ Μνημείο των Ηρώων στην Πλατεία Άρεως στην Τρίπολη

☞ Ερωτήματα

- **Για ποιους λόγους ήταν σημαντική η άλωση της Τριπολιτσάς από τους Έλληνες;**
- **Με βάση την Πηγή 2, γιατί ο κόσμος έλεγε τρελούς τους Έλληνες επαναστάτες;**

Κεφάλαιο 8

Οι αγώνες του Κανάρη

Από τις ναυτικές επιχειρήσεις του ελληνικού στόλου ξεχωρίζουν οι καταδρομικές ενέργειες του **Κωνσταντίνου Κανάρη**. Ο μπουρλοτιέρης από τα Ψαρά πραγματοποίησε πολλές παράτολμες αποστολές, όπως η πυρπόληση της ναυαρχίδας του τουρκικού στόλου, η οποία μάλιστα ονομαζόταν «Μπουρλότα σαϊμάζι» (καταφρονήτρα των πυρπολικών).

▲ Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη, πίνακας του Νικηφόρου Λύτρα, Αθήνα, συλλογή Ι. Σερπιέρη

Καθώς διέθεταν κυρίως εμπορικά πλοία, οι Έλληνες καπετάνιοι αντιμετώπιζαν τα μεγαλύτερα σε όγκο τουρκικά και αιγυπτιακά πολεμικά με τα πυρπολικά ή μπουρλότα. Επρόκειτο για μικρά σκάφη, γεμάτα με εκρηκτικά υλικά, που τα άναβαν και στη συνέχεια τα έσπρωχναν προς τα εχθρικά καράβια για να τα κάψουν.

Κατά την Επανάσταση του 1821, οι Έλληνες ναυτικοί τελειοποίησαν την κατασκευή των πυρπολικών και τα επάνδρωσαν με ριψοκίνδυνους εθελοντές, τους μπουρλοτιέρηδες. Στην αρχή το πυρπολικό πλησίαζε αθόρυβα το εχθρικό πλοίο τη νύχτα και το *εμβόλιζε* ή προσδενόταν επάνω του με γάντζους. Κατόπιν οι μπουρλοτιέρηδες το εγκατέλειπαν, ενώ ο κυβερνήτης έφευγε τελευταίος ανάβοντας το φιτίλι με δαυλό.

Αργότερα τα πυρπολικά χρησιμοποιήθηκαν και κατά τη διάρκεια της ημέρας σε ναυμαχίες. Συνήθως προπορεύονταν από τον υπόλοιπο στόλο, επέλεγαν το στόχο τους και πραγματοποιούσαν επιθέσεις με ελιγμούς. Η εμφάνισή τους προκαλούσε τρόμο στα εχθρικά καράβια. Από τις 59 συνολικά επιχειρήσεις πυρπόλησης, οι 39 είχαν επιτυχία.

Πρώτος χρησιμοποίησε πυρπολικό ο Ψαριανός Δημήτριος Παπανικολής, το Μάιο του 1821 στη ναυμαχία της *Ερεσσού*. Γνωστότερος όμως για τη δράση του έγινε ο Κωνσταντίνος Κανάρης από τα Ψαρά.

Όταν άρχισε η Επανάσταση, ο Κανάρης εγκατέλειψε το εμπορικό ναυτικό, όπου ήταν πλοίαρχος και πήρε μέρος σε καταδρομές εναντίον των Τούρκων. Τον Ιούνιο του 1822 ανατίναξε με το πυρπολικό του στο λιμάνι της κατεστραμμένης Χίου τη ναυαρχίδα του τουρκικού στόλου, στην οποία βρήκαν το θάνατο ο αρχιναύαρχος Καρά Αλής με περίπου 2.000 Οθωμανούς ναύτες και στρατιώτες που γιόρταζαν το Μπαϊράμι, τη μεγαλύτερη θρησκευτική γιορτή των Μουσουλμάνων. Ήταν η εκδίκηση των Ελλήνων για την καταστροφή της Χίου λίγους μήνες νωρίτερα.

Τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου ο Κανάρης πυρπόλησε στην Τένεδο την αντιναυαρχίδα του νέου Τούρκου ναυάρχου, με αποτέλεσμα ο οθωμανικός στόλος να κλειστεί στην έδρα του στα *Δαρδανέλια*. Το 1824 ο Κανάρης κατέστρεψε δύο ακόμη τουρκικά πολεμικά πλοία στη Σάμο και στη Μυτιλήνη, ενώ το 1826 τραυματίστηκε σε επίθεση εναντίον μιας τουρκικής φρεγάτας και κινδύνεψε να αιχμαλωτιστεί.

Ο Κανάρης είχε προτείνει, τον Αύγουστο του 1825, οι Έλληνες να πυρπολήσουν τον αιγυπτιακό στόλο μέσα στη βάση του, στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας. Σύμφωνα με το σχέδιό του, τρία πυρπολικά και δύο πολεμικά καράβια κατευθύνθηκαν προς την Αίγυπτο και πλησίασαν την Αλεξάνδρεια. Στο λιμάνι μπήκε μόνον αυτός με το πυρπολικό του αλλά αναγκάστηκε να του βάλει πρόωρα φωτιά, καθώς ο ευνοϊκός άνεμος είχε κοπάσει και η επιχείρηση είχε γίνει αντιληπτή από ένα γαλλικό πολεμικό, που άρχισε να τους κανονιοβολεί.

Μετά την Απελευθέρωση, ο Κανάρης διορίστηκε αρχηγός του στόλου των πυρπολικών. Αργότερα έγινε ναύαρχος, φτάνοντας μέχρι το αξίωμα του πρωθυπουργού. Το ελληνικό κράτος, για να τον τιμήσει, έδωσε το όνομά του σε τρία πολεμικά σκάφη.

✎ Γλωσσάρι

Εμβολίζω: Χτυπώ και ανοίγω τρύπα σε εχθρικό καράβι με έμβολο.
Ερεσσός: Περιοχή της Λέσβου.
Δαρδανέλια: Έτσι ονομάζεται ο Ελλήσποντος, το στενό που χωρίζει τη Θράκη από τη Μικρά Ασία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ύμνος στον Κανάρη

……..
«Στενόν, στενόν το πέλαγος
Ο τρόμος κάμνει. πέφτει
Ένα καράβι επάνω
Εις τ' άλλο και συντρίβονται.
Πνίγονται οι ναύται.

Ω! πως από τα μάτια μου
Ταχέως εχάθη ο στόλος.
Πλέον δεν ξανοίγω τώρα
Παρά καπνούς και φλόγας
Ουρανομήκεις.

Έξω από την θαλάσσιον
Πυρκαϊάν νικήτριαι
Ιδού πάλιν εκβαίνουν
Σωσμέναι η δύο κατάμαυροι
Θαυμάσιαι πρώραι.

……
ΚΑΝΑΡΙ! - και τα σπήλαια
της γης εβόουν, Κανάρι. –
Και των αιώνων τα όργανα
Ίσως θέλει αντηχήσουν
Πάντα Κανάρι».

Ανδρέα Κάλβου, *Τα Ηφαίστεια, Άπαντα,* εισαγωγή Κωνσταντίνου Τσάτσου, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1979, σσ. 179-180.

Ματιά στο παρελθόν

Στις 21 Ιουνίου του 1824 η Επανάσταση γνώρισε μία από τις χειρότερες στιγμές της. Τούρκοι στρατιώτες αποβιβάστηκαν στο νησί των Ψαρών και το κατέστρεψαν ολοκληρωτικά. Περισσότεροι από τους μισούς κατοίκους του νησιού (συνολικός πληθυσμός 30.000) σκοτώθηκαν, ενώ οι υπόλοιποι αιχμαλωτίσθηκαν ή έγιναν πρόσφυγες. Ο εθνικός ποιητής Διονύσιος Σολωμός θρήνησε με το παρακάτω ποίημα τη μεγάλη καταστροφή:

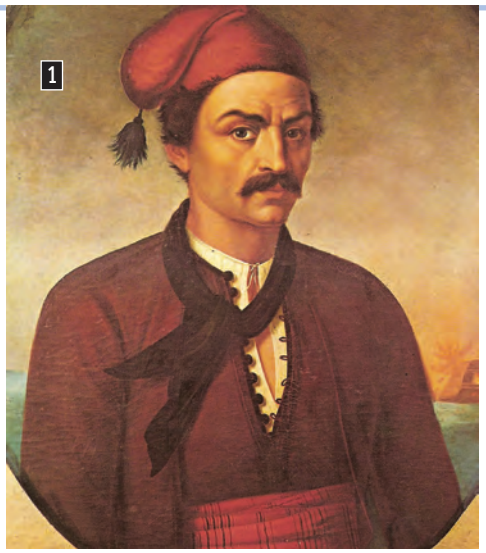
Η καταστροφή των Ψαρών

«Στων Ψαρών την ολόμαυρη ράχη
Περπατώντας η Δόξα μονάχη
Μελετά τα λαμπρά παλληκάρια
Και στην κόμη στεφάνι φορεί
Γεναμένο από λίγα χορτάρια
Που είχαν μείνει στην έρημη γη».

Διονυσίου Σολωμού. *Άπαντα, τόμ. 1, Ποιήματα,* Αθήνα 1993, στ΄ έκδοση, σ. 139.

Η καταστροφή των Ψαρών, έργο λαϊκού ζωγράφου, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Ο Κωνσταντίνος Κανάρης

▲ Ο Κανάρης πυρπολεί τον τουρκικό στόλο στη Χίο, λεπτομέρεια από την Αίθουσα των Τροπαίων, Βουλή των Ελλήνων

☞ Ερωτήματα

- **Τι ήταν τα πυρπολικά και ποιος ο ρόλος τους στις ναυτικές επιχειρήσεις;**
- **Ποιες ήταν οι κυριότερες ναυτικές επιχειρήσεις, στις οποίες πήρε μέρος ο Κανάρης;**

Κεφάλαιο 9

Η εκστρατεία του Δράμαλη - Δερβενάκια

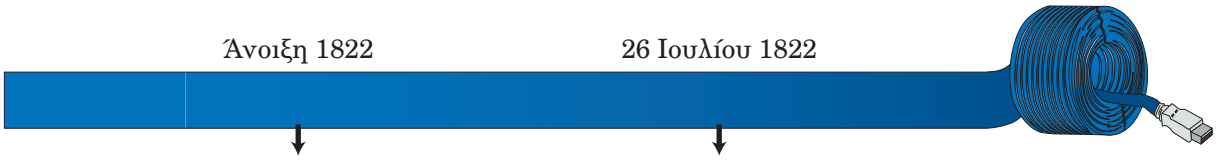
Οι αρχικές επιτυχίες των Ελλήνων επαναστατών θορύβησαν την Υψηλή Πύλη. Την άνοιξη του 1822 στάλθηκε στη Στερεά Ελλάδα, επικεφαλής πολυάριθμης στρατιωτικής δύναμης, ο **Δράμαλης** με σκοπό να καταστείλει την Επανάσταση. Παγιδεύτηκε όμως και γνώρισε βαριά ήττα στα **Δερβενάκια,** στις 26 Ιουλίου του 1822.

▲ Θεόδωρος Βρυζάκης, Η μάχη στα Δερβενάκια

▲ Τα Δερβενάκια σήμερα

Κατά τη διάρκεια του 1821, οι Τούρκοι επιχείρησαν να στείλουν στην Πελοπόννησο τρία *ασκέρια*, για να καταπνίξουν την Επανάσταση. Κανένα τους όμως δεν κατάφερε να φτάσει στον προορισμό του, λόγω της ένοπλης αντίστασης των Ελλήνων αγωνιστών της Στερεάς Ελλάδας. Το ένα από αυτά διοικούσε ο Μαχμούτ, που ονομαζόταν και Δράμαλης επειδή καταγόταν από τη Δράμα.

Ο Δράμαλης ήταν πασάς της Λάρισας και διέθετε στρατιωτική πείρα από προηγούμενες επιχειρήσεις στη Σερβία, στις οποίες συμμετείχε. Αφού κατέστειλε τα επαναστατικά κινήματα στο Πήλιο, στα Άγραφα και στον Ασπροπόταμο, διορίστηκε αρχηγός της εκστρατείας στην Πελοπόννησο.

Έτσι την άνοιξη του 1822, αφού συγκέντρωσε στην Υπάτη 18.000 στρατιώτες (πεζούς και ιππείς), πυροβόλα και εκατοντάδες μεταφορικά ζώα, κατευθύνθηκε νότια. Ο Δράμαλης πυρπόλησε τη Θήβα και μέσω των Μεγάρων πέρασε με τον πολυάριθμο στρατό του στην Κόρινθο. Από εκεί έφτασε μέχρι το Άργος χωρίς να συναντήσει αντίσταση.

Τότε ο Κολοκοτρώνης μαζί με άλλους αγωνιστές έθεσε υπό τον έλεγχό του τις διαβάσεις και τα περάσματα, απομονώνοντας τη στρατιά του Δράμαλη στην πεδιάδα της Αργολίδας. Ταυτόχρονα, μέσα στο φρούριο του Άργους κλείστηκαν ένοπλοι με αρχηγούς τον Δημήτριο Υψηλάντη και τον Πάνο, γιο του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. Οι επαναστάτες, εφαρμόζοντας την *τακτική της «καμένης γης»*, έκαψαν τα *γεννήματα* και τα αποθηκευμένα σιτηρά.

Εξαντλημένοι από την πολιορκία του κάστρου, από την έλλειψη τροφής και τις ασθένειες, οι Οθωμανοί αποφάσισαν να επιστρέψουν στην Κόρινθο. Όμως οι τέσσερις οδοί διαφυγής είχαν καταληφθεί έγκαιρα από τις ελληνικές δυνάμεις, με εντολή του Κολοκοτρώνη. Ο ίδιος έπιασε το στενό των Δερβενακίων με 2.500 πολεμιστές, κρύβοντας μέσα σε θάμνους 800 από αυτούς. Αλλά και άλλοι οπλαρχηγοί, όπως ο Νικηταράς (Νικήτας Σταματελόπουλος), ο Παπαφλέσσας και ο αδελφός του Νικήτας Φλέσσας, κατέφθασαν για να βοηθήσουν.

Στις 26 Ιουλίου του 1822 έγινε φονική μάχη στα Δερβενάκια, κατά την οποία οι Τούρκοι στρατιώτες παγιδεύτηκαν. Όσοι κατάφεραν να σωθούν, κατέφυγαν στην Κόρινθο. Στα χέρια των Ελλήνων έπεσαν πολλά λάφυρα, ενώ ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ανακηρύχθηκε αρχιστράτηγος.

Έχοντας χάσει το 1/5 του στρατεύματός του, πολεμικό υλικό και πολλά ζώα, ο Δράμαλης πέθανε από τη λύπη του στην Κόρινθο. Η Επανάσταση για άλλη μια φορά είχε σωθεί.

✎ Γλωσσάρι

Ασκέρι: Τμήματα στρατού (άτακτου).
Τακτική της «καμένης γης»: Η σκόπιμη καταστροφή των καλλιεργειών και ο αφανισμός των ζώων προκειμένου να εμποδιστεί ο ανεφοδιασμός του αντιπάλου.
Γεννήματα: Σιτηρά.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εμψυχώνει τους άνδρες του για ν' αντιμετωπίσουν τον Δράμαλη (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Έλληνες, τους είπε, σήμερα γεννηθήκαμε και σήμερα θα πεθάνουμε για τη σωτηρία της πατρίδας μας και για τη δική μας. Ακούστε τι πρέπει να κάνετε. Αμέσως να πάτε στα σπίτια σας να πάρετε το φαγητό σας· διέταξα να σας δοθεί όπως και τα φυσέκια, αλλά να είστε έτοιμοι όλοι οι δυνατοί, τους δε αδύνατους και τα περιττά πράγματα, τα ζώα και τις κάπες σας να τα στείλετε στο απέναντι βουνό του Αγίου Γεωργίου, όπου διέταξα να πάνε και τα δικά μου πράγματα. Εκεί θα είμαι και εκεί θα με βρείτε σε περίπτωση αποτυχίας, γεγονός που απεύχομαι. Αν ο εχθρός μας νικήσει εκεί θα μαζευτούμε, αυτό σας το λέω έτσι, για να γνωρίζετε τον τόπο, αλλά σας λέω και αυτό, ότι απόψε ήλθε στο όνειρό μου η τύχη της πατρίδας μας και μου είπε ότι θα πετύχουμε μεγαλύτερη νίκη από κάθε άλλη στο παρελθόν ή και στο μέλλον. Είμαι τόσο βέβαιος γι' αυτό που λέω, που σας συμβουλεύω να μην πάρετε ούτε τα άρματά σας, για να πάρουμε εκείνα των Τούρκων. Σήμερα ο καθένας από εμάς θα καταδιώξει πολλούς, θα πάρετε λάφυρα πολλά και τους θησαυρούς του Αλή Πασά θα τους μοιράσετε με το φέσι, τα φλουριά των Τούρκων είναι χρήματα χριστιανικά. Τα είχε ο τύραννος της Ηπείρου που τα πήρε από τους αδελφούς μας· ο Άγιος Θωμάς μας τα έστειλε και είναι κέρδος δικό μας. Αύριο τέτοια ώρα θα σας δω όλους με τα άρματα των Τούρκων, με τα άλογά τους, λαμπροφορεμένους με τα ρούχα τους. Ο Θεός είναι μαζί μας και να μη σας νοιάζει τίποτε. Πηγαίνετε να ετοιμαστείτε όπως σας είπα και να έλθετε εδώ όλοι να ξεκινήσουμε μαζί».

Φώτιου Χρυσανθόπουλου ή Φωτάκου, *Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επαναστάσεως*, τόμ. 1, Αθήνα 1974, σσ. 356-357.

2. Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εξιστορεί στον Γεώργιο Βαρνακιώτη τα γεγονότα σχετικά με τον αποκλεισμό και την καταστροφή της στρατιάς του Δράμαλη, 6 Αυγούστου 1822 (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Τη στιγμή αυτή τους έχουμε στενά περιορισμένους και βρίσκονται σε άθλια κατάσταση, στενοχωρημένοι και απελπισμένοι. Επειδή, αφού μπήκαν στα Δερβενάκια ανενόχλητοι, κατέλαβαν μόνον τον κάμπο της Κορίνθου, κάμπο μικρό και άκαρπο και κυρίως φέτος ολότελα γυμνό. Αμέσως εμείς εξαφανίσαμε απ' όλα τα περίχωρα τις προμήθειες και μέρος από τις σοδειές τις κάψαμε. Συνάμα καταλάβαμε όλες τις δυνατές θέσεις. Στους Τούρκους παραχωρήσαμε και τον κάμπο του Άργους, γυμνό και αυτό και τους πολεμούσαμε ώσπου ενδυναμωθήκαμε».

Απόστολος Βακαλόπουλος, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 453-454.

Ματιά στο παρελθόν

Οι σημαίες του Αγώνα

Στη διάρκεια της Επανάστασης του 1821 δεν χρησιμοποιήθηκε ένα είδος σημαίας. Αντίθετα, κάθε καπετάνιος και κάθε περιοχή συνήθιζαν να έχουν τη δική τους σημαία. Σ' αυτές δέσποζε κατά κανόνα το σημείο του Σταυρού καθώς και το σύνθημα «Ελευθερία ή Θάνατος». Η σημερινή ελληνική σημαία καθιερώθηκε το 1822 από το Σύνταγμα της Επιδαύρου, έχοντας βεβαίως υποστεί με το πέρασμα του χρόνου ορισμένες τροποποιήσεις, λόγω των συνταγματικών αλλαγών στο πολίτευμα της χώρας.

Η πρώτη ελληνική επαναστατική σημαία (αριστερά), πολεμική σημαία των Σπετσών (μέση), πολεμική σημαία των Ψαρών (δεξιά)

▲ Αλέξανδρος Ησαΐας, Η εκστρατεία του Δράμαλη στην πεδιάδα του Άργους, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

▲ Ο Νικηταράς

☞ Ερωτήματα

- Ποιος ήταν ο σκοπός της στρατιάς του Δράμαλη;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, ποια επιχειρήματα χρησιμοποιεί ο Κολοκοτρώνης για να εμψυχώσει τους άνδρες του στα Δερβενάκια;

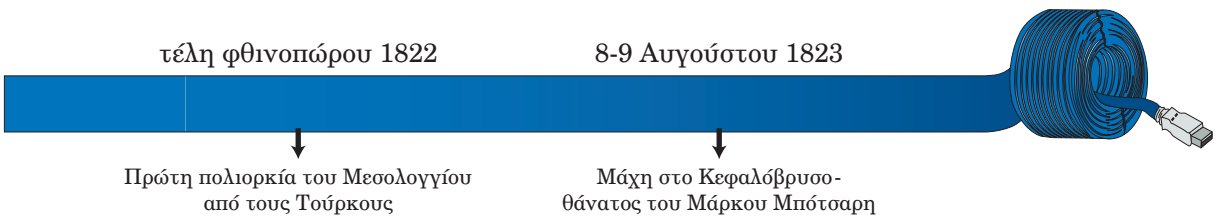
Κεφάλαιο 10

Ο Μάρκος Μπότσαρης

Στη διάρκεια του 1823 οι συγκρούσεις των Ελλήνων επαναστατών με τον οθωμανικό στρατό γενικεύτηκαν. Στη Στερεά Ελλάδα οι Έλληνες πολιορκήθηκαν από τους Τούρκους στο Μεσολόγγι. Εκεί ξεχώρισε για τη δράση του ο **Μάρκος Μπότσαρης**, ο οποίος σκοτώθηκε κατά τη διάρκεια νυκτερινής αιφνιδιαστικής επίθεσης που επιχείρησε τον Αύγουστο του 1823.

▲ Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη, πίνακας του Αθ. Ιατρίδη, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Μετά την καταστροφή στη μάχη του Πέτα, στις 4 Ιουλίου του 1822, μέρος των *αποδεκατισμένων* ελληνικών δυνάμεων κατάφερε να φτάσει στο Μεσολόγγι και βάλθηκε να το οχυρώνει, ώστε να καθυστερήσουν οι Τούρκοι πολιορκώντας το.

Η ελληνική επαναστατική Κυβέρνηση, για ν' αντιμετωπίσει την κρίσιμη κατάσταση, διόρισε στρατηγό τον Μάρκο Μπότσαρη, ο οποίος καταγόταν από ονομαστή οικογένεια του Σουλίου. Ο Μπότσαρης, στα τέλη του φθινοπώρου του 1822 ήρθε σ' επαφή με τον Τούρκο πασά Ομέρ Βρυώνη, που πολιορκούσε το Μεσολόγγι και άρχισε διαπραγματεύσεις μαζί του για την παράδοση της πόλης. Κέρδισε έτσι χρόνο, αναγκάζοντας τα οθωμανικά στρατεύματα όταν ήρθε ο χειμώνας να αποχωρήσουν προσωρινά.

Το καλοκαίρι του 1823 ο Σουλτάνος έστειλε στη Στερεά Ελλάδα τον Μουσταφά Πασά με πολυάριθμο στρατό και στόχο την άλωση του Μεσολογγίου. Οι τουρκικές δυνάμεις στρατοπέδευσαν στη θέση Κεφαλόβρυσο, κοντά στο Καρπενήσι. Την ίδια στιγμή οι Έλληνες οπλαρχηγοί ήταν διχασμένοι μεταξύ τους για την αρχιστρατηγία.

Μπροστά στον κίνδυνο που τους απειλούσε, ο Μπότσαρης κάλεσε τους οπλαρχηγούς να συμφιλιωθούν και ενωμένοι ν' *απωθήσουν* τους Τούρκους. Δίνοντας ο ίδιος το παράδειγμα, έσκισε το δίπλωμα της στρατηγίας του και τη νύχτα στις 8 Αυγούστου του 1823 έκανε αιφνιδιαστική επίθεση *(γιουρούσι)* στο οθωμανικό στρατόπεδο με λιγοστούς Σουλιώτες και γυμνές σπάθες.

Κατά τη διάρκεια όμως της επίθεσης ο Μπότσαρης έπεσε νεκρός από ένα εχθρικό *βόλι* και μεταφέρθηκε από παλικάρια του στο Μεσολόγγι, όπου και τάφηκε με τιμές. Στη μάχη αυτή οι Σουλιώτες εξόντωσαν εκατοντάδες Οθωμανούς στρατιώτες και κέρδισαν πολλά λάφυρα, επιβεβαιώνοντας τη φήμη τους ως γενναίων και αδάμαστων πολεμιστών. Η μάχη στο Κεφαλόβρυσο θεωρείται ως το σημαντικότερο πολεμικό γεγονός στη διάρκεια του 1823 στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδας. Ωστόσο, ένας από τους γενναιότερους και τιμιότερους αγωνιστές της Επανάστασης, ο Μάρκος Μπότσαρης, είχε θυσιαστεί στον αγώνα για την ελευθερία.

✎ Γλωσσάρι

Αποδεκατισμός: Μεγάλη καταστροφή.
Απωθώ: Απομακρύνω, αποκρούω.
Βόλι: Σφαίρα όπλου.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. *Εις Μάρκο Μπότσαρη*

……
«Στην πλάκα του Μάρκου καθίζει
η Δόξα λαμπράδες γιομάτη·
Κλεισμένο για πάντα το μάτι,
Οπούχε πολέμου φωτιά·
Ελάτε ν' ακούστε παιδιά!»
……

Διονυσίου Σολωμού, *Άπαντα*, τόμ. 1, *Ποιήματα*, επιμέλεια-σημειώσεις Λίνου Πολίτη, Αθήνα 1993 έκτη ανατύπωση, σ. 137.

2. Του Μάρκου Μπότσαρη (Δημοτικό Τραγούδι)

«Θρήνος μεγάλος γένεται μέσα στο Μεσολόγγι
τον Μάρκο παν στην εκκλησιά, το Μάρκο παν στον τάφο
'ξήντα παπάδες παν μπροστά και δέκα δεσποτάδες
κι από μεργιά Σουλιώτισσες τόνε μοιργιολογάνε».
……

Ματιά στο παρελθόν

Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη

Ο ηρωισμός και η ανιδιοτέλεια του Μάρκου Μπόταρη συγκίνησαν πολλούς Φιλέλληνες. Ο αμερικανός ποιητής Fitz – Greene Halleck για να τον τιμήσει έγραψε στα αγγλικά το ποίημα με τίτλο «Marco Bozzaris», ενώ ανάλογο ποίημα του αφιέρωσε και ο Ελβετός ποιητής Just Olivier. Επίσης, ο Επτανήσιος μουσικοσυνθέτης Παύλος Καρρέρ έγραψε το 1858 την όπερα «Μάρκος Μπότσαρης».

Ο τάφος του Μάρκου Μπότσαρη στον «Κήπο των Ηρώων» στο Μεσολόγγι

▲ Ο Μάρκος Μπότσαρης

▶ Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη, λιθογραφία του Πέτερ φον Ες

▲ Ο θάνατος του Μάρκου Μπότσαρη, πίνακας του λαϊκού ζωγράφου Θεόφιλου

▲ Ο Μπότσαρης επιτίθεται στο στρατόπεδο των Τούρκων, λεπτομέρεια, Αίθουσα των Τροπαίων, Βουλή των Ελλήνων

☞ Ερώτημα

- **Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, η αξία της θυσίας του Μάρκου Μπότσαρη;**

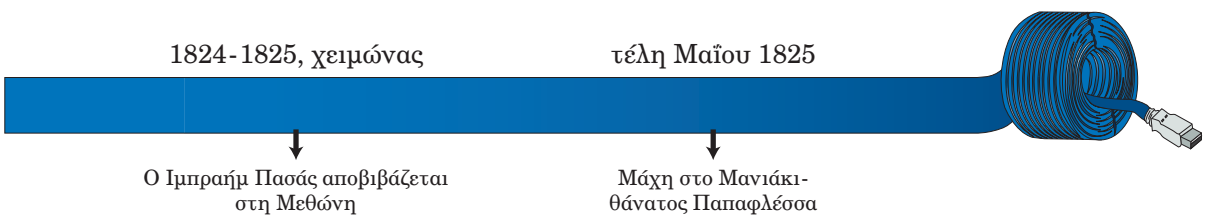
Κεφάλαιο 11

Ο Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο - ο Παπαφλέσσας

Τον χειμώνα του 1824-1825 ο **Ιμπραήμ Πασάς** αποβιβάστηκε στην **Πελοπόννησο**. Η Επανάσταση περνούσε δύσκολες στιγμές. Τότε ο **Παπαφλέσσας** με τους άνδρες του οχυρώθηκαν στο Μανιάκι. Στην άνιση μάχη που ακολούθησε, ο Παπαφλέσσας έχασε τη ζωή του.

▲ Ο Ιμπραήμ ασπάζεται τον νεκρό Παπαφλέσσα, ελαιογραφία του Α. Γεωργιάδη, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Αφού κατέστειλαν την επανάσταση στην Κρήτη και κατέστρεψαν την Κάσο και τα Ψαρά, οι αιγυπτιακές δυνάμεις κινήθηκαν προς την Πελοπόννησο. Τον χειμώνα του 1824-1825 ο γιος του Μεχμέτ Αλή, **Ιμπραήμ Πασάς**, αποβιβάστηκε στη Μεθώνη με πολύ στρατό και εφόδια.

Την ίδια στιγμή οι Έλληνες επαναστάτες είχαν διχαστεί από τις εμφύλιες διαμάχες για την εξουσία, με αποκορύφωμα τη φυλάκιση του Κολοκοτρώνη και άλλων γνωστών οπλαρχηγών. Καθώς ήταν απροετοίμαστοι, δεν μπόρεσαν να συγκρατήσουν τα τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα.

Με ορμητήριο τη Μεθώνη, ο Ιμπραήμ και οι Γάλλοι σύμβουλοι και επιτελείς του επιχείρησαν να καταλάβουν τον όρμο του Ναυαρίνου, για την ασφάλεια των πλοίων τους. Στη συνέχεια, τα τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα περικύκλωσαν τα κάστρα χρησιμοποιώντας κανόνια και ανάγκασαν τους πολιορκημένους να τα παραδώσουν.

Μπροστά στον κίνδυνο να σβήσει η Επανάσταση, ο υπουργός των Εσωτερικών **Παπαφλέσσας** ζήτησε από την κυβέρνηση την αποφυλάκιση των οπλαρχηγών. Ο ίδιος πήγε στη Μεσσηνία και οχυρώθηκε με τους άνδρες του στο ορεινό χωριό Μανιάκι, αποφασισμένος να μην αφήσει τον Ιμπραήμ να περάσει στο εσωτερικό της Πελοποννήσου. Δίνοντας άνιση μάχη, στα τέλη Μαΐου του 1825, ο Παπαφλέσσας και οι συμπολεμιστές του πολέμησαν γενναία και έχασαν τη ζωή τους.

Μετά τη μάχη στο Μανιάκι, η κυβέρνηση αποφάσισε γενική *αμνηστία*. Οι φυλακισμένοι οπλαρχηγοί ελευθερώθηκαν και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης διορίστηκε αρχιστράτηγος. Ο Ιμπραήμ, ανεμπόδιστος, έφτασε στην Τριπολιτσά και δύο ημέρες μετά προχώρησε εναντίον του *Ναυπλίου*, της πρωτεύουσας των επαναστατών. Συγκρούστηκε όμως στους Μύλους της Αργολίδας με ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις, που είχαν επικεφαλής τον Υψηλάντη και τον Μακρυγιάννη, και επέστρεψε στην Τριπολιτσά.

Ο Κολοκοτρώνης για ν' αντιμετωπίσει τον στρατό του Ιμπραήμ, που ήταν οργανωμένος σύμφωνα με ευρωπαϊκά πρότυπα, επέλεξε την τακτική του *κλεφτοπόλεμου*. Έλληνες ένοπλοι έκαναν αιφνιδιαστικές επιθέσεις κατά τις νυχτερινές κυρίως ώρες και προκαλούσαν στον εχθρό μεγάλες φθορές. Όμως είχε γίνει φανερό πως ο τρόπος αυτός του πολέμου δεν ήταν πλέον αποτελεσματικός. Έτσι, η επαναστατική Κυβέρνηση ανέθεσε την οργάνωση τακτικού στρατού στον Γάλλο συνταγματάρχη Κάρολο Φαβιέρο.

✎ Γλωσσάρι

Αμνηστία: Η παραγραφή ποινικού ή πολιτικού αδικήματος με ειδικό νόμο.
Ναύπλιο: Παραθαλάσσια πόλη της Πελοποννήσου, πρωτεύουσα των επαναστατημένων Ελλήνων.
Κλεφτοπόλεμος: Πολεμική τακτική που βασιζόταν σε αιφνιδιαστικές επιθέσεις και χρησιμοποιήθηκε από τους κλέφτες στα χρόνια της Τουρκοκρατίας πολεμώντας εναντίον τακτικού στρατού.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. «Ο Ιμπραήμ μου έστειλε μήνυμα κάποτε ρωτώντας γιατί δεν μένω να πολεμήσουμε. Εγώ του απάντησα να πάρει πεντακόσιους ή και χίλιους άνδρες και να πάρω κι εγώ άλλους τόσους και τότε να πολεμήσουμε, ή αν θέλει ας έλθει να μονομαχήσουμε οι δυο μας. Αυτός δεν μου έστειλε καμία απάντηση. Και αν δεχόταν την πρότασή μου θα το έκανα με όλη μου την καρδιά διότι έλεγα ας χανόμουν, ας πήγαινα, αν τον σκότωνα θα έσωζα το έθνος μου».

***Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη,* επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 202.**
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. «Πριν φτάσει ο Κολοκοτρώνης, ο Γρηγόριος Δικαίος Παπαφλέσσας και ο Παναγιώτης Κεφάλας είχαν καταλάβει μία θέση, το Μανιάκι, στην Αρκαδία με 600 περίπου άνδρες. Σ' αυτούς επιτέθηκε ο Ιμπραήμ και αφού πολέμησαν ανδρεία, όπως άλλοι Λεωνίδες και Σπαρτιάτες, σκοτώθηκαν όλοι στη θέση αυτή, ακλόνητοι, σφάζοντας και σφαζόμενοι. Και κοντά σε αυτά και άλλο δυστύχημα συνέβη: σκοτώθηκε και ο γιος του Εμμανουήλ Παπά».

Νικολάου Κασομούλη, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*, εισαγωγή-σημειώσεις Γιάννης Βλαχογιάννης, τόμ. 2, Αθήνα 1998, σ. 68.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

Ματιά στο παρελθόν

Εμφύλιες διαμάχες

Από το φθινόπωρο του 1823 έως τις αρχές του 1825 η Επανάσταση δοκιμάστηκε σκληρά από τις διαμάχες και τις έριδες ανάμεσα στους Έλληνες επαναστάτες. Προσωπικά συμφέροντα, τοπικές διενέξεις και μικροψυχίες απείλησαν να καταστρέψουν όσα με τόσες θυσίες και κόπους είχαν κερδηθεί στα πεδία των μαχών τα δύο πρώτα χρόνια. Χρειάστηκε να αποβιβαστεί στην Πελοπόννησο ο Ιμπραήμ Πασάς, για να διαπιστώσουν οι Έλληνες πόσο κακό είχαν κάνει μονάχοι τους στην εθνική υπόθεση. Οι παρακάτω στροφές από τον «Ύμνο εις την Ελευθερία» του Διονύσιου Σολωμού εκφράζουν τα αισθήματά του για τις εμφύλιες διαμάχες των Ελλήνων:

Ύμνος εις την Ελευθερία, στροφές 144-145
«η Διχόνοια που βαστάει
Ένα σκήπτρο η δολερή.
Καθενός χαμογελάει,
Πάρ' το, λέγοντας και σύ.

Κειό το σκήπτρο που σας δείχνει
Έχει αλήθεια ωραία θωριά.
Μην το πιάστε, γιατί ρίχνει
Εισέ δάκρυα θλιβερά».

Διονυσίου Σολωμού. *Άπαντα, τόμ. 1, Ποιήματα*, Αθήνα 1993, στ΄ έκδοση, σ. 95.

Οι εμφύλιες διαμάχες σκόρπισαν την απόγνωση στους Έλληνες, ελαιογραφία του 19ου αιώνα, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

▲ Ο Ιμπραήμ Πασάς

▲ Ο Γρηγόριος Δικαίος (Παπαφλέσσας)

▶ Μνημείο στο Μανιάκι προς τιμήν των νεκρών Ελλήνων

☞ Ερωτήματα

- Ποια ήταν τα αποτελέσματα της μάχης στο Μανιάκι;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών, ποιο ήταν το ηθικό των Ελλήνων αγωνιστών που πολέμησαν τον Ιμπραήμ στο Μανιάκι;

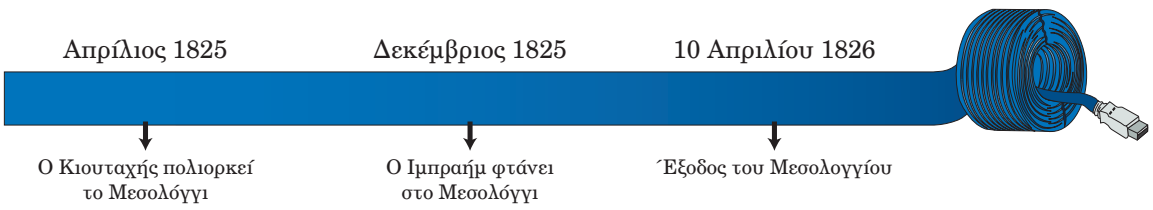
Κεφάλαιο 12

Η δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου - ο Διονύσιος Σολωμός

Τον Απρίλιο του 1825 ξεκίνησε η **δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου** αρχικά από τον Κιουταχή και στη συνέχεια από τον Ιμπραήμ Πασά. Παρά την ηρωική αντίσταση των Μεσολογγιτών, η πόλη κυριεύθηκε τον Απρίλιο του 1826. Η έξοδος του Μεσολογγίου στάθηκε μια από τις κορυφαίες στιγμές της ελληνικής Επανάστασης, προκαλώντας βαθιά συγκίνηση σ' ολόκληρο τον κόσμο.

Ευγένιος Ντελακρουά, Η Ελλάδα στα ερείπια του Μεσολογγίου, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη / Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου

Τον Απρίλιο του 1825 ο Κιουταχής, ξεκινώντας με πολυάριθμο στρατό από τη Λάρισα και υποτάσσοντας στο πέρασμά του πολλές περιοχές της Στερεάς, έφτασε στο Μεσολόγγι και το πολιόρκησε. Η κατάληψή του είχε μεγάλη στρατηγική σημασία, καθώς από εκεί περνούσε ο ένας από τους δύο δρόμους που οδηγούσαν στην Πελοπόννησο.

Το Μεσολόγγι βρισκόταν σε μια θέση με πολλά φυσικά πλεονεκτήματα. Το μεγαλύτερο μέρος της πόλης περιβαλλόταν από ρηχή λιμνοθάλασσα, ενώ το υπόλοιπο τμήμα της προστατευόταν με *τάφρους* και τείχος. Το Μεσολόγγι είχε επιλέξει ως έδρα του ο Φαναριώτης Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, προσκαλώντας εκεί τον Άγγλο ποιητή λόρδο Μπάιρον και άλλους Φιλέλληνες. Στην πόλη λειτουργούσε Νοσοκομείο, πλήρες μηχανουργείο για την κατασκευή πολεμικού υλικού και τυπογραφείο που εξέδιδε δύο εφημερίδες. Εκεί επίσης είχαν καταφύγει πολλοί πρόσφυγες από τις γύρω περιοχές καθώς και αρκετοί ένοπλοι, κυρίως Σουλιώτες.

Η πολιορκία του Μεσολογγίου κράτησε σχεδόν ένα χρόνο. Τον πρώτο καιρό οι πολιορκημένοι απέκρουσαν με επιτυχία τους Τούρκους, ενώ ο Μιαούλης τους εφοδίαζε με τρόφιμα και πολεμοφόδια σπάζοντας τον τουρκικό αποκλεισμό από τη θάλασσα. Οι πολιορκημένοι αγωνιστές μάλιστα, με τη στήριξη του Καραϊσκάκη και άλλων οπλαρχηγών της Ανατολικής Στερεάς, επιτέθηκαν συντονισμένα στον στρατό του Κιουταχή, που αναγκάστηκε να υποχωρήσει.

Τον Δεκέμβριο του 1825 ο Ιμπραήμ έφτασε στο Μεσολόγγι για να ενισχύσει τα οθωμανικά στρατεύματα και ανέλαβε την αρχηγία της πολιορκίας. Η πολιορκία οργανώθηκε καλύτερα και ο αποκλεισμός της πόλης έγινε πιο στενός.

Χωρίς οργάνωση και οικονομικούς πόρους, οι ελληνικές δυνάμεις αδυνατούσαν να κινηθούν από ξηράς εναντίον των πολιορκητών, ενώ τα ελληνικά καράβια που επιχείρησαν να πλησιάσουν, απέτυχαν παρά τις προσπάθειές τους. Οι πολιορκημένοι, εξαντλημένοι από τις μάχες, τις ασθένειες και την έλλειψη τροφής και πολεμοφοδίων, αποφάσισαν να εγκαταλείψουν την πόλη με μυστική βραδινή έξοδο.

Η έξοδος έγινε τη νύχτα της 10ης Απριλίου του 1826, ξημερώνοντας Κυριακή των Βαΐων. Χωρισμένοι σε τρεις ομάδες, οι ένοπλοι θα προστάτευαν ανάμεσά τους τα γυναικόπαιδα, ενώ όσοι δεν μπορούσαν να ακολουθήσουν, θ' αντιστέκονταν μέσα στην πόλη ανατινάζοντας πυριτιδαποθήκες. Καθώς όμως οι πολιορκητές επαγρυπνούσαν, μόνο ένα μέρος της φρουράς κατόρθωσε να διαφύγει, ενώ οι περισσότεροι άμαχοι επάνω στη σύγχυση οπισθοχώρησαν στο Μεσολόγγι, χάνοντας τη ζωή τους. Η πόλη κυριεύθηκε και κατεστράφηκε ολοσχερώς. Τα γυναικόπαιδα που αιχμαλωτίστηκαν, πουλήθηκαν ως σκλάβοι.

Η αντίσταση και η πτώση του Μεσολογγίου διαδόθηκαν στην Ευρώπη μέσα από έργα Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών. Ένας από αυτούς, ο εθνικός μας ποιητής **Διονύσιος Σολωμός** από τη Ζάκυνθο, έγραψε το έργο «Ελεύθεροι Πολιορκημένοι».

✎ Γλωσσάρι

Τάφρος: Βαθύ αυλάκι που έχει ανοιχτεί μέσα στο έδαφος.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Οι συνθήκες διαβίωσης στο πολιορκημένο Μεσολόγγι

«Ερευνώντας με τη σειρά όλα τα σπίτια, βρήκαμε αρκετές ποσότητες αλεύρι. Αυτό μοιράστηκε μ' ένα φλιτζάνι ως μέτρο. Εμοίρασαν κι από ένα φλιτζάνι κουκιά. Άρχισαν λοιπόν να σμίγουν αυτό το λίγο κουκί και αλεύρι στον τέντζερη και να βάνουν μέσα και καβούρια… Ένας γιατρός εμαγείρευσε το σκύλο του με λάδι, από το οποίον είχαμε αρκετό και επαινούσε το φαγί του ότι ήταν το πιο νόστιμο. Οι στρατιώτες τότε πια άρπαζαν οποιονδήποτε σκύλο ή γάτα έβρισκαν στο δρόμο. Όμως, από τις 15 του Μάη αρχίσαμε τις πικραλήθρες, χορτάρι της θάλασσας. Το βράζαμε πέντε φορές ως ότου έβγαινε η πικράδα και το τρώγαμε με ξίδι και λάδι σαν πατάτα αλλά και με ζουμί από καβούρια. Επιδοθήκαμε και στους ποντικούς και ήταν τυχερός αυτός που μπορούσε να πιάσει έναν. Βατράχια, δυστυχώς δεν βρίσκαμε. Από την έλλειψη τροφής αύξαιναν οι αρρώστιες: πονόστομος και αρθρίτιδα».

Νικολάου Κασομούλη, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*, εισαγωγή-σημειώσεις Γιάννης Βλαχογιάννης, τόμ. 2, Αθήνα 1998, σσ. 241-243.
(Ελεύθερη απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Διονύσιος Σολωμός, *Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*. Σχεδίασμα Β΄

«Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· Στα μάτια η μάνα μνέει·*
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
"Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω γω στο χέρι;
Οπού συ μούγινες βαρύ κι ο Αγαρηνός* το ξέρει"».

Διονυσίου Σολωμού. *Άπαντα, τόμ. 1, Ποιήματα*, Αθήνα 1993, στ΄ έκδοση, σ. 215.
* μνέει = ορκίζεται
* Αγαρηνός = Τούρκος

Ματιά στο παρελθόν

Ο λόρδος Μπάιρον

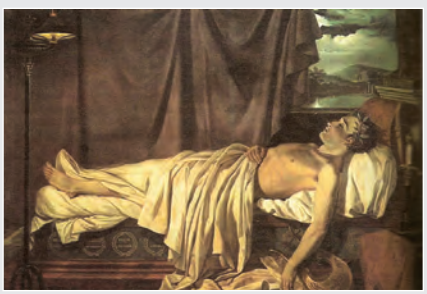
Ο Άγγλος ποιητής λόρδος Μπάιρον (1788-1824) αποτελεί αναμφίβολα την πιο σημαντική μορφή των Φιλελλήνων, που, εμπνεόμενοι από τον αγώνα της, έφτασαν στην επαναστατημένη Ελλάδα για να τη βοηθήσουν. Καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια. Επισκέφθηκε την Ελλάδα το 1823. Αμέσως πήγε στο Μεσολόγγι, όπου ασχολήθηκε με την οργάνωση στρατιωτικών σωμάτων δαπανώντας μάλιστα για τον σκοπό αυτό μεγάλο μέρος της περιουσίας του. Όμως οι σκληρές συνθήκες διαβίωσης επιβάρυναν την ήδη κλονισμένη υγεία του. Πέθανε στο Μεσολόγγι από υψηλό πυρετό στις 19 Απριλίου του 1824. Ο Διονύσιος Σολωμός του αφιέρωσε το παρακάτω ποίημα:

Εις το θάνατο του Λορδ Μπάιρον

«Λευτεριά, για λίγο πάψε
Να χτυπάς με το σπαθί.
Τώρα σίμωσε και κλάψε
Εις του Μπάιρον το κορμί».

.....

Διονυσίου Σολωμού. *Άπαντα, τόμ. 1, Ποιήματα*, Αθήνα 1993, στ΄ έκδοση, σ. 101.

Ο θάνατος του λόρδου Μπάιρον, πίνακας του Joseph-Denis, Odevaere, Μπρυζ, Μουσείο Groenige

▲ Θ. Βρυζάκης, Η Έξοδος του Μεσολογγίου, Πινακοθήκη Δήμου Μεσολογγίου

▲ Η μετάληψη των αγωνιστών, αντίγραφο της Πινακοθήκης του Δήμου Μεσολογγίου

▲ Ο Διονύσιος Σολωμός (1798-1857)

◄ Π. Ζωγράφος, Η πολιορκία του Μεσολογγίου, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

☞ Ερωτήματα

- **Ποιο ήταν το σχέδιο των πολιορκημένων Μεσολογγιτών κατά την έξοδό τους από την πόλη και τι έγινε τελικά;**
- **Με βάση την Πηγή 1, ποιες ήταν οι συνθήκες διαβίωσης των πολιορκημένων στο Μεσολόγγι;**

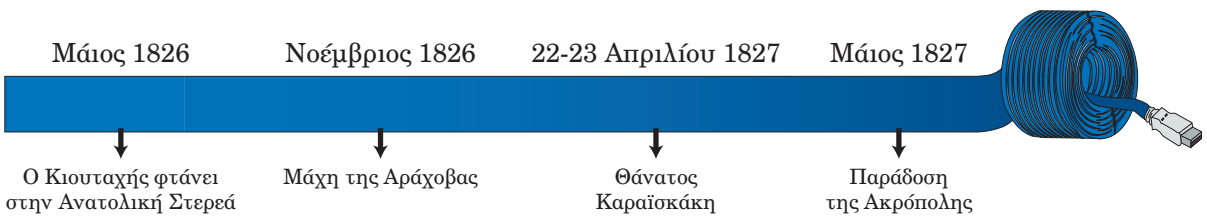
Κεφάλαιο 13

Οι αγώνες του Καραϊσκάκη

Η πτώση του Μεσολογγίου άνοιξε το δρόμο για την πολιορκία της Ακρόπολης από τον Κιουταχή. Αντιμέτωπός του βρέθηκε ο **Γεώργιος Καραϊσκάκης**, ο οποίος το φθινόπωρο του 1826 πέτυχε σημαντικές νίκες. Ο θάνατός του όμως, τον Απρίλιο του 1827, οδήγησε στην παράδοση της Ακρόπολης στους Οθωμανούς Τούρκους.

▲ Ο Γεώργιος Καραϊσκάκης, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Μετά την πτώση του Μεσολογγίου, τον Απρίλιο του 1826, ο Κιουταχής με τον στρατό του προχώρησε προς την Αττική, για να καταστείλει εντελώς την επανάσταση στη *Ρούμελη.* Κυρίευσε την πόλη των Αθηνών και πολιόρκησε στενά την Ακρόπολη, που την υπερασπιζόταν η φρουρά της με αρχηγό τον στρατηγό Γιάννη Γκούρα.

Τότε διορίστηκε από την επαναστατική Κυβέρνηση αρχιστράτηγος στη Στερεά Ελλάδα ο οπλαρχηγός Γεώργιος Καραϊσκάκης και στάλθηκε ν' αντιμετωπίσει τον Κιουταχή. Ο Καραϊσκάκης, πρώην κλέφτης και έπειτα αρματολός στην περιοχή αυτή, είχε μεγάλη πολεμική πείρα. Για *αντιπερισπασμό* κατευθύνθηκε τον Οκτώβριο του 1826 στην περιοχή της Στερεάς, προκειμένου να ξεσηκώσει τα μέρη που είχαν υποταχθεί και να παρεμποδίσει τον ανεφοδιασμό των Τούρκων από τη Θεσσαλία, αναγκάζοντάς τους να αποσύρουν στρατεύματα από την πολιορκία της Ακρόπολης.

Ο Καραϊσκάκης νίκησε τις οθωμανικές δυνάμεις στο *Δίστομο* καθώς και σε επταήμερη μάχη που έδωσε εναντίον τους στην ορεινή *Αράχοβα*, το Νοέμβριο του 1826. Έως τις αρχές του 1827 είχε κατορθώσει να εκδιώξει τα οθωμανικά στρατεύματα από το μεγαλύτερο μέρος της Στερεάς Ελλάδας. Έσπευσε τότε στην Αττική για να βοηθήσει τους πολιορκημένους αγωνιστές και στρατοπέδευσε στο Κερατσίνι. Οι Άγγλοι αξιωματικοί *Τσωρτς και Κόχραν,* στους οποίους η κυβέρνηση είχε αναθέσει την αρχηγία των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων της στεριάς και της θάλασσας, αποφάσισαν να επιτεθούν αμέσως εναντίον των Τούρκων, για να σωθεί η Ακρόπολη.

Ωστόσο, την παραμονή της επίθεσης μια μικρή συμπλοκή στα ακριανά φυλάκια δυνάμωσε απρόσμενα και εξελίχθηκε σε μάχη. Ο Καραϊσκάκης, που ήταν άρρωστος στη σκηνή του με πυρετό, όρμησε με το άλογό του στον τόπο της σύγκρουσης αλλά τραυματίστηκε θανάσιμα και ξεψύχησε την επόμενη μέρα. Ήταν 23 Απριλίου του 1827. Λίγο πριν πεθάνει, συνέστησε στους συγκεντρωμένους οπλαρχηγούς να έχουν ομόνοια και να συνεχίσουν τον αγώνα για την ελευθερία της Ελλάδας.

Ο απρόσμενος θάνατος του Καραϊσκάκη, που ήταν εξαιρετικά αγαπητός στους στρατιώτες του, έριξε το ηθικό των πολεμιστών. Η σύγκρουση κατέληξε σε μεγάλη καταστροφή του ελληνικού στρατεύματος. Σημαντικοί Έλληνες οπλαρχηγοί, όπως ο Γεώργιος Δράκος και ο Λάμπρος Βέικος αλλά και πάνω από χίλιοι αγωνιστές έχασαν τη ζωή τους ενώ η Ακρόπολη παραδόθηκε το Μάιο του 1827 στους Τούρκους πολιορκητές της.

✎ Γλωσσάρι

Ρούμελη: Έτσι ονομαζόταν η Στερεά Ελλάδα, από την τουρκική λέξη Rumili (=χώρα των Ρωμιών)
Αντιπερισπασμός: Πολεμική ενέργεια που πραγματοποιείται για να αποσπαστεί η προσοχή του αντιπάλου σε άλλο σημείο απ' αυτό που επιδιώκουμε να πλήξουμε.
Δίστομο, Αράχοβα: Χωριά της Βοιωτίας.
Τσωρτς και Κόχραν: Πρόκειται για τον σερ Ρίτσαρντ Τσωρτς και τον λόρδο Τόμας Κόχραν.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. «Επιστολή του Γεωργίου Σισίνη προς τον εξοχώτατον Α΄ Στόλαρχον, προς τον εξοχώτατον Αρχιστράτηγον, και προς τους γενναιοτάτους Οπλαρχηγούς και στρατιώτας, τους συγκροτούντας το Στρατόπεδον της Αττικής

Η αγαπημένη μας πατρίδα θρηνεί απαρηγόρητα εξαιτίας της απώλειας του γνησιότατου παιδιού της, οδύρεται επειδή στερήθηκε τον θερμό υπερασπιστή των ιερών δικαίων της. Θρηνεί αυτόν, που θρυμμάτισε τα νέα δεσμά της Στερεάς Ελλάδας, τον ένδοξο νικητή της Αράχωβας, τον εξολοθρευτή των τυράννων, θρηνεί τον σαν τον θεό Άρη τολμηρό, γενικό αρχηγό Καραϊσκάκη, ο οποίος έπεσε δοξασμένος υπέρ των ένδοξων Αθηναίων και αφήνοντας την τελευταία του πνοή, τίποτε άλλο δεν παρήγγειλε από τη διάσωση της Αθήνας. Ελλάδα! Πένθησε τον πολύτιμό σου Καραϊσκάκη. Ελληνίδες! Μαυροφορέστε για τον υπερασπιστή της τιμής σας! Φιλέλληνες! Έλληνες στρατιώτες! Γογγύξτε για τον ανδρείο συστρατιώτη σας και καταβρέχοντας την ιερή γη των ένδοξων Αθηναίων με τα από καρδιάς δάκρυά σας, λάβετε εκδίκηση για το αίμα του! Τιμωρήστε τους ασεβεστάτους φονείς του και σώστε την Αθήνα! Ευτυχισμένε Καραϊσκάκη! Αφού ορκίστηκες να ζήσεις ή να πεθάνεις ελεύθερος, τήρησες τον όρκο σου ως χρηστός πολίτης, ως ευσεβής χριστιανός, ως τίμιος άνθρωπος».

Διονυσίου Σουρμελή, *Ιστορία των Αθηνών κατά τον υπέρ ελευθερίας αγώνα αρχομένη από της επαναστάσεως μέχρι της αποκαταστάσεως των πραγμάτων*, Αθήνα 1853, β΄ έκδοση, σ. 214.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Ο θάνατος του Καραϊσκάκη (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Άναψε πολύ ο πόλεμος. Ήρθε και ο Καραϊσκάκης και του λέω: *"Τραβήξου πίσω να σταματήσει ο πόλεμος διότι το βράδυ θα κινηθούμε. Μου λέει, μείνε εδώ με τους άνδρες κι εγώ φεύγω"*. Τότε, σε λίγο μαθαίνω ότι ο Καραϊσκάκης χτυπήθηκε. Πηγαίνω εκεί. Μαζευτήκαμε όλοι εκεί. Μας είπε με χωρατά: *"Εγώ πεθαίνω όμως εσείς να είστε μονιασμένοι και να στηρίξετε την πατρίδα"*. Τον μετέφεραν στο καράβι. Τη νύχτα ξεψύχησε και τον πήγαν στην Κούλουρη και τον έθαψαν».

Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, σσ. 270-271.

3. Δημοτικό τραγούδι που αναφέρεται στον θάνατο του Καραϊσκάκη

«Σαν τα σαΐνια ρίχτηκαν στα τούρκικα ταμπούρια.
Δέκα ταμπούρια έπηραν, στα δώδεκα πηγαίνουν.
Κακό μαντάτο ακούσθηκε μεσ' από τα ταμπούρια.
Τον Αρχηγό μας λάβωσαν, πικρά φαρμακωμένα
Κι απ' τ' άλογό του έπεσε και πάλ' οπίσ' ανέβη.
Ψηλή φωνίτσα εφώναξε ν' ακούση το ασκέρι.
- Έλληνες μην κιοτεύετε*, Έλληνες μη σκορπάτε,
- Εγώ δεν έχω τίποτε, μόν' είμαι λαβωμένος.
Για πάρτε με και σύρτε με στο έρημο τσαντήρι,
Να πλύνω τη λαβωματιά, και πάλ' οπίσω νάρθω.
Τον κλαίει η μαύρη Ρούμελη, τον κλαίει ο κόσμος,
Τον κλαίουν όλ' οι Έλληνες και οι καπιταναίοι».

Δημήτρη Σταμέλου, *Ο θάνατος του Καραϊσκάκη*, Αθήνα 1985, σ. 88.
*μην κιοτεύετε = μην δειλιάζετε

Ματιά στο παρελθόν

Πολύπαθη Ακρόπολη

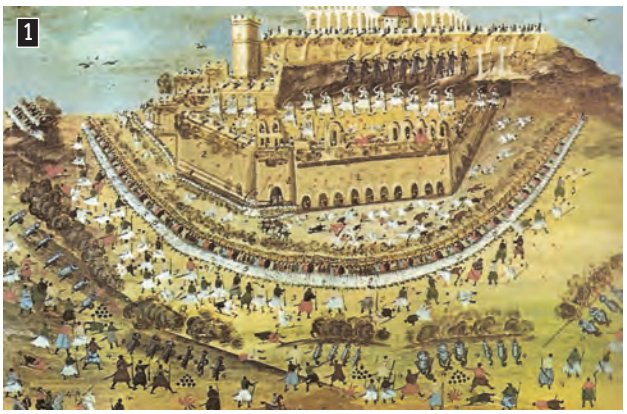
Μία από τις πιο μελανές σελίδες στην ιστορία της Μεγάλης Επανάστασης γράφηκε τη διετία 1826-1827, κατά την πολιορκία της Ακρόπολης. Τόσο οι συνεχείς βομβαρδισμοί των πολιορκητών Τούρκων όσο και οι αμυντικές ανάγκες των πολιορκημένων Ελλή-

Η Ακρόπολη, έγχρωμο χαρακτικό από το βιβλίο του περιηγητή J.C. Hobhouse, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

νων προξένησαν ανεπανόρθωτες ζημιές στον ιερό βράχο. Τα γεγονότα αυτά συνέβησαν δύο αιώνες μετά τον καταστροφικό βομβαρδισμό από τον Βενετό Μοροζίνι και την κατάρρευση του Παρθενώνα, στις 26 Σεπτεμβρίου του 1687 και δύο δεκαετίες ύστερα από τη λεηλασία του μνημείου από τον Βρετανό λόρδο Έλγιν.

1

▲ Π. Ζωγράφος, Η πολιορκία των Αθηνών

2

▲ Θ. Βρυζάκης, Το στρατόπεδο του Καραϊσκάκη, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη

3

▲ Ο θάνατος του Καραϊσκάκη, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

4

▲ Ο Μακρυγιάννης

☞ Ερωτήματα

- **Ποιο ήταν το σχέδιο του Καραϊσκάκη για να νικήσει τον Κιουταχή;**
- **Ποια είναι τα συναισθήματα που κυρίευσαν τους Έλληνες μόλις πληροφορήθηκαν τον θάνατο του Καραϊσκάκη; Στην απάντηση θα σας βοηθήσουν και οι πηγές.**

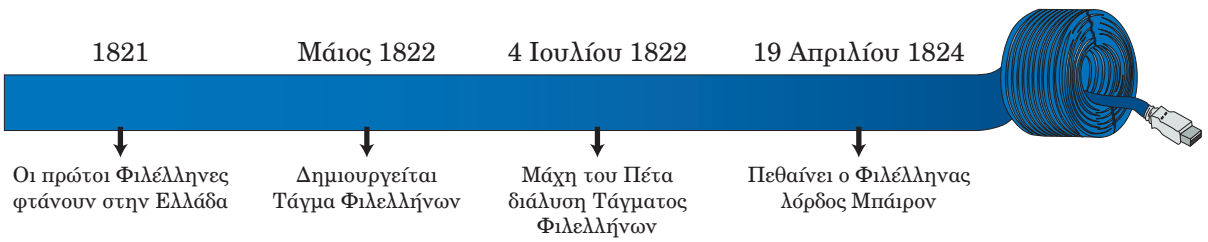
Κεφάλαιο 14

Ο Φιλελληνισμός

Φιλέλληνες ονομάζονται οι ξένοι που εμπνεύσθηκαν από την Επανάσταση του 1821 και υποστήριξαν τον αγώνα των εξεγερμένων Ελλήνων με διάφορους τρόπους.

▲ Δ. Ζωγράφος, Κατάλογος Φιλελλήνων, λιθογραφία, Αθήνα, Πολεμικό Μουσείο

Η προσφορά των Φιλελλήνων στην ελληνική Επανάσταση ήταν ποικίλη. Περισσότεροι από 1.200 Ευρωπαίοι (Γερμανοί, Γάλλοι, Ιταλοί, Πολωνοί, Ελβετοί, Άγγλοι) συμμετείχαν ενεργά στον ένοπλο αγώνα, παίρνοντας μέρος σε μάχες εναντίον των Τούρκων. Παράλληλα σχηματίστηκαν Φιλελληνικές Επιτροπές σε μεγάλες πόλεις του εξωτερικού, με σκοπό την ενίσχυση του αγωνιζόμενου λαού είτε με υλικά μέσα, στέλνοντας χρήματα, τροφές και πολεμοφόδια είτε παρέχοντας ηθική υποστήριξη με δημοσιεύσεις σε έντυπα και εφημερίδες, καλλιτεχνικά έργα και συναυλίες.

Στους Φιλέλληνες συγκαταλέγονταν ρομαντικοί *ιδεαλιστές* (ιδίως φοιτητές), λάτρεις της αρχαίας Ελλάδας, πολιτικοί, άνεργοι πρώην στρατιωτικοί και διωκόμενοι για τη δράση τους επαναστάτες, όπως ο Ιταλός κόμης Σανταρόζα. Αλλά και έμποροι, τραπεζίτες και μέλη εκπαιδευτικών ή θρησκευτικών ιδρυμάτων ανέπτυξαν φιλελληνική δράση.

Η ενθουσιώδης δραστηριότητα φοιτητών και εμπόρων οδήγησε στη δημιουργία, ήδη από το 1821, των Φιλελληνικών Επιτροπών (Κομιτάτων) στην Ελβετία και τη Γερμανία, με κύριο στόχο την περίθαλψη Ελλήνων προσφύγων. Πρωτοστάτες υπήρξαν πανεπιστημιακοί καθηγητές που αρθρογραφούσαν υπέρ της Επανάστασης, όπως ο Κρουγκ αλλά και τραπεζίτες σαν τον οικονομολόγο Ιωάννη Εϋνάρδο, που αργότερα συνέβαλε στην ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας.

Η πρώτη αποστολή Φιλελλήνων έφτασε στην επαναστατημένη Ελλάδα τον Ιούνιο του 1821 με έξοδα του Δημήτριου Υψηλάντη και η δεύτερη δύο μήνες αργότερα με επικεφαλής τον Τόμας Γκόρντον, εύπορο αξιωματικό του βρετανικού στρατού. Εξαιτίας όμως της έλλειψης συντονισμού μεταξύ των εθελοντών και των Ελλήνων αγωνιστών, το πρώτο Τάγμα των Φιλελλήνων συγκροτήθηκε το Μάιο του 1822. Υιοθετώντας τους γαλλικούς στρατιωτικούς κανονισμούς, το τάγμα αυτό συμμετείχε στη μάχη στο χωριό Πέτα της Άρτας, όπου όμως διαλύθηκε έχοντας μεγάλες απώλειες.

Δύο χρόνια αργότερα, παρόμοιες επιτροπές ιδρύθηκαν στη Γαλλία και την Αγγλία, το Βέλγιο και την Ολλανδία. Μέλη των επιτροπών αυτών ήταν και σημαντικοί Φιλέλληνες: ο Γάλλος συγγραφέας Βίκτωρ Ουγκώ και ο Άγγλος νεαρός ποιητής λόρδος Μπάιρον, ο οποίος επισκέφθηκε το Μεσολόγγι στα τέλη του 1823, όπου μάλιστα αρρώστησε και πέθανε.

Στην Αμερική, παρά το διάγγελμα του προέδρου της Μονρόε το 1822 υπέρ του αγώνα των Ελλήνων για την Ανεξαρτησία τους, το φιλελληνικό ενδιαφέρον περιορίστηκε κυρίως στη συγκέντρωση και αποστολή *ανθρωπιστικής βοήθειας*.

✎ Γλωσσάρι

Ιδεαλιστής: Ο διαπνεόμενος από ανώτερες ηθικές αρχές, ο οπαδός κάποιας ιδεολογίας.
Ανθρωπιστική βοήθεια: Η βοήθεια σε τρόφιμα και υλικά σε ανθρώπους που έχουν ανάγκη.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. «Είμαστε όλοι Έλληνες»

Ο Φιλέλληνας Άγγλος ποιητής Πέρσι Σέλλεϋ στον πρόλογο του λυρικού ποιήματός του με τον τίτλο «Ελλάς» έγραψε:

«Όλοι είμαστε Έλληνες. Οι νόμοι μας, η φιλολογία μας, η θρησκεία μας, οι τέχνες μας, έχουν τις ρίζες τους στην Ελλάδα. Γιατί, χωρίς την Ελλάδα η Ρώμη, η οδηγήτρα, η καταχτήτρα, δεν θα μπορούσε να σκορπίσει κανένα φως κι εμείς θα είμαστε ειδωλολάτρες και άγριοι. Η μορφή και το πνεύμα του ανθρώπου έφτασαν την τελειότητά τους στην Ελλάδα…».

Πέρσι Σέλλεϋ, *Ελλάς*, μετάφραση Αναστάσιος-Μιλάνος Στρατηγόπουλος, Αθήνα 1932, σσ. 18-20.

2. Επιστολή του Τόμας Τζέφερσον στον Αδαμάντιο Κοραή, Μοντιτσέλο, Βιρτζίνια, 31 Οκτωβρίου 1823

«Κανένας λαός δεν αισθάνεται ζωηρότερη συμπάθεια από μας για τα δεινά που υποφέρουν οι συμπατριώτες σας, κανένας δεν απευθύνει στο Θεό πιο θερμές και πιο ειλικρινείς παρακλήσεις για την επιτυχία των σκοπών τους. Και πραγματικά, τίποτε άλλο παρά η κεφαλαιώδης αρχή της κυβερνήσεώς μας να μην μπλεκόμαστε στις έριδες της Ευρώπης δεν θα μπορούσε ν' αναχαιτίσει τη φιλελεύθερη νεολαία μας από το να συμμετάσχει με κάποιο τρόπο στον ιερό αυτόν αγώνα».

Χρήστου Λάζου, *Η Αμερική και ο ρόλος της στην επανάσταση του 1821*, Αθήνα 1983, σσ. 92-93.

Ματιά στο παρελθόν

Η πρώτη αναγνώριση της «ανεξαρτησίας του ελληνικού έθνους» ήρθε από το Τάγμα των Ιωαννιτών ιπποτών. Ωστόσο, για διάφορους λόγους, η σχετική συνθήκη δεν υπογράφηκε τελικά από την επαναστατική ελληνική Κυβέρνηση κι έτσι η αναγνώριση παρέμεινε χωρίς ουσιαστικό αντίκρισμα.

Στις 4 Δεκεμβρίου του 1822, με διάγγελμά του, ο Πρόεδρος των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής Τζέιμς Μονρόε εξέφρασε τη συγκίνησή του για τον αγώνα των επαναστατημένων Ελλήνων καθώς και την ελπίδα του πως αυτοί θα κέρδιζαν σύντομα την ελευθερία τους. Παρά την έκφραση συμπάθειας όμως, οι ΗΠΑ ενημέρωσαν την ελληνική επαναστατική Κυβέρνηση, τον Αύγουστο του 1823, πως είχαν επιλέξει την ουδετερότητα στην ελληνοτουρκική σύγκρουση και κατά συνέπεια, δεν ήταν διατεθειμένες να παράσχουν οποιαδήποτε ένοπλη βοήθεια.

Ο θυρεός του Τάγματος των Ιωαννιτών ιπποτών

Ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Τζέιμς Μονρόε

1

▲ Ευρωπαίοι αξιωματικοί και Φιλέλληνες, έγχρωμη λιθογραφία, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

2

▲ Ο Ιταλός Φιλέλληνας Σανταρόζα, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

3

▲ Πορτρέτο του Γάλλου Φιλέλληνα Σατωμπριάν

4

▲ Η υποδοχή του λόρδου Βύρωνα από τους Έλληνες, πίνακας του Θ. Βρυζάκη

☞ Ερωτήματα

- Ποια ήταν η προσφορά των Φιλελλήνων στην ελληνική Επανάσταση;
- Τι εννοεί ο Φιλέλληνας Άγγλος ποιητής Πέρσι Σέλλεϋ με τη φράση «Όλοι είμαστε Έλληνες»;

Κεφάλαιο 15

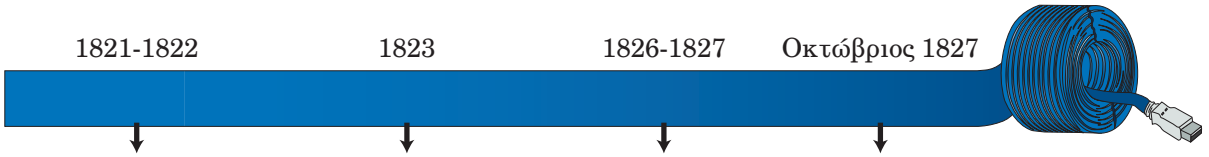
Η παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων και η Ναυμαχία του Ναυαρίνου

Στη **Ναυμαχία του Ναυαρίνου**, τον Οκτώβριο του 1827, αγγλικά, γαλλικά και ρωσικά πολεμικά πλοία ήρθαν αντιμέτωπα με το στόλο των Τούρκων και των Αιγυπτίων. Η νίκη των ναυτικών συμμαχικών δυνάμεων συνέβαλε αποφασιστικά στην απελευθέρωση της Ελλάδας.

▲ Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου

Το ξέσπασμα της ελληνικής Επανάστασης, τον Μάρτιο του 1821, αρχικά καταδικάστηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής. Η Ιερή Συμμαχία, που συγκροτήθηκε το 1815 μεταξύ της Ρωσίας, της Πρωσίας, της Αυστρίας, της Αγγλίας και της Γαλλίας, με κοινές αποφάσεις που έλαβε σε συνέδριά της το 1821 και το 1822 ήταν αντίθετη απέναντι σε οποιαδήποτε επαναστατική κίνηση.

Όμως, μετά τον απαγχονισμό του Οικουμενικού Πατριάρχη Γρηγορίου του Ε′ την ημέρα του Πάσχα του 1821 και τις διώξεις των Ελλήνων υπηκόων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Ρώσος πρεσβευτής αναχώρησε από την Κωνσταντινούπολη το καλοκαίρι του 1821 και οι σχέσεις των δύο χωρών επιδεινώθηκαν.

Από τον τρίτο χρόνο της Επανάστασης και καθώς ο αγώνας των επαναστατημένων Ελλήνων συνεχιζόταν, τα συμφέροντά τους στην περιοχή και ο αυξανόμενος ανταγωνισμός ανάμεσά τους έκαναν τις Μεγάλες Δυνάμεις να μεταβάλουν σταδιακά τη στάση τους απέναντι στο *Ελληνικό Ζήτημα*, αντιμετωπίζοντάς το πιο ευνοϊκά. Έτσι, το 1823 η αγγλική πολιτική έγινε φιλική προς τους αγωνιζόμενους Έλληνες, με αποτέλεσμα να αλλάξει και η στάση της Ρωσίας, που δεν ήθελε ν' αφήσει στους Άγγλους την πρωτοβουλία των διπλωματικών κινήσεων.

Οι Μεγάλες Δυνάμεις αποφάσισαν να μεσολαβήσουν από κοινού για την επίλυση του Ελληνικού Ζητήματος. Το 1827 η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία υπέγραψαν στο Λονδίνο συνθήκη που καλούσε τις δύο *εμπόλεμες* πλευρές να κάνουν ανακωχή και ν' αρχίσουν διαπραγματεύσεις για τη δημιουργία αυτόνομου ελληνικού κράτους. Η Υψηλή Πύλη όμως, ενθαρρυμένη από τις στρατιωτικές της επιτυχίες, αντέδρασε απορρίπτοντας τη μεσολάβηση.

Τότε αγγλικά, γαλλικά και ρωσικά πολεμικά πλοία με αρχηγούς τους ναυάρχους Κόδριγκτον, Δεριγνύ και Χέυδεν κατέπλευσαν στην Πύλο, για να εφαρμόσουν τις αποφάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων. Στη Ναυμαχία του Ναυαρίνου, τον Οκτώβριο του 1827, ενωμένες οι ναυτικές συμμαχικές δυνάμεις αντιμετώπισαν με επιτυχία τον τουρκοαιγυπτιακό στόλο, καταστρέφοντάς τον ολοκληρωτικά. Η νίκη του στόλου των συμμαχικών δυνάμεων στο Ναυαρίνο ήταν καθοριστική και επιτάχυνε τις εξελίξεις, οδηγώντας τελικά στην απελευθέρωση της Ελλάδας.

✎ Γλωσσάρι

Ελληνικό Ζήτημα: Η συζήτηση και οι ενέργειες σχετικά με το μέλλον της επαναστατημένης Ελλάδας και γενικά των Ελλήνων.
Εμπόλεμος: Αυτός που εμπλέκεται σε πόλεμο.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου

«Ενώ μελετούσα αυτά και ετοιμαζόμουνα για το ταξίδι στην Αίγινα μαζί με τους οπλαρχηγούς κι ήμαστε μαζεμένοι, ο αέρας έφερε στ' αυτιά μου μεγάλο κρότο, δυνατότερο κι από κανόνια. Λίγο αργότερα ήρθε και η είδηση ότι ο στόλος των τριών Δυνάμεων κατανίκησε το στόλο του εχθρού στο λιμάνι του Νεόκαστρου. Είναι αδύνατο να περιγράψει κάποιος τη χαρά εκείνης της ημέρας· Δεν ξέραμε τι να κάνουμε, πώς να δείξουμε τη χαρά μας και συγχαίραμε ο ένας τον άλλο… Αυτή την ημέρα περίμεναν όλοι οι γέροντες και οι πατέρες μας, αυτοί που πέθαναν απελπισμένοι, αυτοί που έπεσαν στο Μεσολόγγι, στην Αθήνα… Ο ήχος των πυροβόλων απλώθηκε και πέρασε τα φαράγγια και τα βουνά και πάνω από τον Όλυμπο κι έφθασε στην Ήπειρο και σε όλη τη Μεσόγειο».

Νικολάου Κασομούλη, *Ενθυμήματα Στρατιωτικά*, εισαγωγή-σημειώσεις Γιάννης Βλαχογιάννης, τόμ. 2, Αθήνα 1998, σσ. 670-671.
(Ελεύθερη απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Είμαστε εις το "εμείς"

«Γράφουν σοφοί άντρες πολλοί, γράφουν τυπογράφοι ντόπιοι και ξένοι διαβασμένοι για την Ελλάδα, ένα πράμα μόνον με παρακίνησε κι' εμένα να γράψω, ότι τούτην την πατρίδα την έχομεν όλοι μαζί, και σοφοί κι' αμαθείς και πλούσιοι και φτωχοί και πολιτικοί και στρατιωτικοί και οι πλέον μικρότεροι άνθρωποι· όσοι αγωνιστήκαμεν, αναλόγως ο καθείς, έχομεν να ζήσωμεν εδώ. Το λοιπόν δουλέψαμεν όλοι μαζί, να την φυλάμεν κι' όλοι μαζί και να μην λέγη ούτε ο δυνατός "εγώ", ούτε ο αδύνατος. Ξέρετε πότε να λέγη ο καθείς "εγώ"; Όταν αγωνιστή μόνος του και φκιάση, ή χαλάση, να λέγη "εγώ"· Όταν όμως αγωνίζονται πολλοί και φκιάνουν, τότε να λένε "εμείς". Είμαστε εις το "εμείς" κι' όχι εις το "εγώ"».

Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, σ. 547.

Ματιά στο παρελθόν

Πρόσφυγες

Μία από τις σκληρότερες συνέπειες των πολεμικών επιχειρήσεων ήταν η προσφυγοποίηση μεγάλου μέρους του ντόπιου πληθυσμού. Χιλιάδες πρόσφυγες, Χριστιανοί αλλά και Μουσουλμάνοι, υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τον τόπο τους φοβούμενοι για τη ζωή τους και να αναζητήσουν αλλού μια καλύτερη τύχη. Γράφει ενδεικτικά ο Μακρυγιάννης για τους πρόσφυγες από την Άρτα: «Τότε πήγα στην Αγιά, όπου είχα στείλει τις ειδήσεις μου κι εκεί βρήκα τους δυστυχείς Αρτινούς, που έφταναν ξυπόλυτοι, γυμνοί και νηστικοί. Και έπεσαν όλοι στο λαιμό μου για να τους σώσω. Ήταν όλες οι σημαντικές προσωπικότητες της Άρτας εκεί και πλήθος γυναικόπαιδα, περίπου πεντακόσιες οικογένειες...». «Με την άφιξη της οικογένειάς μας στο Άργος αρρωστήσαμε όλοι από επιδημική αρρώστια και ενώ ήμαστε μία δεκαμελής οικογένεια αποτελούμενη από πέντε αγόρια, τρία κορίτσια και τους γονείς μας, δεν ήταν κανείς από εμάς υγιής για να φροντίσει τους άλλους», σημείωνε ένας πρόσφυγας από τη Χίο.

Πρόσφυγες μετά την καταστροφή των Ψαρών, έργο του Νικολάου Γύζη, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη.

▲ Ο ναύαρχος Εδουάρδος Κόδριγκτον (αριστερά) και οι αντιναύαρχοι Ερρίκος Δεριγνύ (μέση) και Λογγίνος Χέυδεν (δεξιά) αρχηγοί της αγγλικής, γαλλικής και ρωσικής ναυτικής μοίρας, αντίστοιχα, κατά τη διάρκεια της Ναυμαχίας του Ναυαρίνου

◄ Η ναυμαχία του Ναυαρίνου, ελαιογραφία του Κωνσταντίνου Βολανάκη, Ναυτικό Μουσείο Ελλάδας

► Η Ναυμαχία του Ναυαρίνου, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

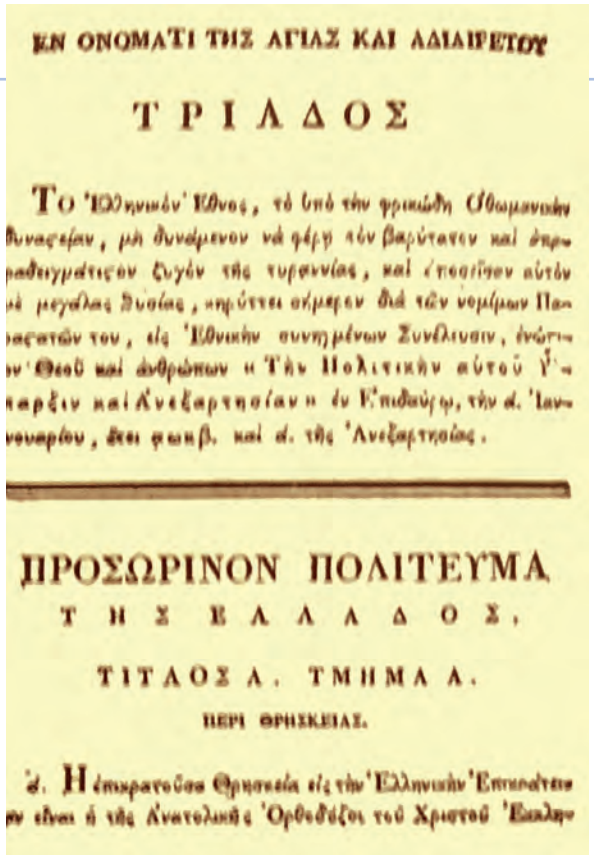
☞ Ερωτήματα

- **Από πότε άρχισε να αλλάζει η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντι στους Έλληνες και για ποιους λόγους;**
- **Τι εννοεί ο Μακρυγιάννης με τη φράση «Είμαστε στο εμείς»; (Πηγή 2)**

Κεφάλαιο 16

Οι Εθνοσυνελεύσεις και η πολιτική οργάνωση του Αγώνα

Κατά τη διάρκεια της Επανάστασης οι Έλληνες προσπάθησαν να σχηματίσουν κεντρική διοίκηση για να συντονίσει τον αγώνα τους. Πραγματοποίησαν έτσι **Εθνοσυνελεύσεις** και ψήφισαν Συντάγματα για την **πολιτική τους οργάνωση**.

ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΔΙΑΙΡΕΤΟΥ

ΤΡΙΑΔΟΣ

Το Ἑλληνικὸν Ἔθνος, τὸ ὑπὸ τὸν φρικώδη Ὀθωμανικὸν δυνασ[τείαν], μὴ δυνάμενον νὰ φέρῃ τὸν βαρύτατον καὶ ἀπρο[σ]δεκτον ζυγὸν τῆς τυραννίας, καὶ ἐποφείλον αὐτὸν εἰς μεγάλας θυσίας, ηὐτύχησε σήμερον διὰ τῶν νομίμων Πα[ρ]αστατῶν του, εἰς Ἐθνικὴν συνηγμένων Συνέλευσιν, ἐνώπι[ον] τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐκήρυξε τὴν Πολιτικήν αὐτοῦ Ὑ[πο]στασιν καὶ Ἀνεξαρτησίαν ἐν Ἐπιδαύρῳ, τὴν δ. Ἰαν[ουα]ρίου, ἔτει φωιβ. καὶ δ. τῆς Ἀνεξαρτησίας.

ΠΡΟΣΩΡΙΝΟΝ ΠΟΛΙΤΕΥΜΑ

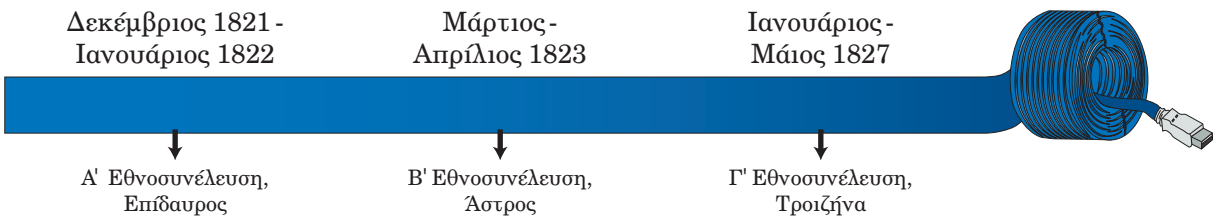
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ,

ΤΙΤΛΟΣ Α. ΤΜΗΜΑ Α.

ΠΕΡΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ.

ἁ. Ἡ ἐπικρατοῦσα Θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτει[αν] εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλη[σίας]

▲ Το Προσωρινό Πολίτευμα της Επιδαύρου

Με την έναρξη της Επανάστασης του 1821, συγκροτήθηκαν τοπικές κυβερνήσεις ή αλλιώς «Τοπικοί Οργανισμοί» για την οργάνωση του Αγώνα: η Πελοποννησιακή Γερουσία στην Πελοπόννησο, η Γερουσία στη Δυτική Στερεά και ο Άρειος Πάγος στην Ανατολική Στερεά Ελλάδα. Επειδή όμως οι τοπικές κυβερνήσεις αδυνατούσαν να συντονίσουν συνολικά την Επανάσταση, κρίθηκε απαραίτητη η ύπαρξη κεντρικής πολιτικής διοίκησης.

Έτσι, τα τρία πρώτα χρόνια της Επανάστασης πραγματοποιήθηκαν δύο Εθνοσυνελεύσεις, με τη συμμετοχή παραστατών (αντιπροσώπων) από τις επαναστατημένες περιοχές. Η Α΄ Εθνοσυνέλευση πραγματοποιήθηκε στην Επίδαυρο τον Δεκέμβριο του 1821. Κατά τη διάρκειά της ψηφίστηκε για πρώτη φορά *Σύνταγμα*. Το πρώτο Σύνταγμα της Επανάστασης, περισσότερο γνωστό ως «Προσωρινό Πολίτευμα της Ελλάδος», ήταν βασισμένο σε αμερικανικά και γαλλικά πρότυπα. Διακηρύχθηκε επίσης η ανεξαρτησία των Ελλήνων και σχηματίσθηκαν δύο σώματα, το *Βουλευτικό* και το *Εκτελεστικό*, για την άσκηση της κεντρικής διοίκησης. Πρωτεύουσα του νέου κράτους ορίστηκε η Κόρινθος. Οργανώθηκαν επίσης Υπουργεία και ρυθμίστηκε η απονομή δικαιοσύνης με διαφορετικό τρόπο από ό,τι συνέβαινε κατά την Τουρκοκρατία. Παρά τα προβλήματα, το κράτος απέκτησε σταδιακά μια διοικητική δομή ανάλογη περίπου με τη σημερινή.

Η Β΄ Εθνοσυνέλευση (1823) συνήλθε στο Άστρος της Αρκαδίας. Στην Εθνοσυνέλευση αυτή ψηφίστηκε νέο Σύνταγμα και αποφασίστηκε να καταργηθούν τα τοπικά κέντρα εξουσίας, προκειμένου να ενισχυθεί η κεντρική διοίκηση. Οι διαμάχες ανάμεσα στους προκρίτους και τους στρατιωτικούς για τον έλεγχο της εξουσίας οδήγησαν στη δημιουργία τριών πολιτικών κομμάτων: του Αγγλικού, που το υποστήριζαν ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος και οι Υδραίοι, του Γαλλικού, με τον Ηπειρώτη γιατρό Ιωάννη Κωλέττη και τους Ρουμελιώτες και του Ρωσικού, υπό την επιρροή του Κολοκοτρώνη και των οπλαρχηγών της Πελοποννήσου.

Το 1827, καθώς οι πολιτικές αντιπαραθέσεις συνεχίζονταν και οι στρατιωτικές επιχειρήσεις βρίσκονταν σε κρίσιμο σημείο, συγκλήθηκε νέα Εθνοσυνέλευση στην Τροιζήνα. Η Γ΄ Εθνοσυνέλευση ψήφισε καινούργιο Σύνταγμα, δημοκρατικότερο από τα προηγούμενα και όρισε το Ναύπλιο πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους. Ο Ιωάννης Καποδίστριας εκλέχθηκε Κυβερνήτης της Ελλάδας, ενώ για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των τουρκοαιγυπτιακών στρατευμάτων ορίστηκαν αρχηγοί των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων οι Άγγλοι αξιωματικοί σερ Ρίτσαρντ Τσωρτς στην ξηρά και ο λόρδος Τόμας Κόχραν στη θάλασσα.

✎ Γλωσσάρι

Σύνταγμα: Το σύνολο των θεμελιωδών νόμων κάθε κράτους, οι οποίοι ορίζουν τη μορφή του πολιτεύματος.
Βουλευτικό: Σώμα αντιπροσώπων που ετοιμάζουν και ψηφίζουν τους νόμους, αντίστοιχο με το σημερινό Κοινοβούλιο (Βουλή).
Εκτελεστικό: Η Κυβέρνηση, αυτοί που κυβερνούν.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Η σύγκληση της Α΄ Εθνοσυνέλευσης στην Επίδαυρο

«Συγκεντρώθηκαν στην Επίδαυρο οι πρώτοι νομοθέτες της Ελλάδας. Οι νεώτεροι, οι οποίοι ευτύχησαν να στρέψουν τα μάτια τους σε ήλιο απαλλαγμένο από τα νέφη της δουλείας, να πατήσουν γη ελεύθερη, να αναπνεύσουν αέρα ελεύθερο, αυτοί που κληρονόμησαν το ανεκτίμητο δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνδιαλέγεσθαι και συζητείν, αδυνατούν να φανταστούν τον έξαλλο ενθουσιασμό του έθνους, όταν μετά από τυραννία τετρακοσίων σχεδόν χρόνων συνερχόταν με αντιπροσώπους για να αποφασίσει ως κυρίαρχο έθνος για τα συμφέροντά του. Οι επιζήσαντες αντιπρόσωποι διηγούνταν ότι δάκρυα έτρεχαν από τα μάτια όλων, και πως φιλούσαν ο ένας τον άλλο, όπως γίνεται την ημέρα της Αναστάσεως».

Νικόλαος Δραγούμης, *Ιστορικαί Αναμνήσεις*, Αθήνα 1973, τόμ. 1, σσ. 30-31.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Απόσπασμα από τον «Οργανικό Νόμο», το πρώτο Σύνταγμα της επαναστατημένης Ελλάδας, που ψηφίστηκε την 1η Ιανουαρίου του 1822 από την Εθνοσυνέλευση της Επιδαύρου

«Όλοι οι Έλληνες είναι όμοιοι ενώπιον των νόμων χωρίς καμία εξαίρεση βαθμού, κλάσης ή αξιώματος… όλοι οι Έλληνες έχουν το ίδιο δικαίωμα σε όλα τα αξιώματα… Η ιδιοκτησία, η τιμή και η ασφάλεια κάθε Έλληνα προστατεύονται από τους νόμους».

Απόστολος Βακαλόπουλος, *Επίλεκτες βασικές ιστορικές πηγές της ελληνικής επαναστάσεως*, τόμ. 2, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 390.

Ματιά στο παρελθόν

Ύμνος εις την Ελευθερία

Ο «Ύμνος εις την Ελευθερίαν» γράφηκε από τον ποιητή Διονύσιο Σολωμό το 1823, στη Ζάκυνθο. Αποτελείται από 159 τετράστιχες στροφές και μελοποιήθηκε το 1828 από τον Νικόλαο Μάντζαρο. Το 1864 οι δύο πρώτες στροφές του καθιερώθηκαν ως ο εθνικός ύμνος της Ελλάδας από τον βασιλιά Γεώργιο τον Α΄:

«Σε γνωρίζω από την κόψη
του σπαθιού την τρομερή,
σε γνωρίζω από την όψη
που με βια μετράει τη γη.

Απ' τα κόκαλα βγαλμένη
των Ελλήνων τα ιερά,
και σαν πρώτα ανδρειωμένη,
χαίρε, ω χαίρε, Ελευθεριά!».

▲ Ο Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, λιθογραφία του Πέτερ φον Ες

▲ Ο Ιωάννης Κωλέττης

▲ Η Εθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο, Αίθουσα των Τροπαίων, Βουλή των Ελλήνων

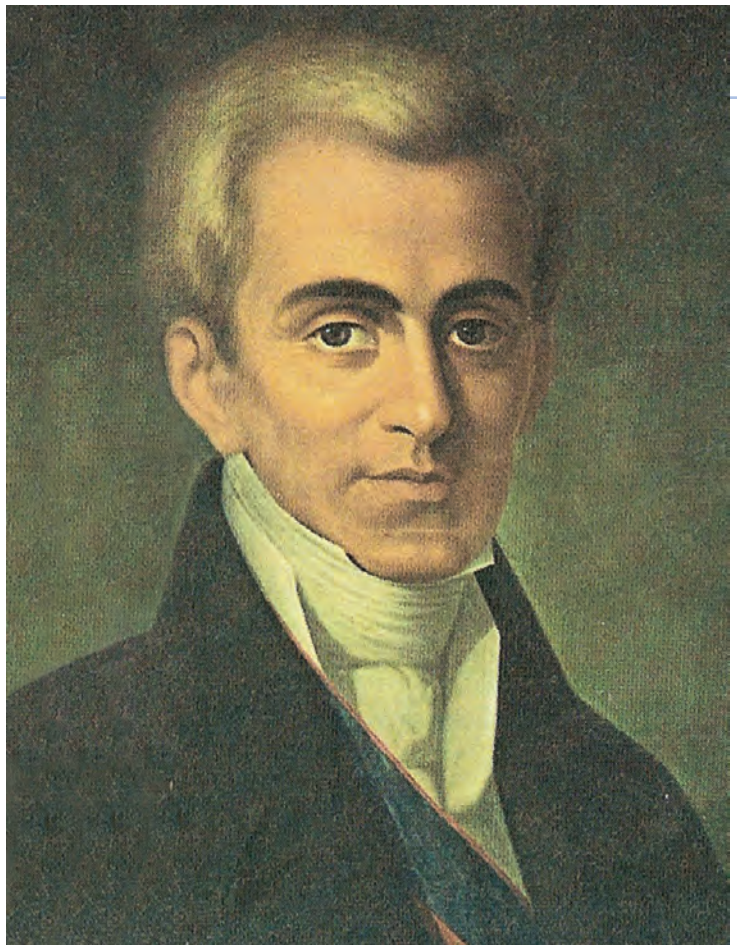
Ερωτήματα

- Ποιες ήταν οι πιο σημαντικές αποφάσεις των τριών Εθνοσυνελεύσεων;
- Με βάση την Πηγή 1, ποια ήταν η ατμόσφαιρα που επικρατούσε κατά την Α΄ Εθνοσυνέλευση;

Κεφάλαιο 17

Ο Ιωάννης Καποδίστριας και το έργο του

Ο **Ιωάννης Καποδίστριας** καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια της Κέρκυρας. Διετέλεσε υπουργός των Εξωτερικών της Ρωσίας μέχρι το 1822, οπότε απομακρύνθηκε από τη θέση του και εγκαταστάθηκε στην Ελβετία. Πέντε χρόνια αργότερα, το 1827, η Γ΄ Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας τον εξέλεξε Κυβερνήτη της Ελλάδας.

▲ Ο Ιωάννης Καποδίστριας

Ο Καποδίστριας έφτασε στο Ναύπλιο, την πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση μιας χώρας που έβγαινε από πολύχρονο αγώνα ενώ οι κάτοικοί της και ιδιαίτερα οι πρόσφυγες ήταν εξαθλιωμένοι.

Ο Κυβερνήτης επιχείρησε να οργανώσει το κράτος, βελτιώνοντας τη διοίκηση και την οικονομία του. Προκειμένου να πετύχει το στόχο του, συγκέντρωσε όλες τις εξουσίες στο πρόσωπό του αναβάλλοντας για δύο χρόνια τη σύγκληση της Δ΄ Εθνοσυνέλευσης, που τελικά πραγματοποιήθηκε στο Άργος. Επίσης, για να διευκολύνει τις συναλλαγές, ίδρυσε Εθνική Τράπεζα και έκοψε *νομίσματα (φοίνικας)* που αντικατέστησαν τα τουρκικά γρόσια.

Ο Καποδίστριας, επειδή πίστευε ότι η πρόοδος της χώρας στηριζόταν στη γεωργία, ίδρυσε Γεωργική Σχολή στην Τίρυνθα για την εκπαίδευση των Ελλήνων αγροτών, εισήγαγε την καλλιέργεια της πατάτας και στήριξε την *παραγωγή μεταξιού*. Παράλληλα, αναπτύχθηκαν το εμπόριο και η ναυτιλία και οργανώθηκε τακτικός στρατός.

Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε στη βασική εκπαίδευση των Ελλήνων. Αρμόδια Επιτροπή ανέλαβε τη σύνταξη βιβλίων και τη δημιουργία αλληλοδιδακτικών σχολείων, στα οποία οι καλύτεροι μαθητές των μεγαλύτερων τάξεων μάθαιναν στους μικρότερους με τη βοήθεια του δασκάλου γραφή και ανάγνωση. Ιδρύθηκε επίσης το πρώτο ελληνικό Γυμνάσιο, ενώ στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας λειτούργησαν αλληλοδιδακτικά, ελληνικά και χειροτεχνικά σχολεία. Στην Αίγινα λειτούργησε και το *Κεντρικό Σχολείο.*

Καθώς οι διαπραγματεύσεις με τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) συνεχίζονταν, η χώρα δεν είχε ακόμη καθορισμένα σύνορα. Ο Κυβερνήτης χρησιμοποίησε το κύρος και την εμπειρία του στη διεθνή διπλωματία για να πετύχει την κατοχύρωση όσο το δυνατόν περισσοτέρων εδαφών στο ελληνικό κράτος, προτείνοντας να είναι εντελώς ανεξάρτητο και με δικό του ηγεμόνα. Προσπάθησε επίσης να κρατά επαναστατημένη την Κρήτη και τη Στερεά Ελλάδα, προκειμένου οι περιοχές αυτές να συμπεριληφθούν στο νέο κράτος. Στην τελευταία μάχη της Επανάστασης, που δόθηκε στην Πέτρα της Βοιωτίας τον Σεπτέμβριο του 1829, οι εξεγερμένοι Έλληνες με επικεφαλής τον Δημήτριο Υψηλάντη νίκησαν τους Τούρκους και τους ανάγκασαν να συνθηκολογήσουν. Μετά τη σημαντική αυτή νίκη, η Λειβαδιά και ουσιαστικά ολόκληρη η Στερεά Ελλάδα παραδόθηκε στους επαναστάτες.

Η συγκεντρωτική διακυβέρνηση του Καποδίστρια και η σύγκρουσή του με πολλά τοπικά συμφέροντα προκάλεσαν τη δυσαρέσκεια πολιτικών ομάδων, που αντέδρασαν στην πολιτική του. Στις 27 Σεπτεμβρίου του 1831 ο Καποδίστριας δολοφονήθηκε στο Ναύπλιο, με αποτέλεσμα στη χώρα να επικρατήσει αναρχία.

✎ Γλωσσάρι

Φοίνικας: Το πρώτο αργυρό νόμισμα του ελληνικού κράτους. Κόπηκε το 1828 στην Αίγινα, την πρώτη πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, από τον Καποδίστρια.

Παραγωγή μεταξιού: Ονομάζεται μεταξοσκωληκοτροφία. Πρόκειται για εκτροφή μεταξοσκωλήκων, οι οποίοι παράγουν μετάξι που χρησιμοποιείται κυρίως στην υφαντική.

Κεντρικό Σχολείο: Σε αυτό φοιτούσαν μαθητές που θα ακολουθούσαν ανώτερες σπουδές.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Επιστολή του Ιωάννη Καποδίστρια προς τον Αδαμάντιο Κοραή, Αγκόνα, 2 Δεκεμβρίου 1827

«Να είσαι βέβαιος ότι πάω στην Ελλάδα με σκοπούς σαφείς οι οποίοι, εάν λάβουν τη βοήθεια των ομογενών μας και σε κάποιο βαθμό των περιστάσεων, μπορούν να αποδείξουν, ελπίζω, ορθή την καλή σου γνώμη για μένα. Σου εύχομαι λοιπόν, άνδρα σεβάσμιε, υγεία και μακροβιότητα για να κρίνεις τους σκοπούς μου αυτούς, και – τολμώ να πω – για να χαρείς τους καρπούς τους. Ωστόσο, πρόσφερε τη βοήθειά σου στα σχολεία, τα οποία εδρεύουν προσωρινά στην Τεργέστη, τη Βενετία και την Αγκώνα, προς όφελος των Ελληνοπαίδων, τα οποία έριξαν στα παράλια της Αδριατικής οι συμφορές της πατρίδας».

***Αδαμάντιος Κοραής, Αλληλογραφία*, επιμέλεια Κ.Θ. Δημαράς, τόμ. 6, Αθήνα 1984, σσ. 64-65.**
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Η αγροτική τάξη στο πρώτο ελληνικό κράτος

«Ο Έλληνας χωρικός που κάπως τα βολεύει διαθέτει συνήθως για να οργώσει τη γη ένα άροτρο και ένα "ζευγάρι" από βόδια, με μερικά γαϊδούρια για τη μεταφορά των προϊόντων από τα χωράφια του. Η μορφή του αρότρου αντιστοιχεί ακόμα και σήμερα ακριβώς με τις περιγραφές που έκανε ο Ησίοδος. Εδώ και τρεις χιλιάδες χρόνια τίποτα δεν άλλαξε. Είναι το σιδερένιο υνί που δεν σκίζει παρά την επιφάνεια της γης σε βάθος σχεδόν τριών δακτύλων… Για να χρησιμοποιηθεί το άροτρο χρειάζονται δυό βόδια. Αλλά η κατάσταση αθλιότητος που βρίσκονται οι Έλληνες χωρικοί εξ' αιτίας του πολέμου είναι τέτοια που κατά το θάνατο του Κυβερνήτη μονάχα το ένα τρίτο των αγροτών διαθέτανε ένα ζευγάρι».

Φρειδερίκου Τιρς, *Η Ελλάδα του Καποδίστρια*, τόμ. 1, Αθήνα, χχ. σ. 290.

Ματιά στο παρελθόν

Καποδίστριας και Μέτερνιχ

Από τη διπλωματική καριέρα του Ιωάννη Καποδίστρια στην τσαρική αυλή, αλησμόνητες θα μείνουν οι αντιπαραθέσεις που είχε με τον Αυστριακό Καγκελάριο Μέτερνιχ. Ο Μέτερνιχ πάντοτε υποψιαζόταν τον Καποδίστρια για σχέσεις με ανατρεπτικά ευρωπαϊκά κινήματα. Έτσι, όταν εκείνος παραιτήθηκε από το αξίωμά του στα τέλη του 1822, ο Μέτερνιχ πίστεψε πως οι ιδέες του είχαν θριαμβεύσει. Δεν είχε αντιληφθεί πως οι περιστάσεις ήταν τελείως διαφορετικές από το συντηρητικό κλίμα της Ιερής Συμμαχίας.

Ο Μέτερνιχ

◄ Η δολοφονία του Καποδίστρια, ελαιογραφία του Διονυσίου Τσόκου, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

► Η δολοφονία του Καποδίστρια, έργο αγνώστου ζωγράφου, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

▲ Η Αίγινα την εποχή του Καποδίστρια, λιθογραφία του Fr. Hohe

▲ Το Κυβερνείο στο Ναύπλιο, το οποίο έγινε πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους το 1828

☞ Ερωτήματα

- **Ποιες ήταν οι πιο σημαντικές ενέργειες του Καποδίστρια την εποχή που ήταν κυβερνήτης της Ελλάδας;**
- **Με βάση την Πηγή 2, ποια ήταν η κατάσταση της γεωργίας την εποχή του Καποδίστρια;**

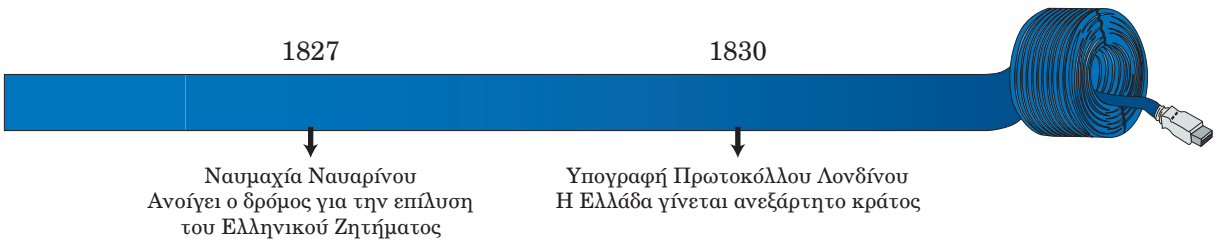
Κεφάλαιο 18

Το τέλος της Επανάστασης και η ελληνική ανεξαρτησία

Μετά τη Ναυμαχία του Ναυαρίνου, οι διπλωματικές ενέργειες για την τύχη της ελληνικής Επανάστασης αυξήθηκαν. Τελικά, τον Φεβρουάριο του 1830 υπογράφηκε στο Λονδίνο Πρωτόκολλο, με το οποίο η **Ελλάδα** αποκτούσε την **ανεξαρτησία της**.

▲ Τα σύνορα του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους (1830 και 1832)

Η παράδοση της Ακρόπολης στους Τούρκους πολιορκητές της, το Μάιο του 1827, ολοκλήρωσε την τουρκική κυριαρχία στη Στερεά Ελλάδα. Δυσοίωνη ήταν η κατάσταση και στην Πελοπόννησο, όπου παρέλυσε κάθε αντίσταση στην Ηλεία, ερημώθηκε η Μεσσηνία και καταστράφηκε εντελώς η Τριπολιτσά.

Μετά τη ναυμαχία του Ναυαρίνου όμως, τον Οκτώβριο του 1827, οι Έλληνες κατάλαβαν ότι η απελευθέρωσή τους δεν θα αργούσε. Παρόλο που οι στρατιωτικές ενέργειες απαγορεύονταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις, ο Αγώνας αναζωπυρώθηκε: ο Γάλλος συνταγματάρχης Κάρολος Φαβιέρος με τακτικό στρατό αποβιβάστηκε στη Χίο. Δυνάμωσε η επαναστατική δραστηριότητα στην Κρήτη, ενώ πόλεις και χωριά της Στερεάς Ελλάδας, όπως η Θήβα, η Λιβαδιά, η Άμφισσα, το Καρπενήσι ακόμη και το ίδιο το Μεσολόγγι, απελευθερώθηκαν από τον Δημήτριο Υψηλάντη, τον Κίτσο Τζαβέλα και άλλους οπλαρχηγούς.

Οι νίκες του ελληνικού στρατού καθώς και η προσπάθεια του Καποδίστρια να μη δυσαρεστήσει καμιά από τις Μεγάλες Δυνάμεις, βοήθησαν στη διεύρυνση των συνόρων του ελληνικού κράτους. Καθώς αναμενόταν να φτάσουν στην Πελοπόννησο Γάλλοι στρατιώτες για ν' αποχωρήσουν τα αιγυπτιακά στρατεύματα, ο Κυβερνήτης έστειλε πολεμικά πλοία στον Αμβρακικό κόλπο, ώστε να συμπεριληφθεί και η περιοχή αυτή στα όρια του νέου κράτους.

Η Υψηλή Πύλη, από την πλευρά της, κρατούσε *αδιάλλακτη* στάση απορρίπτοντας κάθε συζήτηση για *αυτονομία* ή *ανεξαρτησία* της Ελλάδας. Ωστόσο, η ήττα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στον Ρωσοτουρκικό Πόλεμο του 1828-1829 ανάγκασε τον Σουλτάνο να δεχτεί να αρχίσουν διαπραγματεύσεις. Οι Άγγλοι και οι Γάλλοι, για να περιορίσουν τις επιδιώξεις της Ρωσίας και την αυξημένη επιρροή της στους επαναστατημένους Έλληνες, πρότειναν την ανεξαρτησία της Ελλάδας.

Έτσι, τον Φεβρουάριο του 1830 υπογράφηκε στο Λονδίνο από τις τρεις συμμαχικές Δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία) η πολιτική ανεξαρτησία της Ελλάδας, με τα σύνορά της στη γραμμή Αχελώου – Σπερχειού ποταμού. Δύο χρόνια αργότερα, το 1832, τα σύνορα του ελληνικού κράτους διευρύνθηκαν στη γραμμή Αμβρακικού κόλπου – Παγασητικού κόλπου. Τα νέα σύνορα αναγνωρίστηκαν και από την Υψηλή Πύλη. Έπειτα από δέκα χρόνια συγκρούσεων η ύπαρξη ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, αναγνωρισμένου από τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, ήταν πλέον γεγονός.

✎ Γλωσσάρι

Αδιάλλακτος: Ανένδοτος, άκαμπτος, αυτός που αρνείται κάθε συμβιβασμό.
Αυτονομία: Η διακυβέρνηση μιας χώρας ή μιας περιοχής με δικούς της νόμους, χωρίς ξένες επιρροές και επεμβάσεις. Η αυτονομία συνήθως συνδέεται με οικονομικά ανταλλάγματα.
Αυτόνομο κράτος: Αυτοδιοικούμενο και αυτοτελές, αλλά εξαρτώμενο σε κάποιο βαθμό από άλλο κράτος.
Ανεξάρτητο κράτος: Ελεύθερο, που δεν εξαρτάται από κανέναν.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ο χαρακτήρας της Επανάστασης

«Η επανάστασις η ειδική μας δεν ομοιάζει με καμμιάν απ' όσαις γίνονται την σήμερον εις την Ευρώπην. Της Ευρώπης αι επαναστάσεις εναντίον των διοικήσεών των είναι εμφύλιος πόλεμος. Ο ειδικός μας πόλεμος ήτον ο πλέον δίκαιος, ήτον έθνος με άλλο έθνος… Ούτε ο Σουλτάνος ηθέλησε ποτέ να θεωρήση τον ελληνικόν λαόν ως λαόν, αλλ' ως σκλάβους».

***Κολοκοτρώνη Απομνημονεύματα, Καταγραφή Γ. Τερτσέτη,* επιμέλεια Τάσος Βουρνάς, Αθήνα 1983, σ. 178.**

2. Η πατρίδα

«Αφού τελείωσε ο ζωγράφος από τα κάδρα, έστρωσα ένα μέρος του περιβολιού μου με άσπρα και μαύρα πετραδάκια της θάλασσας. Ζωγράφισα πρώτα έναν κύκλο τριγυρισμένο από λόγχες. Αυτός ο κύκλος ήταν η πατρίδα, που ήταν τριγυρισμένη με τις λόγχες της τυραννίας τόσους αιώνες. Πιο κάτω ζωγράφισα ένα σκυλί. Είναι ο πιστός ο Έλληνας που προστάτευε την ελευθερία της πατρίδας του τόσους αιώνες νηστικός και γυμνός στα χάνια, όπως εκείνο το καλό σκυλί που φυλάει τα πρόβατα από το λύκο. Πιο κάτω είναι δύο τραγόπουλα και πολεμούν. Έτσι έμαθαν να πολεμούν και οι Έλληνες για να ελευθερώσουν την πατρίδα τους. Πιο κάτω είναι μία ελαφίνα και βυζαίνει το ελαφάκι της. Όταν έχουμε ομόνοια, έτσι μας βυζαίνει κι εμάς η πατρίδα μας».

Μακρυγιάννη, *Απομνημονεύματα*, σσ. 411-412.
(Απόδοση στα νέα ελληνικά)

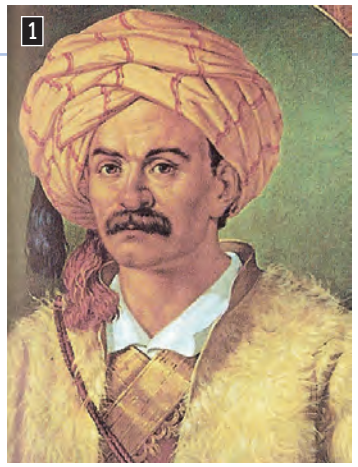
Ματιά στο παρελθόν

Επαναστάσεις στην Ευρώπη

Το 1830 ήταν μια χρονιά σημαντικών εξελίξεων, όχι μόνο σε ελληνικό αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τον Ιούλιο στη Γαλλία ο λαός ξεσηκώθηκε λόγω της βαθύτατης οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής κρίσης. Οι μνήμες της Γαλλικής Επανάστασης του 1789 ξύπνησαν και οδήγησαν σε καθεστωτική αλλαγή και σε δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις. Ο απόηχος της επανάστασης στο Παρίσι έφτασε σε πολλά σημεία της Ευρώπης. Την ίδια χρονιά η Σερβία κέρδισε την αυτονομία της.

Ευγένιος Ντελακρουά, Η Ελευθερία οδηγεί το λαό, Παρίσι, Μουσείο Λούβρου

▲ Ο Γάλλος συνταγματάρχης Κάρολος Φαβιέρος

▲ Το Ναύπλιο την εποχή της Απελευθέρωσης, γερμανική λιθογραφία, Αθήνα, Μουσείο της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας

▲ Η Συνθήκη του Λονδίνου. Αίθουσα των Τροπαίων, Βουλή των Ελλήνων

☞ Ερωτήματα

- Ποιες ήταν οι περιοχές που συμπεριλαμβάνονταν στο πρώτο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος; Θα σας βοηθήσει και ο χάρτης.
- Ποιος ήταν ο χαρακτήρας της ελληνικής Επανάστασης σύμφωνα με τον Κολοκοτρώνη; (Πηγή 1)

ΤΡΙΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Μεγάλη Επανάσταση (1821-1830)

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Η ελληνική Επανάσταση οργανώθηκε από τη Φιλική Εταιρεία.
- Η Επανάσταση ξεκίνησε από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες τον Φεβρουάριο του 1821 και σύντομα διαδόθηκε στη Νότια Ελλάδα.
- Οι επαναστατημένοι Έλληνες πέτυχαν σπουδαίες νίκες εναντίον των Τούρκων, ιδιαίτερα τα πρώτα δύο χρόνια της Επανάστασης.
- Η Επανάσταση συγκίνησε πολλούς μορφωμένους ανθρώπους σ' όλο τον κόσμο. Δημιουργήθηκε, έτσι, το κίνημα του Φιλελληνισμού.
- Η Επανάσταση είναι γεμάτη από στιγμές ηρωισμού και αυτοθυσίας. Κατά τη διάρκειά της αναδείχθηκαν σπουδαίοι ήρωες της ελληνικής Ιστορίας.
- Ταυτόχρονα με τις μάχες, οι Έλληνες φρόντισαν και για την πολιτική οργάνωσή τους, πραγματοποιώντας Εθνοσυνελεύσεις και ψηφίζοντας Συντάγματα.
- Η πορεία της Επανάστασης επηρεάστηκε και από τη στάση των Μεγάλων Δυνάμεων της εποχής, οι οποίες στην αρχή ήταν αρνητικές απέναντι στους Έλληνες, ενώ αργότερα έδειξαν πιο ευνοϊκή διάθεση.
- Η Επανάσταση έφτασε στο τέλος της το 1830. Η Ελλάδα κέρδισε την ανεξαρτησία της, με περιορισμένα όμως σύνορα.

ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Ελλάδα στον 19ο αιώνα

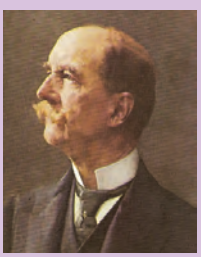

Τέταρτη Ενότητα

Η Ελλάδα στον 19ο αιώνα

Προσωποποίηση της Ελλάδας, τοιχογραφία, Αθήνα, Μέγαρο Βουλής, Αίθουσα Ελευθερίου Βενιζέλου

Εισαγωγή

Η συγκρότηση του ελληνικού κράτους, το 1830, ήταν κορυφαίο ιστορικό γεγονός για τους Έλληνες. Το νεοσύστατο ελληνικό κράτος έπρεπε να οργανωθεί κατά τα πρότυπα των προηγμένων κρατών της Δυτικής Ευρώπης, να αποκτήσει αξιόλογη εκπαίδευση, ισχυρό στρατό και υγιή οικονομία. Ταυτόχρονα είχε να αντιμετωπίσει το ζήτημα των Ελλήνων που ζούσαν ακόμη έξω από τα σύνορά του.

Η τέταρτη ενότητα αποτελείται από έξι κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Η βασιλεία του Όθωνα – ο Ιωάννης Κωλέττης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Η βασιλεία του Γεωργίου Α΄ – ο Χαρίλαος Τρικούπης

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Επαναστατικά κινήματα στη Μακεδονία και την Κρήτη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος, ακμαία ελληνικά κέντρα

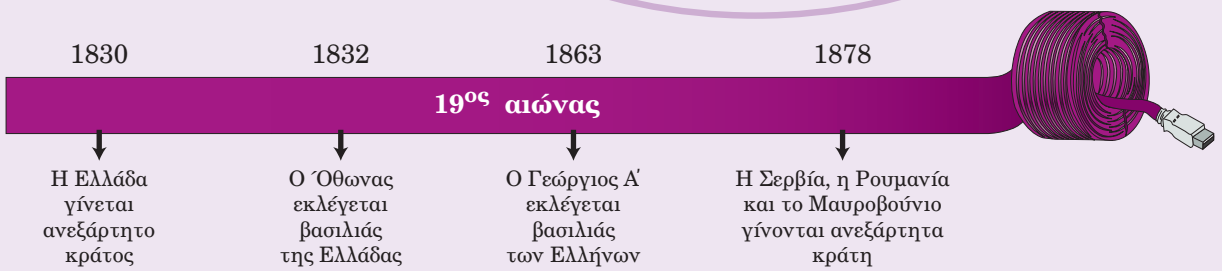

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Η κρίση στα Βαλκάνια

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Η Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα

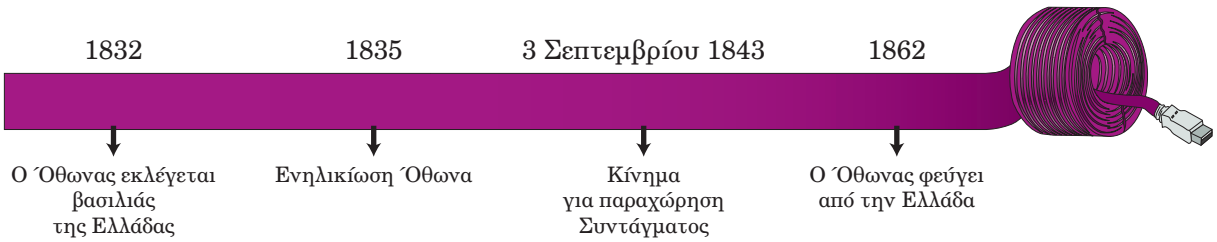
Κεφάλαιο 1

Η βασιλεία του Όθωνα – ο Ιωάννης Κωλέττης

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια επιλέχθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις ως βασιλιάς της Ελλάδας ο νεαρός Βαυαρός πρίγκιπας **Όθωνας**, ο οποίος βασίλευσε έως το 1862. Το 1844 ο Όθωνας υποχρεώθηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα. Την ίδια χρονιά ο **Ιωάννης Κωλέττης** ανέλαβε πρωθυπουργός της χώρας.

▲ Ο Όθωνας

Μετά τη δολοφονία του Καποδίστρια, η Αγγλία, η Γαλλία και η Ρωσία επέλεξαν το 1832 για το αξίωμα του βασιλιά της Ελλάδας τον 17χρονο πρίγκιπα Όθωνα, γιο του βασιλιά της *Βαυαρίας* Λουδοβίκου. Οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις εγγυήθηκαν επίσης για το πολίτευμα της χώρας, την ανεξαρτησία της και τα σύνορά της. Ο νεαρός βασιλιάς έφτασε στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 1833. Επειδή όμως δεν είχε ενηλικιωθεί ακόμα, ανέλαβαν τη διακυβέρνηση για δύο χρόνια τρεις συμπατριώτες του, οι οποίοι αποτέλεσαν τη λεγόμενη Αντιβασιλεία.

Οι Βαυαροί, με τον ερχομό τους στην Ελλάδα, πήραν δραστικά μέτρα για την *ανασυγκρότηση* του κράτους. Προσπάθησαν να οργανώσουν τη διοίκηση, τη δικαιοσύνη και το *εκπαιδευτικό σύστημα*, να ενδυναμώσουν την οικονομία και να κατοχυρώσουν την πρόσφατη ανεξαρτησία. Το ελληνικό κράτος χωρίστηκε σε νομούς, επαρχίες και δήμους ενώ η πρωτεύουσα μεταφέρθηκε τον Δεκέμβριο του 1834 από το Ναύπλιο στην Αθήνα. Ιδρύθηκαν σχολεία για όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης (*Δημοτικά, Ελληνικά* και Γυμνάσια), *Διδασκαλείο* καθώς και Πανεπιστήμιο στην Αθήνα, που άρχισε να λειτουργεί το 1837.

Ο στρατός στελεχώθηκε και με Βαυαρούς αξιωματικούς και η Εκκλησία της Ελλάδας ανακηρύχθηκε αυτοκέφαλη, δηλαδή ανεξάρτητη διοικητικά από το Οικουμενικό Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Οι σχέσεις του ελληνικού κράτους με την Υψηλή Πύλη διαταράσσονταν από το ζήτημα των υπόδουλων Ελλήνων, που ζούσαν έξω από τα σύνορά του. Παρά τις δυσκολίες, το 1855 υπογράφηκε η πρώτη εμπορική και ναυτιλιακή συμφωνία μεταξύ Ελλήνων και Οθωμανών Τούρκων.

Την εποχή της βασιλείας του Όθωνα δόθηκε βαρύτητα στην οργάνωση της διοίκησης και σε θέματα ασφάλειας και οικονομίας. Ωστόσο, ο τρόπος διακυβέρνησης καθώς και πολλές βασιλικές αποφάσεις δημιούργησαν δυσαρέσκεια. Τα *εθνικά κτήματα* δεν δόθηκαν στους αγρότες και τους *ακτήμονες*, οι περισσότεροι από τους αγωνιστές του 1821 παραμερίστηκαν ενώ η ληστεία στην ύπαιθρο μεγάλωνε την ανασφάλεια και την αναταραχή.

Η λαϊκή δυσαρέσκεια κατά του Όθωνα οδήγησε στην οργάνωση επαναστατικού κινήματος, που είχε σκοπό να τον εξαναγκάσει να παραχωρήσει Σύνταγμα. Το κίνημα εκδηλώθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου του 1843. Μονάδες του στρατού, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Δημήτριο Καλλέργη και τον αγωνιστή του 1821 Ιωάννη Μακρυγιάννη, περικύκλωσαν μαζί με πλήθος λαού τα ανάκτορα (στη σημερινή πλατεία Συντάγματος) ζητώντας Σύνταγμα. Τον επόμενο χρόνο ψηφίστηκε Σύνταγμα και το πολίτευμα της χώρας μεταβλήθηκε από απόλυτη μοναρχία σε συνταγματική μοναρχία.

Στα επόμενα χρόνια οι αντιδράσεις κατά της βασιλείας του Όθωνα δε σταμάτησαν. Το φθινόπωρο του 1862 ξέσπασαν επαναστατικά κινήματα σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου και της Στερεάς Ελλάδας. Ο Όθωνας έχασε το θρόνο του και μαζί με τη βασίλισσα Αμαλία επέστρεψε στην πατρίδα του, τη Βαυαρία.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα διαδόθηκε η «Μεγάλη Ιδέα», δηλαδή η επέκταση των συνόρων του ελληνικού κράτους και η απελευθέρωση των υπόδουλων Ελλήνων που εξακολουθούσαν να ζουν κυρίως στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Εμπνευστής της «Μεγάλης Ιδέας» και ένας από τους θερμούς υποστηρικτές της στάθηκε ο Ιωάννης Κωλέττης. Ο Κωλέττης ήταν υπουργός των Εσωτερικών της ελληνικής επαναστατικής Κυβέρνησης και αργότερα σύμβουλος του Καποδίστρια. Το 1844 ανέλαβε πρωθυπουργός της χώρας μέχρι τον θάνατό του, το 1847. Υποστηρικτής της «Μεγάλης Ιδέας» ήταν και ο ίδιος ο βασιλιάς Όθωνας.

Γλωσσάρι

Βαυαρία: Περιοχή της Γερμανίας.
Ανασυγκρότηση: Αναδιοργάνωση.
Εκπαιδευτικό σύστημα: Ο τρόπος οργάνωσης της εκπαίδευσης ενός κράτους.
Δημοτικά σχολεία: Σχολεία της στοιχειώδους (πρωτοβάθμιας) εκπαίδευσης.
Ελληνικά σχολεία: Παλιός τύπος σχολείων μεταξύ Δημοτικού και Γυμνασίου.
Διδασκαλείο: Σχολείο εκπαίδευσης δασκάλων.
Εθνικά κτήματα: Τα κτήματα που ανήκαν στο ελληνικό κράτος.
Ακτήμονας: Αυτός που δεν έχει κτηματική περιουσία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Η ενδυμασία των κατοίκων της Αθήνας

«Όλοι οι Έλληνες, όποιας τάξης και όποιας καταγωγής κι αν είναι, ξυρίζουν τα μάγουλα και το πηγούνι και κρατούν το μουστακάκι. Όταν πενθούν αφήνουν γένια. Οι κομψοί, που έχουν φαβορίτες κατά τη μόδα της Ευρώπης, στραβοκοιτάζονται από τους καλούς πολίτες. Μέσα στις συνήθειες των παλικαριών είναι να σφίγγουν υπερβολικά τη μέση. Οι άνδρες είναι που φοράνε εδώ κορσέ… Οι Αθηναίες φοράνε μια μεταξωτή ή τσίτινη φούστα, ανάλογα με την τάξη τους, με μια βελούδινη ζακέτα ανοιχτή μπροστά. Φοράνε το κόκκινο φεσάκι στραβά, για να πέφτει στο αυτί και, τις περισσότερες φορές, περιορίζονται να τυλίγουν γύρω από το κεφάλι τους μια χοντρή πλεξούδα των μαλλιών τους, στριμμένη με ένα φουλάρι».

Έντμοντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος*, πρόλογος, επιμέλεια και σχολιασμός Τάσος Βουρνάς, Αθήνα, χχ., σσ. 54-55.

2. Η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου

«Μη μολύνετε την Τρίτην Σεπτεμβρίου· Η Τρίτη Σεπτεμβρίου δεν είναι κτήμα ολίγων. Εμείς οι γράφοντες την προετοιμάσαμεν· ο στρατός της πρωτευούσης την ενήργησεν· ο εν αυτή λαός τη συνέδραμε· το έθνος όλον την εστήριξεν· μη μολύνετε την Τρίτην Σεπτεμβρίου είναι το αξιολογώτερον συμβάν του δεκάτου ενάτου αιώνος».

Αλέξανδρος Σούτσος, *Η μεταβολή της Τρίτης Σεπτεμβρίου*, Αθήνα 1844, σ. 56.

3. Ο Ιωάννης Κωλέττης θέτει τις βάσεις της «Μεγάλης Ιδέας» (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Λόγω της γεωγραφικής της θέσης, η Ελλάδα αποτελεί το κέντρο της Ευρώπης. Όρθια και έχοντας στα δεξιά της την Ανατολή και στα αριστερά της τη Δύση, προορίζεται να φωτίσει με την πτώση της τη Δύση και με την αναγέννησή της την Ανατολή. Τον πρώτο προορισμό τον εκπλήρωσαν οι πρόγονοί μας, ο δεύτερος πρέπει να εκπληρωθεί από εμάς. Στο πνεύμα του όρκου αυτού και της μεγάλης αυτής ιδέας, είδα πάντοτε τους πληρεξουσίους του έθνους να συνέρχονται για να αποφασίσουν όχι πλέον για την τύχη της Ελλάδας αλλά για την τύχη της ελληνικής φυλής. Πόσο θα ήθελα να ήταν παρόντες σήμερα εδώ οι Γερμανοί, οι Ζαΐμηδες, οι Κολοκοτρώνηδες, οι αλλοτινοί πληρεξούσιοι της Εθνοσυνέλευσης και εκείνοι που πήραν τα όπλα για τον κοινό αυτό σκοπό, για να συμφωνήσουν μαζί μου πόσο απομακρυνθήκαμε από τη μεγάλη εκείνη ιδέα της πατρίδας, την οποία είδαμε για πρώτη φορά να εκφράζεται στο τραγούδι του Ρήγα. Με ένα πνεύμα τότε ενωμένοι, όσοι ονομαζόμαστε Έλληνες, πετύχαμε εν μέρει το σκοπό μας. Τώρα όμως εμείς, οι οποίοι κρατώντας στο ένα χέρι τη σημαία της θρησκείας και στο άλλο τη σημαία της ελευθερίας κοπιάσαμε για πολλά έτη για την απελευθέρωση όλων των ομόδοξων χριστιανών, ασχολούμαστε με μάταιες διακρίσεις Ελλήνων και Ελλήνων, χριστιανών και χριστιανών».

***Η της Τρίτης Σεπτεμβρίου εν Αθήναις Εθνική Συνέλευσις. Πρακτικά*, Αθήνα, σσ. 190-191.**

Ματιά στο παρελθόν

Η Βουλή των Ελλήνων και ο Άγνωστος Στρατιώτης

Το κτίριο, στο οποίο στεγάζεται σήμερα η Βουλή των Ελλήνων, ήταν αρχικά το ανάκτορο του βασιλιά Όθωνα. Χτίστηκε την περίοδο 1836-1843. Το 1929 ο τότε πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος αποφάσισε να

στεγασθεί εκεί το Ελληνικό Κοινοβούλιο. Ένα χρόνο νωρίτερα ανεγέρθηκε μπροστά από το Κοινοβούλιο, σε σχέδια του αρχιτέκτονα Αδριανού Λαζαρίδη, το Μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτου, ο πιο ιερός τόπος του ελληνικού κράτους προς τιμήν όσων έχασαν τη ζωή τους στους αγώνες για την ελευθερία.

1

▲ Η ανακοίνωση της εκλογής του Όθωνα στον ελληνικό θρόνο, έργο του Πέτερ φον Es, Αθήνα, Εθνική Βιβλιοθήκη

2

▲ Ο Ιωάννης Κωλέττης

3

▲ Ο βασιλιάς Όθωνας

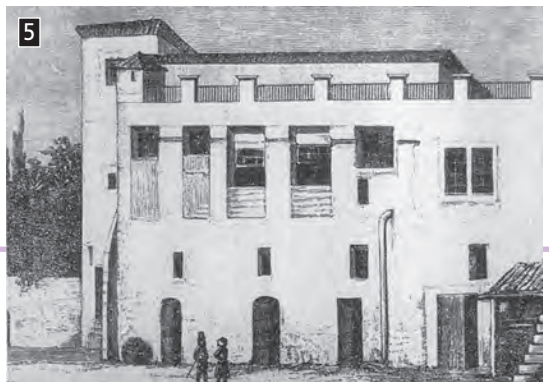
4

▲ Η βασίλισσα Αμαλία

▼ Λαϊκή λιθογραφία με το εξεγερμένο πλήθος την 3η Σεπτεμβρίου 1843, Αθήνα, Μουσείο Μπενάκη

5

◄ Προσχέδιο της πρόσοψης του πρώτου ελληνικού Πανεπιστημίου στην Αθήνα

6

☞ Ερωτήματα

- **Για ποιους λόγους πραγματοποιήθηκε η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843 και ποιο ήταν το αποτέλεσμά της;**
- **Ποιο ήταν το περιεχόμενο της «Μεγάλης Ιδέας»; Θα σας βοηθήσει η Πηγή 3.**

Κεφάλαιο 2

Η βασιλεία του Γεωργίου Α' – ο Χαρίλαος Τρικούπης

Μετά την απομάκρυνση του Όθωνα, νέος βασιλιάς της Ελλάδας επιλέχθηκε από τις Μεγάλες Δυνάμεις ο Δανός πρίγκιπας **Γεώργιος**, ο οποίος κυβέρνησε τη χώρα για μισό περίπου αιώνα. Από τους πιο δραστήριους πρωθυπουργούς, με τους οποίους συνεργάστηκε, ήταν ο **Χαρίλαος Τρικούπης**.

▲ Ο βασιλιάς Γεώργιος Α', Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Η απομάκρυνση του Όθωνα οδήγησε στην εκλογή του Δανού πρίγκιπα Γεώργιου, ο οποίος ανακηρύχθηκε βασιλιάς των Ελλήνων (1863). Την ίδια χρονιά οι Άγγλοι παραχώρησαν τα Επτάνησα στην Ελλάδα, ως δώρο στο νέο βασιλιά.

Ο Γεώργιος Α′ βασίλεψε για πενήντα περίπου χρόνια. Στη διάρκεια της βασιλείας του κατέβαλε προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της χώρας και την εδαφική της επέκταση. Το 1864 ψηφίστηκε νέο, πιο δημοκρατικό Σύνταγμα που περιόριζε ακόμη περισσότερο την εξουσία του βασιλιά και αναγνώριζε για την Ελλάδα το πολίτευμα της βασιλευομένης δημοκρατίας. Επίσης την εποχή αυτή, εκτός από τα Επτάνησα, ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος η Θεσσαλία (1881) καθώς και ο σημερινός νομός της Άρτας, με αποτέλεσμα να αυξηθεί ο πληθυσμός αλλά και οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις.

Για την προσάρτηση του νομού της Άρτας στην Ελλάδα συνέβαλε αποφασιστικά ο Χαρίλαος Τρικούπης. Ο Τρικούπης, που ήταν νομικός και διπλωμάτης, διετέλεσε υπουργός και αργότερα πρωθυπουργός της χώρας. Γνωρίζοντας καλά τις περιορισμένες δυνατότητες του ελληνικού κράτους, δεν ενθάρρυνε τα ένοπλα επαναστατικά κινήματα στις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας που κατοικούσαν υπόδουλοι Έλληνες. Αντί γι' αυτό, προτίμησε να τονώσει την ελληνικότητα των *αλύτρωτων περιοχών* ιδρύοντας σχολεία και εκκλησίες.

Ο Τρικούπης ενίσχυσε τη δημοκρατία και ασχολήθηκε κυρίως με την οργάνωση του κράτους. Τις περιόδους της πρωθυπουργίας του πραγματοποίησε σημαντικά έργα για τον εκσυγχρονισμό της χώρας, όπως η διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου και η αποξήρανση της *λίμνης Κωπαΐδας*, παίρνοντας δάνεια και από το εξωτερικό. Παράλληλα, βελτίωσε τις συγκοινωνίες με την κατασκευή οδικού και σιδηροδρομικού δικτύου.

Καθώς όμως η Ελλάδα είχε δανειστεί μεγάλα ποσά και οι φόροι δεν συλλέγονταν σωστά, τα έξοδα του κράτους ήταν περισσότερα από τα έσοδα. Το 1893 ο Τρικούπης κήρυξε πτώχευση και λίγο αργότερα η χώρα δέχτηκε *Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο*, προκειμένου να πληρωθεί το *υπέρογκο* δημόσιο χρέος της.

✎ Γλωσσάρι

Αλύτρωτες περιοχές: Οι περιοχές που δεν απελευθερώθηκαν και έμειναν έξω από τα σύνορα του ελληνικού κράτους. Οι πληθυσμοί των περιοχών αυτών ονομάζονται «αλύτρωτοι» και το ζήτημα «αλυτρωτισμός».
Λίμνη Κωπαΐδα: Μεγάλη λίμνη στην περιοχή της Στερεάς Ελλάδας. Με την αποξήρανσή της δημιουργήθηκαν πολλά καλλιεργήσιμα εδάφη, ενώ καταπολεμήθηκε και η αρρώστια της ελονοσίας που ταλαιπωρούσε τους κατοίκους.
Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος: Έλεγχος της οικονομίας της χώρας από διεθνή Επιτροπή.
Υπέρογκος: Πάρα πολύ μεγάλος, υπέρμετρος.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ψήφισμα της Βουλής των Επτανήσων (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Τα νησιά Κέρκυρα, Κεφαλονιά, Ζάκυνθος, Λευκάδα, Ιθάκη, Κύθηρα, Παξοί να ενωθούν με το Βασίλειο της Ελλάδας και να αποτελούν για πάντα αναπόσπαστο μέρος του σε μια αδιαίρετη πολιτεία υπό τη συνταγματική βασιλεία του Βασιλιά των Ελλήνων Γεωργίου Α΄ και των διαδόχων του.
Κέρκυρα, 23 Σεπτεμβρίου 1863».

***Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1, Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 203.**

2. Ο Ισθμός της Κορίνθου

«Η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου, η οποία έχει ήδη εξασφαλισθεί, θα χρησιμεύσει ως μέσο κατάδειξης και πραγμάτωσης της ναυτικής υπεροχής των Ελλήνων. Οι περισσότερο αξιόπιστες στατιστικές αποδεικνύουν σε όλους την αλήθεια αυτή… Τα κέρδη της διώρυγας της Κορίνθου θα υπερβούν, συγκριτικά, τα αντίστοιχα της διώρυγας του Σουέζ και θα αποτελούν μια από τις σημαντικότερες οικονομικές δραστηριότητες της εποχής».

Άρθρο της εφημερίδας *Παλιγγενεσία*, 28 Ιουνίου 1890, το οποίο περιέχεται στην έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 740.

Ματιά στο παρελθόν

Η Βιομηχανική Επανάσταση

Η περίοδος από το 1770 έως και τα τέλη του 19ου αιώνα χαρακτηρίζεται από σημαντικά τεχνικά και τεχνολογικά επιτεύγματα, ιδιαίτερα στη Δυτική Ευρώπη. Η Βιομηχανική Επανάσταση, όπως αποκαλούνται οι εξελίξεις αυτές, διακρίνεται σε δύο φάσεις. Κατά την πρώτη περίοδο, που φτάνει έως το 1830, οι μηχανές από ατμό αποτέλεσαν τη βάση της ανάπτυξης. Η ανάπτυξη της κλωστοϋφαντουργίας και η επέκταση του σιδηροδρομικού δικτύου αποτελούν τον καθρέπτη της νέας εποχής. Στη δεύτερη περίοδο, μετά το 1850, η εφεύρεση συνθετικών υλικών συνέβαλε στην περαιτέρω ανάπτυξη. Η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται από τη χρήση του πλαστικού, του πετρελαίου και του ηλεκτρισμού. Όμως η Βιομηχανική Εποχή είχε και θλιβερές συνέπειες, όπως οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης στις μεγάλες πόλεις και η εκμετάλλευση της παιδικής εργασίας.

▲ Η παραχώρηση των Επτανήσων στην Ελλάδα, έγχρωμη λαϊκή λιθογραφία

▲ Ζωγραφική απεικόνιση της άφιξης του Γεωργίου Α' στην Ελλάδα, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη

▲ Κωνσταντίνος Βολανάκης, Η διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος

◀ Γελοιογραφίες που απεικονίζουν τον Τρικούπη να αγωνίζεται για την εξεύρεση δανείου (αριστερά) και να πνίγεται στη θάλασσα της λαϊκής κατακραυγής (δεξιά)

☞ Ερωτήματα

- **Πώς χαρακτηρίζετε την πολιτική του Τρικούπη και γιατί;**
- **Με βάση την Πηγή 2, ποια ήταν τα προσδοκώμενα οφέλη από τη διάνοιξη του Ισθμού της Κορίνθου;**

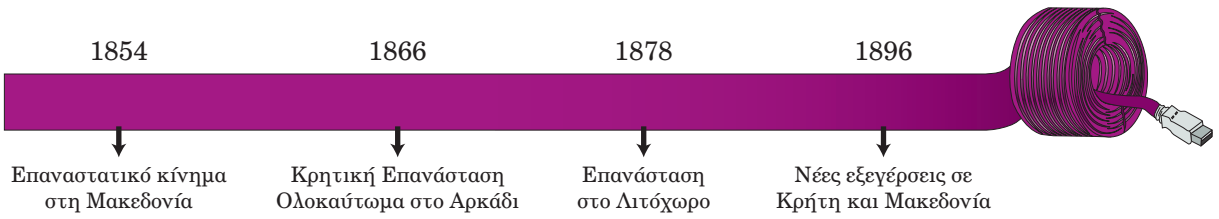
Κεφάλαιο 3

Επαναστατικά κινήματα στη Μακεδονία και την Κρήτη

Μετά τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους, στις περιοχές που έμειναν έξω από τα σύνορά του συνεχίστηκαν τα επαναστατικά κινήματα, με σκοπό την απελευθέρωσή τους από την οθωμανική κυριαρχία. Ιδιαίτερα στη **Μακεδονία** και στην **Κρήτη** οι επαναστατικές ενέργειες ήταν πολλές.

▲ Φανταστική απεικόνιση με τον Όθωνα και την Αμαλία να κατευθύνουν τις επαναστατικές ενέργειες των Ελλήνων

Το 1854 οργανώθηκε στη Μακεδονία επαναστατικό κίνημα εναντίον των Οθωμανών, με τη συμμετοχή εθελοντών από την ελεύθερη Ελλάδα. Τη *στρατολογία,* τον εφοδιασμό και την αποστολή εθελοντών αναλάμβαναν συνήθως μυστικές *εταιρείες* από την ελεύθερη Ελλάδα, όπως η «Αδελφότης» και η «Εθνική Άμυνα», καθώς το ελληνικό κράτος υιοθετούσε επίσημα ουδέτερη στάση. Παλιοί και έμπειροι αγωνιστές, όπως ο Θεόδωρος Ζιάκας και ο Τσάμης Καρατάσος, μαζί με ντόπιους Μακεδόνες πολέμησαν εναντίον των Τούρκων αλλά αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τη Μακεδονία, ύστερα από μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων και κάτω από την πίεση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Μερικά χρόνια αργότερα, το 1878, Έλληνες επαναστάτες από την ελεύθερη Ελλάδα και τη Μακεδονία ξεσηκώθηκαν και κήρυξαν την ένωσή της με το ελληνικό κράτος. Ο λοχαγός Κοσμάς Δουμπιώτης αποβιβάστηκε στο Λιτόχωρο της Πιερίας με εθελοντές. Με τη βοήθεια του Επισκόπου Κίτρους Νικόλαου οι επαναστάτες αντιμετώπισαν πολυάριθμες τουρκικές στρατιωτικές δυνάμεις, αλλά τελικά ηττήθηκαν και διασκορπίστηκαν.

Παρόλο που η επανάσταση στη Μακεδονία το 1878 απέτυχε, η ελληνική Κυβέρνηση την επικαλέστηκε στο *Συνέδριο του Βερολίνου* για να πείσει τις Μεγάλες Δυνάμεις να μην παραχωρήσουν την περιοχή στη Βουλγαρία, που την διεκδικούσε. Έτσι, η Μακεδονία παρέμεινε επαρχία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Παρακινημένη από την προσάρτηση των Επτανήσων στο ελληνικό κράτος, επαναστάτησε το 1866 η Κρήτη ζητώντας να ενωθεί με την Ελλάδα. Η Κρητική Επανάσταση κορυφώθηκε με το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι. Στη μονή Αρκαδίου, κοντά στο Ρέθυμνο, κλείστηκαν επαναστάτες για να αντιμετωπίσουν τα τουρκικά στρατεύματα. Εκεί κατέφυγαν και γυναικόπαιδα για να προστατευθούν. Οι πολιορκημένοι, για να μην αιχμαλωτιστούν από τους Τούρκους, ανατινάχθηκαν το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου.

Το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι σκόρπισε μεγάλη συγκίνηση στη Δυτική Ευρώπη. Ωστόσο, μετά από σύσκεψη των Μεγάλων Δυνάμεων, το ελληνικό κράτος αναγκάσθηκε να μην υποστηρίζει επαναστατικά κινήματα εντός της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αλλά και να πληρώσει αποζημίωση στους Οθωμανούς.

Το 1896 η Μακεδονία και η Κρήτη εξεγέρθηκαν ταυτόχρονα αλλά οι πολεμικές επιχειρήσεις διακόπηκαν και πάλι, μετά από παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Ως αντάλλαγμα, ο Σουλτάνος υποχρεώθηκε να παραχωρήσει αυτονομία στην Κρήτη. Οι ένοπλοι αγώνες, αν και με καθυστέρηση, άρχισαν να δικαιώνονται.

✎ Γλωσσάρι

Στρατολογία: Συγκέντρωση στρατευσίμων για κατάταξή τους στο στρατό.

Εταιρεία: Ομάδα ανθρώπων που συνεργάζονται για την πραγματοποίηση κοινού σκοπού.

Συνέδριο Βερολίνου: Πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1878 αναφορικά με την τύχη των βαλκανικών εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Απόψεις για τη δραστηριοποίηση της Ελλάδας έναντι των αλύτρωτων Ελλήνων
(απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Η ελεύθερη Ελλάδα έχει ιερό καθήκον, το οποίο επιβάλλουν η κοινή καταγωγή, η γλώσσα, η θρησκεία, τα πολύχρονα πάθη και αυτή ακόμα η αυτοσυντήρηση να φροντίζει για ολόκληρο τον Ελληνισμό, για τους στενότατους δεσμούς του, για την οργάνωσή του και τη θωράκισή του με όλες τις αρχές, σύμφωνα με τις οποίες κάθε ελεύθερο έθνος ζει, πολιτεύεται και ενεργεί».

Δήμος Θεσσαλονίκης, *Επιστημονικό Συμπόσιο Χριστιανική Μακεδονία. Ο από Θεσσαλονίκης Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄ ο Μεγαλοπρεπής*, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 133.

2. Διαμαρτυρία του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Στρώμνιτσας, 12 Μαρτίου 1878
(απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Εμείς, φροντίζοντας για τους εαυτούς μας, ερχόμαστε να διακηρύξουμε μπροστά σε ολόκληρο τον πολιτισμένο κόσμο του παρόντος και των επόμενων αιώνων ότι ως Μακεδόνες και απόγονοι των ευγενών εκείνων εκπολιτιστών της Ασίας, με κανένα τρόπο δεν θέλουμε ούτε δεχόμαστε να αποτελέσει η πατρίδα μας μέρος της Βουλγαρίας… Εμείς οι κάτοικοι της Στρώμνιτσας δεν θέλουμε να μπούμε κάτω από οιονδήποτε σλαβικό ζυγό, διότι είμαστε και θέλουμε να είμαστε Μακεδόνες και σταθερό μέλος της μεγάλης ελληνικής οικογένειας».

Ευάγγελου Κωφού, *Η επανάστασις της Μακεδονίας κατά το 1878*, Θεσσαλονίκη 1969, σσ. 317-318.

3. Επιστολή του Κωνσταντίνου Παπαρρηγόπουλου προς τον Χαρίλαο Τρικούπη, 20 Μαΐου 1882
(απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Είναι ανάγκη να ορίσουμε τι εννοούμε ελληνισμό στη Μακεδονία. Αν εννοούμε μόνο τους καθαρούς Έλληνες, χαθήκαμε. Όπως έχουν τώρα τα πράγματα, είναι ανάγκη ο επίσημος Ελληνισμός της Μακεδονίας να περιλάβει όλους όσους υπάγονται στην Ορθόδοξη Εκκλησία και οι οποίοι έχουν δικαίωμα στην πατρική της προστασία. Και γι' αυτό ο πατριάρχης υποστηρίζει δημόσια τη θέση ότι είναι αρχηγός όχι μόνο των Ελλήνων αλλά και όλων των ορθοδόξων, θέση, που αφού διαδόθηκε στη Μακεδονία, ξεσήκωσε την οργή των προξένων και των πρακτόρων μας».

Χρήστος Καρδαράς, *Ιωακείμ Γ΄ – Χαρίλαος Τρικούπης. Η αντιπαράθεση. Από την ανέκδοτη αλληλογραφία του Οικουμενικού Πατριάρχη (1878-1884)*, Αθήνα 1998, σσ. 124-125.

Ματιά στο παρελθόν

Ίδρυση του Ερυθρού Σταυρού

Τον Ιούνιο του 1859 ο Ελβετός Ερρίκος Ντυνάν βρέθηκε στο Σολφερίνο, μία κωμόπολη στη Βόρεια Ιταλία όπου είχε διεξαχθεί αιματηρή μάχη ανάμεσα στα αυστριακά και τα γαλλοϊταλικά στρατεύματα. Ο Ντυνάν για αρκετές μέρες ασχολήθηκε με την περίθαλψη των περίπου 9.000 τραυματιών που είχαν μείνει αβοήθητοι. Τις οδυνηρές εντυπώσεις του τις κατέγραψε σε σχετικό βιβλίο, το οποίο υπήρξε η αφορμή για τη δημιουργία του Διεθνούς Ερυθρού Σταυρού λίγα χρόνια αργότερα, το 1863.

Ο Λευκός Πύργος στη Θεσσαλονίκη, χαρακτικό του 19ου αιώνα, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Απεικόνιση της ανατίναξης της μονής Αρκαδίου (1866)

Φανταστική απεικόνιση του αγώνα στο Αρκάδι, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη

Μακεδόνες επαναστάτες το 1878

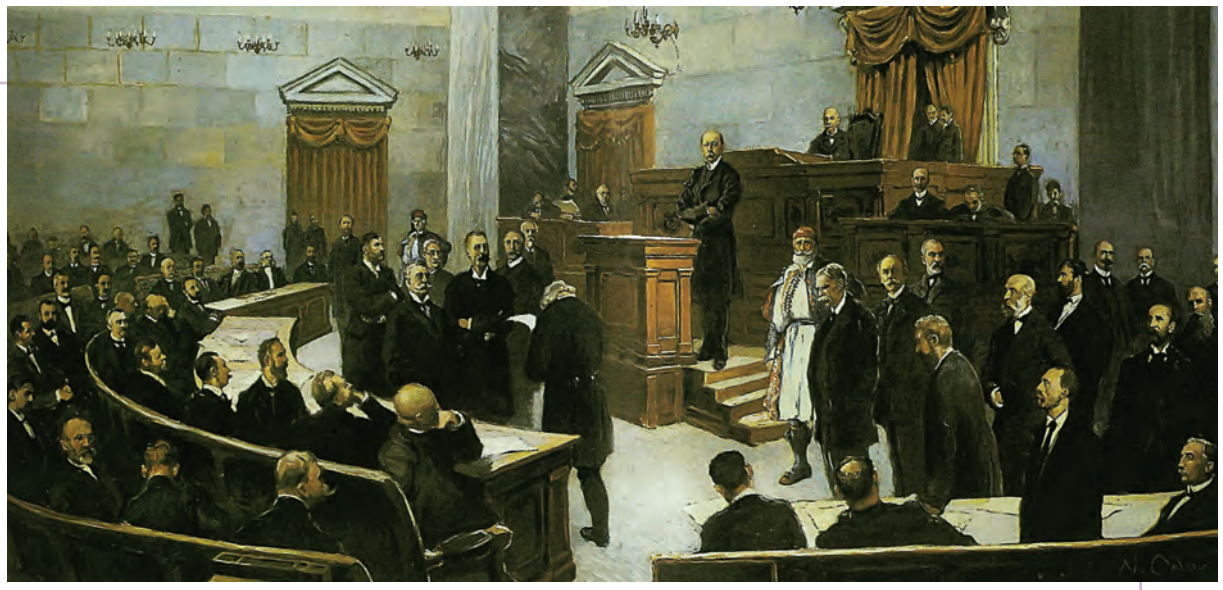
Ερωτήματα

- Τι γνωρίζετε για το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι το 1866 και την επανάσταση στο Λιτόχωρο το 1878;
- Με βάση τα κείμενα των πηγών και το εικονογραφικό υλικό, ποιες ομάδες Ελλήνων συμμετείχαν στις επαναστατικές ενέργειες στις αλύτρωτες περιοχές;

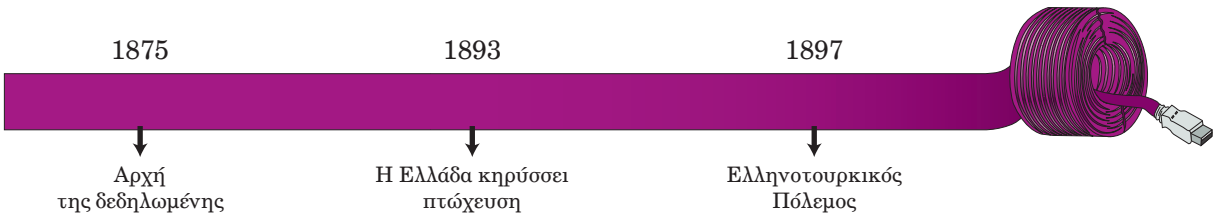
Κεφάλαιο 4

Η Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα

Στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα η Ελλάδα κατέβαλλε προσπάθειες για να πλησιάσει το επίπεδο οργάνωσης των ανεπτυγμένων κρατών. Ωστόσο, πολλά εσωτερικά προβλήματα, όπως η ληστεία αλλά και η οικονομική κρίση, δημιουργούσαν εμπόδια. Ο 19ος αιώνας τελείωσε με τον ατυχή Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897.

▲ Ζωγραφική αναπαράσταση συνεδρίασης της Βουλής, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Στα μέσα του 19ου αιώνα η Ελλάδα, έχοντας ως πρότυπο τις προηγμένες χώρες της Δύσης, έκανε σημαντικές προσπάθειες εκσυγχρονισμού. Το Σύνταγμα του 1864, επηρεασμένο από τα Συντάγματα του Βελγίου και της Δανίας, προέκρινε το σύστημα της μίας Βουλής με θητεία τεσσάρων χρόνων. Όμως ο βασιλιάς Γεώργιος εξακολουθούσε να παρεμβαίνει στη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος, επιβάλλοντας συχνά τη δική του άποψη.

Μόνο την επόμενη δεκαετία και έπειτα από ενέργειες του Τρικούπη καθιερώθηκε η αρχή της δεδηλωμένης (1875). Σύμφωνα μ' αυτήν, ο βασιλιάς ήταν υποχρεωμένος να αναθέτει τον σχηματισμό κυβέρνησης στον αρχηγό του κόμματος που τον υποστήριζε η πλειοψηφία της Βουλής. Την εποχή αυτή δύο ήταν οι κυριότεροι πολιτικοί σχηματισμοί που εναλλάσσονταν στην εξουσία: το κόμμα του Χαρίλαου Τρικούπη, που υποστήριζε τον εξευρωπαϊσμό της χώρας και το αντίπαλο κόμμα του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, που στηριζόταν στα πιο φτωχά κοινωνικά στρώματα.

Τα χρήματα που δανείστηκε η Ελλάδα από το εξωτερικό στη δεκαετία του 1880, εξαντλήθηκαν γρήγορα. Την οικονομική κρίση επιδείνωσε και η κατάρρευση του εμπορίου της σταφίδας σε παγκόσμιο επίπεδο, καθώς η σταφίδα αποτελούσε το βασικό γεωργικό προϊόν που εξήγε η χώρα. Έτσι, η πτώχευση του ελληνικού κράτους το 1893 ήταν αναπόφευκτη.

Εκτός από τα οικονομικά προβλήματα, το ελληνικό κράτος είχε να αντιμετωπίσει και το φαινόμενο της ληστείας. Συμμορίες ληστών, που ζούσαν συνήθως στην ύπαιθρο ανάμεσα σε *νομάδες κτηνοτρόφους*, δρούσαν ως τα προάστια της πρωτεύουσας ενώ δημιουργούσαν ταραχές και στα σύνορα της χώρας. Το 1870, μάλιστα, ληστές απήγαγαν και δολοφόνησαν Άγγλους περιηγητές στο χωριό Δήλεσι της Βοιωτίας, δυσφημίζοντας την Ελλάδα στο εξωτερικό.

Στο μεταξύ στην Κρήτη ξέσπασε ξανά επαναστατικό κίνημα, που ενισχύθηκε με στρατό και στόλο από την ελεύθερη Ελλάδα. Τότε η Τουρκία κήρυξε τον πόλεμο εναντίον της Ελλάδας. Καλά οργανωμένες τουρκικές δυνάμεις εισέβαλαν το 1897 στη Θεσσαλία και στη συνέχεια στη Στερεά Ελλάδα, νικώντας τον ελληνικό στρατό. Ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897 τερματίστηκε μετά από παρέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Ελλάδα υποχρεώθηκε να πληρώσει στην Τουρκία μεγάλη χρηματική αποζημίωση. Για τον λόγο αυτό, πήρε νέο δάνειο από τις Μεγάλες Δυνάμεις, με τον όρο αυτές να διαχειρίζονται ορισμένα από τα έσοδα του κράτους.

Την εποχή αυτή κυριάρχησε το *γλωσσικό ζήτημα*, η διαμάχη για το είδος της γλώσσας που έπρεπε να χρησιμοποιείται επίσημα από το κράτος (δημοτική ή καθαρεύουσα). Μετά το 1880, στη λογοτεχνία χρησιμοποιήθηκε η δημοτική γλώσσα και παρουσιάζονταν συχνότερα τα θέματα της καθημερινής ζωής. Σημαντικοί λογοτέχνες του 19ου αιώνα ήταν ο Κωστής Παλαμάς και ο Κωνσταντίνος Καβάφης στην ποίηση, ο Γεώργιος Βιζυηνός και ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης στην πεζογραφία. Στη γλυπτική ξεχώρισε ο Γιαννούλης Χαλεπάς ενώ στη ζωγραφική διακρίθηκαν ο Νικηφόρος Λύτρας, ο Νικόλαος Γύζης, ο Κωνσταντίνος Βολανάκης και ο Γεώργιος Ιακωβίδης. Την ίδια εποχή ο δημοτικιστής Γιάννης Ψυχάρης έγραφε: «Ένα έθνος, για να γίνει έθνος, θέλει δύο πράματα· Να μεγαλώσουνε τα σύνορά του και να κάμη φιλολογία δική του».

✎ Γλωσσάρι

Νομάδες κτηνοτρόφοι: Κτηνοτρόφοι που μετακινούνται από τόπο σε τόπο.

Γλωσσικό ζήτημα: Η διαμάχη ανάμεσα στους δημοτικιστές και στους αρχαϊστές για το είδος της ελληνικής γλώσσας που θα καθιερωνόταν ως επίσημη γλώσσα του ελληνικού κράτους. Οι δημοτικιστές υποστήριζαν τη χρήση μιας γλώσσας κοινής και κατανοητής απ' όλους, ενώ οι αντίπαλοί τους ήθελαν μια γλώσσα που συγγένευε με την αρχαία ελληνική.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Η αρχή της δεδηλωμένης (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Για να διορθωθεί η κατάσταση πρέπει να γίνει ειλικρινά αποδεκτή η θεμελιώδης αρχή της κοινοβουλευτικής κυβέρνησης, ότι δηλαδή τα υπουργεία λαμβάνονται από την πλειοψηφία στη Βουλή… Ενόσω η Βασιλεία προσφέρει την εξουσία, τη διάλυση και τις επεμβάσεις ως βραβείο στις μειοψηφίες της Βουλής, θα πολλαπλασιάζονται επ' άπειρον οι μνηστήρες της εξουσίας. Όταν όμως (η Βασιλεία) αποφασίσει ειλικρινά να δηλώσει ότι μόνο την πλειοψηφία θα καλεί στην εξουσία, δεν υπάρχει καμία αμφιβολία ότι και στην Ελλάδα, όπως και αλλού, δεν θα μείνει για πολύ έκθετο το επίζηλο αυτό έπαθλο, αλλά θα συνεννοηθούν οι μειοψηφίες για τις υποχωρήσεις, που πρέπει να γίνουν σε κάθε περίπτωση, ώστε να συγχωνευθούν σε πλειοψηφία».

Άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη στην εφημερίδα *Καιροί*, 29 Ιουνίου 1874. Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 125.

2. Η κορινθιακή σταφίδα

«Η κορινθιακή σταφίδα καλλιεργείται από τον Ισθμό ως την Αρκαδία, σ' όλες σχεδόν τις ακτές, βόρειες και δυτικές, του Μοριά. Ο καρπός έχει ένα χρώμα γαλαζωπό και μέγεθος φραγκοστάφυλου. Δεν έχει κουκούτσια και είναι κρεμασμένος σε μακρουλά τσαμπιά. Μαζεύουν την κορινθιακή σταφίδα την ίδια εποχή με όλα τα άλλα σταφύλια. Μόλις την κόψουν, την ξεραίνουν στο φούρνο, την αμπαλάρουν και την στέλνουν στη Αγγλία. Αν η Ελλάδα σταματούσε να παράγει αυτούς τους μικρούς πολύτιμους καρπούς, δεν θα υπήρχαν πια ούτε plum – puddings, ούτε plum – cakes (πουτίγκες και κέικ), ούτε καμιά απ' αυτές τις λιχουδιές που έχουν για βάση τους την κορινθιακή σταφίδα. Αν η αρρώστεια της σταφίδας που κατέστρεψε στα 1852 τα δύο τρίτα της σοδειάς, είχε χτυπήσει τα κλήματα, η Αγγλία θα στερούνταν την πιο αγνή της απόλαυση και η Ελλάδα το πιο ουσιαστικό από τα εισοδήματά της».

Έντμοντ Αμπού, *Η Ελλάδα του Όθωνος*, πρόλογος, επιμέλεια και σχολιασμός Τάσος Βουρνάς, Αθήνα, χχ., σσ. 96-97.

3. Στον ατυχή Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στο πλευρό των Ελλήνων έλαβαν μέρος και πολλοί Φιλέλληνες, αρκετοί από τους οποίους σκοτώθηκαν στα πεδία των μαχών. Προς τιμήν τους ο Κωστής Παλαμάς έγραψε το παρακάτω ποίημα:

«Ω παλικάρια αλλόγλωσσα κι αλλόφυλα και ξένα,
αλλά σαν απ' των σπλάχνων μας τα σπλάχνα φυτρωμένα.
Απ' τα νερά της Μεσογείου στα κύματα του Αδρία
Κι από του Πίνδου τα έλατα στων Άλπεων τα χιόνια
πέρα ως τη χώρα της κιτριάς κι ως τη χρυσή Ιταλία
και ως του παγοστέφανου Βοριά τα μεγαλεία
τα ονόματά σας ο τρανός ο αντίλαλος ας φέρει
ω ξένοι, απ' της Ελλάδας σας ολόφεγγο αστέρι».

Κ. Παλαμάς, *Χαιρετισμός των νεκρών Φιλελλήνων* (1897)

Ματιά στο παρελθόν

Η Μετανάστευση

Έλληνες μετανάστες φτάνουν στις ΗΠΑ στις αρχές του 20ού αιώνα

Η οικονομική κρίση, που αντιμετώπισε η Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, προκάλεσε μεγάλα προβλήματα στον αγροτικό πληθυσμό της χώρας. Πολλοί άνδρες κυρίως από την Πελοπόννησο και τη Στερεά Ελλάδα, στην πλειονότητά τους αγρότες, υποχρεώθηκαν τότε, εξαιτίας των προβλημάτων στο εμπόριο της σταφίδας, να μεταναστεύσουν στο εξωτερικό αναζητώντας καλύτερες συνθήκες ζωής. Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής αποτέλεσαν δημοφιλή προορισμό των Ελλήνων μεταναστών. Εμπορικοί πράκτορες και εταιρείες ακτοπλοϊκών μεταφορών φρόντιζαν για την ασφαλή μεταφορά τους στις νέες πατρίδες. Ήταν η αφετηρία μιας μεταναστευτικής κίνησης, που επρόκειτο να συνεχιστεί και τον 20ό αιώνα.

▲ Η ληστεία στην Ελλάδα κατά τον 19ο αιώνα αποτελούσε ένα από τα σοβαρότερα προβλήματα

▲ Σκηνή από τη μάχη του Δομοκού (1897), πίνακας του Γεωργίου Ροϊλού, Αθήνα, συλλογή Λάμπρου Ευταξία

▲ Γιαννούλης Χαλεπάς, «η Κοιμωμένη», στον τάφο της Σοφίας Αφεντάκη

▲ «Τα κάλαντα», πίνακας του Νικηφόρου Λύτρα

▲ Η οδός Πανεπιστημίου στην Αθήνα το 1899, πίνακας του Π. Μαθιόπουλου, Αθήνα, Εθνική Πινακοθήκη, συλλογή Κουτλίδη

▲ Πίνακας του Γ. Ροϊλού, «οι Ποιηταί». Εικονίζονται από τα αριστερά προς τα δεξιά οι Γ. Στρατήγης, Γ. Δροσίνης, Ι. Πολέμης, Κ. Παλαμάς, Γ. Σουρής και ο Αριστομένης Προβελέγγιος, Αθήνα, συλλογή Φιλολογικού Συλλόγου «ο Παρνασσός»

☞ Ερωτήματα

- **Ποιες νομίζετε πως υπήρξαν οι σημαντικότερες εξελίξεις για το ελληνικό κράτος στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα;**
- **Με βάση την Πηγή 3, σε ποιους αφιερώνονται οι συγκεκριμένοι στίχοι του Παλαμά και γιατί;**

Κεφάλαιο 5

Η Θράκη, η Μικρά Ασία και ο Πόντος, ακμαία ελληνικά κέντρα

Με το πρωτόκολλο που υπέγραψαν στο Λονδίνο οι Μεγάλες Δυνάμεις το 1830, ρυθμίστηκε το ελληνικό ζήτημα και συγκροτήθηκε ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Το Πρωτόκολλο του Λονδίνου όμως δεν ικανοποιούσε όλες τις προσδοκίες των Ελλήνων. Τα σύνορα του νέου κράτους ήταν περιορισμένα, αφήνοντας έξω από τα όριά του πολλούς ελληνικούς πληθυσμούς καθώς και σημαντικές πόλεις, όπου ανθούσε το ελληνικό εμπόριο. Ιδιαίτερα στη **Θράκη**, στα παράλια της **Μικράς Ασίας**, στον **Πόντο** αλλά και στην απομακρυσμένη Καππαδοκία ζούσαν εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες, που ήταν Ορθόδοξοι Χριστιανοί και μιλούσαν την ελληνική, την τουρκική ή την αρμενική γλώσσα.

▲ Άποψη της Σμύρνης

Οι Έλληνες των αλύτρωτων περιοχών της Θράκης, της Μικράς Ασίας αλλά και του Πόντου, κυρίως αυτοί που κατοικούσαν στις μεγάλες πόλεις, είχαν υποστεί το 1821 αρκετές διώξεις από τους Τούρκους. Σταδιακά όμως και ιδίως μετά το 1856 οι συνθήκες ζωής τους βελτιώθηκαν, έπειτα από τις μεταρρυθμίσεις που επέβαλλαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι Μεγάλες Δυνάμεις και τις πρωτοβουλίες που ανέπτυξε το Οικουμενικό Πατριαρχείο.

Οι υπόδουλοι Έλληνες, υπό την ηγεσία του τοπικού μητροπολίτη, διοικούνταν από εκλεγμένους δημογέροντες, από εφόρους που φρόντιζαν για την εκπαίδευση και από τις επιτροπές των ναών. Μόνο στον Πόντο ο μητροπολίτης ήταν κάτω από την εξουσία του Τούρκου διοικητή.

Αργότερα εγκαταστάθηκαν στις περιοχές αυτές Έλληνες πρόξενοι και εμπορικοί αντιπρόσωποι, οι οποίοι σε συνεργασία με τους κληρικούς υπεράσπιζαν τα συμφέροντα των Ελλήνων. Κατά τον 19ο αιώνα οι Έλληνες υπήκοοι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ανέπτυξαν σημαντική εκπαιδευτική και πολιτιστική δραστηριότητα. Στην Κωνσταντινούπολη είχε ιδρυθεί το 1836 η «Κεντρική Εκκλησιαστική και Πνευματική Επιτροπή», που *επόπτευε* την εκτύπωση βιβλίων για την εκπαίδευση, προωθούσε τη συστηματική καλλιέργεια της ελληνικής γλώσσας και ίδρυε Αρρεναγωγεία για τα αγόρια και Παρθεναγωγεία για τα κορίτσια.

Προς την ίδια κατεύθυνση εργάζονταν οι φιλολογικοί σύλλογοι και διάφορα σωματεία. Καθώς η βοήθεια από το ελληνικό κράτος ήταν γενικά περιορισμένη, οι Έλληνες της περιοχής κάλυπταν μόνοι τους τις δαπάνες των πνευματικών δραστηριοτήτων τους.

Η Θράκη ήταν χωρισμένη σε δύο επαρχίες, της Κωνσταντινούπολης και της Αδριανούπολης, ενώ περιελάμβανε εδάφη έως την Κομοτηνή. Τους συμπαγείς ελληνικούς πληθυσμούς της Θράκης αραίωναν οι αναγκαστικοί εξισλαμισμοί, οι μεταναστεύσεις εξαιτίας *επιδημιών,* στρατολογιών και πολέμων ή και οι εκβουλγαρισμοί κατοίκων, όπως στην *Ανατολική Ρωμυλία*. Παρόλες τις δυσκολίες όμως, η οικονομική δραστηριότητα των Ελλήνων ήταν τόσο ανεπτυγμένη, ώστε γίνονταν εξαγωγές π.χ. σιταριού ή καπνών της Ξάνθης.

Στη Μικρά Ασία και στον Πόντο, μετά από τις πρώτες μεταναστεύσεις Ελλήνων προς τη Ρωσία και *στα ενδότερα της Ανατολίας*, ο ελληνικός πληθυσμός αυξήθηκε κατά πολύ. Την ίδια εποχή πήρε μεγάλες διαστάσεις το ζήτημα των κρυπτοχριστιανών (κλωστών). Πρόκειται για Χριστιανούς που μόνο φαινομενικά είχαν αποδεχθεί τη μουσουλμανική θρησκεία. Οι Έλληνες της περιοχής διακρίθηκαν στο εμπόριο και τη ναυτιλία. Καλλιέργησαν επίσης για αιώνες τα γράμματα ιδρύοντας ξακουστά σχολεία, όπως η Ευαγγελική Σχολή της Σμύρνης και το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας και εκδίδοντας εφημερίδες ή βιβλία.

Αλλά και οι Έλληνες που ζούσαν στην περιοχή της Καππαδοκίας προόδευσαν, παρά τη γεωγραφική τους απομόνωση και τη βαριά φορολογία. Επίσης αρκετά βιβλία τυπώθηκαν στα καραμανλίδικα, στην τουρκική δηλαδή γλώσσα αλλά με ελληνικούς χαρακτήρες.

✎ Γλωσσάρι

Εποπτεύω: Επιβλέπω.
Επιδημία: Η εξάπλωση αρρώστιας σε μια περιοχή σε σύντομο χρονικό διάστημα.
Ανατολική Ρωμυλία: Περιοχή στην οποία κατοικούσαν πολλοί Έλληνες. Σήμερα αποτελεί τμήμα της Βουλγαρίας.
Ενδότερα: Το εσωτερικό, η ενδοχώρα.
Ανατολία: Η Μικρά Ασία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Περιγραφή των Σμυρνιών

«Ξύπνιοι, ευκίνητοι, ευφυέστατοι και εξαιρετικά διασκεδαστικοί, οι Έλληνες της Σμύρνης είναι καφετζήδες, παντοπώλες ή βαρκάρηδες: τρία επαγγέλματα που τα προτιμούν στην κατώτερη τάξη, όπως οι συμπατριώτες τους της ανώτερης τάξης διαλέγουν το επάγγελμα του δικηγόρου ή του γιατρού. Αν είσαι καφετζής, φλυαρείς όλη μέρα, μαθαίνεις όλα τα νέα, μιλάς για τα πολιτικά, βρίζεις τους Τούρκους, κινείσαι, δρας και αγωνίζεσαι με τον τρόπο σου για τη Μεγάλη Ιδέα. Αν είσαι παντοπώλης, πουλάς λίγο απ' όλα, εμπορεύεσαι, συναλλάσσεσαι, πράγματα που αποτελούν ατέλειωτη ευτυχία για έναν Έλληνα. Αν είσαι βαρκάρης, βρίσκεσαι διαρκώς συντροφιά με τη θάλασσα, αυτή την παλιά φίλη των απογόνων του Οδυσσέα, κινείσαι δεξιά-αριστερά στο πήγαιν' έλα του λιμανιού, γνωρίζεις καινούργια πρόσωπα, ρωτάς τους ταξιδιώτες που 'ρχονται από μακριά, φιλονικείς μαζί τους για την τιμή της μεταφοράς – άλλη μια σπάνια απόλαυση για τον Έλληνα. Πρόκειται για μια φυλή διασκεδαστική και τελικά συμπαθητική, παρά τα ελαττώματά της, υπομονετική, ανθεκτική, ολιγαρκή και ελαφρά επίμονα προσηλωμένη στην ακατάβλητη προσδοκία της».

G. Deschamps, *Στους δρόμους της Μικρασίας. Οδοιπορικό 1890*, μετάφραση Σ. Κασεσιάν, Αθήνα 1990, σ. 159.

2. Αναφορά Βρετανού Υποπρόξενου στην Τραπεζούντα προς το βρετανικό Υπουργείο των Εξωτερικών. Τραπεζούντα, 10 Νοεμβρίου 1857

«Έχω την τιμή να σας πληροφορήσω ότι τον περασμένο Ιούλιο εξακρίβωσα ότι 600, περίπου, ελληνικές οικογένειες, κυρίως χτίστες, κάτοικοι της Σάντας, ενός χωρίου αυτής της περιοχής, επρόκειτο να μεταναστεύσουν στο Πότι της Ρωσίας. Ο Ρώσος Πρόξενος τους υποσχέθηκε εργασία στην κατασκευή του λιμανιού και της πόλης και διανομή μιας μεγάλης έκτασης γης καθώς και άλλα προνόμια. Όταν το έμαθα, αναζήτησα κάποιους από τους πλέον αξιόπιστους ανθρώπους τους, οι οποίοι αρνήθηκαν ότι αυτό το γεγονός είχε κάποια σχέση με τον Ρώσο Πρόξενο. Δήλωσαν όμως ότι σκόπευαν να μεταναστεύσουν στη Ρωσία, εκτός αν τύχουν σωστής μεταχείρισης από τις τοπικές τουρκικές αρχές, εναντίον των οποίων έχουν αρκετά δικαιολογημένα παράπονα».

Κώστα Φωτιάδη, *Πτυχές της ιστορίας του κρυπτοχριστιανικού προβλήματος*, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 81.

Ματιά στο παρελθόν

Η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων

Το τέλος του 19ου αιώνα χαρακτηρίστηκε επίσης και από την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Επρόκειτο για μια πρωτοβουλία του Γάλλου βαρόνου Πιέρ ντε Κουμπερτέν, ο οποίος εμπνεύσθηκε από τα αρχαία ελληνικά αθλητικά ιδεώδη και θέλησε να τα αναβιώσει. Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες της σύγχρονης εποχής, μετά από πρόταση του Δημήτριου Βικέλα, πραγματοποιήθηκαν στο Παναθηναϊκό Στάδιο της Αθήνας. Ξεκίνησαν στις 5 Απριλίου του 1896. Από τις μεγάλες επιτυχίες των αθλητών ιδιαίτερα συγκινητική για τους Έλληνες ήταν η νίκη του Σπύρου Λούη στο αγώνισμα του μαραθωνίου δρόμου.

Ο Σπύρος Λούης

1

▲ Άποψη της Τραπεζούντας

2

▲ Το «Φροντιστήριο Τραπεζούντας»

3

▲ Άποψη της Προύσσας

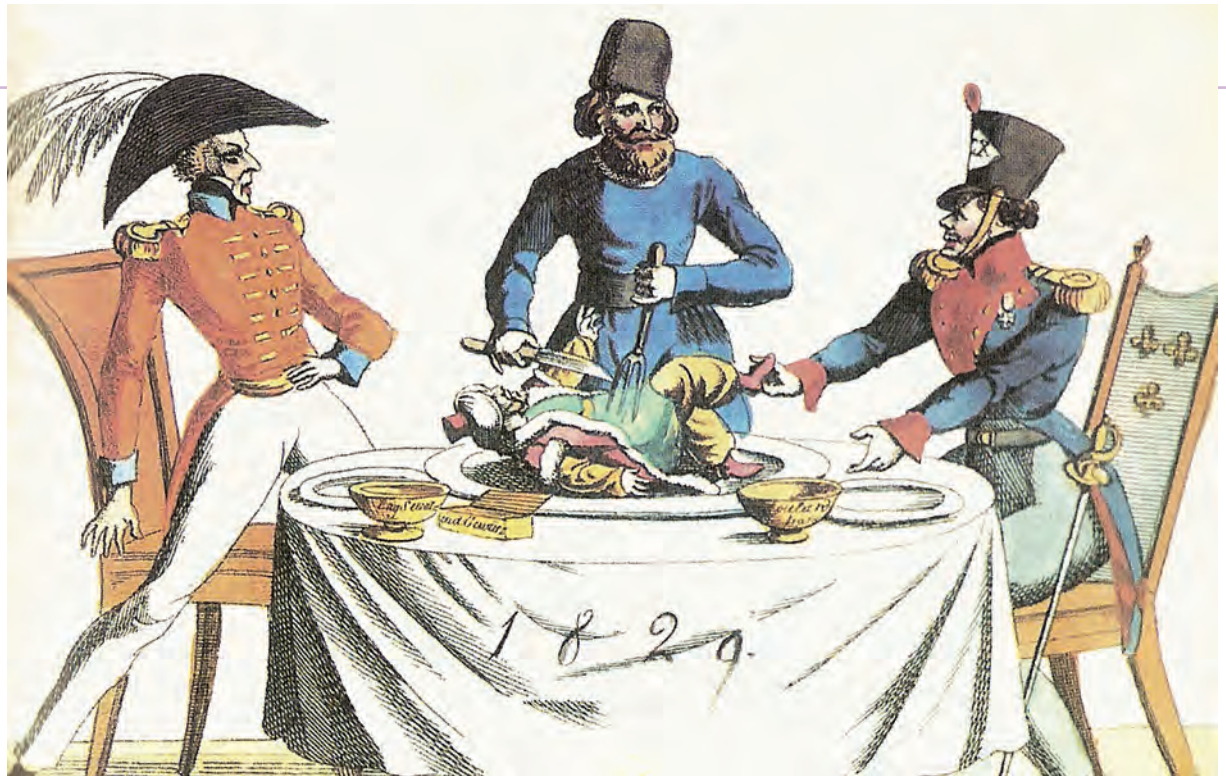
Ερωτήματα

- **Σε τι νομίζετε πως αποσκοπούσε η πνευματική δραστηριότητα των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19ο αιώνα;**
- **Με βάση την Πηγή 2, για ποιους λόγους παρουσιάζονται Έλληνες του Πόντου να επιθυμούν να αποχωρήσουν από την πατρίδα τους;**

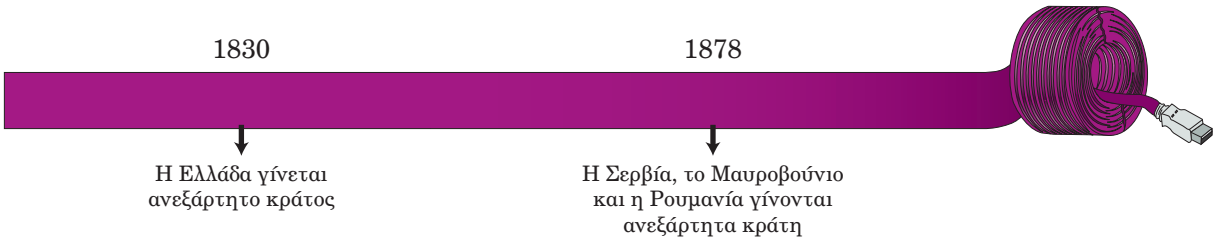
Κεφάλαιο 6

Η κρίση στα Βαλκάνια

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα η Οθωμανική Αυτοκρατορία αντιμετώπισε πολλά προβλήματα και άρχισε σταδιακά να χάνει εδάφη. Την ίδια εποχή οι βαλκανικοί λαοί αγωνίζονταν για την ελευθερία τους.

▲ Γελοιογραφία που απεικονίζει τις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής να «κατασπαράζουν» την Οθωμανική Αυτοκρατορία

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας κατά τον 19ο αιώνα ενθάρρυνε τους υπόδουλους βαλκανικούς λαούς να εξεγερθούν, διεκδικώντας την ελευθερία τους. Πρώτοι οι Έλληνες δημιούργησαν ανεξάρτητο ελληνικό κράτος. Στη συνέχεια και οι άλλοι βαλκανικοί λαοί κατάφεραν να κερδίσουν την ανεξαρτησία ή την αυτονομία τους. Ωστόσο, οι Τούρκοι εξακολουθούσαν να κατέχουν πολλά εδάφη της Βαλκανικής Χερσονήσου, στα οποία κατοικούσαν διάφορες εθνότητες.

Καθώς ο 19ος αιώνας πλησίαζε προς το τέλος του, μεγάλωναν οι εθνικοί ανταγωνισμοί μεταξύ των λαών για τη διεκδίκηση των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια. Οι εδαφικές διεκδικήσεις των βαλκανικών λαών και τα συγκρουόμενα εμπορικά και άλλα οικονομικά συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία περιέπλεξαν ακόμη περισσότερο το σύνθετο *Ανατολικό Ζήτημα*.

Το 1875 ξέσπασε εξέγερση στην Ερζεγοβίνη και τον επόμενο χρόνο το επαναστατικό κίνημα επεκτάθηκε στη Βουλγαρία, τη Σερβία και το Μαυροβούνιο. Ο Σουλτάνος μετέφερε στρατιωτικές δυνάμεις προς τις επαναστατημένες περιοχές αλλά το 1877 μπήκε στον πόλεμο και η Ρωσία, η οποία ενδιαφερόταν για τους σλαβικούς λαούς των Βαλκανίων, καθώς έτσι εξυπηρετούνταν καλύτερα τα συμφέροντά της. Η Ρωσία νίκησε και η ηττημένη Τουρκία υποχρεώθηκε να υπογράψει τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Μάρτιος του 1878). Η συνθήκη αυτή προέβλεπε την ίδρυση αυτόνομου βουλγαρικού κράτους, που θα περιελάμβανε ολόκληρη σχεδόν τη Μακεδονία, σε βάρος των ελληνικών διεκδικήσεων.

Οι υπόλοιπες Μεγάλες Δυνάμεις όμως αντέδρασαν στην εφαρμογή της συνθήκης, καθώς τα συμφέροντά τους επέβαλαν να διατηρηθούν τα σύνορα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και να εμποδιστεί η επέκταση της Ρωσίας προς τη Μεσόγειο.

Σε συνέδριο που έγινε στο Βερολίνο το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου, υπογράφηκε νέα συνθήκη, που αντικατέστησε τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου και περιείχε ευνοϊκότερους όρους για την Τουρκία. Σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου (Ιούλιος του 1878), η Βουλγαρία παρέμεινε αυτόνομη αλλά έχασε τις περισσότερες περιοχές που της είχαν αποδοθεί με τη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, ανάμεσά τους και τη Μακεδονία. Η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Ρουμανία κέρδισαν την ανεξαρτησία τους. Τέλος, η Ανατολική Ρωμυλία έγινε αυτόνομη ηγεμονία.

Το 1885 η Βουλγαρία προσάρτησε την Ανατολική Ρωμυλία. Η Ελλάδα αντέδρασε κηρύσσοντας *επιστράτευση*, αλλά οι Μεγάλες Δυνάμεις με παρέμβασή τους εμπόδισαν μια πολεμική σύγκρουση. Ωστόσο, η *αντιπαράθεση* των εθνικών διεκδικήσεων έγινε μεγαλύτερη στις αρχές του 20ού αιώνα, καθώς ένας μεγάλος πόλεμος, ο Πρώτος Παγκόσμιος, επρόκειτο να ξεκινήσει.

✎ Γλωσσάρι

Ανατολικό Ζήτημα: Είναι το ζήτημα της διανομής των εδαφών της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία από τις αρχές του 18ου αιώνα είχε αρχίσει να παρακμάζει.
Επιστράτευση: Η κλήση στα όπλα για ενδεχόμενο πόλεμο.
Αντιπαράθεση: Αντιπαλότητα, σύγκρουση.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Απόψεις του Χαρίλαου Τρικούπη για την εξωτερική πολιτική της Ελλάδας (απόδοση στα νέα ελληνικά)

«Εθνική ιδέα του ελληνισμού είναι η απελευθέρωση των ελληνικών εδαφών και η σύσταση ενιαίου ελληνικού κράτους, που να περιλαμβάνει ολόκληρο το ελληνικό έθνος. Το δίκαιο αυτής της ιδέας το αναγνώρισε η Ευρώπη, το αναγνώρισε επίσης και η Τουρκία μετά τη σύσταση του ελληνικού κράτους. Δεν θα είχε καμία σημασία η επανίδρυση βασιλείου, όπως η σημερινή Ελλάδα, εάν αυτή δεν εθεωρείτο πυρήνας και πρόδρομος της σύμπτυξης, όταν έλθει το πλήρωμα του χρόνου, ολόκληρου του ελληνισμού σε ελεύθερο κράτος. Επομένως προς τον σκοπό αυτό έχει καθήκον να εργάζεται η Ελλάδα, τίμια και θαρραλέα, σεβόμενη τη διεθνή νομιμότητα, απολαμβάνοντας τη διεθνή αναγνώριση και προσφέροντας στους άλλους ό,τι απαιτεί για την ίδια».

Άρθρο του Χαρίλαου Τρικούπη στην εφημερίδα *Ώρα*, 2 Ιουλίου 1876. Έκδοση της Βουλής των Ελλήνων, *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1, επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 289.

2. Απόψεις του Βρετανού υπουργού των Εξωτερικών Marquis Salisbury το 1877 για το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας

«Στη διάρκεια των ταξιδιών μου δεν έτυχε να συναντήσω έστω και έναν φίλο των Τούρκων. Απλούστατα, δεν υπάρχει. Οι περισσότεροι (συνομιλητές μου) πιστεύουν ότι ήρθε το τέλος τους. Μερικοί σκέπτονται ότι το ενδεχόμενο αυτό ίσως μπορεί προς το παρόν να αναβληθεί. Κανείς όμως δεν διατύπωσε την άποψη ότι θα μπορούσε να συντηρηθεί (η Οθωμανική Αυτοκρατορία) για πολύ ακόμα. Δεν ήμουν καθόλου προετοιμασμένος για μια τέτοια ομόφωνη γνώμη».

Ευάγγελου Κωφού, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα 1875-1881*, Αθήνα 2001, σ. 69.

3. Απόσπασμα από τις απόψεις του στελέχους του βρετανικού Φιλελεύθερου Κόμματος Charles Dilke, Λονδίνο 15 Ιανουαρίου 1878

«Τι είδους Ελλάς είναι η Ελλάς που δεν περιλαμβάνει τη Λήμνο, τη Λέσβο ή Μυτιλήνη, τη Χίο, τον Όλυμπο, την Όσσα, το Άγιο Όρος; Όχι μόνο το μεγαλύτερο μέρος, αλλά και το πιο ελληνικό μέρος της Ελλάδας παραλήφθηκε από το ελληνικό Βασίλειο. Η Κρήτη και τα νησιά, η ακτή της Θράκης και η ελληνική αποικία της Κωνσταντινούπολης είναι η ελληνική Ελλάς».

Ευάγγελου Κωφού, *Η Ελλάδα και το Ανατολικό Ζήτημα 1875-1881*, Αθήνα 2001, σ. 161.

Ματιά στο παρελθόν

Οθωμανικές μεταρρυθμίσεις

Η παρακμή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στη διάρκεια του 19ου αιώνα διευκόλυνε την εξέγερση των υπόδουλων σε αυτήν βαλκανικών λαών. Δεν έλειψαν, βέβαια, οι προσπάθειες Σουλτάνων να σταματήσουν την κατάρρευση. Οι Σουλτάνοι αυτοί προχώρησαν σε διάφορες μεταρρυθμίσεις, κυρίως στη διοίκηση, οι οποίες αποκαλούνται «περίοδος του Τανζιμάτ». Ωστόσο, οι μεταρρυθμίσεις που έγιναν δεν είχαν ικανοποιητικά αποτελέσματα.

Ο μεταρρυθμιστής Σουλτάνος Αμπντούλ Μετζίτ Α΄

◄ Απεικόνιση των συζητήσεων που οδήγησαν στην υπογραφή της Συνθήκης του Αγίου Στεφάνου (1878)

▲ Οι τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, Αγγλία, Αυστροουγγαρία και Ρωσία, παρομοιάζονται με γάτες που έχουν μπλεχθεί στο κουβάρι που φέρει την ένδειξη Ανατολικό Ζήτημα, *Puck*, Νέα Υόρκη, 1878

◄ Χάρτης με τις μεταβολές των συνόρων στα Βαλκάνια το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Η περιοχή της Θεσσαλίας (ροζ χρώμα) ενσωματώθηκε στην Ελλάδα (κίτρινο χρώμα) το 1881

☞ Ερωτήματα

- **Τι γνωρίζετε για τις συνθήκες του Αγίου Στεφάνου και του Βερολίνου;**
- **Ποιες περιοχές θεωρεί ο Βρετανός πολιτικός στην Πηγή 3 πως θα έπρεπε να ανήκουν στο ελληνικό κράτος; Βρίσκετε ομοιότητες στις απόψεις του με τις θέσεις που εκφράζει ο Τρικούπης στην Πηγή 1;**

ΤΕΤΑΡΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Ελλάδα στον 19ο αιώνα

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Ο Όθωνας ήταν ο πρώτος βασιλιάς της Ελλάδας από το 1833 έως το 1862. Τον διαδέχθηκε το 1863 ο Γεώργιος ο Α΄.
- Το 1844 ο Όθωνας υποχρεώθηκε να παραχωρήσει Σύνταγμα, το οποίο περιόριζε τις εξουσίες του βασιλιά προς όφελος του Κοινοβουλίου.
- Τα σύνορα του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ήταν περιορισμένα. Προκειμένου να επεκταθούν τα σύνορα και να απελευθερωθούν οι υπόδουλοι Έλληνες, προωθήθηκε η πολιτική της «Μεγάλης Ιδέας».
- Τον 19ο αιώνα οι κυβερνήσεις προσπάθησαν να εκσυγχρονίσουν τη χώρα. Την περίοδο της πρωθυπουργίας του Χαρίλαου Τρικούπη κατασκευάστηκαν πολλά μεγάλα έργα. Όμως οι μεγάλες οικονομικές δαπάνες οδήγησαν τελικά την Ελλάδα σε χρεοκοπία.
- Στη διάρκεια του 19ου αιώνα, εκτός από τους Έλληνες, αρκετοί ακόμη βαλκανικοί λαοί κέρδισαν την ελευθερία τους και σχημάτισαν δικά τους εθνικά κράτη.

ΕΝΟΤΗΤΑ Ε

Η Ελλάδα στον 20ό αιώνα

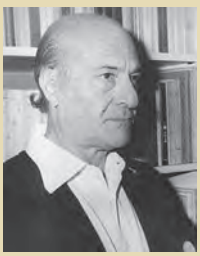

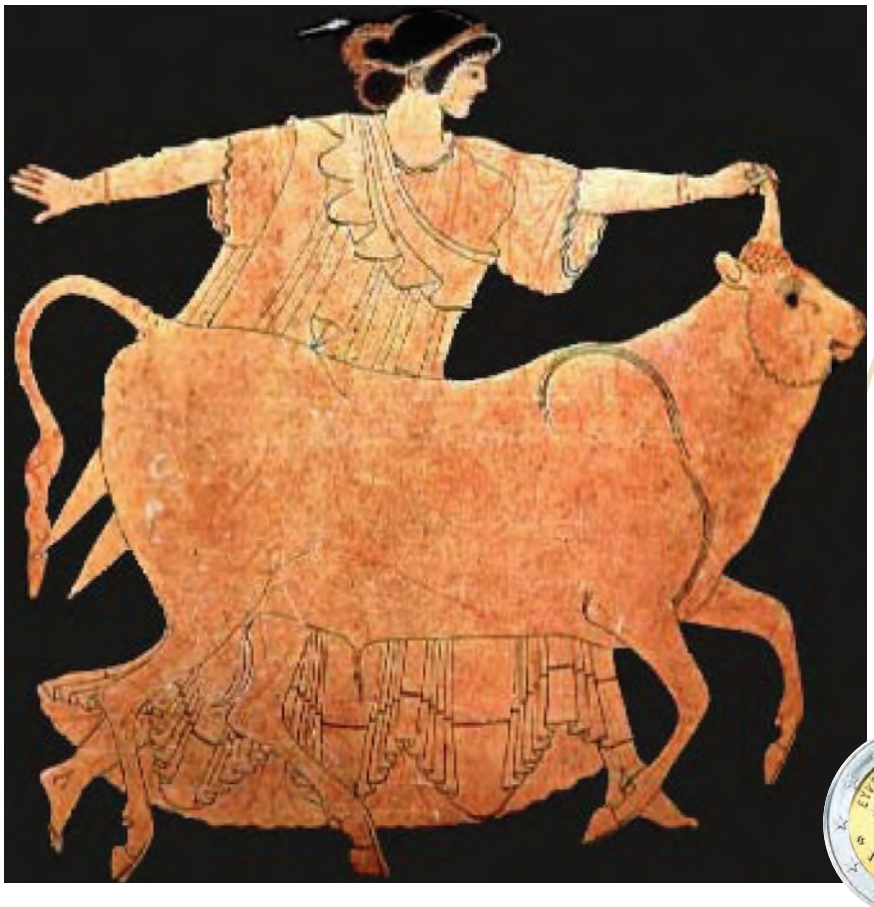

Πέμπτη Ενότητα

Η Ελλάδα στον 20ό αιώνα

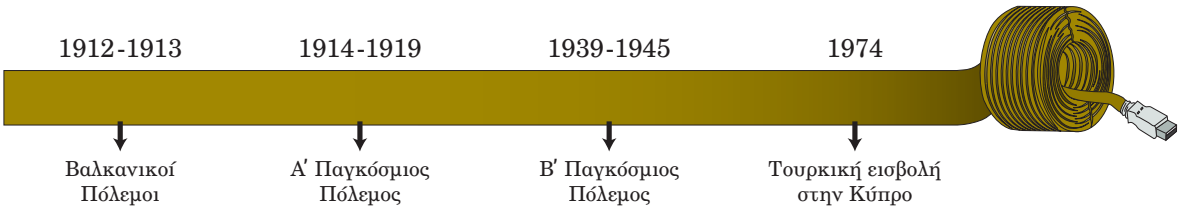

Η αρπαγή της Ευρώπης, μυθολογική αναπαράσταση. Η σύνδεση της ελληνικής αρχαιότητας και των αξιών της με την Ευρώπη και την ευρωπαϊκή οικογένεια απασχόλησε έντονα την Ελλάδα του 20ού αιώνα

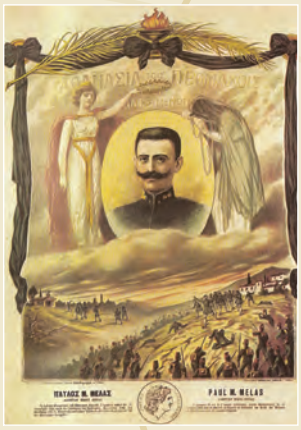
Περίληψη Ενότητας

Στη διάρκεια του 20ού αιώνα η Ελλάδα απέκτησε τα σημερινά σύνορά της. Αυτό ήταν κυρίως το αποτέλεσμα συνεχόμενων πολέμων, τόσο τοπικών όσο και παγκόσμιων. Παράλληλα, την ίδια περίοδο η Ελλάδα αναπτύχθηκε οικονομικά και κοινωνικά. Τέλος, η ένταξή της στην ενωμένη Ευρώπη, στα τέλη του ίδιου αιώνα, αποτελεί το ξεκίνημα νέων προκλήσεων.

Η πέμπτη ενότητα αποτελείται από δώδεκα κεφάλαια.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1.
Από τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στον Μακεδονικό Αγώνα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Το κίνημα στο Γουδί και η κυβέρνηση Βενιζέλου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3.
Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4.
Η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. Ο Μεσοπόλεμος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7.
Το Αλβανικό Έπος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8.
Η γερμανική επίθεση και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9. Μία δεκαετία αγώνων και θυσιών για την ελευθερία (1941-1949)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10.
Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της Ελλάδας (1950-1974)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11.
Το Κυπριακό ζήτημα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 12.
Η Ελλάδα και η ευρωπαϊκή της πορεία

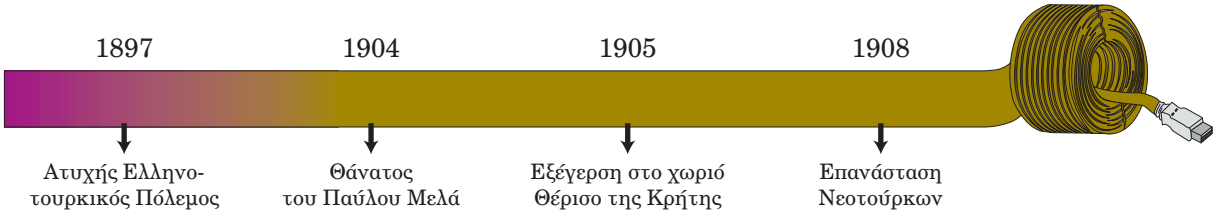
Κεφάλαιο 1

Από τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 στον Μακεδονικό Αγώνα

Μετά την ήττα στον πόλεμο με την Τουρκία, το 1897, το ελληνικό κράτος απασχόλησαν τα ζητήματα της Κρήτης και της Μακεδονίας. **Μακεδονικός Αγώνας** ονομάζεται η ένοπλη σύγκρουση Ελλήνων και Βουλγάρων ανταρτών στο χώρο της Μακεδονίας την περίοδο 1904-1908.

▲ Ο Παύλος Μελάς σε πίνακα του Ιακωβίδη, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Η ταπεινωτική ήττα στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897 σκόρπισε απογοήτευση και προβληματισμό στο ελληνικό βασίλειο και ιδιαίτερα στους κόλπους του στρατεύματος.

Μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα όμως το ελληνικό κράτος άρχισε να αναδιοργανώνεται. Μετέβαλε επίσης τη στάση του απέναντι στα εθνικά ζητήματα της Κρήτης και της Μακεδονίας, αναλαμβάνοντας πιο ενεργή δράση.

Τον Μάρτιο του 1905 ξέσπασε στο χωριό Θέρισο της Κρήτης ένοπλη εξέγερση, με επικεφαλής τον Ελευθέριο Βενιζέλο και κύριο αίτημα την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Τελικά η ένωση της Κρήτης με το ελληνικό κράτος δεν πραγματοποιήθηκε, καθώς η εξέγερση τερματίστηκε μετά από διαπραγματεύσεις.

Τρία χρόνια αργότερα η Κρήτη, εκμεταλλευόμενη την αναστάτωση που επικρατούσε στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, επαναστάτησε και πάλι κηρύσσοντας την ένωση με την Ελλάδα. Η ελληνική Κυβέρνηση, από φόβο μήπως επαναληφθούν τα γεγονότα του 1897, δεν αναγνώρισε επίσημα την ένωση, προκαλώντας τη λαϊκή δυσαρέσκεια.

Στη Μακεδονία η κατάσταση ήταν πιο δύσκολη. Η αναμέτρηση μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων, που διεκδικούσαν την περιοχή, είχε ενταθεί μετά το Συνέδριο του Βερολίνου το 1878, που διατήρησε τη Μακεδονία υπό τουρκική κυριαρχία. Γύρω κυρίως από τα σχολεία και τις εκκλησίες των μακεδονικών χωριών δόθηκε ένας σκληρός αγώνας ανάμεσα στις δύο χώρες για επικράτηση. Οι Βούλγαροι άρχισαν να στέλνουν αντάρτες (κομιτατζήδες), που πίεζαν τους κατοίκους να δηλώσουν ότι ανήκαν στην ανεξάρτητη βουλγαρική εκκλησία *(Εξαρχία)*.

Η βουλγαρική δραστηριότητα οδήγησε την Ελλάδα σε ενεργητικότερη ανάμιξη στις μακεδονικές υποθέσεις. Αξιωματικοί του ελληνικού στρατού, όπως ο Παύλος Μελάς, ο Κωνσταντίνος Μαζαράκης και ο Τέλλος Αγαπηνός (Άγρας) καθώς και οπλαρχηγοί από πολλές άλλες περιοχές, όπως ο Γεώργιος Τσόντος από την Κρήτη, ο Παναγιώτης Παπατζανετέας από τη Μάνη και άλλοι έφτασαν στη μακεδονική γη και από κοινού με ντόπιους Έλληνες, σχημάτισαν *ανταρτικές ομάδες*.

Τη δράση των ανταρτικών αυτών ομάδων συντόνιζαν Έλληνες *διπλωμάτες* που υπηρετούσαν στη Μακεδονία, όπως ο *Πρόξενος* στη Θεσσαλονίκη Λάμπρος Κορομηλάς και ο υποπρόξενος στο Μοναστήρι Ίων Δραγούμης αλλά και δυναμικοί ιεράρχες, σαν τον Μητροπολίτη Καστοριάς Γερμανό Καραβαγγέλη.

Ο θάνατος του νεαρού αξιωματικού Παύλου Μελά σε σύγκρουση με τον τουρκικό στρατό στο χωριό Στάτιστα (σημερινό Μελάς) της Καστοριάς, στις 13 Οκτωβρίου 1904, κινητοποίησε τους Έλληνες και έκανε την ελληνική Κυβέρνηση να διεκδικήσει δυναμικότερα τη Μακεδονία, εγκαταλείποντας τους δισταγμούς της.

Για τα επόμενα τέσσερα χρόνια η ελληνική αντεπίθεση στη Μακεδονία *ανέκοψε* τη βουλγαρική *διείσδυση*. Η ένοπλη φάση του Μακεδονικού Αγώνα διακόπηκε το 1908. Τη χρονιά αυτή πολλοί φιλελεύθεροι Τούρκοι, που ονομάστηκαν Νεότουρκοι, επαναστάτησαν αντιδρώντας στην απολυταρχική διοίκηση του Σουλτάνου και στις συνεχείς επεμβάσεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Πεπεισμένοι από τις διακηρύξεις των Νεοτούρκων για παραχώρηση δικαιωμάτων, Έλληνες και Βούλγαροι αντάρτες κατέθεσαν τα όπλα. Ο αγώνας για τη διεκδίκηση της Μακεδονίας θα συνεχιζόταν κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους.

Γλωσσάρι

Εξαρχία: Έτσι ονομάζεται η βουλγαρική εκκλησία, η οποία αποσχίσθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο το 1870.
Ανταρτικές ομάδες: Στρατιωτικά σώματα πολεμιστών, που δεν ανήκουν στον τακτικό στρατό και αγωνίζονται για την απελευθέρωση της πατρίδας τους.
Διπλωμάτης, Πρόξενος: Επίσημοι αντιπρόσωποι μιας χώρας σε μία άλλη χώρα.
Ανακόπτω: Συγκρατώ, σταματώ. / **Διεισδύω:** Εισχωρώ.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Οι Έλληνες της Μακεδονίας

«Παρ' όλες τις δυσμενείς αυτές συνθήκες, παρ' όλες τις εκατοντάδες θυμάτων, ο Ελληνισμός διατηρούσε ακόμη το ψυχικό του σθένος. Η δύναμις αυτή του Μακεδονικού Ελληνισμού δεν άργησε να μετατρέψει την παθητική στάσι σε αμυντική. Μέχρι του 1902 η αντίδρασις προερχόταν κυρίως από τους Μακεδόνες Έλληνες χωρίς την βοήθεια του ελεύθερου Κράτους. Από το 1902 όμως και εφεξής, μετά την λεγόμενη βουλγαρική Επανάστασι του 1902, άρχισε κάποια μικρή υποστήριξις εκ μέρους του Ελληνικού Κράτους, η οποία ενισχύθη αργότερα».

Αλέξανδρου Δ. Ζάννα, «Ο Μακεδονικός Αγών. Αναμνήσεις», Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (επιμ.), *Ο Μακεδονικός Αγώνας. Απομνημονεύματα*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 73.

2. Επιστολή του Παύλου Μελά στη γυναίκα του Ναταλία. Λάρισα, 21 Αυγούστου 1904

«Αναλαμβάνω αυτόν τον αγώνα με όλην μου την ψυχήν και με την ιδέαν ότι είμαι υποχρεωμένος να τον αναλάβω. Είχα και έχω την ακράδαντον πεποίθησιν ότι δυνάμεθα να εργασθώμεν εν Μακεδονία και να σώσωμεν πολλά πράγματα. Έχων δε την πεποίθησιν ταύτην, έχω και υπέρτατον καθήκον να θυσιάσω το παν όπως πείσω και Κυβέρνησιν και κοινήν γνώμην περί τούτου».

Ναταλίας Π. Μελά, *Παύλος Μελάς*, Αθήνα-Γιάννινα 1992, β΄ έκδοση, σ. 317.

3. Επιστολή του Βασίλη Αγοραστού στον Ίωνα Δραγούμη σχετικά με τον θάνατο του Παύλου Μελά, Μοναστήρι, 20 Οκτωβρίου 1904

«Δεν επιχειρώ, φίλε μου, να σε παρηγορήσω, διότι η συμφορά είναι τόσον μεγάλη, ώστε δεν ευρίσκω λόγους παρηγορίας. Κλαύσον, διότι και ενταύθα έκλαυσαν ου μόνο οι γνωρίσαντες τον εις το καθήκον αφωσιωμένον και γενναίον στρατιώτην, αλλά όσοι και εξ ακοής μόνον εγνώρισαν αυτόν, διότι επ' αυτού πάντες εστηρίζομεν τας ελπίδας ημών περί ευτυχεστέρου μέλλοντος της ατυχούς ταύτης χώρας, διότι προς αυτόν, ως τον μόνον λυτρωτήν, εστράφησαν οι οφθαλμοί πάντων των ορθοδόξων».

Ναταλίας Π. Μελά, *Παύλος Μελάς*, Αθήνα-Γιάννινα 1992, β΄ έκδοση, σ. 415.

4. Παύλος Μελάς

«Σαν τέτοια ώρα στο βουνό, ο Παύλος πληγωμένος
μες στο νερό του αυλακιού ήτανε ξαπλωμένος.
- Για σύρε, Δήμο μου πιστέ, στην ποθητή πηγή μου
και φέρε μου κρύο νερό να πλύνω την πληγή μου.
Δεν κλαίω τη λαβωματιά, δεν κλαίω και το βόλι,
Μον' κλαίω που με άφησε η συντροφιά μου όλη.
Σταλαματιά το αίμα μου, για σε Πατρίδα χύνω,
για νάχεις δόξα και τιμή, να λάμπεις σαν τον κρίνο.
Παύλος Μελάς κι αν πέθανε, τα παλικάρια ζούνε
θα φέρουνε τη λευτεριά στη χώρα που ποθούμε».

5. Παύλος Μελάς

«Σε κλαίει λαός. Πάντα χλωρό να σειέται το χορτάρι
στον τόπο που σε πλάγιασε το βόλι, ω παλικάρι.
Πανάλαφρος ο ύπνος σου του Απρίλη τα πουλιά
σαν του σπιτιού σου να τ' ακούς λογάκια και φιλιά
και να σου φτάνουν του σκληρού χειμώνα οι καταρράχτες
σαν τουφεκιού αστραπόβροντα και σαν πολέμου κράχτες.
Πλατιά του ονείρου μας η γη και απόμακρη. Και γέρνεις
εκεί και σβεις γοργά.
Ιερή στιγμή. Σαν πιο πλατιά τη δείχνεις, και τη φέρνεις
σαν πιο κοντά!».

Κ. Παλαμάς («Πολιτεία και Μοναξιά»)

Ματιά στο παρελθόν

Ο Αγώνας στη λίμνη των Γιαννιτσών

Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού Αγώνα πραγματοποιήθηκαν στη λίμνη των Γιαννιτσών σκληρές συγκρούσεις μεταξύ Ελλήνων και Βούλγαρων ανταρτών. Οι Έλληνες αντάρτες δεν είχαν να αντιμετωπίσουν μόνο τους Βούλγαρους κομιτατζήδες αλλά και τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης μέσα στα έλη. Η ελονοσία καθώς και διάφορες άλλες αρρώστιες τους ταλαιπωρούσαν. Τις συνθήκες παραμονής των ανταρτικών ομάδων στη λίμνη των Γιαννιτσών περιγράφει η Πηνελόπη Δέλτα σε μυθιστορήματά της και ιδιαίτερα στα «Μυστικά του Βάλτου».

Ο Τέλλος Αγαπηνός (καπετάν Άγρας) με άνδρες του στη λίμνη των Γιαννιτσών, Αθήνα, συλλογή Ιωάννη Μαζαράκη

▲ Λαϊκή εικόνα με τους επαναστάτες του Θέρισου, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Ο Ίων Δραγούμης, Υποπρόξενος στο Μοναστήρι

▲ Ο Μητροπολίτης Καστοριάς Γερμανός Καραβαγγέλης

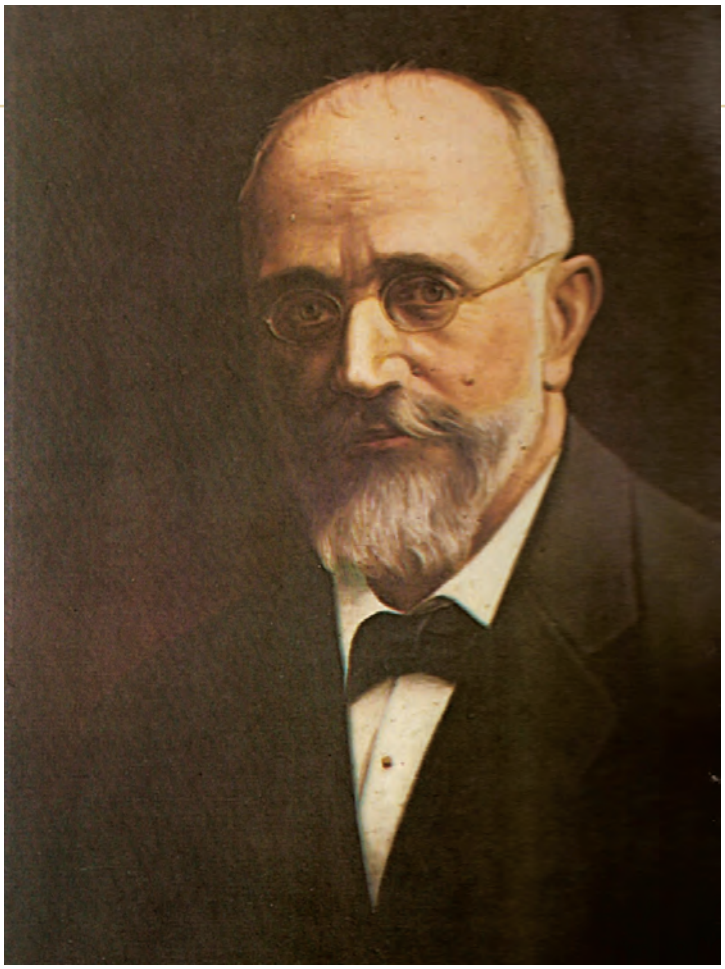
▶ Ο καπετάν Κώτας από τη Ρούλια (σημ. Κώτας) της Φλώρινας, εμβληματική μορφή της ελληνικής άμυνας στη Μακεδονία

ΣΚΡΙΠ
ΦΩΝΟΣ ΕΛΛΗΝΟΣ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΥ ΕΝ ΜΑΚ
ΕΝΑΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΕΜΠΡΟΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΕΘΝΙΚΗ ΕΦΗΜΕΡΙΣ
ΠΩΣ ΕΦΟΝΕΥΘΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ
Ο ΗΡΩΪΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ
ΗΡΩΪΚΟΣ ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΑΝΘΥΠΟΛΟΧΑΓΟΥ ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ

Κεφάλαιο 2

Το κίνημα στο Γουδί και η κυβέρνηση Βενιζέλου

Τον Αύγουστο του 1909 αξιωματικοί του στρατού ξεσηκώθηκαν εναντίον του βασιλιά ζητώντας αλλαγές σε διάφορους τομείς. Το **κίνημα στο Γουδί**, όπως αποκαλείται η παραπάνω ενέργεια, οδήγησε στο σχηματισμό κυβέρνησης από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, ο οποίος θα πρωταγωνιστήσει στην πολιτική ζωή της Ελλάδας το επόμενο διάστημα.

▲ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Τη νύχτα της 14ης Αυγούστου του 1909, παραμονή του Δεκαπενταύγουστου, συγκεντρώθηκαν στην περιοχή Γουδί της Αθήνας αξιωματικοί του στρατού, πολλοί οπλίτες καθώς και αρκετοί πολίτες. Απογοητευμένοι από τη χρόνια οικονομική κρίση, τον ατυχή για την Ελλάδα πόλεμο του 1897 και την πολιτική αστάθεια, κήρυξαν επανάσταση.

Οι επαναστάτες με το κίνημά τους ζητούσαν την κατάργηση της βασιλείας ή την αντικατάσταση του βασιλιά, βελτίωση του Συντάγματος καθώς και διάφορες αλλαγές στο στράτευμα. Μετά το **κίνημα στο Γουδί**, η κυβέρνηση αναγκάστηκε τελικά να παραιτηθεί. Οι αξιωματικοί που συμμετείχαν στο επαναστατικό κίνημα, κάλεσαν στην Αθήνα ως εκπρόσωπό τους έναν Κρητικό πολιτικό που αργότερα θα γινόταν πρωθυπουργός της Ελλάδας, τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, 45 χρονών τότε, είχε σπουδάσει νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και ήταν έμπειρος στην πολιτική. Είχε διατελέσει βουλευτής και υπουργός στην Κρήτη αλλά και επικεφαλής των Κρητών επαναστατών το 1905 με αίτημα την ένωση του νησιού με την Ελλάδα. Ο Βενιζέλος έφτασε στην Αθήνα αποφασισμένος να *εκσυγχρονίσει* τη χώρα αλλά και να εργαστεί για την ένωση των αλύτρωτων περιοχών με την Ελλάδα, φροντίζοντας για την καλή οργάνωση και τον εξοπλισμό του στρατεύματος.

Το Νοέμβριο του 1910 πραγματοποιήθηκαν εκλογές. Το κόμμα που ίδρυσε ο Βενιζέλος, οι «Φιλελεύθεροι», κέρδισε με μεγάλη πλειοψηφία. Ξεκίνησε έτσι ένα πολύπλευρο μεταρρυθμιστικό έργο. Τον επόμενο χρόνο αναθεωρήθηκε το Σύνταγμα, με στόχο τη δημιουργία ενός κράτους πιο δίκαιου για τον πολίτη. Μία από τις νέες διατάξεις, μάλιστα, προέβλεπε την υποχρεωτική και δωρεάν φοίτηση στο Δημοτικό Σχολείο.

Για την αναδιοργάνωση του στρατού και του στόλου της χώρας προσκλήθηκαν Γάλλοι και Άγγλοι αξιωματικοί. Παράλληλα ρυθμίστηκαν εργατικά ζητήματα, όπως η ίδρυση *συνεταιρισμών*, η καθιέρωση αργιών και το ωράριο εργασίας. Έγινε επίσης προσπάθεια να αντιμετωπιστούν τα σοβαρά προβλήματα που απασχολούσαν τους αγρότες, όπως η εκμετάλλευση των *κολίγων* από τους *γαιοκτήμονες*.

✎ Γλωσσάρι

Εκσυγχρονισμός: Η εφαρμογή σύγχρονων αντιλήψεων στην πολιτική και κοινωνική ζωή.
Συνεταιρισμοί: Ενώσεις αγροτών για την καλύτερη διαχείριση της γεωργικής παραγωγής.
Κολίγοι: Οι καλλιεργητές ξένων κτημάτων. Οι κολίγοι εργάζονταν σκληρά και ζούσαν φτωχικά, καθώς το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής το έπαιρνε ο ιδιοκτήτης.
Γαιοκτήμονες: Οι ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων γης.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Σχόλια για το κίνημα στο Γουδί (απόδοση στα νέα Ελληνικά)

«Είναι αξιοσημείωτο ότι ένα κίνημα ένοπλο επιβλήθηκε από την πρώτη στιγμή, διατήρησε τη νομιμότητά του συγκριτικά με τη φύση του, σεβάστηκε τους θεμελιώδεις θεσμούς, αναδείχτηκε μάλιστα ειλικρινής υπερασπιστής τους και έληξε με την εκπλήρωση του σκοπού, στον οποίο απέβλεπε».

Εφημερίδα *Εμπρός*, 18 Αυγούστου 1909.

2. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος περιγράφει τα καθήκοντα των πολιτικών

«Είπον προς υμάς, ότι πρώτιστον καθήκον του πολιτικού ανδρός είναι να θυσιάζη το ατομικόν συμφέρον και συμφέρον του κόμματός του υπέρ του κοινού συμφέροντος. Είπον προσέτι* ότι δεύτερον καθήκον του πολιτικού ανδρός είναι να λέγη την αλήθειαν πάντοτε και προς τα άνω και προς τα κάτω, αδιαφορών εάν επρόκειτο εκ τούτου να γίνη δυσάρεστος. Είπον συγχρόνως ότι των αρχόντων πρώτιστον καθήκον είναι να δίδωσι το παράδειγμα της πλήρους υποταγής και ευλαβείας εις τα κελεύσματα* των νόμων, διά να έχουν το δικαίωμα να επιβάλωσι την τήρησιν αυτών εις τους αρχομένους».

Εφημερίδα *Πατρίς*, 27 Νοεμβρίου 1910. *Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η ζωντανή ιστορία της δραματικής περιόδου του έθνους 1909-1935*, επιμέλεια και ιστορικά υπομνήματα Στεφ. Ι. Στεφάνου, τόμ. 1 (1909-1914), Αθήνα 1981, σ. 227.

* προσέτι = ακόμη, επιπλέον

* κελεύσματα = προστάγματα

Ματιά στο παρελθόν

Κιλελέρ

Το ζήτημα της διανομής των μεγάλων γαιοκτησιών σε ακτήμονες και μικροκαλλιεργητές υπήρξε ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα που αντιμετώπισε το νεοελληνικό κράτος. Ιδιαίτερα στη Θεσσαλία, όπου υπήρχαν μεγάλα τσιφλίκια, οι προστριβές ανάμεσα στους γαιοκτήμονες και τους κολίγους ήταν έντονες. Το 1907 ο νεαρός ιδεολόγος Μαρίνος Αντύπας, που διεκδικούσε δικαιώματα για τους κολίγους, δολοφονήθηκε. Τρία χρόνια αργότερα, τον Φεβρουάριο και το Μάρτιο του 1910, Θεσσαλοί αγρότες διοργάνωσαν συλλαλητήρια σε διάφορες πόλεις και χωριά. Στο χωριό Κιλελέρ ξέσπασαν επεισόδια στις 6 Μαρτίου 1910, που είχαν ως αποτέλεσμα να χάσουν τη ζωή τους δύο διαδηλωτές και να τραυματιστούν πολλοί άλλοι. Τα αιτήματα του εξαθλιωμένου αγροτικού κόσμου συγκίνησαν την ελληνική κοινή γνώμη και άνοιξε ο δρόμος για τη δικαίωσή τους.

▲ Ο βασιλιάς Γεώργιος μιλά στους εξεγερμένους Αθηναίους, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Λαϊκή εικόνα που εξυμνεί το επαναστατικό κίνημα στο Γουδί, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Εμπρός* για το κίνημα στο Γουδί

▲ Ο συνταγματάρχης Νικόλαος Ζορμπάς ήταν ένας από τους επικεφαλής του κινήματος στο Γουδί

▲ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος

☞ Ερωτήματα

- Ποιο είναι το περιεχόμενο του μεταρρυθμιστικού έργου του Ελ. Βενιζέλου ως πρωθυπουργού;
- Με βάση την Πηγή 2, ποια είναι για τον Ελευθέριο Βενιζέλο τα βασικά καθήκοντα του πολιτικού;

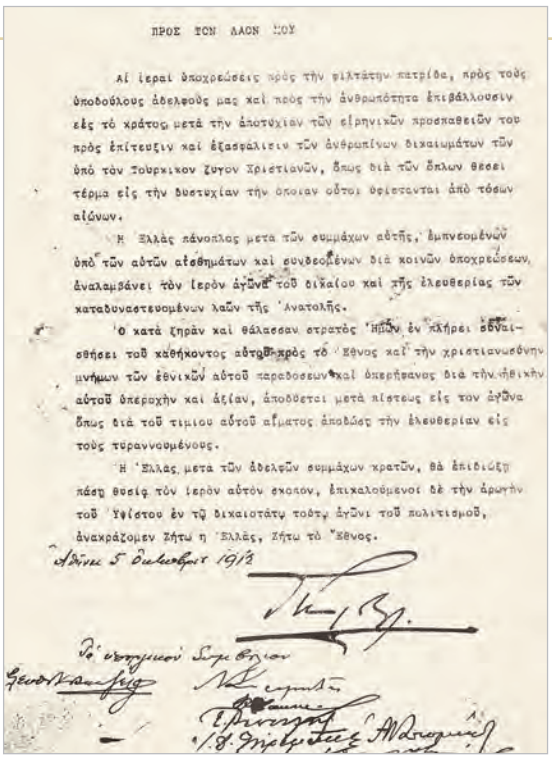
Κεφάλαιο 3

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι

Οι προσδοκίες, που καλλιέργησε στους υπόδουλους χριστιανικούς λαούς το κίνημα των Νεοτούρκων το 1908, γρήγορα διαψεύστηκαν. Παρά τις επίσημες διακηρύξεις για ισότητα όλων των υπηκόων, οι χριστιανικοί πληθυσμοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας εξακολουθούσαν να υπομένουν διακρίσεις. Μπροστά στις αρνητικές αυτές εξελίξεις, τα βαλκανικά κράτη προχώρησαν σε μυστικές συνεννοήσεις μεταξύ τους, οι οποίες οδήγησαν στους **Βαλκανικούς Πολέμους** του 1912-1913.

▲ Στρατιωτικές επιχειρήσεις Βαλκανικών Πολέμων

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΛΑΟΝ ΤΟΥ

Αἱ ἱεραὶ ὀφειλὲς πρὸς τὴν φιλτάτην πατρίδα, πρὸς τοὺς ὑποδούλους ἀδελφούς μας καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἐπιβάλλουσιν εἰς τὸ κράτος μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν εἰρηνικῶν προσπαθειῶν του πρὸς ἐπίτευξιν καὶ ἐξασφάλισιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων τῶν ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν χριστιανῶν, ὅπως διὰ τῶν ὅπλων θέσει τέρμα εἰς τὴν δυστυχίαν τὴν ὁποίαν οὗτοι ὑφίστανται ἀπὸ τόσων αἰώνων.

Ἡ Ἑλλὰς πάνοπλος μετὰ τῶν συμμάχων αὐτῆς, ἐμπνεομένων ὑπὸ τῶν αὐτῶν αἰσθημάτων καὶ συνδεομένων διὰ κοινῶν ὑποχρεώσεων, ἀναλαμβάνει τὸν ἱερὸν ἀγῶνα τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας τῶν καταδυναστευομένων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν στρατὸς ἡμῶν ἐν πλήρει συναισθήσει τοῦ καθήκοντος αὐτοῦ πρὸς τὸ ἔθνος καὶ τὴν χριστιανωσύνην μνήμων τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ παραδόσεων καὶ ὑπερήφανος διὰ τὴν ἡθικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν καὶ ἀξίαν, ἀποδύεται μετὰ πίστεως εἰς τὸν ἀγῶνα ὅπως διὰ τοῦ τιμίου αὐτοῦ αἵματος ἀποδώσῃ τὴν ἐλευθερίαν εἰς τοὺς τυραννουμένους.

Ἡ Ἑλλὰς μετὰ τῶν ἀδελφῶν συμμάχων κρατῶν, θὰ ἐπιδιώξῃ πάση θυσίᾳ τὸν ἱερὸν αὐτὸν σκοπόν, ἐπικαλουμένη δὲ τὴν ἀρωγὴν τοῦ Ὑψίστου ἐν τῇ δικαιοτάτῃ τοῦτῳ ἀγῶνι τοῦ πολιτισμοῦ, ἀναπράζομεν ζήτω ἡ Ἑλλάς, ζήτω τὸ Ἔθνος.

Ἀθῆναι 5 Δεκεμβρίου 1912

▲ Το διάγγελμα του βασιλιά Γεωργίου Α', με το οποίο κηρύχθηκε ο πόλεμος εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Το διάγγελμα υπογράφει μεταξύ άλλων και ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος

Παρόλο που οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν αντίθετες στην αλλαγή συνόρων, η Σερβία, η Βουλγαρία, το Μαυροβούνιο και η Ελλάδα συμμάχησαν εναντίον των Τούρκων και τους κήρυξαν τον πόλεμο, διεκδικώντας τα εδάφη που κατείχε η Οθωμανική Αυτοκρατορία στη Βαλκανική Χερσόνησο.

Ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος ανάμεσα στους τέσσερις σύμμαχους βαλκανικούς λαούς και τους Τούρκους ξέσπασε τον Οκτώβριο του 1912. Η Ελλάδα είχε φροντίσει έγκαιρα να οργανώσει και να εξοπλίσει τα στρατεύματά της, εκπαιδεύοντας τους στρατιώτες και παραγγέλλοντας νέα πυροβόλα, τουφέκια καθώς και πυρομαχικά.

Ο ελληνικός στρατός, που ενισχύθηκε με αρκετούς εθελοντές Έλληνες και Φιλέλληνες, με αρχιστράτηγο τον διάδοχο του θρόνου Κωνσταντίνο, κινήθηκε προς δύο κατευθύνσεις: προς την Ήπειρο και τη Μακεδονία. Με συντονισμένες και αιφνιδιαστικές κινήσεις τα ελληνικά στρατεύματα απελευθέρωσαν την Ελασσόνα και τη Δεσκάτη, ενώ μετά τη μάχη στο Σαραντάπορο μπήκαν στην Κοζάνη σε λιγότερο από μία εβδομάδα από την κήρυξη του πολέμου.

Για να μην καταλάβουν οι Βούλγαροι τη Θεσσαλονίκη, ο ελληνικός στρατός, με εντολή του πρωθυπουργού Βενιζέλου, στράφηκε αμέσως προς την πρωτεύουσα της Μακεδονίας. Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης κρίθηκε σε αποφασιστική μάχη στα Γιαννιτσά (19-20 Οκτωβρίου 1912), η οποία έληξε με νίκη των Ελλήνων. Αργά το βράδυ της 26ης Οκτωβρίου 1912 ο Οθωμανός διοικητής της πόλης Χασάν Ταχσίν Πασάς υπέγραψε το Πρωτόκολλο παράδοσης της Θεσσαλονίκης στους Έλληνες. Δύο μέρες αργότερα ο διάδοχος Κωνσταντίνος και τμήματα του ελληνικού στρατού μπήκαν στην πόλη και έγιναν δεκτοί με ενθουσιασμό.

Αλλά και στην περιοχή της Ηπείρου οι Έλληνες στρατιώτες απελευθέρωσαν σημαντικές πόλεις, όπως τα Ιωάννινα και προχώρησαν προς τη Βόρεια Ήπειρο. Ταυτόχρονα ο στόλος, με αρχηγό το ναύαρχο Κουντουριώτη, κατάφερε να εμποδίσει τη μεταφορά τουρκικών στρατευμάτων από τη Μικρά Ασία και απελευθέρωσε πολλά νησιά του Ανατολικού Αιγαίου.

Τον Μάιο του 1913 ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος τερματίστηκε με συνθήκη που υπογράφηκε στο Λονδίνο, ύστερα από μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων. Η Τουρκία είχε νικηθεί και αποχώρησε οριστικά από τα Βαλκάνια. Παραιτήθηκε επίσης από τα δικαιώματά της στην Κρήτη.

Όμως η ρύθμιση των συνόρων ανάμεσα στα βαλκανικά κράτη προκάλεσε τον Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο, τον Ιούνιο του 1913. Η Βουλγαρία δεν έμεινε ικανοποιημένη από τα εδάφη που κέρδισε, γι' αυτό ήρθε σε σύγκρουση με τους πρώην συμμάχους της, την Ελλάδα και τη Σερβία. Ο ελληνικός στρατός κέρδισε σημαντικές νίκες και κατέλαβε την υπόλοιπη Κεντρική καθώς και την Ανατολική Μακεδονία. Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος έληξε το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου με ήττα της Βουλγαρίας.

Τα ελληνοβουλγαρικά σύνορα καθορίστηκαν με τη *Συνθήκη του Βουκουρεστίου*. Ολόκληρη η Ανατολική Μακεδονία δόθηκε στην Ελλάδα ενώ οι Βούλγαροι κράτησαν τη Δυτική Θράκη. Η Βόρεια Ήπειρος, με την επιμονή των Μεγάλων Δυνάμεων, παραχωρήθηκε στην Αλβανία, που τότε δημιουργήθηκε ως κράτος.

Μετά τους νικηφόρους Βαλκανικούς Πολέμους το ελληνικό κράτος διπλασίασε σχεδόν την έκτασή του, περικλείοντας στα σύνορά του πολλές από τις αλύτρωτες περιοχές (Ήπειρο, Μακεδονία, Κρήτη και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου). Αλλά και ο πληθυσμός της χώρας αυξήθηκε θεαματικά. Οι συντονισμένες προσπάθειες και η συνεργασία του πρωθυπουργού Βενιζέλου με τον αρχιστράτηγο Κωνσταντίνο είχαν καρποφορήσει.

✎ Γλωσσάρι

Συνθήκη του Βουκουρεστίου: Υπογράφηκε τον Αύγουστο του 1913, για να καθορίσει τα νέα σύνορα των βαλκανικών κρατών.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Η απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης

«Η σημαία μας πρωτοϋψώθηκε στο Λευκό Πύργο εκείνη την ημέρα το πρωί, την ώρα ακριβώς που έρχονταν απ' τον παραλιακό δρόμο η παρέλασις της νίκης. Τα κανόνια στημένα εκεί κοντά, χαιρετούσαν με πυροβολισμούς, τα καράβια στο λιμάνι σφύριζαν όλα μαζί και έφιπποι προπορεύουνταν του στρατού ο βασιλεύς Γεώργιος, ο Διάδοχος και το Επιτελείο. Ο κόσμος που είχε ξεχυθή στους δρόμους ζητωκραύγαζε έξαλλος και πολλά μάτια δάκρυσαν από συγκίνησι».

Αλέξανδρου Δ. Ζάννα, «Ο Μακεδονικός Αγών. Αναμνήσεις», Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου (επιμ.), *Ο Μακεδονικός Αγώνας. Απομνημονεύματα*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 163.

2. Η απελευθέρωση των Ιωαννίνων

«Η άλωσις των Ιωαννίνων προεκάλεσεν έκρηξιν ενθουσιασμού εις ολόκληρον την Ελλάδα. Η επί τόσους μήνας παραταθείσα σκληρά εκείνη εκστρατεία και η φήμη περί του απορθήτου του Μπιζανίου, εκράτουν εν αγωνία και ανησυχία την ψυχήν του Λαού. Η πόλις των Ιωαννίνων εξ άλλου ήτο εξαιρετικώς συνδεδεμένη με ωραίους θρύλους και παραδόσεις προς την μακράν ιστορίαν της Φυλής. Ήτο φυσικόν συνεπώς η είδησις της αλώσεως να δημιουργήση καθ' άπασαν την χώραν την φρενίτιδα χαράς και ενθουσιασμού, ήτις παρετηρήθη τας ημέρας εκείνας».

Θεόδωρος Πάγκαλος, *Τα απομνημονεύματά μου 1897-1947. Η ταραχώδης περίοδος της τελευταίας πεντηκονταετίας*, τόμ. 1 (1897-1913), Αθήνα 1950, σ. 275.

Ματιά στο παρελθόν

Τα δικαιώματα των γυναικών

Το κίνημα για τα δικαιώματα των γυναικών έχει τις ρίζες του στον 19ο αιώνα. Οι σουφραζέτες, όπως ονομάστηκαν οι γυναίκες που διεκδικούσαν δυναμικά το δικαίωμα να ψηφίζουν, δραστηριοποιήθηκαν σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, ιδιαίτερα όμως στη Βρετανία. Η δράση τους κορυφώθηκε το 1912 αλλά συνεχίστηκε και τα επόμενα χρόνια. Μετά την απόφαση των σουφραζετών κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο να αναστείλουν προσωρινά τον αγώνα τους για χάρη της εθνικής ενότητας, η βρετανική Κυβέρνηση το 1918 παραχώρησε τελικά το δικαίωμα ψήφου σε όλες τις γυναίκες που είχαν συμπληρώσει το 30ό έτος της ηλικίας τους. Ήταν η ευτυχής κατάληξη ενός συνεπούς και δίκαιου αγώνα. Στην Ελλάδα το ζήτημα της ψήφου όλων των γυναικών λύθηκε με το Σύνταγμα του 1952.

1

ΣΚΡΙΠ
ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΙΔΗΣΕΩΝ
ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ
ΕΚΗΡΥΞΕ ΧΘΕΣ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟΝ
ΑΔΕΛΦΙΚΟΣ ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΣΥΜΜΑΧΟΥΣ
ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΩΝ ΕΘΝΩΝ ΕΠΙ ΚΕΦΑΛΗΣ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΩΝ
Ο ΣΤΟΛΟΣ ΜΑΣ ΑΡΧΙΖΕΙ ΤΗΝ ΠΡΩΤΗΝ ΝΙΚΗΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΝ

Η κήρυξη του Α' Βαλκανικού Πολέμου, όπως αποτυπώθηκε στο πρωτοσέλιδο της ελληνικής εφημερίδας *Σκριπ*

2

Ο Χασάν Ταχσίν Πασάς υπογράφει την παράδοση της Θεσσαλονίκης, υδατογραφία, συλλογή Δημοτικής Πινακοθήκης Θεσσαλονίκης

3

▲ Η είσοδος του βασιλιά Γεώργιου Α' και του διαδόχου Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη, Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

▶ Η Ελλάδα και τα Βαλκάνια αμέσως μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους

4

5

▲ Σκηνή νοσοκομείου, Θεσσαλονίκη 1912, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

6

▲ Σκηνή από την πολιορκία των Ιωαννίνων, Ιωάννινα, Χάνι Εμίν Αγά

7

▲ Πανηγυρική είσοδος στρατιωτικών οχημάτων στα Ιωάννινα

8

▲ Ο ελληνικός στρατός αποβιβάζεται στη Μυτιλήνη

Ερωτήματα

- **Ποια υπήρξαν τα αποτελέσματα των Βαλκανικών Πολέμων για την Ελλάδα;**
- **Με βάση τα κείμενα των πηγών, με ποια συναισθήματα δέχτηκαν οι Έλληνες τις επιτυχίες των Βαλκανικών Πολέμων;**

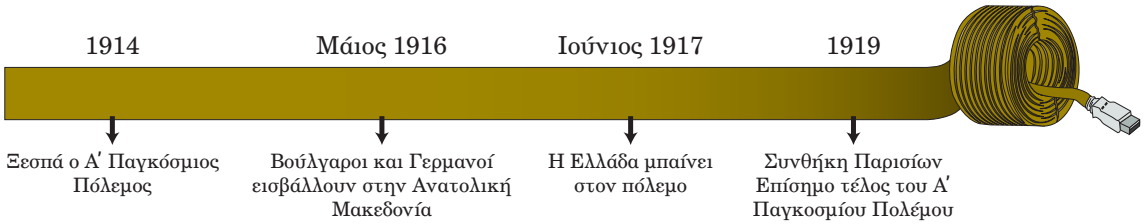
Κεφάλαιο 4

Η Ελλάδα στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Το 1914 ξέσπασε στην Ευρώπη ο **Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος**. Η Ελλάδα, αφού οδηγήθηκε σε διχασμό λόγω της σύγκρουσης του πρωθυπουργού Βενιζέλου με τον βασιλιά Κωνσταντίνο, μπήκε τελικά στον πόλεμο στα μέσα το 1917. Το τέλος του βρήκε τη χώρα στην πλευρά των νικητών.

▲ Ελληνικό στρατιωτικό σώμα παρελαύνει κάτω από την Αψίδα του Θριάμβου στο Παρίσι στις 14 Ιουλίου 1919, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Η Ελλάδα το 1913 διπλασίασε σχεδόν τα εδάφη της αλλά και τον πληθυσμό της. Δημιουργήθηκαν όμως νέα προβλήματα, καθώς τα εκτεταμένα σύνορα της χώρας ήταν δύσκολο να φυλαχθούν αποτελεσματικά, το οδικό δίκτυο ήταν περιορισμένο και δυσκόλευε τη μετακίνηση των στρατιωτών στη Μακεδονία ενώ και οι αποθήκες πολεμικού υλικού δεν επαρκούσαν.

Αλλά και τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου δεν είχαν ακόμη κατοχυρωθεί στην Ελλάδα ούτε είχαν οριστεί τα σύνορα της Αλβανίας, για την οποία ενδιαφερόταν κυρίως η Ιτα-

λία. Κύριος αντίπαλος της χώρας μας λογιζόταν η ηττημένη Βουλγαρία, γι' αυτό στα ελληνοβουλγαρικά σύνορα ο στρατός άρχισε να κατασκευάζει οχυρά.

Στις αρχές του 20ού αιώνα αυξήθηκε ο ανταγωνισμός ανάμεσα στις Μεγάλες Δυνάμεις. Τα οικονομικά συμφέροντα της Γερμανίας την έφεραν αντιμέτωπη με άλλες χώρες, όπως η Αγγλία και η Γαλλία. Ο έλεγχος του διεθνούς εμπορίου και η κυριαρχία στα Βαλκάνια ήταν δύο από τις αιτίες που οδήγησαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το καλοκαίρι του 1914. Η Γερμανία, η Αυστροουγγαρία και αρχικά η Ιταλία συμμάχησαν και αποτέλεσαν τις Κεντρικές Δυνάμεις. Από την άλλη πλευρά, στις δυνάμεις της Αντάντ (Εγκάρδια Συνεννόηση) ανήκαν η Αγγλία, η Γαλλία, η Ρωσία, κατόπιν η Ιταλία και από το 1917 οι ΗΠΑ.

Από τα βαλκανικά κράτη, η Τουρκία και η Βουλγαρία εντάχθηκαν στις Κεντρικές Δυνάμεις ενώ η Σερβία, το Μαυροβούνιο και η Ρουμανία προσχώρησαν στις δυνάμεις της Αντάντ. Στην Ελλάδα διαμορφώθηκαν δύο απόψεις. Ο πρωθυπουργός της χώρας Ελευθέριος Βενιζέλος, πιστεύοντας στην τελική νίκη των Συμμάχων, υποστήριζε τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Αντίθετα, ο βασιλιάς Κωνσταντίνος θεωρούσε ότι η Ελλάδα έπρεπε να κρατήσει *ουδετερότητα,* η οποία όμως ευνοούσε περισσότερο τις Κεντρικές Δυνάμεις. Η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων παραιτήθηκε και η χώρα διχάστηκε. Ήταν η εποχή που ονομάστηκε «Εθνικός Διχασμός».

Το φθινόπωρο του 1915 συμμαχικές δυνάμεις αποβιβάστηκαν στη Θεσσαλονίκη. Επίσης, το Μάιο του 1916 οι Γερμανοί και οι σύμμαχοί τους Βούλγαροι εισέβαλαν στην Ανατολική Μακεδονία. Τότε πολιτικοί του κόμματος των Φιλελευθέρων καθώς και αρκετοί απογοητευμένοι αξιωματικοί και στρατιώτες επαναστάτησαν και στη Θεσσαλονίκη ανέλαβε την εξουσία η βενιζελική «*Επιτροπή Εθνικής Άμυνας*». Οι αγγλικές και οι γαλλικές πιέσεις προς την κυβέρνηση των Αθηνών να εγκαταλείψει την ουδετερότητα εντάθηκαν. Τελικά ο βασιλιάς εκθρονίστηκε και εγκατέλειψε τη χώρα. Η Ελλάδα πέρασε το 1917 επίσημα στο στρατόπεδο των Συμμάχων.

Ακολούθησαν σκληρές μάχες εναντίον των Γερμανών και των Βουλγάρων, στις οποίες συμμετείχαν και Έλληνες στρατιώτες. Οι Κεντρικές Δυνάμεις ηττήθηκαν και *συνθηκολόγησαν* το 1918. Η Γερμανία υποχρεώθηκε να πληρώσει αποζημιώσεις, ενώ έχασε και πολλά εδάφη. Μετά τη λήξη του πολέμου η Ελλάδα είχε σημαντικά οφέλη: Με τη *Συνθήκη των Σεβρών* (10 Αυγούστου 1920) κατοχύρωσε τα νησιά του Αιγαίου, με εξαίρεση τα Δωδεκάνησα, κέρδισε τη Δυτική και την Ανατολική Θράκη (εκτός από την Κωνσταντινούπολη) και ανέλαβε για πέντε χρόνια τη διοίκηση στην περιοχή της *Σμύρνης*.

✎ Γλωσσάρι

Ουδετερότητα: Όταν κανείς κρατά ίσες αποστάσεις και αποφεύγει να πάρει ξεκάθαρα θέση.

Επιτροπή Εθνικής Άμυνας: Ομάδα οπαδών του Βενιζέλου, που σχηματίστηκε στη Θεσσαλονίκη με σκοπό να εργαστεί για την είσοδο της Ελλάδας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των δυνάμεων της Αντάντ.

Συνθηκολογώ: Παραδίδομαι μετά την υπογραφή συνθήκης.

Συνθήκη των Σεβρών: Υπογράφηκε το καλοκαίρι του 1920 στην πόλη Σεβρ της Γαλλίας ανάμεσα στην ηττημένη Οθωμανική Αυτοκρατορία και στις συμμαχικές δυνάμεις. Η συνθήκη αυτή τελικά δεν εφαρμόστηκε, καθώς αντικαταστάθηκε από τη Συνθήκη της Λωζάννης (Ιούλιος 1923).

Σμύρνη: Πόλη στα παράλια της Μικράς Ασίας, με πολυάριθμο τότε ελληνικό πληθυσμό.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Το κίνημα της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη

«Στη Μακεδονία έλαχε ο ευγενής κλήρος να αναστήσει το έθνος. Η Μακεδονία καλεί σε εξέγερση το Πανελλήνιο… Εναντίον των εχθρών υψώνουμε σήμερα τη σημαία μας. Εναντίον αυτών και εκείνων που θα θελήσουν να παρεμβάλλουν εμπόδια στο δρόμο μας για τη σωτηρία της πατρίδας μας που κινδυνεύει…».

Απόσπασμα από δημοσίευμα της εφημερίδας *Μακεδονία*, 18 Αυγούστου 1916, σ. 2.

(απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Πορεία στο Μέτωπο

«Πορπατούσαμε πάντα. Φαίνεται πως μπήκαμε πια στην επικίντυνη ζώνη. Τ' αεροπλάνα των οχτρών μας κατασκοπεύουν απ' τον ουρανό. Μας παραφυλάγουν σα γεράκια. Οι σχηματισμοί και τα Συντάγματα της Μεραρχίας προχωρούσαν ολοένα πιο μέσα στη Μακεδονία, προς το Μέτωπο. Πορείες σκληρές ολονύχτιες. Με το σούρουπο ξεκινούσαμε φορτωμένοι και σα γλυκοχάραζε πια τσαντηρώναμε μέσα στις χωσιές, κάτου από δασωμένα θάμνα, σε κρυφές βουνίσιες αγκαλιές, μέσα σε λαγκαδιές κρυμμένες. Σκεπάζαμε και τ' αντίσκηνα με χλωρά κλαδιά, να μη μας βλέπουν τ' αεροπλάνα».

Στρατής Μυριβήλης, *Η ζωή εν τάφω*, β΄ έκδοση (1930), Αθήνα, χχ., σ. 73.

Ματιά στο παρελθόν

Η Οκτωβριανή Επανάσταση

Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου εκδηλώθηκε και η Ρωσική ή αλλιώς Οκτωβριανή Επανάσταση, που επέβαλε στη χώρα κομμουνιστικό καθεστώς, υπό την ηγεσία του Βλαντιμίρ Λένιν. Τη νύχτα της 25ης Οκτωβρίου 1917 Ρώσοι επαναστάτες, οι Μπολσεβίκοι, κατέλαβαν τα χειμερινά ανάκτορα στην Αγία Πετρούπολη. Ήταν το τέλος της αυτοκρατορικής εποχής και η αφετηρία της δημιουργίας της Σοβιετικής Ένωσης των Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών.

▲ Η Ευρώπη τις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου

▲ Η Ελλάδα μετά τις συνθήκες Νεϊγύ και Σεβρών

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο ναύαρχος Παύλος Κουντουριώτης επιθεωρούν ελληνικές στρατιωτικές μονάδες το καλοκαίρι του 1918, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Ο πόλεμος των χαρακωμάτων υπήρξε το χαρακτηριστικό γνώρισμα των συγκρούσεων κατά τον Α′ Παγκόσμιο Πόλεμο

▲ Γελοιογραφία που απεικονίζει τις συγκρούσεις και τις αντιπαραθέσεις των ευρωπαϊκών χωρών την περίοδο του Α′ Παγκοσμίου Πολέμου

Το Συνέδριο της Ειρήνης, που πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι το 1919, τερμάτισε τον Α′ Παγκόσμιο Πόλεμο

☞ Ερωτήματα

- **Ποια οφέλη αποκόμισε η Ελλάδα από τη συμμετοχή της στον Α′ Παγκόσμιο Πόλεμο; Ποιες από τις περιοχές που απελευθερώθηκαν τότε ανήκουν σήμερα στην Ελλάδα;**
- **Με βάση τα κείμενα των πηγών και το εικονογραφικό υλικό, εναντίον ποιων και σε ποια γεωγραφική περιοχή κυρίως πολέμησε ο ελληνικός στρατός κατά τον Α′ Παγκόσμιο Πόλεμο;**

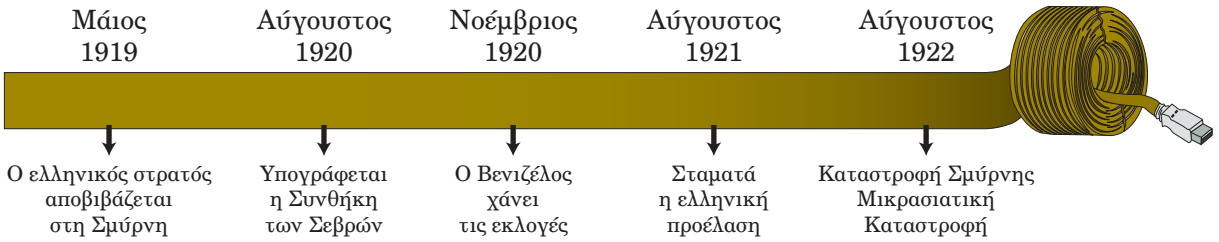
Κεφάλαιο 5

Η Μικρασιατική Εκστρατεία και η Καταστροφή

Μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η Ελλάδα, ως νικήτρια χώρα, απέστειλε στρατό στη Μικρά Ασία. Το όνειρο της απελευθέρωσης των αλύτρωτων αδελφών της περιοχής φάνηκε προς στιγμή να πραγματοποιείται. Όμως σύντομα οι ελπίδες διαψεύσθηκαν. Στα τέλη Αυγούστου του 1922 τα τουρκικά στρατεύματα νίκησαν οριστικά τον ελληνικό στρατό. Η ήττα του ελληνικού εκστρατευτικού σώματος είχε ως συνέπεια την καταστροφή του μικρασιατικού ελληνισμού και τον ξεριζωμό του από τις εστίες του, την αποκαλούμενη **Μικρασιατική Καταστροφή**.

▲ Η Σμύρνη καίγεται, οι χριστιανοί κάτοικοί της προσπαθούν απεγνωσμένα να σωθούν, ενώ οι ναύτες των συμμαχικών δυνάμεων παρακολουθούν αμέτοχοι

Με τη Συνθήκη των Σεβρών (1920), που τερμάτισε τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, δημιουργήθηκε μία περιορισμένη εδαφικά *Τουρκία*, καθώς οι νικήτριες δυνάμεις της Αντάντ διεκδικούσαν περιοχές της: η Βρετανία τα στενά του Βοσπόρου και την Κωνσταντινούπολη, η Ιταλία την Αττάλεια, η Γαλλία την Κιλικία και η Ελλάδα την περιοχή της Σμύρνης, όπου κατοικούσαν εκατοντάδες χιλιάδες Έλληνες. Από τις 2 Μαΐου του 1919 είχαν αποβιβαστεί στο λιμάνι της Σμύρνης ελληνικά στρατεύματα, αναλαμβάνοντας τη διοίκησή της για πέντε χρόνια. Αμέσως μετά, οι κάτοικοί της θα αποφάσιζαν αν θα ενωνόταν με την Ελλάδα.

Ο ελληνικός στρατός ήρθε αμέσως στην Πέργαμο και στο Αϊδίνι σε σύγκρουση με Τούρκους στρατιώτες και αντάρτες. Οι επιτιθέμενοι εξορμούσαν από την ενδοχώρα είτε από εδάφη που κατείχαν οι Ιταλοί. Προκειμένου να προστατευθούν οι ελληνικοί πληθυσμοί και να αντιμετωπιστούν οι τουρκικές επιθέσεις, η γραμμή κατοχής αποφασίστηκε να επεκταθεί. Προκρίθηκε, λοιπόν, από το ελληνικό Στρατηγείο η κατάληψη των σημαντικών κέντρων Αφιόν Καραχισάρ και Εσκί Σεχίρ, που απείχαν περισσότερο από 300 χιλιόμετρα από τη βάση της Σμύρνης. Αυτό σήμαινε τη δημιουργία ενός εκτεταμένου μετώπου επιχειρήσεων με τεράστιες δυσκολίες στον ανεφοδιασμό, χωρίς χάρτες ακριβείας και με τους Τούρκους να υπερτερούν σε ιππικό και πυροβολικό.

Το Νοέμβριο του 1920 ο Βενιζέλος έχασε τις εκλογές. Την εξουσία ανέλαβαν οι πολιτικοί του αντίπαλοι, οι οποίοι επανέφεραν στο θρόνο το βασιλιά Κωνσταντίνο, προκαλώντας με την ενέργειά τους αυτή τη δυσαρέσκεια των Άγγλων και των Γάλλων. Επίσης συνέχισαν τον πόλεμο, αντικαθιστώντας την ηγεσία του στρατεύματος.

Οι όροι της Συνθήκης των Σεβρών προκάλεσαν την αντίδραση των Τούρκων. Στο εσωτερικό της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στους οπαδούς του Σουλτάνου κι εκείνους του αξιωματικού *Μουσταφά Κεμάλ*. Ο Κεμάλ, διατηρώντας επαφές με τους Ιταλούς και τους Γάλλους, από τα λιμάνια των οποίων προμηθευόταν όπλα και πυρομαχικά, οργάνωσε αντίσταση εναντίον του ελληνικού στρατού. Η κατάσταση στη Μικρά Ασία σταδιακά άλλαζε, καθώς οι περισσότεροι Σύμμαχοι άρχισαν να εγκαταλείπουν τα εδάφη που κατείχαν. Αλλά και οι Σοβιετικοί άρχισαν να υποστηρίζουν τον Κεμάλ.

Παρά τις *αντίξοες* συνθήκες, τα ελληνικά στρατεύματα προχώρησαν νικηφόρα στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας και στη διάρκεια του 1921 κατέλαβαν τους δύο στρατηγικούς στόχους που είχαν θέσει. Αλλά οι Τούρκοι του Κεμάλ υποχώρησαν κι άλλο και οχυρώθηκαν στην περιοχή της Άγκυρας. Η ανάγκη καταδίωξης και οριστικής εξολόθρευσής τους ανάγκασε τον ελληνικό στρατό να περάσει τον ποταμό *Σαγγάριο* και την *Αλμυρά έρημο*. Ο εφοδιασμός έγινε δύσκολος και ο στρατός ήταν ταλαιπωρημένος από τους συνεχείς πολέμους. Έτσι, τον Αύγουστο του 1921 οπισθοχώρησε και οχυρώθηκε σε μία αμυντική γραμμή (Εσκί Σεχίρ – Κιουτάχεια – Αφιόν Καραχισάρ).

Ένα χρόνο μετά, τον Αύγουστο του 1922, οι Τούρκοι του Κεμάλ επιτέθηκαν στις εξασθενημένες ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις. Η αμυντική γραμμή έσπασε και ο ελληνικός στρατός αναγκάστηκε να υποχωρήσει. Τον ακολούθησαν χιλιάδες Έλληνες, φοβούμενοι τα τουρκικά αντίποινα. Στα τέλη Αυγούστου οι Τούρκοι μπήκαν στη Σμύρνη, πυρπόλησαν την ελληνική και την αρμενική συνοικία της πόλης, ενώ ο Μητροπολίτης Χρυσόστομος παραδόθηκε στο μουσουλμανικό πλήθος και θανατώθηκε. Σκηνές ανείπωτου πόνου εκτυλίχθηκαν στο λιμάνι, με πρωταγωνιστές πλήθος πρόσφυγες που αγωνίζονταν να μπουν στα πλοία για να σωθούν. Σφαγές χριστιανών και λεηλασίες ολοκλήρωσαν την καταστροφή. Ήταν το δραματικό τέλος της μακραίωνης ελληνικής παρουσίας στην περιοχή.

Γλωσσάρι

Τουρκία: Έτσι ονομάζεται το κράτος που σχηματίστηκε μετά τη διάλυση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Πρωτεύουσά του είναι η Άγκυρα.

Μουσταφά Κεμάλ Ατατούρκ: Τούρκος στρατιωτικός και πολιτικός, ηγέτης του κινήματος των Νεοτούρκων και μετέπειτα Πρόεδρος του τουρκικού κράτους. Ο Κεμάλ Ατατούρκ θεωρείται ο δημιουργός της σύγχρονης Τουρκίας.

Αντίξοος: Δύσκολος, δυσμενής.

Σαγγάριος: Ποταμός στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, που βρίσκεται κοντά στην Άγκυρα.

Αλμυρά έρημος: Έρημος που βρίσκεται στην Κεντρική Μικρά Ασία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Διάγγελμα του Ελευθερίου Βενιζέλου προς το λαό της Σμύρνης με αφορμή την αποβίβαση του ελληνικού στρατού, Μάιος 1919

«Η κατάλληλη στιγμή έφτασε. Η Ελλάδα κλήθηκε από το Συνέδριο της Ειρήνης να καταλάβει τη Σμύρνη για να εξασφαλίσει την τάξη. Οι ομογενείς καταλαβαίνουν ότι η απόφαση αυτή πάρθηκε γιατί στη συνείδηση αυτών που διήυθυναν το Συνέδριο είναι αποφασισμένη η ένωση της Σμύρνης με την Ελλάδα. Έχοντας διατελέσει μέχρι τους Βαλκανικούς Πολέμους υπόδουλος κάτω από τον ίδιο σκληρότατο ζυγό, γνωρίζω ποια αισθήματα χαράς θα πλημμυρίσουν σήμερα τις ψυχές των Ελλήνων της Μικρασίας. Την έκφραση των αισθημάτων αυτών δε σκοπεύω, βεβαίως, να παρεμποδίσω. Αλλά είμαι βέβαιος ότι η έκφραση αυτή δε θα λάβει κανένα χαρακτήρα ούτε εχθρικότητας, ούτε υπεροψίας απέναντι στους σύνοικους πληθυσμούς».

(απόδοση στα νέα ελληνικά)

2. Οι Τούρκοι μπαίνουν στη Σμύρνη

«Γύρω στις 11 το πρωί της 9ης Σεπτεμβρίου του 1922 άκουσα από το δρόμο ουρλιαχτά τρομοκρατημένων ανθρώπων. Βγήκα στην εξώπορτα του προξενείου και είδα ένα πλήθος πανικόβλητων κατοίκων της πόλης να τρέχουν αλαφιασμένοι προς το προξενείο για να ζητήσουν άσυλο. Τους σταμάτησαν οι ναύτες που φρουρούσαν το οίκημα, αλλά ο κόσμος συνέχιζε να φωνάζει υστερικά. Έριξα μια ματιά από την ταράτσα του κτιρίου που είχε θέα σε όλη την προκυμαία και διαπίστωσα την αιτία που είχε προκαλέσει τον πανικό: ήταν το τουρκικό ιππικό».

Τζορτζ Χόρτον, *Αναφορικά με την Τουρκία*, Αθήνα 1992, σ. 146.

Ματιά στο παρελθόν

Γενοκτονίες των λαών

Η είσοδος του 20ού αιώνα συνοδεύτηκε από έξαρση του εθνικισμού σε όλες τις βαλκανικές χώρες. Οι μειονότητες θεωρήθηκαν απειλή για την εθνική ομοιογένεια και επιδιώχθηκε είτε να αφομοιωθούν είτε εναλλακτικά να εκδιωχθούν ή να εξαλειφθούν. Με άξονα αυτή τη γενική αρχή κινήθηκαν όλα σχεδόν τα βαλκανικά κράτη. Ιδιαίτερα όμως στην Οθωμανική Αυτοκρατορία οι διώξεις εναντίον των μειονοτικών ομάδων πήραν δραματικό χαρακτήρα. Προηγήθηκε η γενοκτονία των Αρμενίων. Ακολούθησαν σφαγή και ο συστηματικός διωγμός των Ελλήνων του Πόντου και της Δυτικής Μικράς Ασίας την περίοδο 1914-1922, που προσέλαβαν τις διαστάσεις γενο-

κτονίας. Στις φωτογραφίες εικονίζονται Χριστιανοί της Μικράς Ασίας να παίρνουν το δρόμο για τα περίφημα «Τάγματα Εργασίας» (αμελέτ ταμπουρού). Οι περισσότεροι πέθαναν εκεί κάτω από ιδιαίτερα σκληρές συνθήκες.

Ο Αυστριακός υπουργός των Εξωτερικών προς το Βερολίνο

«Η πολιτική των Τούρκων είναι μέσω μιας γενικευμένης καταδίωξης του ελληνικού στοιχείου, να εξοντώσει τους Έλληνες ως εχθρούς του κράτους, όπως πριν τους Αρμενίους. Οι Τούρκοι εφαρμόζουν τακτική εκτόπισης των πληθυσμών, δίχως διάκριση και δυνατότητα επιβίωσης, απ' τις ακτές στο εσωτερικό της χώρας, ώστε οι εκτοπιζόμενοι να είναι εκτεθειμένοι στην αθλιότητα και τον θάνατο από πείνα. Τα εγκαταλειπόμενα σπίτια των εξοριζομένων λεηλατούνται από τα τουρκικά τάγματα τιμωρίας ή καίονται και καταστρέφονται. Και όλα τα άλλα μέτρα, τα οποία εις τους διωγμούς των Αρμενίων ευρίσκοντο εις ημερήσιαν διάταξιν, επαναλαμβάνονται τώρα εναντίον των Ελλήνων».

Πολυχρόνης Κ. Ενεπεκίδης, *Οι διωγμοί των Ελλήνων του Πόντου (1908-1918)*, Αθήνα 1962, σ. 11.

Μαρτυρία του Τούρκου αξιωματικού Μεχμέτ Ρεούφ Εφέντη

«Γεγονότα Μερζιφούντος: Όταν οι Εθνικές Δυνάμεις υποχωρούσαν κατά τις μάχες του Σαγγαρίου, επειδή είχαν μεγάλη ανάγκη τη δύναμη του Οσμάν αγά, η Επιτροπεία της Εθνικής Άμυνας τον διέταξε να σπεύσει να συμμετάσχει στις μάχες του Σαγγαρίου. Ο Οσμάν αγάς, λαμβάνοντας τη διαταγή αυτή, αναχώρησε για να μεταβεί στην Άγκυρα μέσω Σαμψούντος. Μόλις έφτασε στη Σαμψούντα, οι Έλληνες κάτοικοι της πόλης υπέστησαν και δεύτερη σφαγή. Μετά από τρεις ημέρες γύρω στις 8.00 το απόγευμα (ευρωπαϊκή) ώρα η Μερζιφούς πολιορκείται τελείως. Συλλαμβάνεται ο Καϊμακάμης και οι Διοικητές της Χωροφυλακής για να μην εναντιωθούν στις ενέργειες του Οσμάν αγά και έτσι η ζωή, η τιμή και η περιουσία των κατοίκων της Μερζιφούντος μένει στα χέρια των συμμοριτών αυτών. Μέσα σε τέσσερις-πέντε ημέρες όλοι οι Έλληνες κάτοικοι, χωρίς να εξαιρούνται ούτε αυτά τα μικρά παιδιά, σφάζονται ολοκληρωτικά και λεηλατούνται κα δημεύονται όλα τα αντικείμενα και τα ζώα τους. Μέσα στην ταραχή αυτή οι συμμορίτες βάζουν φωτιά και πυρπολούν τελείως τις Ελληνικές συνοικίες».

(απόδοση στα νέα ελληνικά)

Κωνσταντίνος Φωτιάδης, *Η γενοκτονία των Ελλήνων του Πόντου*, Αθήνα 2004, σ. 532.

1

▲ Έλληνες στρατιώτες παρελαύνουν στην προκυμαία της Σμύρνης

▶ Η πορεία του ελληνικού στρατού

2

▲ Ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις προχωρούν στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

3

▲ Έλληνες στρατιώτες εισέρχονται στην πόλη Ουσάκ της Μικράς Ασίας

4

▲ Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος Φιλιππίδης

5

6

◄▲ Η Σμύρνη καίγεται

7

ΕΘΝΟΣ
ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ

8

ΕΜΠΡΟΣ
ΕΦΑΓΗΣΑΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΜΥΡΝΗΝ ΑΝΩ ΤΩΝ 100 ΧΙΛΙΑΔΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

9

ΚΡΙΣ

▲ Η καταστροφή της Σμύρνης, όπως αποτυπώθηκε σε δημοσιεύματα ελληνικών εφημερίδων της εποχής

☞ Ερωτήματα

- **Ποια ήταν τα προβλήματα που δημιούργησε η προέλαση του ελληνικού στρατού στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας;**
- **Με βάση τις πηγές και το εικονογραφικό υλικό προσπαθήστε να περιγράψετε τα συναισθήματα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας τόσο το 1919, όταν αποβιβάστηκε εκεί ο ελληνικός στρατός, όσο και το 1922, κατά την Καταστροφή.**

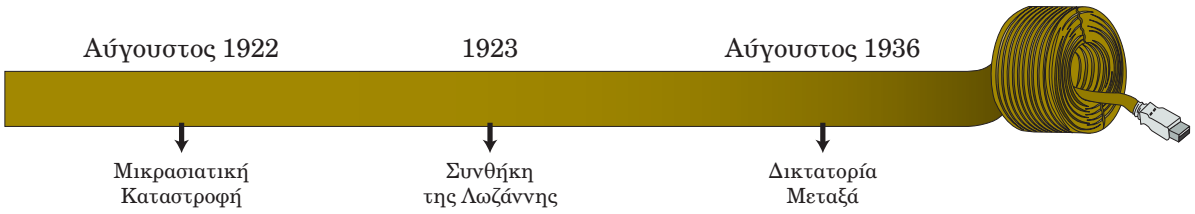
Κεφάλαιο 6

Ο Μεσοπόλεμος

Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, περισσότεροι από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες έφτασαν στην Ελλάδα. Η ανακούφιση και η εγκατάστασή τους ήταν το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετώπισε η χώρα την περίοδο του **Μεσοπολέμου**. Ταυτόχρονα, την ίδια περίοδο στην Ελλάδα επικρατούσε πολιτική και κοινωνική αναταραχή.

▲ Σεπτέμβριος του 1922. Τμήματα του ελληνικού στρατού εισέρχονται στην Αθήνα

Η Μικρασιατική Καταστροφή επισφραγίστηκε με τη Συνθήκη της Λωζάννης, το 1923. Η Ελλάδα αποσύρθηκε από την Ανατολική Θράκη, τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο και την περιοχή της Σμύρνης, ενώ τα Δωδεκάνησα παρέμειναν στην Ιταλία. Ταυτόχρονα αποφασίστηκε η *ανταλλαγή των πληθυσμών* ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία με βάση το θρήσκευμα. Δε μετακινήθηκαν μόνο οι Χριστιανοί Έλληνες που ζούσαν στην Κωνσταντινούπολη, την Ίμβρο και την Τένεδο και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

Την άνοιξη του 1924 ανακηρύχθηκε από τη Βουλή και στη συνέχεια επικυρώθηκε με δημοψήφισμα η αβασίλευτη Δημοκρατία. Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου υπήρξε ο πρώ-

τος πρωθυπουργός της αβασίλευτης Δημοκρατίας.

Η Ελλάδα, κλονισμένη από τη στρατιωτική ήττα, διχασμένη πολιτικά και έχοντας οικονομικές δυσκολίες, δέχτηκε περισσότερο από ένα εκατομμύριο *πρόσφυγες* από την Ανατολική Θράκη, τον Πόντο και τη Μικρά Ασία. Αυτοί ήρθαν να προστεθούν στους 100.000 περίπου, που είχαν εγκαταλείψει τη Βουλγαρία και τη Σοβιετική Ένωση, όπου είχαν κυριαρχήσει οι Μπολσεβίκοι.

Στο διάστημα που μεσολάβησε ανάμεσα στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους (Μεσοπόλεμος), το ελληνικό κράτος είχε να αντιμετωπίσει πολλά και μεγάλα προβλήματα, τα οποία αυξήθηκαν μετά τη διεθνή οικονομική κρίση του 1929. Κύριο μέλημα ήταν να βρεθεί στέγη και απασχόληση για τους Έλληνες πρόσφυγες.

Η πλειονότητα των προσφύγων εγκαταστάθηκε κυρίως στη Μακεδονία και τη Δυτική Θράκη, ενισχύοντας το ελληνικό στοιχείο των περιοχών αυτών. Οι πρόσφυγες έμεναν προσωρινά σε *καταυλισμούς*, ενώ αργότερα δημιουργήθηκαν *οικισμοί* για τη στέγασή τους. Η παρουσία των προσφύγων στο ελληνικό κράτος τόνωσε τόσο τον πληθυσμό των πόλεων όσο και τον αγροτικό πληθυσμό, συμβάλλοντας σημαντικά στην οικονομική και την πνευματική ανάπτυξη της χώρας.

Κατά τον Μεσοπόλεμο η Ελλάδα *ταλανιζόταν* από εσωτερική πολιτική αστάθεια. Τα πολιτικά κόμματα εναλλάσσονταν συχνά στην εξουσία, ενώ δεν έλειψαν και τα *πραξικοπήματα* που οργάνωναν αξιωματικοί του στρατού. Με την άνοδο του *φασιστικού κόμματος* στην Ιταλία και του *ναζιστικού κόμματος* στη Γερμανία φάνηκαν και πάλι τα σύννεφα του πολέμου πάνω από την Ευρώπη. Καθώς τα πολιτικά κόμματα *έριζαν* μεταξύ τους και στη χώρα επικρατούσε κοινωνική αναταραχή που εκφραζόταν με πορείες, διαδηλώσεις και απεργίες, ανέλαβε την εξουσία ο υπουργός των Στρατιωτικών Ιωάννης Μεταξάς.

Στις 4 Αυγούστου του 1936 ο Μεταξάς, στον οποίο είχε αναθέσει την πρωθυπουργία ο βασιλιάς Γεώργιος Β΄, διέλυσε τη Βουλή και επέβαλε *δικτατορία*. Ο Μεταξάς άσκησε διώξεις εναντίον των πολιτικών του αντιπάλων και προσπάθησε, χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα, να προσεγγίσει τους αγρότες και τους εργάτες με διάφορα κοινωνικά μέτρα. Ως έμπειρος στρατιωτικός, φρόντισε να προετοιμάσει τη χώρα για τον πόλεμο που ερχόταν. Παράλληλα, ενώ επικαλούνταν την ουδετερότητα, ακολούθησε σταθερή πολιτική φιλίας με τη Βρετανία, τη μεγαλύτερη ναυτική δύναμη της εποχής.

✎ Γλωσσάρι

Ανταλλαγή πληθυσμών: Η παράλληλη μετακίνηση ανθρώπων από τον τόπο τους, μετά από διεθνή συμφωνία.
Πρόσφυγες: Άνθρωποι που υποχρεώνονται να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και να καταφύγουν σε άλλες χώρες ή περιοχές.
Καταυλισμοί: Πρόχειρη και προσωρινή διαμονή σε σκηνές.
Οικισμοί: Μόνιμες εγκαταστάσεις κατοίκων.
Ταλανίζομαι: Ταλαιπωρούμαι.
Πραξικόπημα: Δυναμική πολιτική ή στρατιωτική ενέργεια, που στοχεύει στην κατάλυση του Συντάγματος μιας χώρας.
Φασιστικό κόμμα: Το κόμμα που ίδρυσε το 1921 στην Ιταλία ο Μπενίτο Μουσολίνι.
Ναζιστικό κόμμα: Το κόμμα που ιδρύθηκε το 1919 στη Γερμανία. Έγινε γνωστό κυρίως λόγω του αρχηγού του, Αδόλφου Χίτλερ.
Ερίζω: Φιλονικώ, λογομαχώ.
Δικτατορία: Το πολίτευμα, όπου η εξουσία ασκείται απολυταρχικά από ένα πρόσωπο ή ομάδα ατόμων που έχουν επικρατήσει με τη βία.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Η Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή

«Όσο για την Ελλάδα, που βρισκότανε πάλι στο σημείο να λάβει το μερτικό της από την ευρωπαϊκή κρίση, παρουσίαζε τώρα τούτο το χαραχτηριστικό, μοναδικό στην τρισχιλιόχρονη Ιστορία της: -Αυτό που είχανε συνηθίσει να λένε "η ελληνική διασπορά" και το ονομάζαμε το Γένος των Ελλήνων, είχε καταργηθεί. Για πρώτη φορά, ολόκληρος ο ελληνισμός, εκτός από ελάχιστα παρακλάδια, είχε συγκεντρωθεί μέσα στα σύνορα του ελλαδικού κράτους. Καθώς το αισθανόμουνα, αυτό το φαινόμενο ήταν το πιο σημαντικό από όσα είχε κληροδοτήσει στη γενιά μας η περίοδος που είχε αρχίσει με τους πολέμους του '12 και έκλεινε τώρα. Δεν μπορούσε να μη χαράξει στη μοίρα του τόπου ένα βαθύ σημάδι, για πολλά μελλούμενα χρόνια, ποιος ξέρει, ως την καινούρια αποδημητική περίοδο του ελληνισμού».

Γιώργος Σεφέρης, *Χειρόγραφο Σεπτ. '41*, Αθήνα 1972, σ. 23.

2. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος για το Προσφυγικό Ζήτημα

«Είναι ανάγκη να είπω προς υμάς ότι η κυβέρνησις θα επιδιώξη την συμπλήρωσιν της προσφυγικής γεωργικής και αστικής αποκαταστάσεως, την οποίαν επιβάλλει όχι απλώς το καθήκον προς τους εκ σφαλμάτων παθόντας ομογενείς, αλλά αυτό τούτο το συμφέρον του κράτους, συμφέρον οικονομικόν αλλά και συμφέρον εθνικόν. Θεωρώ, άλλως τε, καθήκον μου να διακηρύξω ότι παρά τα διαπραχθέντα σφάλματα η Ελλάς ημπορεί να είνε υπερήφανος δι' εκείνο που κατώρθωσε, όταν ευρέθη εις την ανάγκην να δεχθή εις τους κόλπους της τόσας μυριάδας ομογενών εκδιωχθέντων από τας εστίας των».

Εφημερίδα *Ελεύθερον Βήμα*, 21 Ιουλίου 1928. *Τα κείμενα του Ελευθερίου Βενιζέλου. Η ζωντανή ιστορία της δραματικής περιόδου του έθνους 1909-1936*, επιμέλεια και ιστορικά υπομνήματα Στεφ. Ι. Στεφάνου, τόμ. 3 (1920-1929), Αθήνα 1983, σ. 468.

Ματιά στο παρελθόν

Η διεθνής οικονομική κρίση του 1929

Το 1929 ξέσπασε μεγάλη οικονομική κρίση στις ΗΠΑ, που επηρέασε για αρκετά χρόνια τις περισσότερες χώρες του κόσμου. Η κατάρρευση του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης αποτέλεσε την πιο εμφανή εκδήλωση του προβλήματος. Η διεθνής κρίση του 1929 είχε σοβαρές κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες. Πολλοί εργάτες και υπάλληλοι έχασαν τη δουλειά τους. Η ραγδαία αύξηση της ανεργίας προκάλεσε κοινωνική αναταραχή, η οποία εκφράστηκε με πορείες, διαδηλώσεις και απεργίες.

CITY EDITION London Herald LATE PRICES

FRIDAY 25th OCTOBER 1929

WALL STREET CRASH!

Black Thursday in America

Stocks Plunge and Eleven Commit Suicide

What Went Wrong?

▲ Έλληνες πρόσφυγες φτάνουν στην ηπειρωτική Ελλάδα

▲ Τυπική προσφυγική κατοικία

▲ Τους πρώτες μήνες οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν ακόμη και σε θέατρα

▲ Νοσοκομείο προσφύγων

▲ Ο Αλέξανδρος Παπαναστασίου (1867-1936)

▲ Ο Ιωάννης Μεταξάς (1871-1941)

☞ Ερωτήματα

- **Ποιες υπήρξαν για την Ελλάδα και τον ελληνισμό γενικότερα οι συνέπειες της Μικρασιατικής Καταστροφής;**
- **Με βάση το εικονογραφικό υλικό, περιγράψτε τη μετακίνηση και την αρχική εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα.**

Κεφάλαιο 7

Το Αλβανικό Έπος

Το 1939 ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Η Ελλάδα μπήκε στον πόλεμο έναν χρόνο αργότερα, στις 28 Οκτωβρίου 1940, όταν της επιτέθηκαν οι Ιταλοί.

▲ Ελαιογραφία του Αλέξ. Αλεξανδράκη με τον τίτλο «Πυροβολικό στο ποτάμι», Αθήνα, συλλογή οικογένειας Αλεξανδράκη

Μετά την ήττα της στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η Γερμανία έχασε αρκετά εδάφη, ενώ εξαναγκάστηκε να πληρώσει μεγάλες αποζημιώσεις και να μειώσει δραστικά το στρατό της. Αλλά και η ηττημένη Βουλγαρία υποχρεώθηκε να παραχωρήσει τη Δυτική Θράκη στην Ελλάδα.

Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου πολλά δημοκρατικά πολιτεύματα κατέρρευσαν και τα διαδέχθηκαν δικτατορίες. Στη Γερμανία το 1933 πήρε την εξουσία ο αρχηγός του ναζιστικού κόμματος Αδόλφος Χίτλερ, που υποσχόταν να ξανακάνει τη χώρα υπολογίσιμη δύναμη από τους αντιπάλους της. Από το 1922 στην Ιταλία είχε επικρατήσει ο ιδρυτής του φασιστικού κόμμα-

τος, Μπενίτο Μουσολίνι. Το 1936 η Ιταλία συμμάχησε με τη Γερμανία (άξονας Ρώμης-Βερολίνου), στην προσπάθειά της να κυριαρχήσει στη Μεσόγειο και στα Βαλκάνια, επαναφέροντας την ένταση και τους φόβους ενός νέου πολέμου πάνω από την Ευρώπη.

Οι φόβοι δεν άργησαν να επαληθευτούν. Ο Χίτλερ ανάγκασε την Αυστρία να ενωθεί με τη Γερμανία ενώ τον επόμενο χρόνο εισέβαλε στην Τσεχοσλοβακία. Παράλληλα ο ιταλικός στρατός κατέλαβε το 1939 την Αλβανία, κρούοντας το καμπανάκι του κινδύνου για την Ελλάδα.

Η ιταλική επιθετικότητα δεν βρήκε την Ελλάδα απροετοίμαστη. Ο Ιωάννης Μεταξάς είχε ήδη από το 1936 φροντίσει για τη στρατιωτική προετοιμασία της χώρας. Έτσι, διπλασίασε τις πολεμικές δαπάνες, μερίμνησε για τη δημιουργία αξιόπιστου πυροβολικού και εκπόνησε σχέδια μάχης για ενδεχόμενες επιθέσεις από τη Βουλγαρία και αργότερα από την Ιταλία.

Το 1939 ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, όταν ο γερμανικός στρατός εισέβαλε στη γειτονική Πολωνία, που την ασφάλειά της είχε εγγυηθεί η Αγγλία. Πολλές χώρες της Ευρώπης, με πρώτες την Αγγλία και τη Γαλλία, κήρυξαν πόλεμο στις δυνάμεις του Άξονα, σχηματίζοντας τη δική τους συμμαχία. Ο πόλεμος γρήγορα επεκτάθηκε κι έγινε παγκόσμιος. Με τον Άξονα συμμάχησε η Ιαπωνία, ενώ με τους Συμμάχους συντάχθηκε η Ρωσία και κατόπιν οι ΗΠΑ.

Η Ελλάδα μπήκε στον πόλεμο τον Οκτώβριο του 1940. Είχαν προηγηθεί εχθρικές ιταλικές ενέργειες, με σοβαρότερη τον *τορπιλισμό* του καταδρομικού «Έλλη» από ιταλικό υποβρύχιο, τον Δεκαπενταύγουστο του 1940, στο λιμάνι της Τήνου. Δυόμισι μήνες αργότερα, χαράματα της 28ης Οκτωβρίου, ο Ιταλός πρέσβης στην Αθήνα Γκράτσι επέδωσε στον Μεταξά *τελεσίγραφο* ζητώντας την παράδοση της χώρας. Η άρνηση του Μεταξά εξ ονόματος όλων των Ελλήνων σήμανε την αρχή του πολέμου.

Λίγο αργότερα ιταλικά στρατεύματα εισέβαλαν από τα ελληνοαλβανικά σύνορα, με σκοπό να καταλάβουν αρχικά την Ήπειρο. Ταυτόχρονα μία ομάδα *Αλπινιστών* διείσδυσε στη Βόρεια Πίνδο για να χτυπήσει στα νώτα τους οχυρωμένους Έλληνες και να εμποδίσει την άφιξη ενισχύσεων από τη Θεσσαλία.

Όμως ο ελληνικός στρατός αμύνθηκε με επιτυχία, ενώ οι Ιταλοί Αλπινιστές εξουδετερώθηκαν στις χιονισμένες χαράδρες του Σμόλικα. Στα μέσα Νοεμβρίου του 1940 οι Έλληνες στρατιώτες αντεπιτέθηκαν, αναγκάζοντας τους Ιταλούς να αποσυρθούν στο εσωτερικό της Αλβανίας και πετυχαίνοντας σημαντικές νίκες, μπήκαν στη Βόρεια Ήπειρο, αλλά η περαιτέρω προώθησή τους ήταν πολύ δύσκολη. Λόγω του ορεινού εδάφους και του βαρύτατου χειμώνα, τα *κρυοπαγήματα* ήταν περισσότερα από τις απώλειες της μάχης, ενώ η μεταφορά τροφίμων και πυρομαχικών δυσκόλευε όσο τα στρατεύματα απομακρύνονταν από τα ελληνικά σύνορα.

Η επιχείρηση της Ιταλίας στο μέτωπο της Αλβανίας είχε αποτύχει χάρη στο ελληνικό «ΟΧΙ», την άρνηση ενός ολόκληρου λαού να υποταγεί στις επιθυμίες των ισχυρών και να χάσει τη λευτεριά του.

✎ Γλωσσάρι

Τορπιλισμός: Χτύπημα με υποβρύχιο βλήμα που ονομάζεται τορπίλη και προκαλεί ανατίναξη.
Τελεσίγραφο: Έγγραφο, με το οποίο οι Ιταλοί απαιτούσαν την άνευ όρων παράδοση της Ελλάδας.
Αλπινιστές: Ιταλοί στρατιώτες εξασκημένοι στον πόλεμο σε ορεινό έδαφος.
Κρυοπαγήματα: Η νέκρωση των άκρων (χεριών και ποδιών) από το υπερβολικό κρύο.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ημερήσια Διαταγή του Διοικητή του Αποσπάσματος Πίνδου Συνταγματάρχη Κων. Δαβάκη προς τους αξιωματικούς του (3 Σεπτεμβρίου 1940)

«Ο Λεωνίδας εις τας Θερμοπύλας, ο Διάκος στην Αλαμάνα είναι ηρωισμοί άφθαστοι, που σπανίως η ιστορία έχει να παρουσιάση. Εμπνευστήτε λοιπόν από το δίκαιον (;) της αποστολής μας, από την ιστορίαν μας και εμπνεύσατε και τους στρατιώτας σας. Καθένας από σας να πεισθή βαθέως ότι από αυτόν και μόνον εξαρτάται η επιτυχία. Και έαν όλοι από των Διοικήσεων μέχρι του τελευταίου Ημιονηγού ούτω σκεφθώσι και αναλόγως πράξωσι, η επιτυχία είναι εξησφαλισμένη. Μη σας τρομάζη η τυχόν υλική υπεροχή του αντιπάλου. Τον υλικόν αξίζει όσον και οι άνδρες που το χειρίζονται. Και ξέρετε πολύ καλά τι είδος άνδρες θα χειρισθούν το υλικό του αντιπάλου. Οι Επαναστάται του ’21 με ξύλα και δρεπάνια αντιμετώπισαν Στρατόν της εποχής επιστημονικώς οπλισμένον χάρις εις το εξυψωμένον ηθικόν των... Σήμερον εμείς με οπλισμόν σχεδόν ισάξιον του αντιπάλου θα υστερήσωμεν των προγόνων μας; Με το ανώτερον ηθικόν μας, με το δίκαιον του αγώνος μας, με τη δύναμιν του Θεού, θα εξέλθωμεν νικηφόροι της δοκιμασίας. Η πίστις μετακινεί όρη: φαντασθήτε τι κάμνει όταν πρόκειται να ωρισθή αντιμέτωπος των Ιταλών».

Θεόδωρος Α. Νημάς, *Τρικαλινά*, τόμ. 28, Τρίκαλα 2008, σ. 171.

2. Η 28η Οκτωβρίου 1940 στην Αθήνα

«Σιγά-σιγά η Αθήνα παίρνει το ύφος των μεγάλων εθνικών εορτών, κάτι που θυμίζει λχ. τα Εκατόχρονα της Ελληνικής Επανάστασης, αλλά πιο αυθόρμητα και πιο νεανικά. Καιρός θαυμάσιος, καταγάλανος ουρανός. Πλήθη νέων, με στολές της ΕΟΝ ή με πολιτικά, έχουν χυθεί στους κεντρικούς δρόμους, με λάβαρα, σημαίες, δάφνες, μουσικές. Κρατούν εικόνες του βασιλιά, του Μεταξά, του καταδρομικού *Έλλη* με την επιγραφή: *Δεν λησμονούμε*. Ο κόσμος συμμετέχει σ’ αυτές τις εκδηλώσεις, χειροκροτεί, ζητωκραυγάζει. Είχα πολλά, παρά πολλά χρόνια να δω τέτοιο ενθουσιασμό στην Αθήνα. Αισθάνεται κανείς ένα πάθος μες στον αέρα, ένα φανατισμό, μια λεβεντιά. Ξύπνησε το ελληνικό φιλότιμο, είναι κάτι ωραίο. Και μια τέλεια εθνική ενότητα. Είναι η πρώτη φορά στη ζωή μου που αισθάνομαι τέτοιαν ομόνοια να βασιλεύει στον τόπο: Κανείς δεν σκέπτεται αυτή τη στιγμή ότι ο εχθρός είναι δέκα φορές ισχυρότερος, ότι ο θάνατος κρέμεται από πάνω μας μέσα σ’ αυτόν τον λαμπρό ουρανό. Αισθάνομαι μια μεγάλη αγάπη για τον ελληνικό λαό, μια αγάπη γεμάτη αλληλεγγύη, στοργή και αντρική εκτίμηση. Είναι ένας όμορφος, λεβέντικος, ευγενικός και έξυπνος λαός, είναι ένας λαός που αξίζει περισσότερο από ορισμένους μεγάλους λαούς του κόσμου και ασφαλώς πολύ περισσότερο απ’ αυτούς τους ξιπασμένους που ξεκίνησαν σήμερα να μας κατακτήσουν».

Γιώργος Θεοτοκάς, *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, εισαγωγή, επιμέλεια Δημήτρης Τζιόβας, Αθήνα χχ, σσ. 170-171.

3. Από το Ημερολόγιο του οπλίτη Δημήτριου Λουκάτου, Σάββατο, 22 Φεβρουαρίου 1941, συζήτηση με Ιταλούς αιχμαλώτους

«Οι συνάδελφοί μου συμπεραίνουν τα γνωστά: Γιατί ρε παιδιά! Τι φταίνε κι αυτοί! Σάμπως δεν έχουν μάννα και πατέρα; Σάμπως τον θέλουν τον πόλεμο; Ένας όμως από τους Κρητικούς της ομάδας έχει αντιρρήσεις; “Τους κερατάδες. Το ίδιο σόι είναι όλοι τους. Μπαμπέσηδες! Τι τους φυλάνε;”. Κάτι καταλαβαίνουν οι Ιταλοί και με ρωτάνε. “Τι λέει αυτός;”. Τους απαντώ: “Είναι θυμωμένος με τον Μουσολίνι”. Ο μηχανικός της Μπολώνια προσθέτει: “Και μ’ εμάς”. Ώσπου να ετοιμαστή η συνοδεία, κουβεντιάζουμε: “Θα σας νικήσουμε, γιατί έχουμε το δίκιο με το μέρος μας. Μας επιτεθήκατε πρώτοι”. Μου λέει καπνίζοντας: “Από δω που βρισκόμαστε, τώρα, ούτε εμείς μπορούμε να κουνήσουμε σας, ούτε σεις εμάς. Είμαστε τώρα καλά οχυρωμένοι. Και όλο οχυρωνόμαστε. Βέβαια, το ίδιο θα κάνετε κι εσείς”. “Λοιπόν, του λέω, τι θα γίνη;”. “Dio lo sa”* μου λένε…».

Δημήτριος Λουκάτος, *Οπλίτης στο αλβανικό μέτωπο. Ημερολογιακές σημειώσεις, 1940-41*, Αθήνα 2001.

* Dio lo sa = Ο Θεός ξέρει

Ματιά στο παρελθόν

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 1939, όταν η ναζιστική Γερμανία του Χίτλερ εισέβαλε στην Πολωνία. Σύντομα εμπλέχθηκαν σ’ αυτόν οι περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, οι ΗΠΑ και πολλά κράτη από άλλες ηπείρους.

Ο Αδόλφος Χίτλερ

Ο πόλεμος ήταν το ολέθριο επακόλουθο της αποτυχίας στην εφαρμογή των όρων ειρήνης, που είχαν τερματίσει τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο την περίοδο 1919-1920.

Γερμανοί στρατιώτες καταλαμβάνουν το Παρίσι

▲ Διαδήλωση Αθηναίων το πρωί της 28ης Οκτωβρίου 1940, Αθήνα, Πολεμικό Μουσείο

▲ Πίνακας του Έκτορα Δούκα που απεικονίζει τη μεταφορά στρατιωτικού υλικού στο πολεμικό μέτωπο από τις γυναίκες της Πίνδου, Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

▲ Ελαιογραφία του Αλέξ. Αλεξανδράκη με τον τίτλο «Κατάληψη εχθρικών θέσεων», Αθήνα, συλλογή οικογένειας Αλεξανδράκη

▲ Αυτοκόλλητο που κυκλοφόρησε στις ΗΠΑ το 1940-41 για τον έρανο υπέρ του αγώνα της Ελλάδας εναντίον των κατακτητών

▲ Βρετανικό σκίτσο που παρομοιάζει τον αγώνα των Ελλήνων στο μέτωπο της Αλβανίας με την αντίσταση των προγόνων τους στις Θερμοπύλες

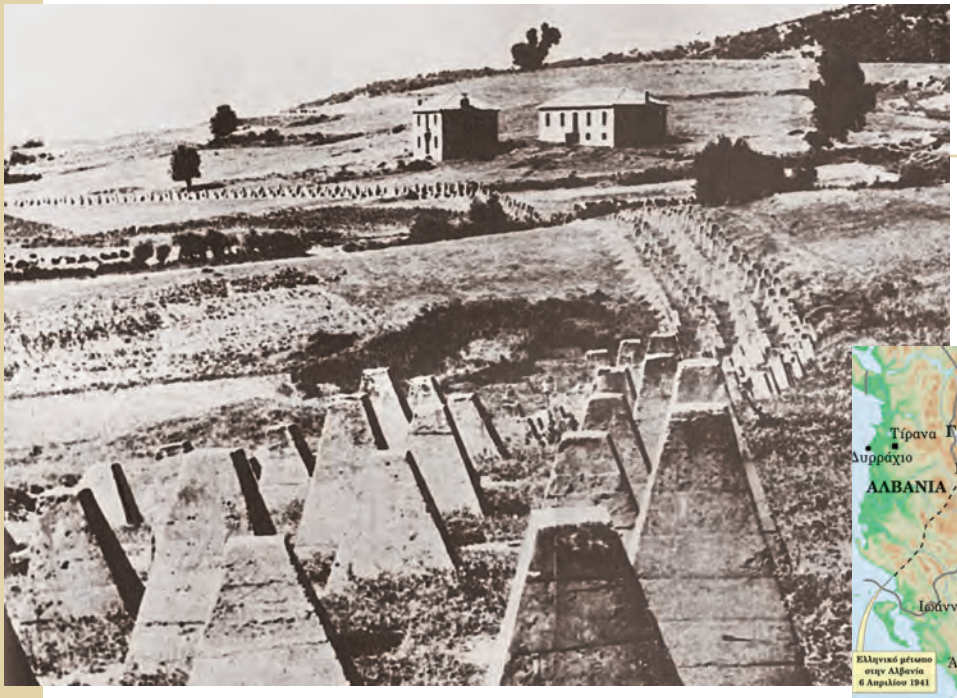
☞ Ερωτήματα

- **Η νίκη των Ελλήνων απέναντι στους Ιταλούς αποτέλεσε ένα μικρό θαύμα. Ποιοι λόγοι οδήγησαν σε αυτό;**
- **Αναζητήστε με τη βοήθεια του δασκάλου σας και άλλες περιπτώσεις από την ελληνική ιστορία, όπου οι Έλληνες νίκησαν ισχυρότερους αντιπάλους.**
- **Με βάση την Πηγή 2 και το εικονογραφικό υλικό, ποια αισθήματα κυριαρχούσαν ανάμεσα στους Έλληνες κατά τον Ελληνοϊταλικό Πόλεμο του 1940-41;**

Κεφάλαιο 8

Η γερμανική επίθεση και ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

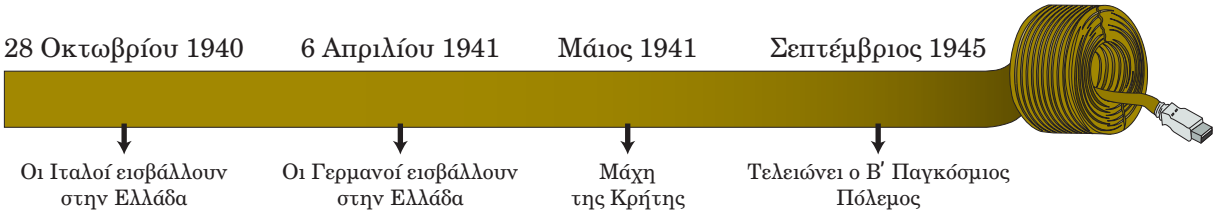
Μετά την αποτυχία των Ιταλών να καταλάβουν την Ελλάδα, έσπευσαν να τους βοηθήσουν οι σύμμαχοί τους Γερμανοί. Οι Γερμανοί κατόρθωσαν τελικά να υποτάξουν τους Έλληνες. Ωστόσο, ηττήθηκαν τελικά και οι ίδιοι το 1945 από τις συμμαχικές δυνάμεις.

▲ Αντιαρματική οχύρωση στην τοποθεσία Μπέλες – Νέστος, Αθήνα, Πολεμικό Μουσείο

▶ Χάρτης στον οποίο απεικονίζεται η εισβολή των Γερμανών στην Ελλάδα

Η αποτυχία των Ιταλών να κατακτήσουν την Ελλάδα τροποποίησε τα σχέδια των συμμάχων τους Γερμανών, οι οποίοι την άνοιξη του 1940 είχαν ήδη κυριεύσει τη Γαλλία και σχεδίαζαν να επιτεθούν στη Σοβιετική Ένωση. Ωστόσο, η ανάγκη να προστατευτούν οι γερμανικές στρατιωτικές μονάδες από βομβαρδισμούς της βρετανικής κυρίως αεροπορίας, που στάθμευε στα Βαλκάνια, επέβαλε τη στροφή του ενδιαφέροντός τους προς τα εκεί.

Στις αρχές Μαρτίου του 1941 η Βουλγαρία συμμάχησε με τη Γερμανία και γερμανικές *φάλαγγες* διάβηκαν ελεύθερα το έδαφός της. Έγινε πια φανερό ότι στόχος του γερμανικού στρατού ήταν η Ελλάδα. Μπροστά σ' αυτό το ενδεχόμενο η ελληνική Κυβέρνηση, εγκαταλείποντας οριστικά την ουδετερότητά της, επέτρεψε να αποβιβαστούν στη χώρα στρατιώτες των συμμαχικών δυνάμεων.

Στις 6 Απριλίου του 1941 εκατοντάδες γερμανικά αεροπλάνα άρχισαν βομβαρδισμούς, καθώς Γερμανοί στρατιώτες έκαναν επίθεση σε ελληνικά οχυρά. Ταυτόχρονα, γερμανικά άρματα μάχης προχώρησαν με κατεύθυνση την Κοζάνη και τα Γρεβενά, για να απειλήσουν τα νώτα του ελληνικού στρατού στην Αλβανία.

Ο ελληνικός στρατός, που υπερασπιζόταν το Ρούπελ και άλλα οχυρά στα σύνορα με τη Βουλγαρία, αντιστάθηκε αλλά δεν μπόρεσε να αντιμετωπίσει την ταυτόχρονη εισβολή από δύο διαφορετικές περιοχές. Στις 9 Απριλίου 1941 γερμανικές δυνάμεις κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη και κατευθύνθηκαν προς τη Νότια Ελλάδα. Η ελληνική Κυβέρνηση αποσύρθηκε στην Κρήτη και οι στρατηγοί του αλβανικού μετώπου υποχρεώθηκαν να συνθηκολογήσουν. Στις 27 Απριλίου του 1941 και η Αθήνα έπεσε στα χέρια των κατακτητών. Ως το τέλος Απριλίου ολόκληρη η ηπειρωτική χώρα είχε καταληφθεί.

Τον επόμενο μήνα Γερμανοί αλεξιπτωτιστές έπεσαν στο τελευταίο ελληνικό οχυρό, την Κρήτη, που την υπεράσπιζαν συμμαχικά και ελληνικά στρατεύματα καθώς και ένοπλοι πολίτες. Έπειτα από σκληρές συγκρούσεις, που κράτησαν δέκα ημέρες, οι Γερμανοί επικράτησαν αλλά με βαρύτατες απώλειες. Έτσι, οι δυνάμεις του Άξονα κυρίευσαν το ελληνικό κράτος και άρχισε η περίοδος της Κατοχής που κράτησε μέχρι το 1944.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος τερματίστηκε το 1945, με νίκη των συμμαχικών δυνάμεων. Οι καταστροφές ήταν για όλους ανυπολόγιστες. Προκλήθηκαν μεγάλες υλικές ζημιές ενώ εκατομμύρια άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους. Από τις τραγικότερες στιγμές του πολέμου, το *Ολοκαύτωμα* των Εβραίων στα ναζιστικά *στρατόπεδα συγκέντρωσης* και η ρίψη ατομικής βόμβας στις ιαπωνικές πόλεις Ναγκασάκι και Χιροσίμα από τους Αμερικανούς για να εξαναγκάσουν την Ιαπωνία να παραδοθεί, προκάλεσαν φρίκη και συγκλόνισαν την ανθρωπότητα.

✎ Γλωσσάρι

Φάλαγγα: Στρατιωτικό σώμα με ιδιαίτερη οργάνωση.
Ολοκαύτωμα: Η εξόντωση μεγάλου αριθμού ανθρώπων.
Στρατόπεδα συγκέντρωσης: Χώροι αναγκαστικής εργασίας και εκτέλεσης αιχμαλώτων.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ο Γάλλος φιλόσοφος Αλμπέρτ Καμύ δήλωσε για την αντίσταση των Ελλήνων:

«Την ιδέα που έχουμε για την ελευθερία την οφείλουμε στην Ελλάδα, μαζί με πολλές άλλες, που κάνουν τον άνθρωπο περήφανο. Γι' αυτό βεβαίως η είσοδος των Γερμανών στην Αθήνα υπήρξε γι' αυτούς που με περιβάλλουν και για μένα τον ίδιο το πιο σπαρακτικό σύμβολο των όσων υποφέραμε πέντε ολόκληρα χρόνια. Αλλά ταυτόχρονα διατηρήσαμε στην καρδιά μας την ανάμνηση και το παράδειγμα του εκπληκτικού Αλβανικού Πολέμου. Η Ελλάδα, μετά την Ισπανία, μας δίδαξε, μέσα στην οργή και στην πίκρα, πως μπορείς να έχεις δίκιο και να νικηθείς. Αλλά η Ελλάδα είναι η πρώτη που έκανε να κατανοήσει ο κόσμος πως οι άνθρωποι της ελευθερίας μπορούσαν να είναι επίσης και οι άνθρωποι του θάρρους και πως καμιά ήττα δεν ήταν αιώνια. Αυτός ο μικρός λαός αποδείχτηκε ισάξιος με το καταπληκτικό παρελθόν του».

Roger Milliex (επιμ.), *Κείμενα και μαρτυρίες Γάλλων*, απόδοση κειμένων στα ελληνικά Τ. Δρακοπούλου, απόδοση ποιημάτων Τ. Πατρίκιος, Αθήνα 1980, σσ. 201-202.

2. Οι Γερμανοί μπαίνουν στην Αθήνα

«Στην οδό Ακαδημίας είδα μια χιτλερική σημαία και άκουσα να λένε ότι πέρασαν γερμανικές μοτοσυκλέτες. Λίγο ύστερα, από την οδό Λυκαβηττού, είδα από μακριά μοτοσυκλέτες που περνούσαν στην οδό Σταδίου. Ύστερα είδα τη χιτλερική σημαία που κυματίζει στην Ακρόπολη, ενώ ο ραδιοφωνικός σταθμός Αθηνών έπαιζε μελαγχολικά τον εθνικό Ύμνο και επαναλάμβανε κάθε τόσο τη διαταγή του στρατιωτικού διοικητή».

Γιώργος Θεοτοκάς, *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, εισαγωγή-επιμέλεια Δημήτρης Τζιόβας, Αθήνα, χχ., σσ. 261.

Ματιά στο παρελθόν

Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων

Στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου η ναζιστική Γερμανία έβαλε σε εφαρμογή το περίφημο σχέδιο της «τελικής λύσης», τον αφανισμό δηλαδή των Εβραίων. Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης στο Άουσβιτς (φωτ. δίπλα), στο Νταχάου και αλλού συγκεντρώθηκαν εκατοντάδες χιλιάδες Εβραίοι απ' όλη την Ευρώπη, με σκοπό να εξοντωθούν. Ανάμεσά τους και χιλιάδες Εβραίοι της Ελλάδας (φωτ. κάτω). Το Ολοκαύτωμα των Εβραίων ανήκει στα τραγικότερα συμβάντα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Οι Γερμανοί κατακτητές μπαίνουν στη Θεσσαλονίκη

▲ Γερμανοί αλεξιπτωτιστές πέφτουν στην Κρήτη, Αθήνα, Πολεμικό Μουσείο

▲ Οι Γερμανοί κατακτητές στην Ακρόπολη

☞ Ερωτήματα

- **Για ποιους λόγους ήταν απαραίτητη η κατάκτηση της Ελλάδας προτού οι Γερμανοί προχωρήσουν προς τη Σοβιετική Ένωση;**
- **Με τη βοήθεια του δασκάλου σας, να σχολιάσετε τις υπογραμμισμένες φράσεις του Γάλλου φιλοσόφου Καμύ, που περιέχονται στην Πηγή 1.**

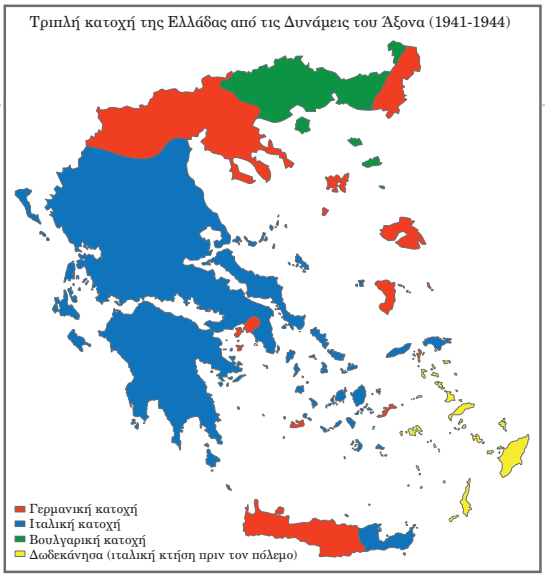
Κεφάλαιο 9

Μία δεκαετία αγώνων και θυσιών για την ελευθερία (1941 - 1949)

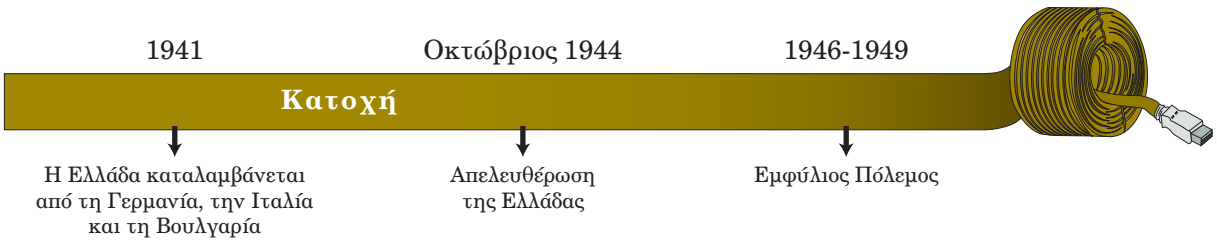
Η κατοχή της Ελλάδας κράτησε ως τον Οκτώβριο του 1944 και προκάλεσε πολλά δεινά στον ελληνικό λαό. Οι Έλληνες όμως αντιστάθηκαν στους κατακτητές. Λίγο μετά την Απελευθέρωση, η χώρα οδηγήθηκε σε Εμφύλιο Πόλεμο.

Οκτώβριος 1944. Η στιγμή της Απελευθέρωσης. Ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου υψώνει την ελληνική σημαία στον ιερό βράχο της Ακρόπολης, Αθήνα, ΕΛΙΑ

Η Ελλάδα διαιρεμένη σε ζώνες Κατοχής

Οι Γερμανοί, αφού κατέλαβαν την Ελλάδα, κράτησαν την Αθήνα, την Κεντρική Μακεδονία, την Κρήτη και το σιδηροδρομικό δίκτυο, παραχώρησαν τμήματα της Μακεδονίας και της Θράκης στους συμμάχους τους Βουλγάρους και την υπόλοιπη χώρα στους Ιταλούς.

Η περίοδος της τριπλής Κατοχής ήταν η αφετηρία μεγάλης δοκιμασίας για τον ελληνικό λαό. Ιδιαίτερα τον πρώτο χειμώνα του 1941-1942 η πείνα μάστιζε τους κατοίκους στις μεγάλες πόλεις. Τα θύματα υπήρξαν χιλιάδες, ιδιαίτερα μάλιστα υπέφεραν τα μικρά παιδιά.

Ταυτόχρονα με την Κατοχή ξεκίνησε και η αντίσταση των κατακτημένων Ελλήνων. Στις 30 Μαΐου του 1941 δύο φοιτητές, ο Μανώλης Γλέζος και ο Απόστολος Σάντας, κατέβασαν τη γερμανική σημαία από την Ακρόπολη, τραυματίζοντας με την πράξη τους αυτή το γόητρο των κατακτητών. Λίγους μήνες αργότερα, με την ηθική και υλική υποστήριξη της Βρετανίας, δημιουργήθηκαν τρεις αντιστασιακές οργανώσεις, το *Ε.Α.Μ.*/Ε.Λ.Α.Σ. σε όλη σχεδόν τη χώρα, ο *Ε.Δ.Ε.Σ.* που έδρασε κυρίως στην Ήπειρο και η *Ε.Κ.Κ.Α.* Κορυφαίο κατόρθωμα της κοινής ελληνικής αντιστασιακής δράσης ήταν η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου (25 Νοεμβρίου 1942). Με την καταστροφή της καθυστέρησε ο ανεφοδιασμός των στρατευμάτων του Άξονα, που πολεμούσαν στην Αφρική.

Οι πράξεις αντίστασης προκάλεσαν όμως τα αντίποινα των κατακτητών. Η τρομοκρατία, το κάψιμο ολόκληρων χωριών όπως τα Καλάβρυτα, το Δίστομο, το Μεσόβουνο, οι Πύργοι και η Κάνδανος καθώς και οι μαζικές εκτελέσεις υπήρξαν το βαρύ τίμημα της ελευθερίας.

Στα τέλη του 1944 η τετραετής σχεδόν Κατοχή έφτασε στο τέλος της. Οι Γερμανοί και οι σύμμαχοί τους, νικημένοι στα πεδία των μαχών, αποσύρθηκαν από την Ελλάδα. Τον Οκτώβριο του 1944 η ελληνική Κυβέρνηση, που είχε καταφύγει στη *Μέση Ανατολή*, επέστρεψε στην Αθήνα. Ήταν η στιγμή της Απελευθέρωσης.

Ωστόσο, νέα δεινά περίμεναν τον ελληνικό λαό. Οι ελληνικές πολιτικές δυνάμεις παρέμεναν διχασμένες: από τη μια ο βασιλιάς και η αναγνωρισμένη από τους Συμμάχους ελληνική Κυβέρνηση και από την άλλη το Ε.Α.Μ., που από τον Μάρτιο του 1944 είχε σχηματίσει δική του κυβέρνηση στην ορεινή Ελλάδα. Λάθη και παραλείψεις των δύο πλευρών καθώς και παρεμβάσεις των ξένων Δυνάμεων οδήγησαν τελικά σε Εμφύλιο Πόλεμο. Ο Εμφύλιος ξέσπασε το 1946 και «μάτωσε» την Ελλάδα για τρία ολόκληρα χρόνια. Ο αδελφοκτόνος πόλεμος τερματίστηκε στα τέλη του καλοκαιριού του 1949, με την ήττα του *Δημοκρατικού Στρατού*, πολλές χιλιάδες θύματα και ανυπολόγιστες καταστροφές. Μπορεί οι ένοπλες συγκρούσεις να τελείωσαν, αλλά τα τραύματα στις ψυχές των Ελλήνων παρέμειναν ανοιχτά για πολλές ακόμη δεκαετίες.

✎ Γλωσσάρι

Ε.Α.Μ.: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο. Ήταν η ισχυρότερη αντιστασιακή οργάνωση.
Ε.Δ.Ε.Σ.: Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος.
Ε.Κ.Κ.Α.: Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση.
Μέση Ανατολή: Περιοχή που περιλαμβάνει εδάφη της βορειοανατολικής Αφρικής και της νοτιοδυτικής Ασίας.
Δημοκρατικός Στρατός: Στράτευμα που δημιουργήθηκε από το Κ.Κ.Ε. στη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Στην κηδεία του ποιητή Κωστή Παλαμά, τον χειμώνα του 1943, πλήθος κόσμου έψαλλε τον εθνικό ύμνο και διαδήλωσε την οργή του ενάντια στους κατακτητές. Ο Άγγελος Σικελιανός απήγγειλε το παρακάτω ποίημα:

«Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα!

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα!
Ένα βουνό με δάφνες αν υψώσουμε ως το Πήλιο κι
ως την Όσσα,
κι αν το πυργώσουμε ως τον έβδομο ουρανό,
ποιόν κλεί, τι κι αν το πεί η δικιά μου γλώσσα;

Μα εσύ Λαέ, που τη φτωχή σου τη μιλιά,
Ήρωας την πήρε και την ύψωσε ως τ' αστέρια,
μεράσου τώρα τη θεϊκή φεγγοβολιά
της τέλειας δόξας του, ανασήκωσ' τον στα χέρια

γιγάντιο φλάμπουρο κι απάνω από μας
που τον υμνούμε με καρδιά αναμμένη,
πες μ' ένα μόνο ανασασμόν: "Ο Παλαμάς!",
ν' αντιβογκήσει τ' όνομά του η οικουμένη!

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βογκήστε τύμπανα πολέμου... Οι φοβερές
σημαίες, ξεδιπλωθείτε στον αέρα!

Σ' αυτό το φέρετρο ακουμπά η Ελλάδα! Ένας λαός,
σηκώνοντας τα μάτια του τη βλέπει...
κι ακέριος φλέγεται ως με τ' άδυτο ο Ναός,
κι από ψηλά νεφέλη Δόξας τονε σκέπει.

Τι πάνωθέ μας, όπου ο άρρητος παλμός
της αιωνιότητας, αστράφτει αυτήν την ώρα
Ορφέας, Ηράκλειτος, Αισχύλος, Σολωμός
την άγια δέχονται ψυχή την τροπαιοφόρα,

που αφού το έργο της θεμέλιωσε βαθιά
στη γην αυτήν με μιαν ισόθεη Σκέψη,
τον τρισμακάριο τώρα πάει ψηλά τον Ίακχο
με τους αθάνατους θεούς για να χορέψει.

Ηχήστε οι σάλπιγγες... Καμπάνες βροντερές,
δονήστε σύγκορμη τη χώρα πέρα ως πέρα...
Βόγκα Παιάνα! Οι σημαίες οι φοβερές
της Λευτεριάς ξεδιπλωθείτε στον αέρα!».

2. Απόσπασμα από τον λόγο της Απελευθέρωσης που εκφώνησε ο πρωθυπουργός Γεώργιος Παπανδρέου στο Σύνταγμα, στις 18 Οκτωβρίου 1944

«Ασπαζόμεθα την ιεράν γην της ελευθέρας πατρίδος! Οι βάρβαροι, αφού εβεβήλωσαν, επυρπόλησαν και εδήωσαν, επί τρία και ήμισυ έτη, πιεζόμενοι πλέον από την γενικήν συμμαχικήν νίκην και την εθνικήν μας αντίστασιν, τρέπονται εις φυγήν. Και η κυανόλευκος κυματίζει μόνη εις την Ακρόπολιν. Από τα βάθη της ιστορίας οι Ελληνικοί αιώνες πανηγυρίζουν την επάνοδον της Ελευθερίας εις την αρχαίαν Πατρίδαν της. Και στεφανώνουν την Γενεάν μας. Διότι ολόκληρος ο λαός μας υπήρξεν αγωνιστής της Ελευθερίας. Δεν ευρίσκεται ασφαλώς εις την κατεχόμενην Ευρώπην άλλο παράδειγμα τόσον καθολικής αντιστάσεως και τόσον ακλονήτου αισιοδοξίας διά την τελικήν Νίκην».

3. Μαρτυρία Γερμανού αξιωματικού για την καταστροφή του χωριού Χορτιάτης Θεσσαλονίκης από τους Γερμανούς

«...Ολόκληρο το χωριό μυρίζει πυρκαγιά και θάνατο. Κάποιες τέφρες βγάζουν ακόμα καπνούς. Είναι αδύνατο να γίνει ακριβής εκτίμηση του αριθμού των νεκρών. Εμείς τους υπολογίζουμε γύρω στους 200-300, ενώ οι χωρικοί μιλούν για 500-600».

Στράτος Ν. Δορδανάς, *Το αίμα των αθώων: Αντίποινα των γερμανικών αρχών Κατοχής στη Μακεδονία, 1941-1944,* Αθήνα 2007, σ. 540.

Ματιά στο παρελθόν

Ο Εμφύλιος Πόλεμος

Ο Εμφύλιος Πόλεμος υπήρξε μία από τις πιο τραγικές σελίδες της ελληνικής Ιστορίας. Χιλιάδες Έλληνες αλληλοσκοτώθηκαν, πολλοί περισσότεροι πήραν το δρόμο της προσφυγιάς, ενώ οι πληγές του αδελφοκτόνου πολέμου βασάνιζαν για πολλές δεκαετίες την ελληνική κοινωνία. Αυτόν τον βαθύ πόνο του ελληνικού λαού αποτυπώνει και το τραγούδι «του νεκρού αδελφού», που έγραψε και μελοποίησε ο συνθέτης Μίκης Θεοδωράκης:

«Δυο γιους είχες μανούλα μου
δυο δέντρα, δυο ποτάμια,
δυο κάστρα Βενετσιάνικα,
δυο δυόσμους, δυο λαχτάρες.

Ένας για την ανατολή
κι ο άλλος για τη δύση
κι εσύ στη μέση μοναχή
μιλάς, ρωτάς, μιλάς, ρωτάς
τον ήλιο.

Ήλιε που βλέπεις τα βουνά
που βλέπεις τα ποτάμια
όπου θωρείς τα πάθη μας
και τις φτωχές μανούλες.

Αν δεις τον Παύλο φώναξε
και τον Ανδρέα πες μου.
Μ' έναν καημό τ' ανάστησα
μ' έναν λυγμό τα γέννου.

Μα κείνοι παίρνουνε βουνά
διαβαίνουνε ποτάμια
ο ένας τον άλλο ψάχνουνε
για ν' αλληλοσφαγούνε.

Κι εκεί στο πιο ψηλό βουνό,
στην πιο ψηλή ραχούλα
σιμά κοντά πλαγιάζουνε
κι όνειρο κι όνειρο ίδιο βλέπουν.
Στης μάνας τρέχουνε κι οι
δυο το νεκρικό κρεβάτι.
Μαζί τα χέρια δίνουνε της
κλείνουνε τα μάτια.

Και τα μαχαίρια μπήγουνε
βαθιά μέσα στο χώμα.
Κι απέκει ανέβλυσε νερό
να πιεις να ξεδιψάσεις».

Διαδήλωση στην Αθήνα εναντίον των δυνάμεων Κατοχής στις 25 Μαρτίου 1942, φωτ. Κ. Μεγαλοκονόμου

▲ Η γέφυρα του Γοργοποτάμου που ανατινάχθηκε από τις αντιστασιακές δυνάμεις, φωτ. Αρχείο ΔΟΛ

▲ Γερμανοί στρατιώτες στο κατεστραμμένο Δίστομο, συλλογή Σπ. Μελετζή

Η κηδεία του Κωστή Παλαμά, στις 28 Φεβρουαρίου 1943, εξελίχθηκε σε κορυφαία αντιστασιακή πράξη εναντίον των κατακτητών. Τρίτος από αριστερά διακρίνεται ο ποιητής Άγγελος Σικελιανός, φωτ. Κ. Μεγαλοκονόμου

Συσσίτιο για τα πεινασμένα παιδιά της Αθήνας το 1943, Αθήνα, φωτ. Ι. Ευαγγελίδη, ΕΛΙΑ

Η απελευθέρωση των Δωδεκανήσων. Τμήμα της Βασιλικής Φρουράς παρελαύνει στη Ρόδο, φωτ. Κ. Μεγαλοκονόμου

Η αντίσταση ενάντια στους κατακτητές την περίοδο της τριπλής Κατοχής εμφανίζεται ως συνέχεια της Επανάστασης του 1821. Σκίτσο που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Ριζοσπάστης* στις 25 Μαρτίου 1945

☞ Ερωτήματα

- **Ποιες ήταν οι συνθήκες ζωής των Ελλήνων στη διάρκεια της Κατοχής;**
- **Ποια έκταση έλαβε η Εθνική Αντίσταση κατά των κατακτητών στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου;**

Κεφάλαιο 10

Η μεταπολεμική ανασυγκρότηση της Ελλάδας (1950 - 1974)

Μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου η Ελλάδα είχε να αντιμετωπίσει πολλά προβλήματα. Ωστόσο, σταδιακά άρχισε και πάλι να προοδεύει.

▲ Τα τραμ κυκλοφορούν σε κεντρικό δρόμο της Αθήνας

Το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου έφερε την Ελλάδα αντιμέτωπη με σοβαρά πολιτικά και κοινωνικά προβλήματα, που επιβράδυναν την *ανασυγκρότησή* της. Η χώρα είχε ερειπωθεί, χιλιάδες άνθρωποι είχαν χάσει τη ζωή τους ενώ τα πάθη, που είχε δημιουργήσει ο Εμφύλιος, δεν είχαν ακόμα ξεπεραστεί. Ταυτόχρονα, οι κακές σχέσεις της χώρας με τους βόρειους γείτονές της, την Αλβανία, τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία, μεγάλωναν την αβεβαιότητα για τη Μακεδονία και τη Θράκη.

Για να προστατεύσει την εδαφική της ακεραιότητα και να προσεγγίσει τη Δύση, η Ελλάδα εντάχθηκε στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο (ΝΑΤΟ), οργάνωση που ιδρύθηκε με πρωτοβουλία των Αμερικανών ως αντιστάθμισμα στην παρουσία της Σοβιετικής Ένωσης στην Ευρώπη. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, οι σχέσεις της χώρας με τη Γιουγκοσλαβία και τη Βουλγαρία βελτιώθηκαν προοδευτικά ενώ αντίθετα επιδεινώθηκαν οι σχέσεις με την Τουρκία, κυρίως εξαιτίας του ζητήματος της Κύπρου. Αποτέλεσμα των τριβών ήταν οι διώξεις των Ελλήνων της Κωνσταντινούπολης τον Σεπτέμβριο του 1955, γνωστότερες ως *Σεπτεμβριανά*.

Στις εκλογές του 1956, στις οποίες ψήφισαν για πρώτη φορά και οι γυναίκες, εκλέχθηκε πρωθυπουργός ο Κωνσταντίνος Καραμανλής. Ο Σερραίος πολιτικός στα οχτώ χρόνια της πρωθυπουργίας του επιδίωξε να πετύχει συμβιβασμό στο κυπριακό και ν' αποκαταστήσει τις σχέσεις της χώρας με τη Βρετανία και τις ΗΠΑ. Προσανατόλισε επίσης με συνέπεια την Ελλάδα προς την Ευρώπη.

Το 1963 πήρε την εξουσία ο Γεώργιος Παπανδρέου, που είχε διατελέσει πρωθυπουργός και το 1944. Διαφώνησε όμως με τον βασιλιά Κωνσταντίνο και αναγκάστηκε να παραιτηθεί το 1965. Μία από τις σημαντικές πρωτοβουλίες του κατά τη διάρκεια της σύντομης θητείας του ήταν η *εκπαιδευτική μεταρρύθμιση*.

Ο Εμφύλιος, η φτώχεια και οι δύσκολες συνθήκες ζωής στην ύπαιθρο οδήγησαν μεγάλο τμήμα του αγροτικού πληθυσμού να εγκατασταθεί στις πόλεις, αναζητώντας δουλειά. Εκεί οικοδομήθηκαν πλήθος πολυκατοικιών. Δόθηκε επίσης έμφαση στην ανάπτυξη της βιομηχανίας αλλά και των τουριστικών επιχειρήσεων, ενός νέου κλάδου απασχόλησης. Πολλοί Έλληνες *μετανάστευσαν* στην Αυστραλία αλλά και σε χώρες της Ευρώπης, της Αμερικής και της Αφρικής, επιζητώντας μια καλύτερη ζωή.

Μετά την παραίτηση του Παπανδρέου, η Ελλάδα αντιμετώπισε πολιτική κρίση. Στις 21 Απριλίου του 1967 μια ομάδα στρατιωτικών, με επικεφαλής τον συνταγματάρχη Γεώργιο Παπαδόπουλο, επέβαλε δικτατορία. Το αυταρχικό και ανελεύθερο καθεστώς καταδικάστηκε από πολιτικούς και από ανθρώπους των γραμμάτων και της τέχνης αλλά και απλούς πολίτες. Ορισμένοι κατέφυγαν σε χώρες του εξωτερικού ενώ άλλοι παρέμειναν, οργανώνοντας αντίσταση για να ανατρέψουν τους δικτάτορες. Πρώτοι εξεγέρθηκαν μαζικά την άνοιξη του 1973 οι φοιτητές, με κορύφωση τα γεγονότα στο Πολυτεχνείο της Αθήνας το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου. Η δικτατορία κατέρρευσε το 1974, όταν οι Τούρκοι εισέβαλαν στην Κύπρο. Κλήθηκε τότε από το Παρίσι, όπου διέμενε τότε, ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, για ν' αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας. Η δημοκρατία αποκαταστάθηκε και σχηματίστηκε Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας με πρωθυπουργό τον Καραμανλή.

✎ Γλωσσάρι

Ανασυγκρότηση: Η αναδιοργάνωση μιας χώρας και η σταδιακή της αποκατάσταση μετά από δύσκολη περίσταση, όπως μετά από πόλεμο ή οικονομική κρίση.

Σεπτεμβριανά: Έτσι ονομάζονται τα επεισόδια σε βάρος των Ελλήνων και οι καταστροφές των περιουσιών τους τον Σεπτέμβριο του 1955 στην Κωνσταντινούπολη, που οδήγησαν σε δραματική μείωση του ελληνισμού της περιοχής.

Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: Το σύνολο των αλλαγών στην εκπαίδευση.

Μετανάστευση: Η ατομική ή ομαδική μετακίνηση ανθρώπων και η εγκατάστασή τους σε άλλον τόπο ή άλλη χώρα, για οικονομικούς λόγους.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Στις 28 Μαρτίου του 1969 ο Γιώργος Σεφέρης έκανε την παρακάτω προφητική δήλωση στο BBC για τη δικτατορία των Συνταγματαρχών:

«Κλείνουν δυο χρόνια που μας έχει επιβληθεί ένα καθεστώς ολωσδιόλου αντίθετο με τα ιδεώδη για τα οποία πολέμησε ο κόσμος μας και -τόσο περίλαμπρα- ο λαός μας στον τελευταίο Παγκόσμιο πόλεμο. Είναι μια κατάσταση υποχρεωτικής νάρκης όπου όσες πνευματικές αξίες κατορθώσαμε να κρατήσουμε ζωντανές με πόνους και με κόπους, πάνε και αυτές να καταποντιστούν μέσα στα ελώδη στεκάμενα νερά. Δεν θα μου ήταν δύσκολο να καταλάβω πως τέτοιες ζημιές δεν λογαριάζουν πάρα πολύ για ορισμένους ανθρώπους. Δυστυχώς δεν πρόκειται μόνο γι' αυτόν τον κίνδυνο. Όλοι πια το διδάχτηκαν και το ξέρουν πως στις δικτατορικές καταστάσεις η αρχή μπορεί να μοιάζει εύκολη όμως η τραγωδία περιμένει αναπότρεπτη στο τέλος. Το δράμα αυτού του τέλους μας βασανίζει -συνειδητά ή ασυνείδητα- όπως στους παμπάλαιους χορούς του Αισχύλου. Όσο μένει η ανωμαλία τόσο προχωρεί το κακό. Είμαι ένας άνθρωπος χωρίς κανέναν απολύτως πολιτικό δεσμό και μπορώ να το πω: "μιλώ χωρίς φόβο και χωρίς πάθος". Βλέπω μπροστά μου τον γκρεμό όπου μας οδηγεί η καταπίεση που κάλυψε τον τόπο. Αυτή η ανωμαλία πρέπει να σταματήσει. Είναι εθνική επιταγή. Τώρα ξαναγυρίζω στη σιωπή μου. Παρακαλώ το Θεό να μη με φέρει άλλη φορά σε παρόμοια ανάγκη να ξαναμιλήσω».

2. Ρωμιοσύνη

«Αυτά τα δέντρα δε βολεύονται με λιγότερο ουρανό,
αυτές οι πέτρες δε βολεύονται κάτου απ' τα ξένα βήματα,
αυτά τα πρόσωπα δε βολεύονται παρά μόνο στον ήλιο,
αυτές οι καρδιές δε βολεύονται παρά μόνο στο δίκιο.

Ετούτο το τοπίο είναι σκληρό σαν τη σιωπή,
σφίγγει στον κόρφο του τα πυρωμένα του λιθάρια,
σφίγγει στο φως τις ορφανές ελιές του και τ' αμπέλια του,
σφίγγει τα δόντια. Δεν υπάρχει νερό. Μονάχα φως.
Ο δρόμος χάνεται στο φως κι ο ίσκιος της μάντρας είναι σίδερο.
Μαρμάρωσαν τα δέντρα, τα ποτάμια κ' οι φωνές μες στον ασβέστη του ήλιου.

Η ρίζα σκοντάφτει στο μάρμαρο. Τα σκονισμένα σκοίνα.
Το μουλάρι κι ο βράχος. Λαχανιάζουν. Δεν υπάρχει νερό.
Όλοι διψάνε. Χρόνια τώρα. Όλοι μασάνε μια μπουκιά ουρανό πάνου απ' την πίκρα τους.
Τα μάτια τους είναι κόκκινα απ' την αγρύπνια,
μια βαθειά χαρακιά σφηνωμένη ανάμεσα στα φρύδια τους
σαν ένα κυπαρίσσι ανάμεσα σε δυο βουνά το λιόγερμα.

Το χέρι τους είναι κολλημένο στο ντουφέκι
το ντουφέκι είναι συνέχεια του χεριού τους
το χέρι τους είναι συνέχεια της ψυχής τους –
έχουν στα χείλια τους απάνου το θυμό
κ' έχουνε τον καημό βαθιά-βαθιά στα μάτια τους
σαν ένα αστέρι σε μια γούβα αλάτι.

Όταν σφίγγουν το χέρι, ο ήλιος είναι βέβαιος για τον κόσμο
όταν χαμογελάνε, ένα μικρό χελιδόνι φεύγει μες απ' τ' άγρια γένεια τους
όταν κοιμούνται, δώδεκα άστρα πέφτουν απ' τις άδειες τσέπες τους
όταν σκοτώνονται, η ζωή τραβάει την ανηφόρα με σημαίες και με ταμπούρλα.

Τόσα χρόνια όλοι πεινάνε, όλοι διψάνε, όλοι σκοτώνονται
πολιορκημένοι από στεριά και θάλασσα,
έφαγε η κάψα τα χωράφια τους κ' η αρμύρα πότισε τα σπίτια τους
ο αγέρας έρριξε τις πόρτες τους και τις λίγες πασχαλιές της πλατείας
από τις τρύπες του πανωφοριού τους μπαινοβγαίνει ο θάνατος
η γλώσσα τους είναι στυφή σαν το κυπαρισσόμηλο
πέθαναν τα σκυλιά τους τυλιγμένα στον ίσκιο τους
η βροχή χτυπάει στα κόκκαλά τους».

Γιάννης Ρίτσος, ***Ποιήματα 1930-1960*****, Β΄, Κέδρος 1961.**

Ματιά στο παρελθόν

Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και η περίοδος του «Ψυχρού Πολέμου»

Την άνοιξη του 1945 η χιτλερική Γερμανία ηττήθηκε στα πεδία των μαχών. Έως τα τέλη του καλοκαιριού του ίδιους έτους όλοι οι σύμμαχοί της είχαν συνθηκολογήσει. Ο τερματισμός του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν πραγματικότητα. Ωστόσο, νέα μέτωπα είχαν ήδη ανοίξει, καθώς ο κόσμος εισήλθε σταδιακά στην περίοδο του «Ψυχρού Πολέμου» με την έντονη αντιπαράθεση των ΗΠΑ και της ΕΣΣΔ. Το κόστος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ήταν ανυπολόγιστο. Σε περίπου τριάντα έξι εκατομμύρια υπολογίζονται οι νεκροί μόνο στην Ευρώπη. Επίσης, η ρίψη της ατομικής βόμβας στη Χιροσίμα και το Ναγκασάκι της Ιαπωνίας (φωτ. κάτω αριστερά), με τους χιλιάδες νεκρούς που κυριολεκτικά εξαϋλώθηκαν εκεί, συγκαταλέγεται στις πιο μελανές σελίδες της ανθρώπινης ιστορίας.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου πολλές από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου προσπάθησαν να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους από τις αποικιοκρατικές δυνάμεις της Δύσης. Ανάμεσα στις χώρες αυτές ιδιαίτερη θέση κατέχει η Ινδία, που με ηγέτη τον Μαχάτμα Γκάντι (φωτ. κάτω αριστερά) κέρδισε την ανεξαρτησία της από τους Βρετανούς το 1947. Κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου, πάλι, ξεχωρίζει ο πόλεμος στο Βιετνάμ (1961-1973), η πρώτη ουσιαστικά μεγάλη σύγκρουση των δύο αντίπαλων συνασπισμών, που με επικεφαλής τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ προέκυψαν από τις στάχτες του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Και στον πόλεμο αυτό τα εγκλήματα σε βάρος των αμάχων υπήρξαν μεγάλα (φωτ. κάτω δεξιά).

▲ Η κυβέρνηση του Κωνσταντίνου Καραμανλή τον Φεβρουάριο του 1956, φωτ. Κ. Μεγαλοκονόμου

▲ Η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου τον Μάρτιο του 1964, φωτ. Κ. Μεγαλοκονόμου

3

▲ Έλληνες μετανάστες φτάνουν στην Αυστραλία (1956)

4

▲ Ευχές για καλή αντάμωση από τους Έλληνες μετανάστες στην Αυστραλία

5

▲ 17 Νοεμβρίου 1973. Άρμα μάχης ετοιμάζεται να παραβιάσει την πύλη του Πολυτεχνείου, φωτ. Β. Καραμανώλης

☞ Ερωτήματα

- **Ποια ήταν τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχόλησαν την Ελλάδα την περίοδο μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου;**
- **Με βάση την Πηγή 1, ποια ήταν η άποψη του Γιώργου Σεφέρη για τη δικτατορία;**

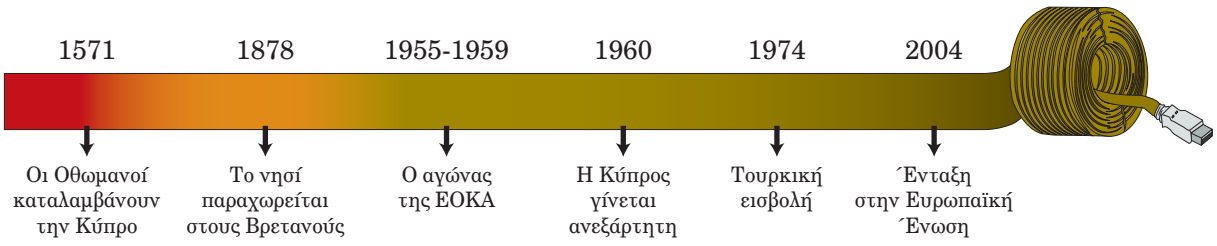
Κεφάλαιο 11

Το Κυπριακό ζήτημα

Η Κύπρος απέκτησε το 1960 την ανεξαρτησία της. Το 1974, όμως, οι Τούρκοι εισέβαλαν στο νησί και κατέλαβαν ένα μεγάλο τμήμα του. Από τότε η κατοχή μεγάλου μέρους της Κύπρου συνεχίζεται.

▲ Το νησί της Κύπρου σε χάρτη του 1562

Το νησί της Κύπρου, αφού γνώρισε πολλούς κατακτητές, κυριεύθηκε τελικά από τους Οθωμανούς Τούρκους (1571). Το 1878 η Τουρκία παραχώρησε την Κύπρο στη Βρετανία, που την διοίκησε ως αποικία της. Ωστόσο, οι Ελληνοκύπριοι δεν έπαψαν να επιθυμούν την ελευθερία τους και να αγωνίζονται για την ένωση του νησιού με την Ελλάδα.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου τόσο οι Κύπριοι όσο και οι ελληνικές Κυβερνήσεις άρχισαν να ζητούν επιτακτικά την ένωση, οργανώνοντας διαμαρτυρίες και συλλαλητήρια και προσφεύγοντας ακόμη και στον *Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών* (Ο.Η.Ε.). Ηγέτης του κυπριακού αγώνα ήταν ο αρχιεπίσκοπος του νησιού Μακάριος.

Για ν' απαλλαγούν από τη βρετανική κυριαρχία, οι Κύπριοι ξεκίνησαν ένοπλο απελευθερωτικό αγώνα. Το 1955 ανέλαβε στρατιωτική και πολιτική δράση η Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών (Ε.Ο.Κ.Α.), με αρχηγό τον απόστρατο αξιωματικό του ελληνικού στρατού Γεώργιο Γρίβα (Διγενή), έχοντας τη συναίνεση του Μακαρίου. Αντιδρώντας, το ίδιο έτος οι Τούρκοι λεηλάτησαν και κατέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη χιλιάδες ελληνικά καταστήματα και δεκάδες εκκλησίες (Σεπτεμβριανά).

Η δράση της Ε.Ο.Κ.Α. αλλά και η γενικευμένη ταραχή ανάγκασαν τους Βρετανούς να αποδεχθούν την ανεξαρτησία της Κύπρου, με την προϋπόθεση να δημιουργήσουν δύο στρατιωτικές βάσεις στο νησί. Το 1960 η Κύπρος κηρύχθηκε ανεξάρτητη με τις συμφωνίες της Ζυρίχης και του Λονδίνου, ενώ η Ελλάδα και η Τουρκία είχαν το δικαίωμα να διατηρούν εκεί μικρές μονάδες στρατού. Πρώτος Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας εκλέχθηκε ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος.

Τα προβλήματα έμελλε να συνεχιστούν, καθώς οι Τουρκοκύπριοι, αν και μειοψηφία στο νησί, ζητούσαν όλο και μεγαλύτερα προνόμια. Το 1963 ξέσπασαν ταραχές ανάμεσα στις δύο κοινότητες. Κλήθηκαν τότε στην Κύπρο στρατιώτες του Ο.Η.Ε., οι οποίοι παρέμειναν έκτοτε επί τόπου, χωρίς όμως να κατορθώσουν να βάλουν τέλος στις συγκρούσεις.

Το 1967 ανακλήθηκε από την Κύπρο, με εντολή της δικτατορίας των Αθηνών, η ελληνική μεραρχία που είχε σταλεί στη Μεγαλόνησο. Οι σχέσεις του Μακαρίου με τους δικτάτορες μοιραία επιδεινώθηκαν. Το 1974 η ελληνική *χούντα* ανέτρεψε με *πραξικόπημα* τον Μακάριο. Αμέσως μετά τουρκικά στρατεύματα, με το πρόσχημα της προστασίας της τουρκικής μειονότητας, εισέβαλαν στο νησί και κατέλαβαν το βόρειο τμήμα του (σχέδιο Αττίλας). Η Εθνική Φρουρά της Κύπρου αντιστάθηκε στη στρατιωτική μηχανή της Τουρκίας, δίνοντας σκληρές μάχες και προσμετρώντας στο τέλος πληθώρα νεκρών, τραυματιών και αγνοουμένων.

Οι Τούρκοι κατέλαβαν το 37% της Κύπρου εκδιώκοντας τους Ελληνοκύπριους, που κατέφυγαν στο ελεύθερο τμήμα του νησιού για να σωθούν. Ταυτόχρονα, μετέφεραν *εποίκους* από την Τουρκία προς μόνιμη εγκατάσταση, αλλοιώνοντας έτσι την πληθυσμιακή σύνθεση του νησιού. Στα εδάφη που κυρίευσαν, σχημάτισαν ένα τουρκοκυπριακό ψευδοκράτος, το οποίο όμως δεν αναγνωρίστηκε από τη διεθνή Κοινότητα.

Η Δημοκρατία της Κύπρου εντάχθηκε επίσημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση την 1η Μαΐου 2004. Η κατοχή μεγάλου τμήματος της Κύπρου από τον τουρκικό στρατό συνεχίζεται, παρά την καταδίκη της από τον *Ο.Η.Ε.* και άλλους διεθνείς οργανισμούς.

✎ Γλωσσάρι

Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.): Διεθνής οργανισμός, στον οποίο συμμετέχουν τα περισσότερα κράτη της γης. Αποστολή του είναι η επιβολή της ειρήνης και του διεθνούς δικαίου.

Χούντα (από την ισπανική λέξη junta): Στρατιωτική ή παραστρατιωτική ομάδα που καταλαμβάνει την εξουσία με πραξικόπημα. Έτσι ονομάζεται η στρατιωτική δικτατορία στην Ελλάδα κατά τη χρονική περίοδο 1967-1974.

Πραξικόπημα: Δυναμική πολιτική ή στρατιωτική ενέργεια που καταλύει το Σύνταγμα μιας χώρας.

Έποικος: Ο κάτοικος μιας περιοχής που μεταφέρεται προς εγκατάσταση σε μία άλλη περιοχή.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ψήφισμα 3212 (XXIX)

Την 1η Νοεμβρίου του 1974 η Γενική Συνέλευση του Ο.Η.Ε. υιοθέτησε το Ψήφισμα 3212 (XXIX) με 117 ψήφους υπέρ, καμία εναντίον και καμία αποχή.

Το κείμενο του ψηφίσματος έχει ως εξής:

«Η Γενική Συνέλευση,

Έχοντας μελετήσει το κυπριακό πρόβλημα,

Ανησυχώντας σοβαρά για τη συνέχιση της κυπριακής κρίσης η οποία αποτελεί απειλή κατά της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας,

Έχοντας συναίσθηση της ανάγκης για επίλυση της κρίσης με ειρηνικά μέσα χωρίς καθυστέρηση σύμφωνα με τους σκοπούς και τις αρχές των Ηνωμένων Εθνών,

Αφού άκουσε τις δηλώσεις που έγιναν κατά τη συζήτηση και αφού σημείωσε την Έκθεση της Ειδικής Πολιτικής Επιτροπής για το κυπριακό πρόβλημα (A/9820),

1. Καλεί όλα τα Κράτη να σεβαστούν την κυριαρχία, ανεξαρτησία, εδαφική ακεραιότητα και το αδέσμευτο της Δημοκρατίας της Κύπρου και να απέχουν από οποιαδήποτε πράξη και επέμβαση που στρέφονται εναντίον της.

2. Προτρέπει την ταχεία αποχώρηση όλων των ξένων στρατιωτικών δυνάμεων και της ξένης στρατιωτικής παρουσίας και προσωπικού από τη Δημοκρατία της Κύπρου και τον τερματισμό οποιασδήποτε ξένης επέμβασης στις υποθέσεις της.

3. Θεωρεί ότι το συνταγματικό σύστημα της Δημοκρατίας της Κύπρου αφορά την ελληνοκυπριακή και την τουρκοκυπριακή κοινότητα.

4. Επιδοκιμάζει τις επαφές και διαπραγματεύσεις που πραγματοποιούνται επί ίσης βάσης, με τις καλές υπηρεσίες του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, μεταξύ των αντιπροσώπων των δυο κοινοτήτων και ζητεί τη συνέχισή τους προς τον σκοπό της επίτευξης ελεύθερα μιας αμοιβαίας αποδεκτής πολιτικής διευθέτησης που να εδράζεται στα βασικά και απαράγραπτα δικαιώματα των δύο κοινοτήτων.

5. Θεωρεί ότι όλοι οι πρόσφυγες πρέπει να επιστρέψουν στις εστίες τους σε συνθήκες ασφάλειας και καλεί τα ενδιαφερόμενα μέρη να λάβουν επείγοντα μέτρα προς τον σκοπό αυτό.

6. Εκφράζει την ελπίδα ότι θα καταβληθούν περαιτέρω προσπάθειες, αν είναι ανάγκη, περιλαμβανομένων διαπραγματεύσεων, στα πλαίσια των Ηνωμένων Εθνών, προς τον σκοπό εφαρμογής των προνοιών του παρόντος ψηφίσματος, ώστε να διασφαλισθεί έτσι το βασικό δικαίωμα της Δημοκρατίας της Κύπρου για ανεξαρτησία, κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα.

7. Ζητά από τον Γενικό Γραμματέα να συνεχίσει να παρέχει την ανθρωπιστική βοήθεια των Ηνωμένων Εθνών προς όλα τα τμήματα του πληθυσμού της Κύπρου και καλεί όλα τα κράτη να συμβάλλουν στην προσπάθεια αυτή.

8. Καλεί όλα τα μέρη να συνεχίσουν να συνεργάζονται πλήρως με την Ειρηνευτική Δύναμη των Ηνωμένων Εθνών στην Κύπρο, η οποία μπορεί να ενισχυθεί αν παραστεί ανάγκη.

9. Καλεί τον Γενικό Γραμματέα να συνεχίσει να παρέχει τις καλές του υπηρεσίες προς τα ενδιαφερόμενα μέρη.

10. Περαιτέρω καλεί τον Γενικό Γραμματέα να φέρει το παρόν ψήφισμα σε γνώση του Συμβουλίου Ασφαλείας».

Πηγή: Ιστοσελίδα Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας http://www.moi.gov.cy/moi/pio/pio.nsf/index_gr/.

2. Το γράμμα και η οδός

«Όταν πια είδαμε κι αποείδαμε
με τα τηλεγραφήματα και τες πρεσβείες,
κλείσαμε τη μικρή ζωή μας σ' ένα φάκελο
μικρό που να χωράει στη φούχτα μιας μαθητριούλας,
στον προβολέα ενός ποδηλάτου, στη ράχη ενός βιβλίου
και γράψαμε με κόκκινο μελάνι τη διεύθυνση:

Αξιότιμον Ελληνικόν Κυπριακόν Λαόν,
Οδός Ελευθερίας ή Θανάτου,
Χωριά και Πόλεις,
Κύπρον.

Το στείλαμε χωρίς το γραμματόσημο με την ξένη βασίλισσα.
Ταξίδεψε με χίλιους δικούς μας συνδέσμους,
κρυμμένο σε γαλάζιες ποδιές και κόρφους παρθένων
ή το πέρασαν από μπλόκα γαϊδουράκια αθώα
που κουβαλούσαν χειρομβίδες και άλλους καρπούς της γης μας».

Γιάννης Παπαδόπουλος, *Τότε που πολεμούσαμε*, Λευκωσία 1963.

3. «Θα πάρω μιαν ανηφοριά…»

Ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους ήρωες της Ε.Ο.Κ.Α. Το παρακάτω σημείωμά του με ημερομηνία 5 Δεκεμβρίου 1955 γράφηκε μία ημέρα πριν από τη δίκη του από τις αγγλικές αρχές του νησιού, με την κατηγορία ότι συμμετείχε σε παράνομες ενέργειες εναντίον τους.

«Παλιοί συμμαθηταί,

Αυτή την ώρα κάποιος λείπει ανάμεσά σας, κάποιος που φεύγει αναζητώντας λίγο ελεύθερο αέρα, κάποιος που μπορεί να μη τον ξαναδείτε παρά μόνο νεκρό. Μην κλάψετε στον τάφο του, Δεν κάνει να τον κλαίτε... Λίγα λουλούδια του Μαγιού σκορπάτε του στον τάφο. Του φτάνει αυτό ΜΟΝΑΧΑ…

Θα πάρω μιαν ανηφοριά,
θα πάρω μονοπάτια,
να βρω τα σκαλοπάτια
που παν στη Λευτεριά.

Θ΄ αφήσω αδέλφια συγγενείς,
τη μάνα, τον πατέρα
μεσ΄ τα λαγκάδια πέρα
και τις βουνοπλαγιές.

Ψάχνοντας για τη Λευτεριά
θα ΄χω παρέα μόνη
κατάλευκο το χιόνι,
βουνά και ρεματιές.

Τώρα κι αν είναι χειμωνιά,
θα ΄ρθει το καλοκαίρι
τη Λευτεριά να φέρει
σε πόλεις και χωριά.

Μα δεν μπορώ να καρτερώ

Θα πάρω μιαν ανηφοριά
θα πάρω μονοπάτια
να βρω τα σκαλοπάτια,
που παν στη Λευτεριά.

Τα σκαλοπάτια θ΄ ανεβώ,
θα μπω σ΄ ένα παλάτι,
το ξέρω θαν απάτη,
δεν θαν αληθινό.

Μεσ΄ το παλάτι θα γυρνώ
ώσπου να βρω τον θρόνο,
βασίλισσα μια μόνο
θα κάθεται σ΄ αυτόν.

Κόρη πανώρια θα της πω,
άνοιξε τα φτερά σου
και πάρε με κοντά σου,
μονάχα αυτό ζητώ.

Γειά σας παλιοί συμμαθηταί. Τα τελευταία λόγια τα γράφω σήμερα για σας. Κι όποιος θελήσει για να βρει ένα «χαμένον αδελφό», ένα παλιό του φίλο,

Ας πάρει μιαν ανηφοριά
ας πάρει μονοπάτια,
να βρει τα σκαλοπάτια
που παν στη Λευτεριά.

Με την Ελευθερία μαζί,
μπορεί να βρη και μένα.
Αν ζω, θα με βρει εκεί».

Ο Ευαγόρας (Βαγορής) συνελήφθη και θανατώθηκε από τις αγγλικές αρχές στις 14 Μαρτίου του 1957. Ήταν μόλις 19 ετών…

Ματιά στο παρελθόν

Λευκωσία: η τελευταία διαιρεμένη πρωτεύουσα της Ευρώπης

Η πρωτεύουσα της Κύπρου, Λευκωσία, αποτελεί την μόνη πόλη της Ευρώπης που εξακολουθεί να είναι διαιρεμένη. Η αποκαλούμενη «Πράσινη Γραμμή» χωρίζει ήδη από το 1964 το ελληνοκυπριακό από το τουρκοκυπριακό κομμάτι της πόλης και επιβλέπεται από στρατιώτες του Ο.Η.Ε. Η διατήρησή της αποτελεί μία ακόμη από τις αρνητικές συνέπειες της τουρκικής κατοχής του νησιού αλλά και παραβίαση κάθε έννοιας δικαίου.

▲ Ο Μιχάλης Καραολής, ο οποίος μαζί με τον Ανδρέα Δημητρίου απαγχονίστηκε από τους Βρετανούς

ΤΑ ΝΕΑ

ΑΠΗΓΧΟΝΙΣΘΗΣΑΝ ΤΗΝ ΑΥΓΗΝ
ΟΙ ΔΥΟ ΗΡΩΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

ΕΛΛΑΣ - ΚΥΠΡΟΣ ΘΡΗΝΟΥΝ ΤΑ ΜΑΡΤΥΡΙΚΑ ΤΕΚΝΑ ΤΩΝ ΚΑΙ ΟΡΚΙΖΟΝΤΑΙ ΕΚΔΙΚΗΣΙΝ

ΕΝ ΣΥΝΘΗΜΑ ΑΝΤΗΧΕΙ «ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟΥΣ ΔΟΛΟΦΟΝΟΥΣ»

4 ΝΕΚΡΟΙ ΚΑΙ 164 ΤΡΑΥΜΑΤΙΑΙ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΧΘΕΣΙΝΑΣ ΒΙΑΙΑΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ

ΟΡΓΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ

Πώς περιγράφουν οι ξένοι ανταποκριταί την εκτέλεσιν τού Καραολή και Δημητρίου

Ήρχισαν σιμπτρά αντίποινα της Ε.Ο.Κ.Α.

▲ Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας *Τα Νέα* με την αναγγελία του απαγχονισμού των Καραολή και Δημητρίου, αγωνιστών της Ε.Ο.Κ.Α.

▲ Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Γ΄

▲ Ο αρχιεπίσκοπος Μακάριος αγορεύει στα Ηνωμένα Έθνη

▲ Ο υπαρχηγός της Ε.Ο.Κ.Α. Γρηγόρης Αυξεντίου

▲ Τούρκοι αλεξιπτωτιστές εισβάλλουν στην Κύπρο, φωτ. *Associated Press*

◄ Καταυλισμός προσφύγων μετά την τουρκική εισβολή, φωτ. Αρχείο Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών της Κυπριακής Δημοκρατίας

▲ Οι γυναίκες της Κύπρου σε ειρηνική διαμαρτυρία για τους αγνοουμένους της τουρκικής εισβολής

▲ Η Κύπρος μετά την τουρκική εισβολή

◄ Τα «Φυλακισμένα Μνήματα». Έτσι αποκαλείται το κοιμητήριο που βρίσκεται στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας. Εκεί οι Βρετανοί έθαβαν τους απαγχονισμένους αγωνιστές της Ε.Ο.Κ.Α., συνολικά 13 άτομα, από τα οποία εννέα εκτελέστηκαν με απαγχονισμό στις φυλακές, τρία έπεσαν στο πεδίο της μάχης και ένα πέθανε σε στρατιωτικό νοσοκομείο, μετά τον τραυματισμό του σε μάχη. Οι εννέα απαγχονισθέντες, όλοι τους νέοι ηλικίας 19-24 ετών, είναι με τη σειρά που εκτελέστηκαν: Μιχαλάκης Καραολής, Ανδρέας Δημητρίου, Ιάκωβος Πατάτσος, Στέλιος Μαυρομάτης, Χαρίλαος Μιχαήλ, Μιχαήλ Κουτσόφτας, Ανδρέας Ζάκος, Ανδρέας Παναγίδης, Ευαγόρας Παλληκαρίδης. Επίσης, στα «Φυλακισμένα Μνήματα» αναπαύονται ακόμη τέσσερις αγωνιστές της Ε.Ο.Κ.Α., οι: Μάρκος Δράκος, Γρηγόρης Αυξεντίου, Στυλιανός Λένας και Κυριάκος Μάτσης.

☞ Ερωτήματα

- **Ποιοι ήταν οι λόγοι που διευκόλυναν την τουρκική εισβολή στην Κύπρο το 1974;**
- **Ποια είναι η θέση του Ο.Η.Ε. απέναντι στην τουρκική εισβολή στην Κύπρο; Θα σας βοηθήσει η Πηγή 1.**

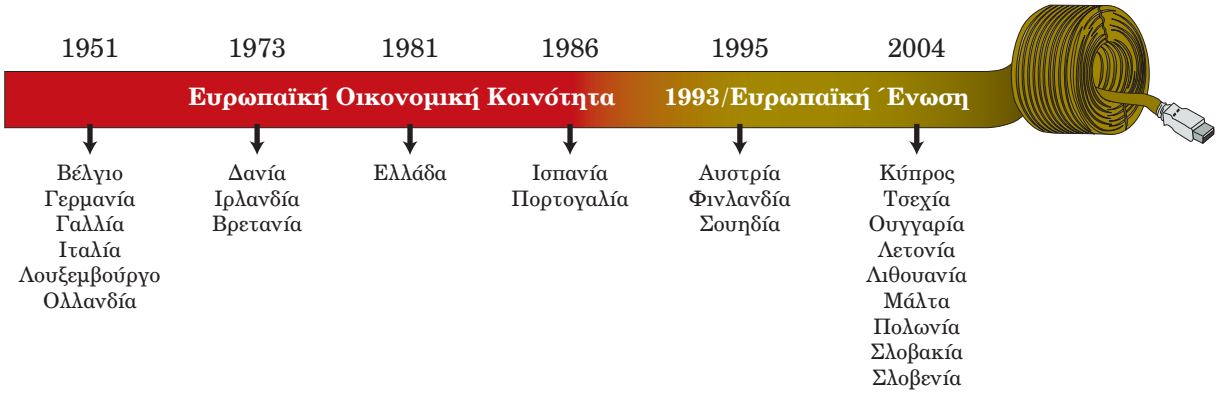
Κεφάλαιο 12

Η Ελλάδα και η ευρωπαϊκή της πορεία

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ξεκίνησε η προσπάθεια της ένωσης της Ευρώπης. Η Ελλάδα είναι μία από τις χώρες που πρωταγωνίστησε στις εξελίξεις αυτές.

▲ Η τελετή υπογραφής της Συμφωνίας Ένταξης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.), στο Ζάππειο Μέγαρο, στις 28 Μαΐου του 1979, Αθήνα, φωτογραφικό αρχείο Ιδρύματος «Κ.Γ. Καραμανλής»

Η χρονική περίοδος από την αποκατάσταση της δημοκρατίας στην Ελλάδα, τον Ιούλιο του 1974, μέχρι σήμερα ονομάζεται Μεταπολίτευση. Κατά τη διάρκειά της καταβλήθηκαν συντονισμένες προσπάθειες για να ενισχυθούν οι δημοκρατικοί θεσμοί και να καλλιεργηθούν οι διεθνείς σχέσεις του κράτους. Παρά τις επιμέρους διαφορές τους, όλες οι κυβερνήσεις της Μεταπολίτευσης εργάστηκαν για τον εκσυγχρονισμό και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των Ελλήνων πολιτών. Έτσι, το βιωτικό επίπεδο των Ελλήνων βελτιώθηκε εντυπωσιακά.

Παράλληλα με την υλική ευημερία, η πνευματική ζωή της Ελλάδας γνώρισε μεγάλη άνθηση, με κορυφαίες στιγμές την απονομή του *βραβείου Νόμπελ Λογοτεχνίας* στους ποιητές Γιώργο Σεφέρη (1963) και Οδυσσέα Ελύτη (1979).

Πρωταρχικός στόχος της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής στάθηκε η προώθηση της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται στα κράτη που μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν υποστηρίξει με θέρμη την ιδέα της ένωσης της Ευρώπης. Η ευρωπαϊκή ενοποίηση άρχισε να οικοδομείται σταδιακά από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Πρώτος διατύπωσε την αρχική ιδέα ο Γάλλος υπουργός των Εξωτερικών Ρομπέρ Σουμάν στις 9 Μαΐου του 1950, ημερομηνία που καθιερώθηκε να γιορτάζεται από τότε ως «Ημέρα της Ευρώπης».

Το 1957 έξι ευρωπαϊκά κράτη σχημάτισαν την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.). Στη συνέχεια πολλές ακόμη ευρωπαϊκές χώρες εντάχθηκαν σ' αυτήν. Η Ελλάδα εντάχθηκε στην Ε.Ο.Κ. το 1981. Από τότε συμμετέχει ενεργά στις περισσότερες ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες.

Το 1992 ήταν ένας ακόμη σταθμός στην πορεία προς την ένωση της Ευρώπης. Με τη Συνθήκη του *Μάαστριχτ* αποφασίστηκε η χρήση κοινού νομίσματος και η δημιουργία ενιαίας αγοράς. Η υπογραφή της συνθήκης οδήγησε επίσης στη μετεξέλιξη της Ε.Ο.Κ. σε Ε.Ε. (Ευρωπαϊκή Ένωση) έναν χρόνο αργότερα, το 1993.

Το ευρώ μπήκε στη ζωή πολλών Ευρωπαίων πολιτών, διευκολύνοντας τις μεταξύ τους οικονομικές συναλλαγές. Η Ελλάδα υιοθέτησε το κοινό νόμισμα το 2001.

Σήμερα στην Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχουν 27 κράτη-μέλη. Ζητήματα όπως η ενίσχυση των δημοκρατικών ελευθεριών, η καταπολέμηση της ανεργίας και των οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, η βελτίωση της εκπαίδευσης αλλά και ο σεβασμός στο περιβάλλον αποτελούν τις μεγαλύτερες προκλήσεις για τους Ευρωπαίους στην αυγή του 21ου αιώνα.

✎ Γλωσσάρι

Βραβείο Νόμπελ: Διεθνές βραβείο που απονέμεται κάθε χρόνο από τη Σουηδική Βασιλική Ακαδημία Επιστημών στους τομείς της Ιατρικής, της Χημείας, της Φυσικής, της Λογοτεχνίας, της Οικονομίας και τέλος για την προαγωγή των καλών σχέσεων μεταξύ των λαών (βραβείο Ειρήνης).

Μάαστριχτ: Πόλη της Ολλανδίας, όπου ψηφίστηκε στις 7 Φεβρουαρίου του 1992 η πρώτη συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι πηγές αφηγούνται…

1. Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής για τη νέα «Μεγάλη Ιδέα» της Ελλάδας

«Θα ήθελα προπαντός να σας καταστήσω κοινωνούς ενός οράματος. Το όραμα δηλαδή μιας Ελλάδος που θα ευημερεί στο εσωτερικό και θ' ακτινοβολεί πολιτισμικά στο εξωτερικό. Μιας Ελλάδος χωρίς συμπλέγματα κατωτερότητος και χωρίς αγωνίες για το μέλλον της. Είναι το όραμα μιας Ελλάδος ικανής να διαδραματίσει στα πλαίσια της Ενωμένης Ευρώπης ρόλο υπέρτερο από την αριθμητική της δύναμη, αξιοποιώντας το ανθρώπινο δυναμικό της, σε συνδυασμό με την μοναδική πολιτισμική κληρονομιά της. Το όραμα αυτό μπορεί και πρέπει η γενιά σας να το αναγάγει στη σύγχρονη Μεγάλη Ιδέα του Έθνους. Ιδέα που θα συνεγείρει τις πνευματικές και ηθικές αρετές του Έθνους και θα επιτρέψει στη γενιά σας ν' αξιοποιήσει τους καινούριους και πλατείς ορίζοντες που διανοίγονται μπροστά σας».

2. Απόσπασμα από την ομιλία του Κ. Καραμανλή στο Ζάππειο Μέγαρο κατά την τελετή υπογραφής της Συνθήκης Προσχώρησης της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

«Η Ελλάς από σήμερα αποδέχεται οριστικά την ιστορική πρόκληση και την ευρωπαϊκή της μοίρα. Διατηρώντας την εθνική της ταυτότητα. Έχομε εμπιστοσύνη και στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Έχομε την απόφαση να είμαστε όλοι Ευρωπαίοι, όπως θα έλεγε ο Τσώρτσιλ, και όλοι Έλληνες, όπως θα έλεγε ο Σέλλεϋ. Γιατί, όπως έγραψε ο Ισοκράτης, Έλληνες δεν είναι εκείνοι που γεννήθηκαν στην Ελλάδα, αλλά εκείνοι που υιοθέτησαν το πνεύμα το κλασικό».

***Κωνσταντίνος Καραμανλής. Αρχείο. Γεγονότα και κείμενα*, τόμ. 11, επιμέλεια Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, Αθήνα 1996, σ. 146.**

3. Απόσπασμα από την αγόρευση του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου στη Βουλή σχετικά με την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης (Αύγουστος 1982)

«Ήλθε τώρα η ώρα, δίπλα στους ήρωες του 1821, να τοποθετήσουμε στην εθνική μας μνήμη ενωμένους αυτούς που έπεσαν το 1940-1944: τα στρατευμένα παιδιά του λαού, που έγραψαν σελίδες δόξας στον μεγάλο αμυντικό πόλεμο, πόλεμο στον οποίο τελικά οφείλεται η πτώση της ναζιστικής δικτατορίας, του ναζισμού. Αυτούς επίσης που συνέχισαν τον αγώνα στα βουνά κα στις πόλεις, φτιάχνοντας ένα μαζικό λαϊκό κίνημα με πολυβόλα και συλλαλητήρια με περιφρόνηση προς τον θάνατο, με πάθος για τη λευτεριά, με άμετρη αυτοθυσία, άνδρες και γυναίκες στην Πίνδο και στη Ρούμελη, στον Γοργοπόταμο, στην Αθήνα, στην Κοκκινιά, στο Χαϊδάρι, στην Καισαριανή, στα Καλάβρυτα, στο Δίστομο, στις πόλεις, στα χωριά, στην Ελλάδα, στη Μέση Ανατολή, στα γερμανικά στρατόπεδα. Δεν είναι μόνο η πολιτική θέληση που καθοδηγεί το χρέος μας, δεν είναι μόνο η ανάγκη να φανούμε συνεπείς προς τις υποχρεώσεις μας, είναι κυρίως η ηθική επιταγή να αποδώσουμε στον Ελληνικό Λαό ένα μεγάλο ακόμα σύμβολο θυσιών και αγώνων που του ανήκει, ένα σύμβολο εθνικής ενότητας απαραίτητης, όσο ποτέ άλλοτε, για έναν Λαό που αγωνίζεται να κατοχυρώσει την εθνική του ανεξαρτησία και να περιφρουρήσει την εδαφική του ακεραιότητα».

Ματιά στο παρελθόν

Η περίοδος από τον τερματισμό του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και έως τα τέλη της δεκαετίας του 1980 χαρακτηρίζεται με τον όρο «Ψυχρός Πόλεμος». Ήταν η εποχή που οι δύο αντίπαλοι συνασπισμοί, με επικεφαλής τις ΗΠΑ και την ΕΣΣΔ αντίστοιχα, καθόρισαν τις παγκόσμιες εξελίξεις. Ωστόσο, η κατάσταση σήμερα έχει διαφοροποιηθεί. Η κατάρρευση των παραπάνω συνασπισμών, με συμβολικό δείγμα την πτώση του Τοίχους του Βερολίνου (βλ. φωτ. επάνω), δημιούργησε νέα δεδομένα.

Μέσα στο σύγχρονο κόσμο ο ρόλος της Ευρώπης γίνεται και πάλι ρυθμιστικός. Με βασικό σύνθημα «Ενότητα στην Πολυμορφία», η Ευρωπαϊκή Ένωση οικοδομείται προοδευτικά βασισμένη στις αξίες και τα ιδανικά των επιμέρους πολιτισμών της. Πληροφορίες για τη λειτουργία και τη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορείτε να βρείτε στην ιστοσελίδα http://ec.europa.eu/index_el.htm

Στιγμιότυπα από την πολιτική ζωή της Ελλάδας την περίοδο της Μεταπολίτευσης

1

◄ Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής φτάνει στην Αθήνα τα χαράματα της 24ης Ιουλίου 1974, Αθήνα, φωτογραφικό αρχείο Ιδρύματος «Κ.Γ. Καραμανλής»

2

▲ Ανδρέας Παπανδρέου

3

▲ Κωνσταντίνος Μητσοτάκης

4

▲ Κώστας Σημίτης

5

◄ Η οικουμενική κυβέρνηση υπό τον Ξενοφώντα Ζολώτα

6

◄ Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής παραδίδει την Προεδρεία στον Κωστή Στεφανόπουλο

7

▲ Ο Γιώργος Σεφέρης παραλαμβάνει το Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1963

8

▲ Οδυσσέας Ελύτης

9

▲ Γιάννης Ρίτσος

☞ Ερωτήματα

- **Ποιοι είναι οι κυριότεροι σταθμοί στην πορεία προς την ευρωπαϊκή ενοποίηση;**
- **Ποιο ήταν το όραμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή για την Ελλάδα; Θα σας βοηθήσει η Πηγή 1.**

ΠΕΜΠΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ

Η Ελλάδα στον 20ό αιώνα

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

- Κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα έγιναν δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι και πολλοί άλλοι μεγάλοι αλλά τοπικοί. Η Ελλάδα συμμετείχε στους περισσότερους από αυτούς τους πολέμους.
- Ως αποτέλεσμα της συμμετοχής της στους πολέμους, η Ελλάδα ενσωμάτωσε πολλές περιοχές, επεκτείνοντας τα όριά της και αυξάνοντας τον πληθυσμό της.
- Η Μικρασιατική Καταστροφή, το 1922, προκάλεσε μεγάλες αλλαγές στο εσωτερικό του ελληνικού κράτους. Η αντιμετώπιση του προσφυγικού ζητήματος ήταν η μεγαλύτερη πρόκληση για τους Έλληνες την περίοδο του Μεσοπολέμου.
- Η Κατοχή της Ελλάδας την περίοδο 1941-1944 και ο Εμφύλιος Πόλεμος το 1946-1949 αποτελούν δύο ακόμη τραγικές δοκιμασίες για τον ελληνικό λαό.
- Η εισβολή της Τουρκίας στο ανεξάρτητο κράτος της Κύπρου το 1974 και η συνεχιζόμενη κατοχή μεγάλου τμήματος του νησιού αποτελούν παραβίαση του διεθνούς δικαίου.
- Η πορεία προς την ένωση των κρατών-μελών της Ευρώπης σε Ευρωπαϊκή Ένωση πραγματοποιήθηκε μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Βιβλιογραφία

Για την εικονογράφηση χρησιμοποιήθηκαν

Ελένη Γαρδίκα-Κατσιαδάκη & Γιώργος Μαργαρίτης, *Το Αιγαίο των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Υπουργείο Αιγαίου & Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 2002.

Δήμος Θεσσαλονίκης, *Η Θεσσαλονίκη του 1912 μέσα από τα σχέδια της Θάλειας Φλωρά-Καραβία*, Θεσσαλονίκη 1991.

Δήμος Θεσσαλονίκης, *Οι ζωγράφοι των Βαλκανικών Πολέμων 1912-13*, Θεσσαλονίκη 2006.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. Ι΄-ΙΣΤ΄ (1453-σήμερα), εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1974-2000.

Ιστορία των Ελλήνων, τόμ. 8-14, εκδόσεις Δομή, Αθήνα 2006.

Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, τόμ. 1-10, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

Μεγάλοι ζωγράφοι, εκδόσεις εφημερίδας *Καθημερινή*, Αθήνα 2006.

Μουσεία του κόσμου, εκδόσεις εφημερίδας *Καθημερινή*, Αθήνα 2007.

National Geographic, *1821. Ο ξεσηκωμός του Γένους. Ιστορικό και οπτικοακουστικό λεύκωμα*, Αθήνα 2009.

Μιλτιάδης Παπανικολάου (επιμ.), *Οι τοιχογραφίες του Μεγάρου της Βουλής*, Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, Αθήνα 2007.

Περιοδικό *Ιστορικά* της εφημερίδας *Ελευθεροτυπίας*.

Ιωάννης Κ. Χασιώτης, Όλγα Κατσιαρδή-Hering, Ευριδίκη Α. Αμπατζή, *Οι Έλληνες στη Διασπορά 15ος – 21ος* αιώνας, Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 2006 καθώς και διάφορες πηγές του Διαδικτύου.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Χ. Αγγελομάτης, *Χρονικόν μεγάλης τραγωδίας (Το έπος της Μικράς Ασίας)*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1971.

Αγίου Κοσμά του Αιτωλού, *Διδαχές και βιογραφία* (εκδ. Ιω. Μενούνος), εκδόσεις Τήνος, Αθήνα 1979.

Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1983.

Σπ. Ασδραχάς (κ.ά.), *Ελληνική Οικονομική Ιστορία (ΙΕ΄-ΙΘ΄ αι.)*, τόμ. Α΄-Β΄, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς, Αθήνα 2003.

Απ. Βακαλόπουλος, *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1948.

Απ. Βακαλόπουλος, *Ο Μακεδονικός Αγώνας (1904-1908) ως κορυφαία φάση των αγώνων των Ελλήνων για τη Μακεδονία*, Ι.Μ.Χ.Α., Θεσσαλονίκη 1985.

Απ. Βακαλόπουλος, *Νέα Ελληνική Ιστορία, 1204-1985*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1987.

Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τόμ. 1-8, Θεσσαλονίκη 1961-1988.

Ι. Βασδραβέλλης, *Αρματολοί και κλέφτες εις την Μακεδονίαν*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1970.

Θ. Βερέμης – Β. Κρεμμυδάς, *Ο σύγχρονος κόσμος*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1982.

Θ. Βερέμης – Γ. Γουλιμή (επιμ.), *Ο Ελευθέριος Βενιζέλος (Κοινωνία - Οικονομία)*, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1989.

Θ. Βερέμης – Ιω. Κολιόπουλος, *Ελλάς. Η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 2006.

Τ. Βουρνάς, *Φιλική Εταιρία*, εκδόσεις Αφοί Τολίδη, Αθήνα 1965.

Λ. Βρανούσης, *Ρήγας*, εκδόσεις Αετός, Αθήνα 1953.

S. Berstein & P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμοι 3, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997.

Σπ. Βρυώνης, *Ο μηχανισμός της καταστροφής: το τουρκικό πογκρόμ της 6ης-7ης Σεπτεμβρίου 1955 και ο αφανισμός της ελληνικής κοινότητας της Κωνσταντινούπολης*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2007.

Γ. Γιανουλόπουλος, *«Η ευγενής μας τύφλωσις…», εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, εκδόσεις Βιβλιόραμα, Αθήνα 1999.

Τ. Γριτσόπουλος, *Τα Ορλωφικά*, εκδόσεις Μνημοσύνη, Αθήνα 1967.

D. Dakin, *Ο αγώνας των Ελλήνων για την ανεξαρτησία 1821-1833*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1983.

D. Dakin, *Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770-1923*, μετάφραση: Α. Ξανθοπούλου, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1989.

Β. Δερτιλής, *Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909*, εκδόσεις Εξάντας, Αθήνα 1977.

Β. Δερτιλής, Ιστορία *του ελληνικού κράτους 1830-1920*, τόμοι 2, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2006.

Αλ. Δεσποτόπουλος, *Ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και η απελευθέρωσις της Ελλάδος*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1996.

Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Ρωμαντισμός*, εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1982.

Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδόσεις Ερμής, Αθήνα 1998.

Δ. Ζακυθηνός, *Η Τουρκοκρατία. Εισαγωγή εις την νεωτέραν ιστορίαν του Ελληνισμού*, Αθήνα 1957.

Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση, συλλογικό έργο, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1984.

Η Ελλάδα 1936-1944. Δικτατορία-Κατοχή-Αντίσταση, συλλογικό έργο, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1989.

Η Έξοδος. Μαρτυρίες Μικρασιατών προσφύγων, τόμ. Α′-Β′, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, Αθήνα 1980-1982.

Όλγα Κατσιαρδή-Hering, *Η ελληνική παροικία της Τεργέστης (1751-1830)*, τόμ. 1-2, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών , Αθήνα 1986.

Π.Μ. Κιτρομηλίδης, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, μετάφραση: Στέλλα Νικολούδη, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1999.

Δ. Κόκκινος, *Η Ελληνική Επανάστασις*, τόμ. Α′-ΙΒ′, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1956-1960.

Ιω. Κολιόπουλος, *Νεώτερη Ευρωπαϊκή Ιστορία, 1789-1945. Από τη Γαλλική Επανάσταση μέχρι τον Β′ Παγκόσμιο Πόλεμο*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993.

Ιω. Κολιόπουλος, *Ιστορία της Ελλάδος από το 1800*, τόμ. 1-2, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2000-2002.

Ελένη Κούκου, *Οι κοινοτικοί θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία, Αθήνα 1980.

Γ. Λεονταρίτης, *Ελληνική εμπορική ναυτιλία 1453-1850*, εκδόσεις Μνήμων, Αθήνα 1987.

Εμ. Πρωτοψάλτης, *Η Φιλική Εταιρεία*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1964.

Ι.Α. Πετρόπουλος – Αικ. Κουμαριανού, *Η θεμελίωση του ελληνικού κράτους. Οθωνική περίοδος 1833-1843*, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1982.

S. Runciman, *Η Μεγάλη Εκκλησία εν αιχμαλωσία*, μετάφραση: Ν. Παπαρρόδου, εκδόσεις Μπεργαδή, Αθήνα 1979.

Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1900-1945*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1992.

Κ. Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική, 1945-1981*, εκδόσεις Εστία, Αθήνα 2001.

Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση Νεοελληνικής Ιστορίας*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1985.

Ν. Σβορώνος, *Το ελληνικό έθνος*, εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 2004.

Ε. Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα*, εκδόσεις Πολύτυπο, Αθήνα 1988.

Ιω. Χασιώτης, *Επισκόπηση της ιστορίας της νεοελληνικής Διασποράς*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1993.

Ιω. Χασιώτης, *Μεταξύ Οθωμανικής κυριαρχίας και ευρωπαϊκής πρόκλησης. Ο ελληνικός κόσμος στα χρόνια της Τουρκοκρατίας*, εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2001.

Ευ. Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2001.

G. Hering, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Ευρωπαϊκή Πολιτική (1620-1638)*, μετάφραση: Δ. Κούρτοβικ, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1992.

Β. Ψιμούλη, *Σούλι και Σουλιώτες*, Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1998.

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

Κωδικός Βιβλίου: 0-10-0182
ISBN 978-960-06-3199-9

